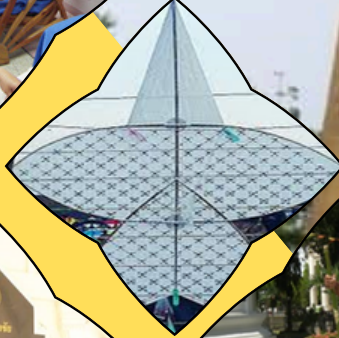

รายงานผล
การจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
เพิ่มเติม ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567

โดย องค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญ ร่วมกับ
สภาวัฒนธรรมจังหวัดอำนาจเจริญ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
อาหารพื้นบ้านอีสาน อุ้มพุงปลา เมนูเชิดชูอาหารถิ่น	1
ลายผ้าเอกลักษณ์ ประจำจังหวัดอำนาจเจริญ ลายตะขอสลับเอื้อ	3
การทำเครื่องสักการบูชาอีสาน	30
ใบลานตำรายา	42
การทำตัวหนังปราโมทัย	48
การนวดแผนไทย ด้วยลูกประคบสมุนไพร	67
ผ้าไหมมัดหมี่ (หมี่ขื่อน้อยลายทิว)	76
การเล่นชาโกลกเถก	86
การเลี้ยงปูตา	100
การเล่นสะนูว่าว	115
การสวดคาถาปลาช่อ (ปลาช่อน) : พิธีกรรมขอฝน	123
ผ้าฝ้ายลายขิด	149
การแทงหยวก	177
พิธีไขประตูเล่า เผ่าภูไท	198
ภาษาภูไท	216
ตำนานยักษ์คุ	235
พิธีกรรมรำผีไท้	254
การเส็งกลองกิ่ง	267

อาหารพื้นบ้านอีสาน อุ้งปลา เมนูเชิดชูอาหารถิ่น จังหวัดอำนาจเจริญ

อุ้งปลา

อุ้งปลา อาหารพื้นบ้านอีสานของจังหวัดอำนาจเจริญ ได้รับคัดเลือกให้เป็น อาหารประจำจังหวัดอำนาจเจริญ หรืออาหารประจำถิ่น ตามการดำเนินการจัดกิจกรรม “๑ จังหวัด ๑ เมนู เชิดชูอาหารถิ่น” ภายใต้โครงการการส่งเสริม และพัฒนายกระดับอาหารถิ่น สุ่มรตททางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ความเป็นไทย (Thailand Best Local Food) “รสชาติ...ที่หายไป The Lost Taste” ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๖ ตามประกาศของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๖

อ้อ/อุ้ เรียกชื่อต่างกันตามท้องถิ่น แต่วิธีการปรุงเหมือนกัน อ้อ/อุ้ มีลักษณะคล้ายอ่อม แต่น้ำน้อยกว่า กล่าวคือ การอ้อ หรือ อุ้ นิยมทำกับฟุงปลา ไข่ปลา ปลาตัวเล็ก หรือเครื่องในสัตว์ เป็นต้น วิธีการทำให้น้ำฟุงปลา ไข่ปลา หรืออื่นๆ ใส่หม้อ ผสมเครื่องปรุงน้ำพริก (คล้ายอ่อม) และ น้ำปลาร้า อาจใส่ผักที่ให้รสเปรี้ยวเช่น ใบมะขามอ่อน ใบต้ว นำเครื่องปรุงที่ผสมแล้วทั้งหมดยกขึ้น ตั้งไฟ ปิดฝาให้เครื่องปรุงสุก แต่งกลิ่นด้วยใบโหระพาเช่นเคย

อ้อ/อุ้ นอกจากใช้เนื้อสัตว์เป็นส่วนประกอบหลักแล้ว อาจใช้ผัก เช่น หน่อไม้ต้มขูดฝอย สำหรับอ้อ/อุ้ เป็นส่วนประกอบหลักแทนเรียกว่า อุ้หน่อไม้ หากจะเพิ่มปลาเนื้ออ่อนและน้ำกระเทียม บ้างเล็กน้อย จะทำให้อู้นอไม่มีรสชาติที่อร่อยสุดแสนทีเดียว

ส่วนผสมและวิธีทำ

เครื่องแกง

- ๑.พริกสด
- ๒.ข่า
- ๓.ตะไคร้
- ๔.หอมแดง
- ๕.กระเทียม

ส่วนผสมอุ้งปลา

- ๑.กระเพาะปลาน้ำจืด
- ๒.น้ำปลาร้า
- ๓.เกลือ
- ๔.ต้นหอม
- ๕.ผักชีลาว
- ๖.ใบแมงลัก
- ๗.ตะไคร้
- ๘.พริกสด
- ๙.หอมแดง
- ๑๐.น้ำสะอาด

วิธีทำอุ้งปลา

- ๑.โซลเครื่องแกงให้ละเอียด พักไว้
- ๒.ตั้งกระทะ ใส่ตะไคร้หั่นเป็นท่อน พริกสด หอมแดง กระเพาะปลา(แช่น้ำแล้ว) ต้นหอมหั่นเป็นท่อน ลงไป
- ๓.เติมน้ำลงไป ใส่เครื่องแกง น้ำปลาร้า เกลือ ลงไป ต้มให้เดือด
- ๔.ใส่ผักชีลาว ต้นหอม ใบแมงลัก คนสักครู่ จากนั้นปิดไฟ
- ๕.ตักใส่จาน พร้อมเสิร์ฟ

ลายผ้าเอกลักษณ์ ประจำจังหวัดอำนาจเจริญ

ลายตะขอสลับเอื้อ

การทอผ้าเป็นวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของกลุ่มชนที่สร้างสรรค์ขึ้นและถ่ายทอดกันมา ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรม ประเพณี คติความเชื่อ ตลอดจนความจำเป็นด้านประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งมีอิทธิพลต่อการผลิตผ้าพื้นเมืองเป็นอย่างมาก ดังนั้นในการศึกษาการผลิตผ้า รวมทั้งการสร้างสรรค์ลวดลายบนผืนผ้า นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาภูมิหลังทางวัฒนธรรม และที่มาของกลุ่มชนว่ามีอิทธิพลต่อแนวคิด รูปแบบและลวดลายของผ้าที่ผลิตขึ้นอย่างไร

การทอผ้าในอดีต (สมชาย นิลาธิ, ๒๕๓๙ : ๒-๑.) เป็นการทอเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันของคนในครอบครัว เครื่องนุ่งห่มของคนอีสานมีทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย ปัจจุบันการทอผ้าไม่เฉพาะเพื่อใช้สอยในครอบครัวเท่านั้น มีการพัฒนาทำเป็นโรงทอผ้าเพื่ออาชีพ เพื่อจำหน่าย ตั้งเป็นกลุ่มทอผ้าต่างๆ ขึ้นตามหมู่บ้าน และมีโรงงานอุตสาหกรรม เย็บจักร เพื่อแปรรูปผ้า เป็นเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ประเภทต่างๆ เช่น หมอน เสื้อ และกระเป๋า เป็นต้น โดยทั่วไปวิถีชีวิตของชาวอีสาน มีการนำผ้าฝ้ายไปใช้ในชีวิตประจำวันเกือบทุกด้าน และยังมีการนำไปใช้ในพิธีกรรมหลายอย่าง เช่น ใช้นุ่งเล่นในบ้านเรือน ในชุมชน หมู่บ้าน และในการทำงานต่าง ๆ รวมทั้งใช้ในพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการนำไปใช้ในพิธีกรรมความเชื่อในชีวิตคอนขางมาก เพียงแต่ว่าผ้าฝ้ายเป็นผ้าที่ถือว่าเครื่องนุ่งห่มที่มักทอใช้กันทั่วไปเป็นพื้น และมักใช้ในชีวิตเป็นปกติธรรมดาเท่านั้น จึงดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยมีความจำเป็นที่จะต้องทอผ้าฝ้ายให้มีความสวยงามเป็นพิเศษเท่าใดนัก นอกจากจะมุ่งใช้ผ้าฝ้ายเฉพาะงานบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมความเชื่อบางเท่านั้น

การสืบทอดวิชาชีพอทผ้าฝ้ายที่จะแสดงถึงคุณค่าความสามารถของลูกผู้หญิง จะเห็นได้อย่างค่อนข้างชัดเจนในการทอผ้าชนิดที่ชื่อว่า "หมอนชนิด" ทั้งชนิดหมอนเหลี่ยม หมอนช่อง หรือ หมอนสามเหลี่ยม (หมอนขวาน) ที่มีการเก็บชนิดเป็นลวดลายต่างๆ และมีการสอดสลับสีกันอย่างซับซ้อนมากพอสมควร เพราะเป็นงานฝีมือที่นอกจากจะใช้สอยทั่วไปแล้วยังไปเกี่ยวข้องกับศรัทธาความเชื่อที่นิยมใช้ถวายพระ รวมถึงกองเม็งหรือกองบุญในงานบุญบวชของตัวเองและเพื่อนบ้าน และใช้เป็นของฝากที่ระลึกกับแขกที่มาเยือนและผู้ที่เคยพนันถือโอกาสพิเศษด้วย ซึ่ง "ผ้าชนิด" ส่วนใหญ่จะทอขนาดหน้ากว้าง แคบตามที่ต้องการใช้ประโยชน์เป็นหลัก

ผ้าทอกับวิถีชีวิต

ผ้าทอกับวิถีชีวิตชาวไทย (วรรณภา วุฒิชะกุลและยุรรัตน์ พันธุ์ยุรธา, ๒๕๓๗, ๑๘-๒๙) เป็นที่ทราบกันดีว่า ผ้าเป็นปัจจัยสำคัญขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตมนุษย์ เพราะเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ นอกเหนือจากอาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ในสังคมเกษตรกรรมแต่บรรพกาลสืบมา ทุกครัวเรือนจะมีการทอผ้าเพื่อใช้สอยกันภายในครอบครัว และมีการถ่ายทอดและส่งสมกรรมวิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิก โดยเฉพาะสมาชิกที่เป็นเพศหญิง แม่หรือยาย จะเป็นผู้รับหน้าที่อบรมและถ่ายทอดวิธีการ กรรมวิธี และประสบการณ์ในการทอผ้าให้แก่บุตรสาวหรือหลานสาว จนสั่งสมเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอด จากบรรพบุรุษ รุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ชาวไทยมีการใช้ผ้าทอมาช้านาน เพราะชาวไทยส่วนใหญ่ มีอาชีพเกษตรกรรมมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในยามว่างจากงานในไร่นา ผู้หญิงจะทอผ้า เป็นการแสดงออกถึงอุปนิสัยของผู้หญิง เพราะการทอผ้าเป็นงานศิลปะที่ต้องใช้ความขยัน อดทน พยายาม และความละเอียดอ่อนประณีต รวมทั้งการทอผ้ายังเป็นเครื่องแสดงถึงความพร้อมของวัยที่จะเริ่มต้นชีวิตครอบครัว ผ้าที่ทอได้จะนำมาใช้ในครอบครัวเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันตามโอกาสต่างๆหรือใช้ในการแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอื่น เพราะการทอผ้าสมัยก่อนเป็นการผลิตเพื่อใช้เองในชุมชน ไม่ได้ผลิตเพื่อการค้า ประการสำคัญ ผ้าทอจะถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น เกี่ยวข้องกับพิธีเกิด โดยหมอด้ายจะได้ของกำนัลจากพ่อแม่ของเด็กที่เกิดใหม่เป็นผ้าทอในพิธีบวชนาค นาคจะสวมใส่ผ้าขาว หรือผ้าโสร่งผืนใหม่ที่แม่จะทอเตรียมไว้ให้ลูกชาย รวมทั้งมีการทอผ้าที่จำเป็นของพระสงฆ์ ได้แก่ ผ้าสบง ผ้าจีวร หรือ ผ้าอังสะ เป็นต้น ส่วนภาคเหนือ มีการทำตุ่ง (ธง) ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับทางศาสนาของชาวบ้านว่า ตุ่ง สามารถช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นจากนรกได้ การนำธงหรือตุ่งไปทำพิธีบูชา โดยเฉพาะ การทอดกฐิน ถือว่าได้านิสงส์มาก ตุ่งทำด้วยผ้าทอสีต่างๆ หลายขนาด ตุ่งยิ่งยาวยิ่งได้านิสงส์มาก แม้ในพิธีศพก็มีการทำตุ่งสามหาง (ธงขาวสามแฉก) เพราะเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนต้องตาย การถือธงขาวนำหน้าศพ เป็นการยอมต่อมัจจุราช ส่วนสามแฉก มีความหมายถึงพระรัตนตรัยที่นำวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติได้ เหล่านี้เป็นต้น บทบาทของผ้าทอที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นพิธีมงคลหรืออวมงคล แสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ของคนไทยสมัยก่อนกับพิธีกรรมต่างๆ นอกจากนั้นแล้วผ้าทอยังเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงฐานะของผู้สวมใส่ ผ้าบางประเภทเป็นผ้าต้องห้ามมิให้ชาวบ้านสวมใส่ แต่เป็นผ้าที่ชนชั้นสูงสวมใส่ เช่น ผ้ายก เป็นผ้าที่มีค่าหายากและราคาแพง เพราะเป็นผ้าที่ทำจากต่างประเทศ ผ้าที่ทอด้วยเส้นลวดทอง เรียกว่า ผ้าทอง ถ้าทอยกเป็นดอก เรียกว่า ผ้ายกทอง เป็นต้น บทบาทของผ้าอีกประเภทหนึ่งคือ การใช้ผ้าเป็นเครื่องราชบรรณาการ หรือ ส่วย

ต่อมา เมื่อประเทศไทยมีการติดต่อสัมพันธ์กับตะวันตกและรับรูปแบบวัฒนธรรมของตะวันตกมาไว้ในสังคมไทย การแต่งกายของคนไทยก็เปลี่ยนแปลงไป รัฐบาลไทยให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชนบท การสร้างสาธารณูปโภคเจริญเข้าไปสู่ชนบทมากขึ้น การส่งเสริมด้านอุตสาหกรรมทำให้เกิดการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้า สภาพการณ์เหล่านี้ทำให้ผู้หญิงในชนบทไม่จำเป็นต้องทอผ้าด้วยความยากลำบากอีกต่อไป เพราะสามารถหาซื้อผ้าที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าได้ง่าย ราคาถูก สีไม่ตก ชาวบ้านจึงหันมานิยมใช้ผ้าทอจากเครื่องจักรแทนผ้าทอด้วยมือ อันเป็นผลทำให้การหัตถกรรมผ้าทอของไทยซบเซาลงจนเกือบจะสูญหายไปจากชนบทบางแห่ง แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงให้การสนับสนุน และฟื้นฟูชีวิตผ้าทอในชนบทไทยกลับมาอีกครั้งหนึ่ง เพราะผ้าทอของชาวไทยสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น

ผ้าทอแยกตามความสำคัญในเชิงความหมาย ดังนี้

๑. เพื่อสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิต จุดประสงค์สำคัญอันดับแรกของการทอผ้าฝ้ายในอดีต คือ การทอเพื่อใช้สอย เป็น หนึ่งในปัจจัย ๔ ที่ถือกันว่าเป็นของจำเป็นที่ต้องมี และต้องใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ไว้สำหรับ นุ่ง ห่ม และใช้ในพิธีกรรมต่างๆ
๒. เป็นเครื่องแสดงถึงฐานะ กล่าวคือการแต่งกายเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงฐานะของผู้คนในสังคม โดยทั่วไปชาวบ้านจะใช้ผ้าฝ้าย เพราะมีขั้นตอนและกรรมวิธีในการผลิตตั้งแต่การปลูกฝ้ายจนกระทั่งทอเป็นผืนไม่สลับซับซ้อน อีกทั้งการดูแลรักษาผ้าก็ไม่ต้องพิถีพิถันเท่ากับผ้าไหม ส่วนผ้าไหมจะเป็นเจ้านายและชนชั้นสูง การทอที่มีลวดลายสวยงาม สีสันทัดก็แสดงถึงฐานะ การที่จะทอให้มีลวดลายสวยงามวิจิตรนั้น ผู้ทอจะต้องมีเวลาในการทอ เช่น ถ้าคนใดใส่ผ้าตีนจกทั้งผืน จะแสดงว่ามีฐานะ เพราะมีเวลาทอ การทอผ้าตีนจกต้องใช้เวลานาน และต้องใช้ฝีมือในการทออย่างยิ่ง
๓. เพื่อแสดงถึงการแบ่งหน้าที่ระหว่างหญิงและชาย ชาวชนบทโดยส่วนใหญ่มีอาชีพในการทำนาทำไร่มาตั้งแต่โบราณ ในยามว่าง ผู้หญิงจะทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก

ผ้าทอแยกตามประโยชน์ของผ้า ดังนี้

๑. ผ้าสำหรับนุ่ง ได้แก่ ผ้านุ่ง ผ้าพื้น ผ้าโจงกระเบน ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า เป็นต้น

๒. ผ้าสำหรับห่ม ได้แก่ ผ้าสบ ไผ่ แพร เบี่ยง ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพาดเฉียง ผ้ารัดอก ผ้าช่อคอ เป็นต้น

๓. ผ้าที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ ผ้าขาว ผ้าดิบ ผ้าสบง ผ้าจีวร ผ้าห่อคัมภีร์ ธงหรือตุง ผ้าวา เป็นต้น

๔. ผ้ากับพิธีกรรม วิถีชีวิต การกระทำพิธีกรรมใดๆ ชาวไทยมีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง ผ้าเป็นทั้งเครื่องนุ่งห่ม เป็นทั้งเครื่องสักการบูชา การใช้ผ้าประกอบพิธีกรรมนั้นใช้ตั้งแต่เกิดไปจนกระทั่งตาย ผ่านนั้นเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวไทย

๔.๑ พิธีเกิด เป็นพิธีที่สำคัญซึ่งได้ยึดถือปฏิบัติกันมานานแล้ว พิธีเกิดมีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง มารดาต้องเตรียมทอผ้าไว้สำหรับเป็นผ้าอ้อม ผ้าห่ม เสื้อผ้า ผ้าห่มฟูก ห่มที่นอน สำหรับเด็ก เมื่อเด็กคลอดออกมา ผู้ทำคลอดจะทำความสะอาดเด็ก เมื่อทำความสะอาดเด็กเรียบร้อยแล้วก็จะเอาผ้านุ่มๆ และสะอาดมาห่อตัวเด็ก เมื่อมารดาคลอดเสร็จแล้วจะต้องอยู่ไฟ เรียกว่า "เผือก" เพื่อทอผ้า ภาควิชาการจะต้องมีการเตรียมผ้าไว้ให้เป็นของกำนัลแก่ผู้ทำคลอด เพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณและสำนึกในบุญคุณหลังจากคลอดก็จะเอาเด็กมาใส่กระดัง โดยปูเบาะและผ้าขาวรอง ซึ่งผ้าขาวเปรียบเสมือนชีวิตของเด็กที่ขาวบริสุทธิ์ ไม่มีอะไรมาประอะเปื้อน ผ้าที่เอามารองนั้นจะทอด้ายฝ่ายหรือไหมก็ได้ ถ้าครอบครัวที่มีฐานะก็จะเอาผ้าไหมพื้นสีขาวมาปูรอง ส่วนครอบครัวที่ยากจนก็จะเอาผ้าฝ้ายหรือผ้าขาวของบิดาหรือผ้าชิ้นของมารดามาปูแล้วทำพิธีปัดรังควาน

๔.๒ พิธีบวช คนไทย ถือว่าการบวชได้กุศลมาก ผู้บวช ได้สร้างกุศลให้แก่บิดามารดา เชื่อว่าลูกชายที่บวชเรียนสามารถช่วยให้บิดามารดาได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ ผ้าได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีนี้ตั้งแต่แรก นับตั้งแต่ผ้าที่แต่งตัวนาค ผ้าที่ใช้ในพิธีผ้าสบง ผ้าอังสะ และจีวร

๔.๓ พิธีแต่งงาน ผ้าเกี่ยวข้องกับเรื่อง
ของผ้าไหว้ ซึ่งเป็นผ้าที่คู่บ่าวสาวจะใช้ไหว้แสดงความ
เคารพญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายจะไหว้ ในวันทำพิธี
แต่งงานก็ได้ หรือ กราบไหว้หลังจากเสร็จสิ้นงานแต่งงาน
แล้วก็ได้ ชาวอีสานเรียกผ้าเป็นเครื่องขอขมา (เครื่องสมมา)
ของคู่บ่าวสาวโดยฝ่ายเจ้าสาวต้องเป็นคนเตรียมเครื่องขอ
ขมา ประกอบด้วย เสื่อ ชิ้น เสื่อไม่ได้กำหนดว่าจะเป็นผ้า
ฝ้ายหรือไหม แต่ชิ้นส่วนมากนิยมเป็นไหม

๔.๔ พิธีศพ ผ้าเกี่ยวข้องกับพิธีศพ คือ ผ้าขาวห่อศพ เปรียบเสมือนธรรมชาติที่ชาวสวด
ไม่มีมลทิน ซึ่งทุกคนต้องใช้ การนุ่งผ้าให้ศพ ชนในนุ่งกลับหลังหมด ส่วนชั้นนอกนุ่งอย่างธรรมดา
มีความหมายว่า คนเรานั้นธรรมชาติเกิดแล้วตาย และตายแล้วเกิด เวียนว่ายตายเกิด อยู่ในวัฏสงสาร ไม่มีที่
สิ้นสุด สำหรับผ้าทอที่เป็นฝ้ายจะใช้ปกหน้าศพ และใช้สำหรับทำเป็นสายจูงโลงศพของสงฆ์นำหน้าขบวนแห่
นอกจากนี้ ฝ้ายยังใช้สำหรับโยนข้ามโลงศพ โยนผ้าเมื่อลี้ยงศพแล้ว การโยนผ้าข้ามโลง ๓ ครั้ง เพื่อให้ครบ
องค์ไตรรัตน์แล้วนำผ้าไปให้พระสวด เมื่อสวดเสร็จแล้วก็นำผ้าไปถวายพระ หรือใช้ห่อหนังสือ

๔.๕ งานบุญ มีผ้าที่เกี่ยวข้อง ในพิธีกรรม
เช่น บุญเข้าพรรษา ถวายผ้าไตรจีวร บุญออกพรรษา ชาวบ้าน
จะถวายผ้าจำนำพรรษา แต่พระภิกษุ บุญกฐิน เป็นการถวาย
ผ้าไตรจีวรแก่พระสงฆ์ บุญผ้าป่า ถวาย ผ้าไตรจีวร ผ้าสบง
ผ้าคาคอก หรือ ประคอก บุญสงกรานต์ ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่
ของไทย ฝ้ายจะเข้ามาเกี่ยวข้อง ในวันที่โปรดน้ำผู้ใหญ่ งานบุญ
บั้งไฟ ใช้ตกแต่งขบวนแห่ เป็นต้น

ผ้าทอที่โดดเด่นของจังหวัดอำนาจเจริญ

จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่มี
ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตเกษตรกรรม หรือ วิถีชาวนา ซึ่งเมื่อว่างจากการทำนา มีกิจกรรม
หนึ่งที่พบเห็นโดยทั่วไป คือ "การทอผ้า" ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และยังใช้ภูมิปัญญา
ท้องถิ่นในการทอผ้าพื้นเมืองและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้า ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี คือการทอผ้า
ฝ้ายชิตบ้านคำพระ อำเภอหัวตะพาน

ผ้าฝ้ายลายชิต เป็นผ้าทอมือที่วิจิตรงดงาม มีลักษณะพิเศษหลากหลายประเภท
ตามประโยชน์ใช้สอย ลักษณะเด่นของผ้าลายชิตบ้านคำพระ คือ ย้อมด้วยสีธรรมชาติ ได้จากเปลือกไม้
มีความปลอดภัยจากสารเคมี สีที่ได้จากต้นไม้ เช่น เปลือก รากและผล พืชแต่ละชนิดจะให้สีที่แตกต่างกัน
เช่น เปลือกก่อให้สีแดง ต้นครามให้สีคราม เปลือกมะเกลือ ให้สีดำ ขมิ้นชัน ออกขนุน ให้สีเหลือง เป็นต้น
ผ้าฝ้ายลายชิต เป็นผ้าทอที่มีมาแต่สมัยโบราณ เป็นผ้าที่นิยมทอกันมากใน ภาคอีสาน ซึ่งจะทอผ้าเมื่อว่าง
จากฤดูกาลทำนา โดยผู้ชายจักสาน ผู้หญิง ทอผ้า คำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงชีวิต ความเป็นอยู่ของสังคม

ในชนบทในอดีต ซึ่งเมื่อทำนาเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ผู้ชายส่วนใหญ่ จะจักสานหรือประดิษฐ์ข้าวของเครื่องใช้ จำเป็นในครอบครัว ในขณะที่ผู้หญิงส่วนใหญ่จะใช้เวลาเหล่านี้ในการทอผ้า การทอผ้าฝ้ายลายซิด มีกรรมวิธีที่ยุ่งยากกว่าการทอผ้าชนิดอื่น เป็นกระบวนการคิดค้น ลวดลายต่างๆ ขึ้นมาเพื่อให้เกิดความสวยงาม จากกรรมวิธีที่ยุ่งยาก สลับซับซ้อนนี้ ทำให้ชาวอีสานมีความเชื่อว่า ผ้าฝ้ายลายซิดเป็นของสูง จึงนิยมใช้เฉพาะในโอกาสที่สำคัญกับบุคคลที่สำคัญ เช่น ผู้ใหญ่ที่นับถือ พระภิกษุ เป็นต้น ไม่นิยมนำมาเป็นผ้านุ่ง หรือใช้กับร่างกายส่วนที่ต่ำกว่าเอวลงมา ใครที่ทำเช่นนี้ถือว่าบาป ดังนั้นผ้าฝ้ายลายซิดในสมัยโบราณจึงนิยมนำประดิษฐ์เป็นหมอน ผ้าคลุมไหล่ ผ้าสไบ และผ้าพันคอ แต่ในปัจจุบัน ความเชื่อเหล่านี้ยังคงอยู่และได้มีการนำผ้าฝ้ายลายซิดมา สร้างคุณค่า ประดิษฐ์เป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ มีการรวมกลุ่มเพื่อผลิตสินค้าที่ทำจากผ้าฝ้ายลายซิด พัฒนารูปแบบและลวดลายต่างๆ มากมาย ตามสมัยนิยม เป็นของฝากที่มีคุณค่าทางจิตใจด้วย

เพื่อเป็นการฟื้นฟู สืบสาน ความภาคภูมิใจของชาวจังหวัดอำนาจเจริญ เกี่ยวกับผ้าฝ้ายลายซิด โดยเฉพาะ "ลายตะขอสลับเอื้อ" ซึ่งได้รับโลรางวัลพระราชทาน ชนะเลิศการประกวดผ้าทอมือของศูนย์ศิลปาชีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗ จึงได้จัดทำโครงการ "สืบสาน ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้าฝ้ายลายซิดตะขอสลับเอื้อย้อมสีธรรมชาติ" ขึ้นเพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบ และสืบทอดให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ต่อไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

กตีดฝ้าย	เชือกปอหรือเชือกกล้วยผูกติดกับปลายไม้ทั้งสองของไม้ตีดฝ้าย ก่อนตีดฝ้ายจะใช้ใบมะขามเทศลูตให้ขึ้นมัน ด้ายจะไม่ตีดเมื่อตีดฝ้าย
เก็บซิด	วิธีการทำลายดอกผ้าชนิดหนึ่ง มักเป็นลวดลายทรงเรขาคณิต
ซิด	ชื่อลายผ้าพื้นเมืองแบบหนึ่ง ทำเป็นลวดลายทรงเรขาคณิต คล้ายๆ กับฝ้ายกสอดด้วยด้ายสีต่างๆ เป็นลวดลายสวยงาม
เข็นฝ้าย	วิธีการปั่นฝ้ายออกมาเป็นเส้นด้าย โดยใช้หลาปั่นฝ้าย
เครือ	เส้นด้ายยืนทางยาว
จัดซิด	วิธีการทอผ้าชนิดหนึ่ง โดยใช้ไม้เขี่ย หรือสะกิดซ้อนเส้นด้ายยืนขึ้นแล้วสอดเส้นด้ายพุ่งไปตามแนวเส้นด้ายยืนที่ถูกจัดซ้อนขึ้นนั้น จังหวัดการสอดด้ายพุ่งจะถี่ห่างไม่เท่ากัน ทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่างๆ
ด้ายยืน	ด้ายทางยาวที่เรียกว่า ด้ายเครือ
ปอยด้าย	กลุ่มเส้นด้ายที่นำเอาเชือกมาผูกไว้เป็นข้อๆ
เปีย	ไม้พันเส้นด้ายออกจากไหลลา
เปียฝ้าย	วิธีการพันฝ้ายที่เข็นแล้วใส่กับไม้เปียให้เป็นวงคล้ายใจ
ผ้าซิด	ผ้าที่ทำเป็นลวดลายต่างๆ โดยใช้ไม้เก็บเส้นด้ายแทนการยกตะกอกผ้าจะเป็นรูปทรงเรขาคณิตต่างๆ
ฟืม	กรอบไม้ภายในเป็นซี่โลหะ แต่ละช่องจะใช้ด้ายยืนสอดเข้าไปช่องละ ๑ เส้น ฟืมโดยทั่วไปจะมีความกว้าง ๘๐ เซนติเมตร, ๑๐๐ เซนติเมตร, ๑๒๐ เซนติเมตร
ไม้เก็บซิด	ไม้สำหรับสอดเข้าไปจัดเส้นด้าย เพื่อจะได้สอดด้ายสีต่างๆ ให้เป็นลวดลายสวยงาม

ผ้าฝ้ายลายขีด “จังหวัดอำนาจเจริญ”

ประวัติการทอผ้าฝ้ายลายขีด

ผ้าฝ้ายลายขีด จังหวัดอำนาจเจริญ มีแหล่งกำเนิด ที่บ้านคำพระ ตำบลคำพระ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ โดยประวัติความเป็นมาอันยาวนาน คือ บ้านคำพระ มีจุดที่เป็นแหล่งที่ตั้งของชนชาวลาวที่อพยพตามพระวอพระตา มาจากกรุงศรีสัตนาคนหุต (ล้านช้าง) มาสร้างเมืองอยู่ฝั่งของแม่น้ำโขง เขตเมืองหนองบัวลำภู หรือเมืองเขื่อนขันธกัปปแก้วบัวบาน ไม่ขึ้นต่อเวียงจันทน์ พระเจ้าศิริบุญสาร แห่งเวียงจันทน์หลายครั้ง ทำสงครามเคียดเข็ญกันอยู่ ๓ ปี พระตา พระวอ เห็นจะหานไม้ไผ่ จึงไปขอทัพพม่ามาช่วย แต่พม่ากลับไปเข้าข้างเวียงจันทน์ ทัพลาว ทัพพม่า จูโจมตีพระตาตายในที่รบ พระวอกับพวกอพยพครอบครัวบ่าวไพร่ เดินทางจากเมืองหนองบัวลำภู มาอาศัยพระเจ้าหลวงนครจำปาศักดิ์ อยู่ต่อดนแดน ที่ตั้งเมืองอุบลราชธานีในปัจจุบัน ซึ่งระหว่างเดินทางได้แยกออกเป็น กลุ่มเล็ก กลุ่มน้อย หนีตามกันมา โดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน เมื่อผ่านบริเวณบ้านคำพระ เห็นว่าภูมิประเทศอุดมสมบูรณ์มาก และน่าจะปลอดภัยต่อข้าศึก และเข้าเขตเมืองจำปาศักดิ์แล้วจึงเลือกบริเวณที่ตั้งหลักปักฐานต่อไป และได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่ตำบลคำพระ หัวตะพาน จิกตุ้ โดยอพยพมาจากบ้านกอกนาแก้ว อำเภอเชียงใน โดยจุดแรกที่เข้ามาอยู่ที่ บ้านกุดขวย ซึ่งจากหลักฐานที่ปรากฏ มีทำเลที่เป็นเมืองเก่าอยู่บริเวณบ้านโนนเมืองเก่า อยู่ทางทิศเหนือของโรงเรียนบ้านโนนเมืองในปัจจุบัน มีประวัติบอกเล่าต่อกันมา เชื่อได้ว่าเป็นกลุ่มเดียวกับที่มาตั้งบ้านหัวตะพาน คือมาจากหนองบัวลำภู โดยอพยพหนีพวกลาวที่มารุกราน แต่ก็ยังมีผู้เชื่อว่าน่าจะเป็นการหาแหล่งทำมาหากินมากกว่าโดยได้มาจับจองที่อุดมสมบูรณ์และปลอดภัย และยังมีกลุ่มอื่นที่มาสมทบจากเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และคนลาวที่แสวงหา ที่ทำกิน โดยมาตั้งหมู่บ้านขึ้นที่บริเวณโนนเมืองเก่าในปัจจุบัน ซึ่งจากภูมิศาสตร์สภาพทำเลที่มีคูน้ำและคูคันที่คล้ายกำแพงเมืองไว้ด้วย ต่อมามีการขยายพื้นที่เมืองตั้งของหมู่บ้านกว้างขึ้น โดยแยกลงมาทางใต้และตะวันออก ซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านกุดขวย และบ้านคำพระ จนตั้งเป็นตำบลคำพระขึ้น สำหรับ บ้านกุดขวยเป็นการเปลี่ยนชื่อมาจากบ้านโนนเมือง เป็นบ้านกุดขวย กุด เป็นภาษาถิ่น หมายถึง แหล่งน้ำ หนองน้ำ ขวย เป็นภาษาถิ่น หมายถึง วัตถุ รูปกรวย ทำจากใบกล้วย ใช้ประกอบในการทำพวงวัญของพยานบายศรี ชาวบ้านในการประกอบพิธีมงคลต่างๆ เพราะมีหนองน้ำแห่งหนึ่งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ซึ่งหนองน้ำนี้มีรูปทรงคล้ายกรวย จึงเรียกชื่อหมู่บ้านตามลักษณะของแหล่งน้ำ จากคำบอกเล่า ประกอบกับทำเลที่ตั้งสภาพเมืองเก่า สันนิษฐานว่าคงมีการตั้งบ้านเรือน ราว พ.ศ. ๒๓๑๕ หรือ ก่อนนี้เล็กน้อย ซึ่งบ้านเก่าจึงน่าจะมียุประมาณ ๒๒๓ ปี เป็นอย่างน้อย คือพร้อมๆ กับบ้านหัวตะพาน อำเภอหัวตะพาน สำหรับหมู่บ้านอื่นๆ ในเขตตำบลคำพระ เป็นหมู่บ้านตั้งใหม่ต่อบ้านกุดขวย หรือคำพระทั้งสิ้น เป็นการแยกตัวไปตั้งใหม่เพื่อหาแหล่งทำมาหากิน เช่น เป็นทำยางชุม ก็อาศัยการตั้งหมู่บ้าน โดยมีลำน้ำเซบายไหลล้อมหมู่บ้าน ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ตั้งประมาณ ปี ๒๕๒๒ ซึ่งกลุ่มที่มาตั้งบ้านเรือนแยกมา ๒ ทาง คือ จากบ้านคำพระและบ้านหัวตะพาน สำหรับหมู่บ้านคำพระ เป็นชุมชนขนาดใหญ่ ล้อมรอบไปด้วยแหล่งน้ำที่เรียกว่า คำ หรือ น้ำคำ คือ บริเวณที่มีน้ำซับ น้ำซึมตลอดปี เช่น คำปากวีก คำแหลม คำม่วง คำพระเจ้า คำหมี คำชีแป่ คำตาโกก คำไ้ บ้านคำพระตั้งชื่อตามคำพระเจ้า เพราะบริเวณหนองคำพระเจ้าเป็นป่าไม้สูงใหญ่ ส่วนมากเป็นไม้ยาง และมี

พระพุทธรูปโบราณที่ชาวบ้านเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์มาก ชุมชนคำพระเป็นเสมือนประตูสู่ความศิวิไลซ์ของอำเภอหัวตะพานเป็นแหล่งแสดงออกซึ่งศิลปวัฒนธรรมอันเลื่องชื่อ ผ้าขิด เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ ย้อมด้วยสีที่ได้มาจากรวมชาติ เช่น ใบไม้ เปลือกไม้ที่มีในท้องถิ่น ผสมกับกรรมวิธีผลิตที่เป็นเอกลักษณ์ ได้รับรางวัลชนะเลิศ รางวัลที่ ๑-๓ จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถในการประกวดที่ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๗ และยังเป็นตัวแทนชาวจังหวัดอำนาจเจริญ นำผลิตภัณฑ์ผ้าขิดไปร่วมงานและทูลเกล้าถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในงานพิธีรณรงค์วัฒนธรรมไทยที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๓๗ นอกจากนี้บ้านคำพระยังเป็นที่ตั้งของศูนย์รวม และจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นเมืองซึ่งนำเอาผลิตภัณฑ์พื้นเมืองทุกชนิดที่ทำจากชุมชนต่างๆ ในเขตอำเภอหัวตะพานและผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากกลุ่มอาชีพต่างๆ มาจำหน่ายเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน(คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึก พิธีเปิดอาคารที่ว่าการอำเภอหัวตะพาน, ๒๕๓๘ : ๓-๖)

ความภาคภูมิใจของชาวตำบลคำพระ ที่มีต่อผ้าฝ้ายลายขิดคำพระ ในการส่งเสริมศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจังหวัดอำนาจเจริญ ในสมัย นายสมศักดิ์ แก้วสุทธิ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดอำนาจเจริญ ได้ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทรงคุณค่าที่สืบทอดกันมายาวนานตั้งแต่ครั้งโบราณนั้นคือศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน การทอผ้า ซึ่งนับเป็นงานที่สามารถสร้างรายได้เสริมเป็นอย่างดี เมื่อปี ๒๕๔๒ ได้จัดทำ โครงการทอผ้าฝ้ายขิดคำพระอำนาจเจริญยาวที่สุดในโลกขึ้น เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๗๒ พรรษ ในวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๒ ซึ่งผ้าฝ้ายขิดที่ทอเสร็จ มีความยาว ๒๑๙๙.๙๙ เมตร กว้าง ๗ เมตร สรรค์สร้างด้วยลายขิด ๗๒ ลาย แต่ละลายมีความยาว ๓๐.๕๕ เมตร ใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๔๐๑,๓๗๖ บาท จังหวัดอำนาจเจริญ ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าฯ น้อมเกล้าฯ ถวายผ้าขิดที่ทอได้ตามโครงการฯ แต่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๓ (สุพร ลอยหา. ๒๕๕๔ : ๕๕-๕๓) ที่ตั้ง ตำบลคำพระ อำเภอหัวตะพาน ตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ ๕๖๖ กิโลเมตร และห่างจากศูนย์ราชการจังหวัดอำนาจเจริญ ไปทางทิศใต้ ๔๐ กิโลเมตร

ทำไมจึงใช้ "ผ้าฝ้าย"

ผ้าฝ้าย เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตทั่วไปของชาวอีสาน ดังที่ สมชาย นิลาธิ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๙: ๒-๓) กล่าวถึงผ้าฝ้าย ผ้าทอเพื่อชีวิต ฝ้าย เป็นการใช้เส้นใยฝ้าย ผ้าฝ้ายในพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ในชีวิตทั่วไปตั้งแต่เกิดจนตาย และพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนา ทั้งประโยชน์ใช้สอยโดยตรงและใช้เป็นสัญลักษณ์ในพิธีกรรมหลายๆ ด้าน เช่น การทอผ้าฝ้ายทำหมอนขิดไปถวายพระและใช้หมอนขิดเป็นของฝากกับผู้เคารพนับถือตลอดการทอผ้าฝ้ายถวายอุทิศให้กับวัดใช้เป็นธงชัย หรือธงปรากฏในงานบุญฮีต ๑๒ และถวายให้ใช้เป็นผ้าห่อหนังสือผูกใบลาน จัดว่าเป็นการใช้ผ้าฝ้ายในพิธีกรรมโอกาสพิเศษ ที่เป็นประโยชน์โดยตรง ส่วนการใช้เส้นใยฝ้าย เป็นเครื่องพิธีกรรมอย่างหนึ่งร่วมกับสิ่งอื่นๆ ที่มักเรียกกันติดปากว่า "ฝ้ายโนไหมหลอด" หรือ "ฝ้ายโน-ไหมปอย" เช่น ในพิธีผูกเสนาแอกและเสาชวัญ ในพิธีสู่ขวัญข้าว พิธีผูกเสี่ยว พิธีบายศรีสู่ขวัญ ตลอดจนการใช้ผ้าฝ้ายที่นุ่งห่มในพิธีแต่งงานแก้เสียเคราะห์ จัดว่าเป็นการใช้เส้นใยฝ้ายและผ้าฝ้ายเป็นสัญลักษณ์ร่วมพิธีกรรม ซึ่งมักจะมีจุดประสงค์ตามความเชื่อแตกต่างกันไป บางโอกาสก็ใช้เพื่อเป็นเคล็ดที่จะขจัดตาดหรือเป็นสื่อนำสิ่งชั่วร้ายให้หนีหายและหมดไปจากตัว คนและบ้านเรือนที่อยู่อาศัย บางพิธีกรรมก็เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความหวังในเรื่องความอุดม

สมบูรณ์ในชีวิตที่ต้องอาศัยธรรมชาติ และเผชิญกับภัยธรรมชาติที่ไม่สามารถจะบังคับควบคุมได้ เพื่อความผาสุกร่มเย็นในชีวิต บางพิธีก็ใช้เส้นฝ้ายเป็นสื่อสัญลักษณ์ของความผูกพันระหว่างคนกับคน คนกับสัตว์ และคนกับธรรมชาติ ซึ่ง ในอดีตชาวบ้านอีสานมีการใช้ผ้าฝ้าย ในการแลกเปลี่ยน กับ สิ่งของ เครื่องใช้ที่จำเป็น หรือ การใช้ผ้าฝ้ายเป็น "ส่วย" ตามที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า ท้าวแลหรือ พระยาภักดีชุมพล เจ้าเมืองชัยภูมิต่อส่งส่วย "ผ้าขาว" คือ ผ้าฝ้ายที่ยังไม่ได้ย้อมสีให้กับราชสำนักเวียงจันทน์ สมัยเจ้าอนุวงศ์ ดังนั้น ผ้าฝ้าย คือ ผ้าทอเพื่อชีวิตอย่างแท้จริง

ผ้าฝ้ายชิต "ลายตะขอสลับเอื้อ"

ประวัติความเป็นมา

ผ้าชิต“ลายตะขอสลับเอื้อ” มีแหล่งกำเนิดที่บ้านคำพระ ตำบลคำพระ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ มีประวัติอันยาวนาน เป็นชุมชนดั้งเดิมชนชาวลาวที่มาตั้งรกรากบริเวณนี้ เป็นแหล่งแสดงออกซึ่งศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น คือผ้าชิตอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เป็นผ้าทอมือที่มีการประยุกต์ลวดลายมาจากหมอนชิต ที่เชื่อว่าเป็นของสูง จึงนิยมใช้ในโอกาสสำคัญ เป็นมงคลแก่ตนเอง มีลายผ้าชิตถึง ๗๒ ลาย

เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๗ จังหวัดอำนาจเจริญได้ส่งเสริมให้มีการส่งผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ เข้าร่วมประกวดผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ ของศูนย์ศิลปาชีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา “ลายตะขอสลับเอื้อ”เป็น ๑ ใน ๗๒ ลาย ที่ได้รับโลรางวัลพระราชทานชนะเลิศ เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗ ซึ่งถือเป็นความภาคภูมิใจของชาวจังหวัดอำนาจเจริญ และได้ยกย่องให้เป็นผ้าประจำจังหวัดอำนาจเจริญนับตั้งแต่นั้นมา

ข้อมูลการขึ้นทะเบียน

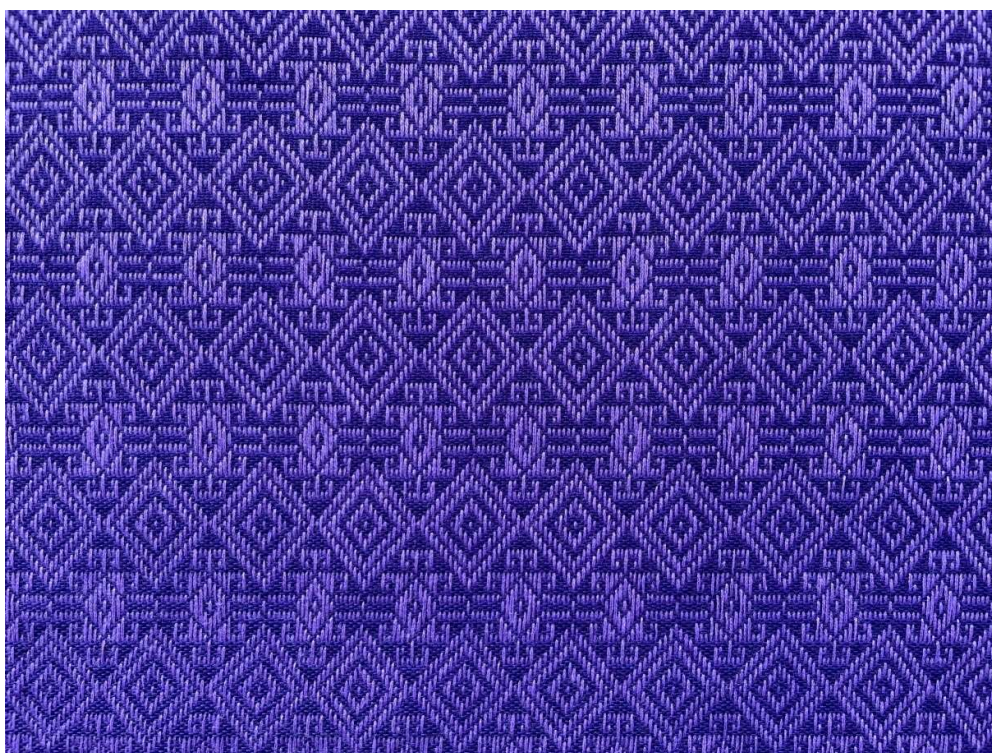
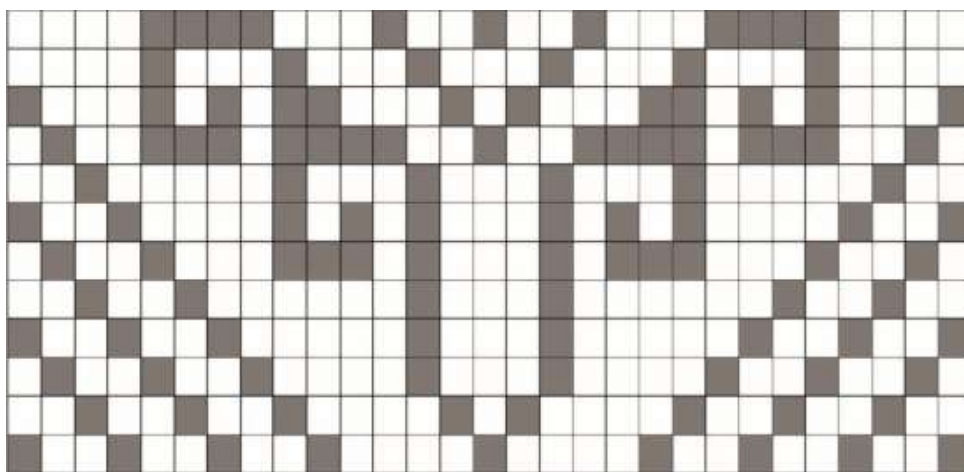
ด้วยมติที่ประชุมคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดอำนาจเจริญ และคณะกรรมการจังหวัดอำนาจเจริญได้พิจารณาลายผ้าอัตลักษณ์ประจำจังหวัดอำนาจเจริญ เห็นชอบให้ลาย “ตะขอสลับเอื้อ” เป็นลายผ้าอัตลักษณ์ ประจำจังหวัดอำนาจเจริญ เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมนาถชนนีพันปีหลวง ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๙๐ พรรษา ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๕ น้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ ที่ทรงพระวิริยะอุตสาหะปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการส่งเสริมเรื่อง “ผ้าไทย” และสิ่งทอท้องถิ่นที่เกื้อหนุนหายไป ให้กลับมาได้รับความนิยมนิยอีกครั้ง พร้อมยกระดับผ้าไทยให้มีความโดดเด่นและมีชื่อเสียงในเวทีโลก เพื่อสร้างอาชีพและนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น

ความหมายและลักษณะของลวดลาย

ผ้าฝ้ายชิต "ลายตะขอสลับเอื้อ" เป็นการนำลายผ้าจากหมอนชิต นำมาดัดด้นเป็นลายใหม่ โดยนำมาจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสาน ที่ใช้ "ตะขอ" เป็นเครื่องใช้ในการตักน้ำ ร่วมกับถัง หรือครูดักน้ำจากบ่อ ซึ่งมีไม้ไผ่ยาว โดย มีตะขอ เป็นส่วนที่อยู่บริเวณปลายไม้ไผ่ โดยตะขอติดไว้เพื่อใช้เกี่ยวกับวงครุ เพื่อใช้หย่อนลงไปตักน้ำในบ่อดิน การตักน้ำด้วยวิธีการดังกล่าว ถือเป็นภูมิปัญญาของคนตำบลคำพระ ที่สืบทอดกันมาช้านาน "เอื้อ" มีความหมายคือ เอาใจใส่ มีน้ำใจ เมื่อรวมกันแล้ว จึงมีความหมายที่ดี หมายถึง การเอื้อเฟื้อมีน้ำใจ ช่วยให้การงานกิจการสำเร็จบริบูรณ์

ลักษณะของลวดลาย

ลายตะขอสลับเอื้อ เป็นการนำลายตะขอและลายเอื้อมาผสมกันโดยวางลายทั้งสองสลับ
 แลวกัน ใช้พื้นที่ว่างของลายตะขอเป็นลายเอื้อสลับกันไป ลายตะขอสลับเอื้อ ตั้งเดิม ออกแบบลายโดย
 นางคำทอง วันดี (สภาวัฒนธรรมจังหวัดอำนาจเจริญ, ๒๕๔๙ : ๖๔ โดยมีไม้ขีดทั้งหมด ๑๒ ไม้ (เขา)
 แต่ละไม้มี ๒ ด้าน เวลาทอจนครบลาย จะรวมเป็นขีด ๒๔ ไม้ (เขา) เส้นยืน (สีพื้น) เป็นสีครีม ใช้เส้นเดียว
 เส้นพุ่ง (เป็นลายขีด) ใช้สีม่วง ทอด้วยฝ้าย สีม่วง ๒ เส้น ยกเขา ก่อนแล้วจึงใช้กระสวยพุ่งเส้นฝ้าย ไป-กลับ
 ๒ เที้ยว หรือ ๔ เส้น จึงเปลี่ยนเขา ไปตามลำดับ จนครบลาย ตามผังลาย ดังนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้า

ฝ้าย

อ้าว

กระเพียด

หลา

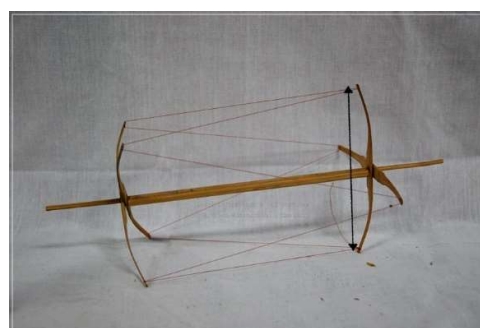
หลอดด้าย

ดัด

อ๊ก หรือ กี่

กง

๒. เครื่องมือย้อมสีฝ้าย

๑. หม้อหุงต้ม นิยม หรือ กระทะ
๒. น้ำสะอาด ถ้าเป็นน้ำฝนได้ยิ่งดี
๓. เตาถ่าน
๔. เปลือกไม้ แก่น ราก ตามสีที่ต้องการ
๕. สารส้ม
๖. ไม้คน ไม้กวาสี

๓. เครื่องมือทอผ้าฝ้ายลายขิด

๑. ก็ เป็นอุปกรณ์สำคัญในการทอผ้า มีส่วนประกอบคือ เสายืนเป็นลักษณะสี่เหลี่ยมมีคานยึดบนล่าง เป็นคู่ทั้ง ๔ ด้าน

๒. ฟืม คือ ส่วนที่ใช้กระทบให้ฝ้ายที่ทอเข้ากันแน่น ฟืมเป็นอุปกรณ์การทอผ้าที่สำคัญ มีลักษณะเป็นแผ่นมีฟันเป็นซี่ๆ คล้ายหวี ระหว่างฟันฟืมแต่ละซี่จะสอดฝ้ายเส้นยืน การทอผ้าจะใช้แรงกระทบเส้นด้ายให้ขิดกัน โดยมีฟันฟืมสอดด้วยเส้นด้ายทางยืน ถัดจากฟืมเป็นเขาตะโก เพื่อยกหรือดึงเส้นด้ายทางยืนให้ ขึ้น ลง ฟืม นอกจากจะบังคับเส้นด้ายให้เข้าขิดติดกันแล้ว ยังสามารถกำหนดความกว้างของหน้าผ้า ซึ่งเรียกตามหน่วยวัดฟืม ดังนี้

๔ ฟันฟืม เท่ากับ ๑ คม (คม คือ ระยะทางไป- กลับ ของเส้นด้ายทางยืน)

๑๐ คม เท่ากับ ๑ หลบ (หลบ คือ หน่วยระยะทางกว้างของผ้า หรือ ฟืม) เช่น ฟืม ๕ หมายถึง ฟืม ๕ หลบ มีฟันฟืม ๕๐ ฟัน การเรียกชื่อฟืม คือการเรียกตามจำนวนหลบของฟิมนั้นเอง ซึ่งฟืมที่นิยมทำมีดังนี้

ฟืม ๔-๕ หมายถึง ฟืมผ้าหน้าแคบ เหมาะสำหรับทอผ้าตีนซิ่น

ฟืม ๑๑-๑๓ หมายถึง ฟืมผ้าหน้าแคบ เหมาะสำหรับทอผ้าทำหมอนขิด

ฟืม ๑๔-๑๖ หมายถึง ฟืมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าขาวม้า

ฟืม ๓๐-๔๐ หมายถึง ฟืมหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าซิ่น

ฟืม ๔๐ ขึ้นไป หมายถึง ฟืมหน้ากว้างเหมาะสำหรับทอผ้าโสร่งไหมผ้าพื้นฟืมที่ใช้ในการทอผ้าฝ้ายขิด ลายตะขอสลับเอื้อ เป็นฟืมขนาด ๑๔.๒

๓. เขาหูก คือ ส่วนที่ใช้สอดฝ้ายเป็นเส้นยืน สำหรับแยกเส้นยืนออกเป็น ๒ ส่วน เพื่อที่จะพุ่งกระสวยได้สะดวก เขาหูกมี ๒ อัน แต่ละอันเวลาสอดด้ายก็ต้องสอดสลับกันไปเส้นหนึ่ง เว้นเส้นหนึ่งที่เขาหูกจะมีเชือกผูกแขวนไว้ด้านบน โดยผูกเชือกเส้นเดียว สามารถที่จะเลื่อนไปมาได้ ส่วนด้านล่างจะมีเชือกผูกติดกับคานเหยียบเพื่อเวลาต้องการดึงด้ายให้เป็นช่องก็เหยียบคานเหยียบนี้ คานเหยียบจึงดึงเขาหูกให้เลื่อนขึ้นลงได้ ถ้าหากต้องการลวดลายต่างๆ ก็ต้องใช้คานเหยียบหลายอัน เช่น ลายสอง ใช้คานเหยียบ ๔ อัน ลายสาม ใช้ไม้คานเหยียบ ๖ อัน ลายชั้น หรือ ลายธรรมดา ใช้คานเหยียบ ๒ อัน

๔. ไม้ค้ำพัน ใช้สำหรับพันหรือกรอผ้าส่วนที่ทอแล้ว เป็นไม้เนื้อแข็งมีร่องสำหรับวางไม้ที่พันเส้นด้ายต่อจากเขาหูก แล้ววางลงในร่องมัดให้ติดกับแกนหมุนให้แน่น ขนาดความยาวของไม้ เท่ากับความกว้างของกี่

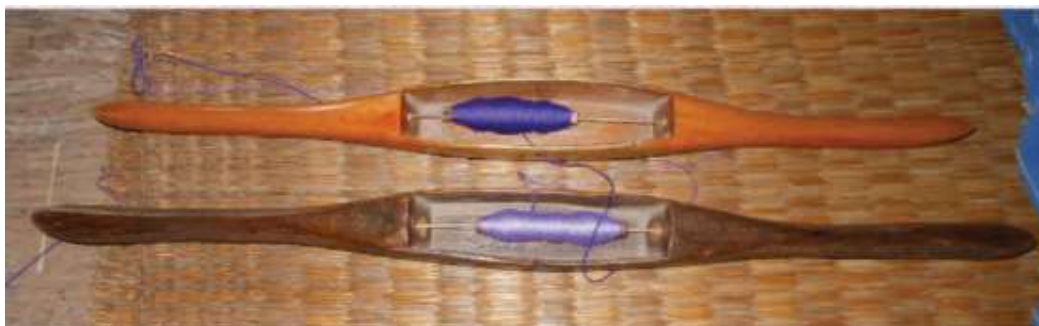
๕. ผัง เป็น ไม้สำหรับยึดหรือตรึงขอบผืนผ้าให้สวยเสมอกัน ทำจากไม้ไผ่ ผ่าเป็นซี่เล็กๆ เหล่าให้เรียบ ปลายสองข้างเป็นเข็มแหลม บางแห่งที่ปลายทั้งสองข้างติดลูกกระพรวนไว้ด้วยเพื่อให้เกิดเสียงดังเวลา กระทับฟืม

๖. ไม้ค้ำ เป็นไม้ที่ใช้สำหรับค้ำความกว้างของผ้าให้หน้าพอดีกับฟืมเพื่อสะดวกในการทอ จะใช้คู่กัน กับไม้สำหรับเก็บขิด ในกรณีที่ทอผ้าหลายลายในผืนเดียวกัน และไม่ได้เก็บขิดไว้

๗. กระสวย คือ อุปกรณ์สำหรับสอดเส้นด้าย ตรงปลายทั้งสองข้างมีลักษณะเป็นรูปเรียววงตรง กลางมีร่องสำหรับใส่หลอดด้าย ใช้สำหรับพุ่งหลอดด้าย

๘. หลอดด้ายพุ่ง คือ หลอดไม้ไผ่ หรือ ต้นงา ใช้สำหรับม้วนเส้นด้ายหรือฝ้ายที่เป็นเส้นพุ่ง เพื่อบรรจุลงในกระสวย

๙. คานเหยียบ หรือ ไม้เหยียบหูก เป็นไม้เบา มีลักษณะกลม นิยมใช้ไม้ไผ่ มีความยาวประมาณ ๑ เมตร ๕๐ เซนติเมตร เป็นคานเหยียบสำหรับยกสลับเขาหูกขึ้น-ลง เพื่อแยกเส้นยืนให้เป็นลายต่างๆ

ขั้นตอนและกระบวนการทอ

การทอผ้าฝ้ายลายขิด ชาวบ้าน เรียกว่า "เก็บขิดหรือเก็บดอก" มีกรรมวิธีในการทอ เริ่มจากการใช้ไม้เก็บขิดสะกิด หรือซ้อนเส้นยืนด้วยวิธีนับเส้นฝ้ายที่ละเส้นๆ เพื่อให้เกิด ลายดอกของขิดเป็น เส้นนูนขึ้นจากพื้นเนื้อผ้า ดูคล้ายกับปักดอก เมื่อเก็บลายจนหมดแถว จะยกไม้เก็บขิดตั้งขึ้นนำกระสวย ซึ่งบรรจุหลอดด้ายพุ่งลอดระหว่างช่องว่างเส้นยืนกระสวยจะคลายเส้นฝ้ายออกมาที่ละเส้น ใช้ฟืมกระทบ เส้นฝ้ายเข้าหาผ้าที่ทอไว้แล้ว เพื่อให้ผ้าแน่น เหยียบเขาหูกเพื่อให้เส้นยืนสลับตำแหน่งกันเกิดช่องว่างพุ่ง กระสวยเส้นพุ่งอีกหนึ่งเส้น จึงเริ่มเก็บลายขิดใหม่ด้วยวิธีเดิม จนจบลาย เมื่อได้ลายสมบูรณ์แล้วนำด้ายมา ผูกเส้นยืนตามกลุ่มของลาย เพื่อจะได้ไม่ต้องเก็บลายเดิมอีก เป็นการประหยัดเวลาในการทอ และได้ผ้าฝ้าย ลายขิดที่สวยงามเมื่อทอผ้าได้ความยาวพอประมาณ จะใช้ไม้แกนมันมัดผ้าไว้เรื่อยๆ จนกว่าจะได้ผ้าความยาว ตามที่ต้องการ หลังจากนั้นตัดผ้าให้เหลือผ้าส่วนที่ติดกับฟืมยาวประมาณ ๓-๔ นิ้ว ส่วนปลายอีกข้างหนึ่งของฟืมและเขาหูกมัดฝ้ายที่เหลือไว้ เพื่อนำเส้นฝ้ายแต่ละเส้นมาสับหูกในการทอผ้าในครั้งต่อไป

ขั้นเตรียมวัสดุ

กว่าจะเป็นเส้นใยฝ้าย

ในอดีตการปลูกฝ้ายของชาวอีสานนั้นมีชนิดพันธุ์อยู่ ๓ พันธุ์ แยกตามสีของปุยดอกฝ้ายคือ ฝ้ายพันธุ์พื้นเมืองที่ออกดอกเป็นปุยสีขาว ฝ้ายพันธุ์นี้จะมีอยู่ ๒ พันธุ์ คือ ฝ้ายพันธุ์ใหญ่และน้อย โดยเรียกตามความสูงของต้นฝ้าย และอีกพันธุ์หนึ่ง มีดอกเป็นปุยอ่อนๆ สีน้ำตาล ชาวอีสานเรียกว่า ฝ้ายตุ่ย หรือ ฝ้ายอีตุ่ย ปัจจุบันเหลือน้อยมากการปลูกฝ้ายจะเริ่มลงมือปลูกพร้อมๆ กับการปลูกข้าว คือ เมื่อชาวนาได้ทำการหว่านข้าวในนาแล้ว ระหว่างที่รอให้ต้นกล้าจะทำการปลูกฝ้ายไปด้วย เสร็จจากการปลูกฝ้าย ชาวนาจะเริ่มถอนกล้าลงนาต่อไป พร้อมกับบำรุงรักษาฝ้ายที่ปลูกไว้ ซึ่งจะตรงกับเดือนพฤษภาคม - กรกฎาคม และเก็บเกี่ยวราวๆ เดือนพฤศจิกายน ถึง ธันวาคม รวมอายุของฝ้ายราว ๖-๗ เดือน ส่วนที่นำมาใช้คือ ดอกฝ้าย เมื่อเก็บสมอฝ้าย หรือดอกฝ้ายเสร็จ จะนำมาตากแดดให้แห้งสนิท เก็บใส่ถุงปรก เก็บป้อนอก กรรมวิธีในการทำเป็นเส้นใยฝ้ายในอดีต มีขั้นตอนดังนี้

๑. การนำไปแยกเมล็ดฝ้ายออกจากปุย โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า "อีว"

๒. นำปุยฝ้ายที่ได้ไป "ดัด" ด้วยเครื่องดัดฝ้าย เพื่อให้ฝ้ายเป็นเนื้อเดียวกัน แตกตัวละเอียดฟูขึ้นด้วยแรงสั่นสะเทือนของ "สายดัด" ซึ่งนิยมดัดในเครื่องอุปกรณ์จักสานที่เรียกว่า "กะเพียด"

๓. การลื้อฝ้าย นำปุ๋ยฝ้ายที่ติดเป็นปุ๋ยละเอียดย่อยแล้วไป "ลื้อ" ด้วยไม้ลื้อ โดยวิธีใช้ไม้ลื้อคลึงบนแผ่นปุ๋ยฝ้ายที่วางอยู่บน "กระตาดลื้อ" ให้เป็นท่อนกลมยาวแล้วดึงไม้ลื้อออก ท่อนกลมยาวๆ ของฝ้ายที่ลื้อเสร็จแล้วนี้ ชาวอีสานจะเรียกว่า "ตัวลูกหมู" โดยจะทำไว้ที่ละมากๆ วางใส่ภาชนะรวมกันไว้เพื่อที่จะได้นำไปปั่นเป็นเส้นด้าย

๔. การปั่นเป็นเส้นด้าย เรียกว่า "การเข็นฝ้าย" เครื่องมือที่ใช้ในการเข็นฝ้ายนี้เรียกว่า "หลา" โดยการ "แกว่งหลา" ที่มีสายพานเชือกโยงจาก "สงหลา" ไปปั่นหมุนแกนเหล็กใน เพื่อลื้อฝ้ายให้เป็นเส้นใยพันม้วนอยู่กับ แกนเหล็กใน ตามจังหวะความเร็วที่ต้องการขนาดเส้นใยฝ้าย และเมื่อเข็นฝ้ายได้เต็มเหล็กในแล้ว จึงจัดฝ้ายเข้าไม้ "ขาเปีย"

๕. การเปียให้เป็นใจ หรือ ปอย ซึ่งจะใช้วิธีประมาณว่าเส้นฝ้ายประมาณ ๔ ไน ที่จัดเข้ามาเปียจะได้ฝ้าย ๑ ใจ หรือ ปอย

การเข็นฝ้ายในอดีต จะทำในช่วงหลังจากการเก็บเกี่ยวเอาข้าวขึ้นเล้าเสร็จเรียบร้อยแล้ว ช่วงเวลาดังกล่าวจะเป็นช่วงย่างเข้าสู่ฤดูหนาว เรียกว่า "ลงช่วงเข็นฝ้าย" ช่วง คือ สถานที่ปลูก ยกพื้นสูง คอก กว้างยาวประมาณ ๘ - ๑๐ เมตร มีเสาต่อหม้อแข้งแรงปูพื้นด้วยไม้ พอตกค่าประมาณ ๑ ทุ่ม สาวๆ จะแต่งตัว เก๋ล้ำมวยผมสวยงาม นำหลาเข็นฝ้ายมารวมกันเข็นฝ้ายที่ช่วง ในขณะที่สาวเข็นฝ้าย หนุ่มก็อาจจะเป่าแคน เล่นพิณ หรือเล่นนิทานสนุกสนาน ตามประสาหนุ่มสาวจนถึงประมาณ ๕ ทุ่ม ก็จะเลิก แล้วกลับบ้าน จากกรรมวิธีการทำเส้นใยฝ้ายที่มีความซับซ้อน ยุ่งยาก ทำให้ในปัจจุบันชาวบ้านนิยมซื้อฝ้ายสำเร็จรูปที่มีขายตามท้องตลาดมาเป็นวัตถุดิบในการทอผ้า ทำให้ประเพณี "ลงช่วงเข็นฝ้าย" ค่อยๆ จางหายไปจากสังคม

การย้อมสีฝ้าย

การย้อมสี ถ้าต้องการผ้าสีก็จะนำปอยฝ้ายไปย้อมสีก่อน แต่ถ้าต้องการผ้าขาวก็จะนำปอยฝ้ายไปทำการ "ฆ่า" ด้วยการชุบน้ำขาว ที่ได้จากการต้มข้าวเจ้าเพื่อให้เส้นฝ้ายมีความเหนียวคงทน และเมื่อนำไปทอ จะได้ไม่ขาดง่ายและทอได้ง่ายขึ้น สีที่ใช้ในการย้อมฝ้ายมี ๒ ชนิด คือ สีที่ได้จากธรรมชาติ ตามแบบพื้นบ้านโบราณ และสีที่ได้จากสารเคมี สำหรับชาวบ้านตำบลคำพระจะใช้สีที่ได้จากธรรมชาติ เพราะทนทานกว่าสีเคมี สีที่ได้จากธรรมชาติส่วนใหญ่จะได้จากต้นไม้ เปลือก แก่น รากและผล พืชแต่ละชนิดจะให้สีที่แตกต่างกันดังนี้

สีแดง	ได้จาก รากยอ เปลือกก่อ
สีคราม	ได้จาก ต้นคราม
สีทองอ่อน	ได้จาก แถลง (มะพูด)
สีส้ม	ได้จาก สะตอ
สีดำ	ได้จาก ลูกกระเจียว เปลือกมะเกลือ
สีม่วงเทา	ได้จาก เปลือกหว่า
สีลูกหว่า	ได้จาก ลูกหว่า
สีน้ำตาล	ได้จาก เปลือกประดู่
สีเหลือง	ได้จาก ขมิ้นชัน เปลือกขนุน
สีเขียว	ได้จาก เปลือกมะม่วง เปลือกลิ้นฟ้า
สีชมพู	ได้จาก เปลือกนุ่น
สีเทา	ได้จาก เปลือกบก และ รากกล้วย

วิธีการย้อมสีฝ้าย

- นำเส้นฝ้ายแช่ในน้ำสะอาด เพื่อให้ให้น้ำเข้าเส้นฝ้าย เวลาจะย้อมสีจะแช่เส้นฝ้ายเสมอกัน แล้วบดพอหมาดๆ นำเส้นฝ้ายแขวนไว้
- นำน้ำสะอาดใส่หม้อพอท่วมเส้นฝ้าย ต้มให้เดือด ใส่เปลือกไม้ที่เตรียมไว้ประมาณ ๓๐ นาที แล้วเอาเปลือกไม้ออก
- นำน้ำที่กรองแล้วขึ้นตั้งไฟ เติมสารส้มที่ทุบละเอียดลงในหม้อน้ำ ใช้ไม้คนน้ำจนสารส้มละลาย ซึ่ง สารส้มมีคุณสมบัติทำให้น้ำย้อมฝ้ายมีสีสดใส

๔. นำเส้นฝ้ายที่เตรียมไว้ลงในน้ำสีย้อมฝ้าย ให้พลิกเส้นฝ้ายกลับไปกลับมาตลอดเวลา ประมาณ ๓๐ นาที หรือ เส้นฝ้ายเปลี่ยนเป็นสีที่ต้องการ นำเส้นฝ้ายขึ้นแขวนไว้ให้สะเด็ดน้ำ หรือบิดพอหมาดๆ

๕. ต้มน้ำสะอาดให้ร้อนไม่ต้องเดือด เดิมสารกันสียกลงในน้ำ คนให้ละลาย ยกหม้อลงจากเตานำเส้นฝ้ายที่ย้อมสีแล้วลงแช่ในน้ำสารกันสียกประมาณ ๑๕-๒๐ นาที นำเส้นฝ้ายขึ้นจากน้ำ บิดน้ำทิ้ง นำขึ้นแขวนไว้ให้แห้ง

การเตรียมเส้นฝ้ายสำหรับทอผ้าลายขิด

การเตรียมด้ายยืน

เส้นด้ายยืนในการทอผ้า หมายถึง เส้นด้ายทางแนวตั้ง หรือ ภาษาถิ่น เรียกว่า เครือด้ายยืน ซึ่งจะต้องมีความเหนียว และแข็งแรง เป็นด้ายควบเกลียว หรือตีเกลียว เพราะเวลาทอผ้า เส้นด้ายยืนต้องเสียดสีกับฟันหวี และแรงกระทบในขณะที่ทอ ถ้าใช้เส้นด้ายที่ไม่ควบเกลียว หรือเส้นด้ายที่ไม่แข็งแรงพอ อาจเป็นขนและขาดง่าย ไม่สะดวกในการทอ ก่อนการทอผ้าแต่ละครั้ง จำเป็นอย่างยิ่งต้องคำนวณหาจำนวนเส้นด้ายยืน เพื่อกำหนดเส้นด้ายยืนได้อย่างถูกต้อง

วิธีการขึ้นด้ายยืน

การขึ้นด้ายยืน ชาวบ้านเรียกว่า การคันหูก วิธีการคันหูกนี้ ใช้อุปกรณ์คือไม้ขึ้นด้ายยืน โดยสามารถวางบนโต๊ะ หรือพิงติดข้างฝาบ้านก็ได้ เพื่อสะดวกในการเตรียมเส้นด้ายยืน ขนาดความกว้างยาวขึ้นอยู่กับความต้องการ มีลักษณะเป็นโครงไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีไม้กลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓/๔ นิ้ว ตอกปักเป็นหลักตั้งรูป

รูปภาพ แสดงวิธีการคันหูก

วิธีเรียงเส้นด้ายยืน ก่อนจะเริ่มเรียงเส้นด้ายยืน จะต้องคำนวณความยาวของเส้นด้ายยืนโดยวิธีวัดเริ่มจากจุด ก. ถึงจุด ข. จะได้ความยาวเส้นยืน ๑ เส้น เสร็จแล้ว เดินด้ายกลับถึง ก. จะได้เส้นที่ ๒ วิธีการนับว่าด้ายที่คันหูกนั้นเพียงพอหรือยัง จะใช้การผูกด้ายที่ระหว่าง จุด ก. กับ ข. เพื่อสะดวกในการนับจำนวนเส้นด้าย และให้เส้นด้านเรียงตามลำดับ และเพื่อสะดวกในการนำด้ายออกจากหลักคันโดยการคล้องเป็นลูกโซ่ ใช้มือทำหน้าที่เหมือนเข็มควัก โดยจับปลายด้ายยืนขึ้นมาเป็นห่วง ดึงด้ายยืนผ่านที่ทำให้เกิดเป็นห่วงใหม่ ทำเช่นนี้ไปเรื่อยจนถึงปลายด้ายยืนอีกด้านหนึ่ง เป็นการเก็บด้ายยืนให้มีระเบียบ

ขั้นตอนการสับหูก

หากเริ่มต้นการใช้ฟืมแรก ถ้าเตรียมเส้นด้ายยืนเสร็จแล้ว จะต้องร้อยเส้นด้ายทั้งหมดเข้าในช่องฟันหวี โดยการวัดฟันหวีจากจุดกึ่งกลางไปหาริมผ้าทั้ง ๒ ข้าง วัดให้ได้ความกว้างเท่ากับขนาดที่ต้องการของหน้าผ้า เพราะเวลาทอฟันหวีจะได้เหลื่อมริมทั้ง ๒ ข้างเท่ากัน ทำให้มีน้ำหนักในการทอที่สมดุลกัน ต่อจากนั้นจะเป็นการเก็บเขา หรือ เก็บตะกอก เป็นลายขิดธรรมดา ทั้งด้านล่างและด้านบน รวม ๘ ตับ

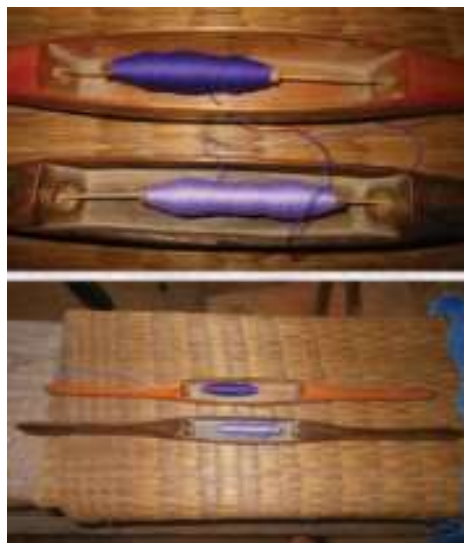
การเก็บเขา หรือตะกอก จะต้องเก็บเส้นด้าย ๑ ตะกอก ต่อด้าย ๑ เส้น ตามไม้ไขว้แถวละ ๑ ตับ ตลอดแถว ตะกอกที่ ๑ และตะกอกที่ ๒ จะร้อยเข้าไปอยู่ในช่องฟันหวีเดียวกัน เพื่อเวลาเหยียบเท้าตะกอกจะเปิดขึ้นลง สลับกัน เมื่อสอดเส้นด้ายพุ่งเข้าไปก็จะทอได้เป็นลายขัดในกรณีที่มีย้อมที่ใช้มาก่อน และมีการเก็บลาย เรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะนิยมใช้วิธีสับเส้นยืน คือ การต่อด้ายยืนเดิมให้ติดกับด้ายยืนใหม่ ต่อจากฟันหวี เดิมมีการเก็บเขา สืบเสร็จแล้วสามารถนำไปทอได้เลย

รูปภาพ แสดงวิธีการสับทุก

การเตรียมเส้นด้ายพุ่ง

การเตรียมเส้นพุ่ง ขึ้นอยู่กับการทอ เส้นพุ่งเป็น เส้นด้ายที่ทอแนวขวางโดยพุ่งจากซ้ายไปขวา ขวาไปซ้าย ขนานกับตัวผู้ทอจะใช้เส้นด้ายขนาดไหน เบอร์อะไรก็ได้ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และประโยชน์ใช้สอย ไม่มีความ จำเป็นต้องใช้ด้ายที่มีความเหนียวหรือแข็งแรงมาก ใช้ด้ายเดี่ยวหรือด้ายที่ปั่นด้วยมือ นำมาทำเส้นพุ่งทอเป็น ผ้าขัดได้ เส้นพุ่งมีอิทธิพลต่อลายผ้า เช่น ถ้าใช้เส้นด้าย เส้นเดียว เมื่อทอจะเกิดลายผ้าแคบลง ถ้าใช้เส้นด้ายควบ จะทำให้ลายกว้างขึ้น โดยในการทอผ้าลายขัด คำพระนี้ เลือกใช้เส้นเดี่ยวและเส้นควบ ขึ้นอยู่กับ ลักษณะของลายด้วย

การขึ้นหูกเริ่มทอผ้า

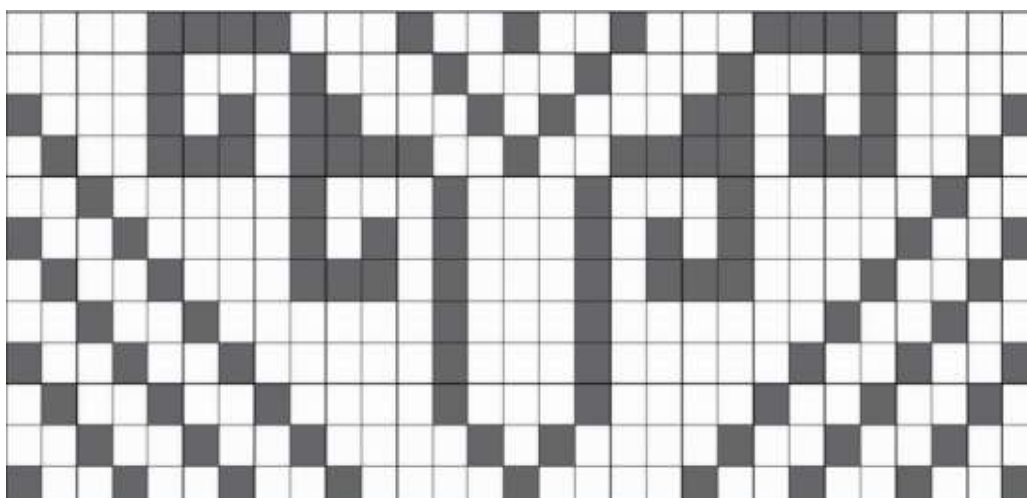
นำด้ายยืนที่ทำการสับหูกเสร็จแล้วไปขึงใส่ก่ โดยส่วนปลายของด้ายยืนจะม้วนเก็บหรือมัดไว้กับไม้ขึง หรือไม้ม้วนด้ายยืน ผูกเงื่อนให้เส้นด้ายตึงมากที่สุด ส่วน อีกด้านของด้ายยืนจะผูกติดกับแกนม้วนเป็นจุดเริ่มต้น การทอ

รูปภาพ แสดงการขึ้นหูกทอสาขิด ลายตะขอสลับเอื้อ

๒. ขั้นตอนการทอ

การทอผ้าขิดแบบดั้งเดิม จะใช้วิธี เก็บขิด เพื่อทอให้เกิดลวดลายนั้น ต้องศึกษาโครงสร้าง ของลายเสียก่อน สำหรับผู้ไม่มีประสบการณ์ในการสร้างลาย ต้องเขียนลายลงในตารางกราฟ เพื่อเป็น แนวทางในการเก็บขิด

การแสดงกราฟ ๑ ช่องตาราง หมายถึง ๑ ช่องฟันหวี

เมื่อเขียนตารางกราฟขึ้นเสร็จแล้ว ก็สามารถทราบแนวทางในการเก็บขีดได้เลย การเก็บลายขีด โดยใช้ไม้เรียวปลายแหลมคัดหรือจัดเส้นด้ายด้านหน้าพื้นหวี โดยดูจากลายแถวสุดท้ายด้านขวาไป

ด้วยตามตัวอย่างจากแถวที่ ๒๔ นับช่องที่มีสีดำ ให้ใช้ไม้คัดลง ส่วนช่องสีขาวให้ใช้ไม้คัดขึ้น (คัดคือใช้ไม้ยกเส้นด้ายขึ้น กดลง) เมื่อคัดไปตามลายจนจบแถวก็จะได้ลายขีดแถวที่ ๒๔ แล้วใช้ไม้ดาบสอดแทนไม้ขีด เลื่อนไม้ขีดที่เก็บเสร็จแล้วไปอยู่ด้านหลัง ยกไม้ดาบขึ้นตั้งขึ้น ให้เส้นด้ายยืนเปิด จากนั้นให้ใช้ไม้คัดด้ายอีก ๑ อัน สอดตามไม้ดาบที่ยกขึ้นด้านหลังไม้คัด จะได้ลายขีดไม้ที่ ๒๔ ส่วนไม้ที่ ๒๓ ก็ใช้วิธีขีดด้ายแบบไม้ที่ ๒๔

หลังจากเก็บขีดเสร็จ เวลาทอต้องใช้ไม้ดาบสอดแทนไม้ขีด ยกตั้งขึ้น ด้ายยืนก็จะเปิดเกิดเป็นลวดลายตามที่เก็บขีดไว้ ทอเก็บขีดให้ครบไม้ขีดที่เก็บนั้น จะได้ลายขีดเฉพาะดอกที่เก็บเท่านั้น เมื่อเวลาจะทอขีดลายนี้ขึ้นใหม่ก็ต้องเก็บตามลายเดิม ซึ่งต้องเก็บขีดใหม่ ทำให้ซ้ำต่อมาจึงได้พัฒนาการมาใช้ด้ายเก็บลายตามไม้ขีดที่คัดทุกเส้น เรียกว่า เก็บไม้ขีดลอย โดยใช้วิธียกขีดลอยใส่ไปแต่ละไม้จนครบ แล้วจะยกตะกอย้อนกลับปมมาก็ได้ลายซ้ำตลอด ฉะนั้นเวลาเก็บขีดจะเก็บลายเพียงครึ่งหนึ่งของลายที่ปรากฏบนผืนผ้า

วิธีการทอผ้าฝ้ายลายขีด "ลายตะขอสลับเอื้อ"

การทอผ้าฝ้ายลายขีด ตะขอสลับเอื้อ เมื่อขึ้นหูกเสร็จเรียบร้อยแล้ว มีขั้นตอนการทอดังนี้

๑. ใช้ไม้คันเหยียบสอดไปที่ผ้าโยงไม้เขาหูกที่เก็บขีดไว้ ไม้แรก แล้วเหยียบไม้คันเหยียบให้ปรากฏลายของผ้า ใช้ไม้สอดค้ำลายไว้ด้านหลังไม้เก็บเขา จึงสอดกระสวยที่บรรจุด้ายพุ่ง ไปจนสุดอีกด้าน จากนั้นจัดด้ายให้ตึงพอดีกัน ไม่ให้เหลือเส้นฝ้ายไพล่จากริมขอบผ้า แล้วทำการกระทบฟืม ๒-๓ ครั้ง หรือจนกว่าเส้นฝ้ายขีดเรียงเส้นกัน จากนั้นทำเช่นเดียวกันอีก ๓ เส้น รวมเป็น

สี่เส้น โดยสลับสีฝ้ายเข้ม-อ่อน-เข้ม-อ่อน ต่อการสอดไม้คันเหยียบ ๑ ครั้ง แล้วจึงเปลี่ยนไม้คันเหยียบไปยัง "ไม้เขา" ที่เก็บขีด ไม้ถัดไป จนครบไม้ที่ ๑๒ จึงกลับมาที่ไม้ที่ ๑ แล้วทอไปจนถึงไม้ที่ ๑๒ รวมเป็นทอทั้งหมด ๒๔ ไม้ จึงจะทอได้ครบลายตะขอสลับเอื้อ แล้วทอไป ซ้ำๆ กันตลอดผืนผ้า

๒. เมื่อทอผ้าจนได้ความยาว จะใช้ไม้แกนม้วนพันผ้าเพื่อม้วนเก็บผ้า ซึ่ง จะต้องคลายปม ผ่อนด้ายยืนที่มัดตรึงไว้ ให้อย่อน จนสามารถพันม้วนเก็บผ้าได้ โดยม้วนเก็บให้เหลือผ้าที่ทอแล้วประมาณ หนึ่งคืบ หรือ ๕ นิ้ว เพื่อใช้ในการทอต่อไป หากม้วนผ้าที่ทอเสร็จแล้ว ให้ตึงฝ้ายไว้เหมือนเดิม และม้วนเก็บ ฝ้ายไว้ตามเดิมกับคานด้านบนของกี่

๓. เมื่อทอจนได้ความยาวของผ้าตามความยาวของเส้นด้ายยืนแล้ว จะใช้กรรไกรในการตัด ฝ้ายที่เหลืออยู่ระหว่างฟืมกับผ้า เหลือความยาวของฝ้ายจากฟืม ประมาณ ๕ นิ้ว มัดเป็นปมไว้ เพื่อใช้ในการ สืบหูก และทอในครั้งต่อไป (นางสมควร วงศ์ละคร. ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๖: สัมภาษณ์)

รูปภาพ ผ้าฝ้ายลายขีด ลายตะขอสลับเอื้อ สีนํ้าตาลเข้ม สีนํ้าตาล และ สีม่วง ตามลำดับ

๓. การนำไปใช้

เมื่อผลิตผลงาน คือ ผ้าฝ้ายลายขีดเสร็จเรียบร้อยแล้ว ช่างจะเก็บชิ้นงานของตนเองไว้เพื่อใช้สอย และส่วนหนึ่งนำไปแปรรูปผลิตภัณฑ์ เช่น ทำเป็นผ้าม่าน กระเป๋า ตุ๊ก หมอนสามเหลี่ยม ที่นอนลูกกระนาค เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่จะนำไปรวมกลุ่มกันจำหน่ายเป็นผ้าชิ้นเพื่อให้ลูกค้าได้เลือกซื้อไปตัดชุดสวมใส่

เทคนิคการตัดเย็บแบบและวางแบบผ้าฝ้ายขีด

การตัดเย็บแบบและการวางแบบ (กระทรวงวัฒนธรรม. ๒๕๕๔ : ๑๘-๑๙) ควรใช้หลักการวางแบบตัดตามทางยาวผ้า โดยใช้คู่กับผ้าฝ้ายพื้น ลวดลายผ้าขีดเมื่อวางแบบตัดตามทางยาวผ้าจะไม่ค่อยมีปัญหามากนัก เพราะทอเป็นลายต่อเนื่องอยู่แล้ว ผู้สวมใส่จะมีรูปร่างอย่างไรก็ไม่เป็นปัญหา และส่วนมากผ้าขีดมักจะเป็นสีค่อนข้างเข้ม และเป็นสีเดียวกันตลอดทั้งผืน จึงควรตัดต่อแบบกับผ้าฝ้ายสีพื้นเพื่อลดน้ำหนักของสีลงบ้าง และควรใช้ผ้าขีดตัดเย็บเสื้อมากกว่ากระโปรงหรือกางเกง เพราะผ้าขีดทอลวดลายด้วยเส้นพุ่งพิเศษ จะมีโอกาสเกาะเกี่ยวได้ง่าย หากต้องการใช้ผ้าขีดตัดเย็บกระโปรงหรือกางเกงควรเลือกที่มีลวดลายค่อนข้างเล็กละเอียด

การทำเครื่องสักการบูชาอีสาน

ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑. ชื่อรายการ ...การทำเครื่องสักการบูชาอีสาน

ชื่อเรียกในท้องถิ่น ...การทำเครื่องสักการบูชาอีสาน

๒. ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☒ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☐ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

ที่ตั้ง บ้านปลาค้าว ตำบลปลาค้าว อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ

๓. สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

เครื่องสักการะ หมายถึง เครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัยแบบอีสานของชาวบ้านปลาค้าว ตำบลปลาค้าว อำเภอเมืองฯ จังหวัดอำนาจเจริญ ประกอบด้วย ชั้นหมากเบ็ง ชั้นกระหย่อง ต้นดอกฝ้าย ต้นดอกไม้ และ ต้นข้าวตอก

เครื่องสักการบูชาอีสานโบราณที่ใช้ในการสักการบูชาพระในงานประเพณีสำคัญตามฮีตสิบสอง ของชาวอีสานที่นับถือศาสนาพุทธ โดยจะนำดอกไม้ ธูป เทียน มาจัดวางบนเครื่องสักการบูชาดังกล่าว ประกอบด้วย

๑) ชั้นกระหย่อง สำหรับวางชั้นห้า ชั้นแปด (ดอกไม้ และเทียนตามจำนวนเป็นคู่) วางไว้ตรงกลางของเครื่องสักการบูชา

๒) ชั้นหมากเบ็ง ทำด้วยใบตองกล้วยน้ำว้าหรือกล้วยตานี เย็บขึ้นรูปทรงเจดีย์ ประกอบด้วย ดอกพุทธรักษาหรือดอกมะลิ วางบนพานที่ทำด้วยไม้ไผ่ มี ๑ คู่ วางไว้ข้างชั้นกระหย่อง ๒ ข้าง

๓) ต้นข้าวตอก เป็นข้าวเปลือกนำมาคั่วให้แตกเป็นเม็ดสีขาวและนำมาติดกับไม้ก้านมะพร้าวหลายก้านๆ ตกแต่งเป็นดอกสีขาวบูชาพระ

๔) ต้นดอกฝ้าย นำฝ้ายมาหล่อทำเป็นกลีบ เสียบกับก้านไม้ไผ่ที่สานเป็นรูป ๖ แฉก ใส่ก้านแล้วนำมาเสียบรวมกันบนต้นกล้วย ตกแต่งเป็นรูปทรงพุ่มดอกบัว

๕) ต้นดอกไม้ จะใช้ดอกดาวเรือง มาเสียบกับก้านไม้ไผ่ที่สานเป็นรูป ๖ แฉก ใส่ก้านแล้วนำไปเสียบรวมกันบนต้นกล้วย ตกแต่งเป็นรูปทรงพุ่มดอกบัว บูชาให้เจริญรุ่งเรือง

ผู้ให้ข้อมูล

๑. พระครูโพธิชัยสารวิมล เจ้าคณะตำบลปลาค้าว/ เจ้าอาวาสวัดศรีโพธิ์ชัย

๒. นายอุทัย บางเหลือ ครูโรงเรียนปลาค้าววิทยานุสรณ์. ม.๙ ต.ปลาค้าว อ.เมืองอำนาจเจริญ

๓. นางกาญจนาภรณ์ ลุสมบัติ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ

๔. ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระดังต่อไปนี้

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล ประกอบด้วย ประเพณี สถานที่ แหล่งปฏิบัติ ระเบียบพิธีกรรม การประพดปฏิบัติของการแสดงออกนั้น ๆ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ และความเชื่อ

ลักษณะของเครื่องสักการบูชาอีสานวัดศรีโพธิ์ชัย

เครื่องสักการบูชาที่พบเห็นโดยทั่วไปที่ยังคงใช้ในแต่ละวัด แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสาน โดยวัดศรีโพธิ์ชัย ตำบลปลาเค้า มีเอกลักษณ์ของการทำเครื่องสักการบูชาอีสาน ตรงที่ความสวยงาม มีความละเอียดอ่อนและรายละเอียดขององค์ประกอบเครื่องสักการะจะมีมากกว่าแห่งอื่น ทำให้เมื่อจัดวางรวมกันแล้ว มีความสวยงามสมบูรณ์ ส่งเสริมให้พิธีกรรมนั้น ๆ มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เครื่องสักการบูชาอีสานของวัดศรีโพธิ์ชัย มีดังนี้

๑.๑) ชั้นหมากเบ็ง

ภาพชั้นหมากเบ็ง

ชั้นหมากเบ็งในหมู่บ้านปลาเค้า มีอยู่ ๒ ชนิด คือ (๑) ชั้นหมากเบ็งเครื่องประกอบ (๒) ชั้นหมากเบ็งดอกไม้

(๑) ชั้นหมากเบ็งเครื่องประกอบ

ชั้นหมากเบ็งเครื่องประกอบ เป็นเครื่องสักการะที่ใช้ในเครื่องสักการะทำอย่างที่ว่าไว้บนชั้นกระหย่อง เรียกรวมกันว่า “ ชั้นดอกไม้ ” มีเครื่องประกอบตามฮีตประเพณีซึ่งจะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่ได้ ดังนี้

๑. พันยาสูบ จำนวน ๔ มวน

๒. หมากกะลาม จำนวน ๔ ลูก

๓. กล้วยสุก จำนวน ๔ ผล

๔. ข้าวต้ม จำนวน ๔ กลีบ

๕. ใบคูณ จำนวน ๗ ใบ

๖. ใบยอ จำนวน ๗ ใบ

๗. ใบสีก (ใช้ใบตองตัดเป็นรูปยาวๆ แล้วทำหยัก ๗ หยัก) จำนวน ๔ ใบ

๘. ข้าวเปลือกจำนวนเล็กน้อย

๙. หมากเคี้ยว จำนวน ๔ คำ

๑๐. เทียน (ชั้นที่ ๕) จำนวน ๕ คู่, เทียน (ชั้นที่ ๘) จำนวน ๘ คู่

ภาพแสดงชั้นหมากเบ็งเครื่องประกอบ

(๒) ชั้นดอกไม้

ชั้นดอกไม้มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจากสมัยก่อนไม่มีแจกัน ในการวางดอกไม้เพื่อใช้ในการบูชา จึงจำเป็นต้องทำที่วางใช้เป็นเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย ส่วนประกอบที่สำคัญในชั้นดอกไม้ ดังนี้

๑) ชั้นหมากเบ็ง

๒) ชั้นกะหย่อง

๓) ดอกไม้ทุกสีและทุกชนิดที่สื่อความหมายในทางที่ดี ยกเว้นดอกไม้ที่มีความหมายไม่ดี ดอกไม้ซึ่งเป็นที่นิยม เช่น ดอกดาวเรือง (จะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง) ดอกสามปีบเหี่ยว (ดอกบานไม่รู้โรย) เชื่อว่าจะทำให้อายุยืน ขวัญยืน แต่ปัจจุบันนิยมใช้ดอกกรัก (ทำให้เกิดความรัก)

๑.๒) ชั้นกะหย่อง

ภาพแสดงชั้นกะหย่อง

ชั้นกะหย่องเป็นภาชนะในการใส่เครื่องบวงสรวง ดอกไม้บูชาพระเครื่องรางของขลัง ชั้นกะหย่องใช้งานประเพณี ดังต่อไปนี้

๑. ชั้นกะหย่องใช้งานที่บ้านใช้สำหรับใส่เครื่องบวงสรวงของรักษาผีบรรพบุรุษ เครื่องรางของขลัง
๒. ชั้นกะหย่องใช้งานที่วัด ใช้สำหรับใส่ดอกไม้ ธูป เทียน เป็นแทนบูชาใช้ประกอบพิธีอื่นๆ เช่น พิธีไหว้แม่โพสพ พิธีทำขวัญข้าว พิธีกรรมความเชื่ออื่นๆ

๑.๓) ต้นดอกผึ้ง

ภาพแสดงต้นดอกผึ้ง

ต้นดอกผึ้ง เป็นเครื่องสักการะพระในอุโบสถและใช้ในงานประเพณีวันเข้าพรรษาและประเพณีสงกรานต์ โดยแห่ไปตามวัดต่าง ๆ เสร็จแล้วนำไปบูชาไว้ที่วัดนั้นตลอดเวลา เมื่อแก่ก็ปรับเปลี่ยนในส่วนที่ชำรุดใหม่ ส่วนประกอบที่สำคัญของต้นดอกผึ้ง คือ ก้านดอก ที่ทำจากไม้ไผ่ สานเป็นท่อนแฉก เสียบกับแกนไม้ไผ่ แล้วนำไปเสียบที่ต้นกล้วยให้ได้ว่ารูปทรง

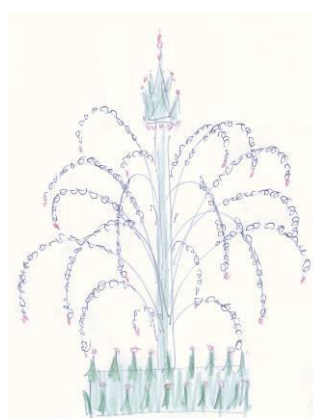
๑.๔) ต้นดอกไม้

ภาพแสดงต้นดอกไม้

ใช้เป็นเครื่องสักการบูชา ประกอบด้วย ดอกไม้ คือ ดอกดาวเรือง หมายถึง ความเจริญรุ่งเรือง นำมาเสียบกับแกนไม้ไผ่ที่สานเป็น ๖ แฉก นำมาใส่แกนไม้ แล้วนำไปเสียบกับต้นกล้วย ให้มีรูปทรงที่สวยงาม

๑.๕) ต้นข้าวตอก

ภาพแสดงต้นข้าวตอก

ต้นข้าวตอก ทำเป็นเครื่องสักการะ สีขาว หมายถึง ความมั่งคั่ง ความบริสุทธิ์ ต้นข้าวตอก ทำจากเมล็ดข้าวเหนียว นำไปคั่วจนแตกเป็นดอกสีขาวแล้วนำมาติดกับก้านมะพร้าว โดยใช้กาวข้าวเหนียว สุกเป็นก้านข้าวตอก แล้วนำมาเสียบรวมกันไม่จำกัดจำนวนว่าใช้กี่อันจะดูตามความสวยงามของต้นข้าวตอก เสียบข้าวตอกไล่ลงมาตั้งแต่ปลายจนสุดโคนต้น

พิธีการสักการบูชา

วิธีการจัดวางเครื่องสักการบูชาอีสานโบราณการจัดวางเครื่องสักการบูชา

๑. ต้นดอกไม้ ประกอบด้วยชั้นหมากเบ็ง วางอยู่บนชั้นกะหย่อง จำนวน ๑ คู่
๒. ต้นข้าวตอก จำนวน ๑ คู่
๓. ต้นดอกฝ้าย หรือ ปราสาทฝ้าย จำนวน ๑ คู่
๔. ต้นดอกไม้ จำนวน ๑ คู่
๕. ชั้นกะหย่อง จำนวน ๑ อัน วางดอกไม้ของชาวบ้านทุกคนที่นำดอกไม้มาบูชาพระ

ภาพแสดงการจัดวางเครื่องสักการบูชา

พิธีการสักการบูชาพระรัตนตรัยของชาวบ้านปลาเค้า จะนำเครื่องสักการะเครื่องห้าจัดวางไว้หน้าพระประธาน ส่วนผู้ที่จะบูชาถือขันหมากเบ็งแล้วน้อมนำคำบูชาเป็นการบูชาพระรัตนตรัยตั้ง นะโม ๓ จบ สวดบทสรรเสริญพระพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ แล้วตามด้วยการสวดทำนองสรภัญญะ คำบูชาดอกไม้ และบทกลอนฮีตสิบสอง ดังนี้

คำบูชาดอกไม้

ปวงข้าทั้งหลายนี้ (ข้า)	จิตยินดีโสมะนา
เก็บกำและได้นำมา (ข้า)	ซึ่งบุพผาและมาลัย
บางคนได้ดอกเกิด (ข้า)	จำปาเทศน์มาตั้งไว้
บางคนได้ดอกกฤษณา (ข้า)	อินทหาวดอกจำปี
บางคนได้ดอกปทุมมา (ข้า)	อุปราชดอกจันทร
บางคนได้ดอกพุดซ้อน (ข้า)	หอมอ่อนๆ กระดังงา
ตามแต่เกิดศรัทธา (ข้า)	น้อมนำในคราวนี้
ด้วยเลื่อมใสดี(ข้า)	ขอคัมภีร์รัตนตรัย
บูชาแด่พระพุทธ(ข้า)	และพระธรรมพระสงฆ์ไว้
ขอให้ซึ่งพวกข้า(ข้า)	ทรงโสภาคสนวิไล
สะอาดตาและเจริญใจ(ข้า)	วิไลเลิศลักษณ์
ประสบซึ่งสุขา(ข้า)	สวัสดีทุกเมื่อเทอญ

กลอนอีตลีสอง

อีตเอย	อีตลีสอง	ของพี่น้อง	ชาวอีสาน
ถือเคร่งครัด	มาตั้งนาน	บรรพกาล	ท่านพาทำ
อีตที่หนึ่ง	ชาวสงฆ์ศรี	จัดให้มีบุญ	ข้าวกรรม
เพื่อให้พระ	ผู้ล่วงล้ำ	ธรรมวินัย	ได้ผุดผ่อง
ถึงเดือนยี่	บุญคุณลาน	จำให้มั่น	อีตที่สอง
ถือเป็นการ	ร่วมฉลอง	ลอมข้าวใหญ่	ไทยอีสาน
อีตที่สาม	บุญข้าวจี	เปรตพลี	อุทิศทาน
บุญมาฆะ	เข้าประสาน	รำลึกวัน	จาตุรงค์
อีตที่สี่	บุญแพด	พึ่งเทศน์สร้าง	อานิสงส์
ตามหลักธรรม	นั้นเจาะจง	ได้พบองค์	พระศรีอารีย์
อีตที่ห้า	บุญสงน้ำ	เรียกอีกนาม	ว่าสงกรานต์
ขึ้นปีใหม่	แบบโบราณ	สนุกสนาน	สาดน้ำกัน
อีตที่หก	บุญบั้งไฟ	วิสาขะใช้	มีมานาน
บูชาแถน	ให้โปรดปราน	ดลบันดาล	ฟ้าฝนดี
อีตที่เจ็ด	บุญข้าสะ	ไม่เคยละ	ทำทุกปี
บุญเบิกบ้าน	อีกนามมี	เข้าพิธี	ก่อนทำนา
อีตที่แปด	อาสาหะ	สงฆ์องค์พระ	เข้าพรรษา
พวกชาวบ้าน	ตั้งศรัทธา	สร้างบุญญา	วันเกิดสงฆ์
ข้าวประดับดิน	อีตที่เก้า	อุทิศเฝ้า	เพียรเจาะจง
เพื่อญาติมิตร	ผู้ชีพปลง	ส่งผลบุญ	ไปจนเจือ
อีตที่สิบ	บุญข้าวสาก	ผลามาก	ตามความเชื่อ
สลากภัต	อุทิศเฝ้า	ผลทานเกื้อ	กุลผู้ตาย
อีตสิบเอ็ด	ออกพรรษา	เพ็ญสิบห้า	คืนเดือนหงาย
มวลพระสงฆ์	ทั่วๆไป	ต่างพร้อมใจ	ปวารณา
อีตสิบสอง	บุญกฐิน	น้อมถวิล	ถวายผ้า
แต่พระผู้	ออกพรรษา	หมดเวลา	ณ วันเพ็ญ
นี้แหละเป็น	อีตสิบสอง	ของพี่น้อง	ชาวอีสาน

การแสดงพิธีการสักการบูชาพระรัตนตรัย ด้วยเครื่องสักการบูชาอีสานโบราณ

การใช้ในงานประเพณีท้องถิ่น

สื่อเครื่องสักการบูชาอีสานโบราณเป็นสื่อวัตถุหนึ่ง จึงต้องมีการนำเสนอโดยการจัดกิจกรรมฐาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง การจัดกิจกรรมโดยกลุ่มเป้าหมายหลักอยู่ที่ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็น ผู้จัดหาอุปกรณ์ในการถ่ายทอดความรู้สู่กลุ่มเด็กและเยาวชน เพื่อสร้างความมั่นใจ สร้างความภาคภูมิใจ และเปิดโอกาสให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและผู้นำท้องถิ่นได้แสดงศักยภาพอย่างเต็มความสามารถ เพื่อประโยชน์ ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนของท้องถิ่น

การอนุรักษ์และสร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่นให้กับเยาวชนและชาวบ้านปลาเค้า โดยการนำ เครื่องสักการบูชาอีสานโบราณมาใช้ในการจัดงานประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญระดับจังหวัดหลายครั้ง ซึ่งได้รับความร่วมมือจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญ เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ องค์การบริหารส่วนตำบลปลาเค้า และองค์การบริหารส่วนตำบลพระเหลา โรงเรียนปลาเค้าวิทยาสรรณ์ โรงเรียนอำนาจเจริญ และภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่ทำเครื่องสักการบูชาอีสาน มาใช้ในงานประเพณีดังนี้

๑. งานสืบสานประเพณีบุญคุณลานจังหวัดอำนาจเจริญ ประจำปี ๒๕๕๑ โดยจัดเป็นขบวนแห่ เครื่องสักการบูชาบุญคุณข้าว โดยผู้ว่าราชการจังหวัดอำนาจเจริญ นายปริญญา ปานทอง ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ร่วมงาน ซึ่งในขบวนแห่ มีเครื่องสักการบูชา ปรากฏคือ ชันกะหย่องใส่ดอกไม้ เครื่องบูชาและตามด้วยหญิงสาว ๑๕ คน แต่งกายชุดไทยพื้นเมืองอำนาจเจริญถือ “ชันกะหย่อง” ขนาดเล็ก ใส่ดอกไม้ คือ ดอกดาวเรืองและดอกบานไม่รู้โรย (สามปีบเดียว) โปรยรอบกุ่มข้าวใหญ่ และพราหมณ์ทำพิธีบูชาบุญคุณข้าว

๒. งานประเพณีมัสการพระมงคลมิ่งเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ จัดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ เป็นการนำเครื่องสักการบูชาอีสานโบราณเต็มรูปแบบ เป็นเครื่องห้า ประกอบด้วย ชันกระหย่อง ชันหมากเบ็ง ต้นดอกผึ้ง ต้นข้าวตอก ต้นดอกไม้ จัดทำโดยกลุ่มภูมิปัญญาชาวบ้านปลาเค้า ตำบลปลาเค้า จังหวัดอำนาจเจริญ นำมาใช้ในการสักการบูชา จัดเป็นขบวนแห่เครื่องสักการบูชา โดยการมีส่วนร่วมของเยาวชน จาก โรงเรียนอำนาจเจริญ และโรงเรียนปลาเค้าวิทยานุสรณ์ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ข้าราชการ และประชาชน ในจังหวัดอำนาจเจริญ ร่วมขบวนแห่เป็นครั้งแรกที่จัดขบวนแห่เครื่องสักการบูชาขึ้น

ภาพแสดงขบวนแห่เครื่องสักการบูชาอีสานโบราณ ในงานประเพณีมัสการพระมงคลมิ่งเมือง

พิธีการในการบูชา เมื่อขบวนแห่เครื่องสักการบูชามาถึงบริเวณพุทธอุทยานพระมงคลมิ่งเมือง ผู้นำในการประกอบพิธีคือ นายปริญญา ปานทอง ผู้ว่าราชการจังหวัดอำนาจเจริญ ถือน้ำมันหมากเบ็ง นำหน้าขบวนแห่เครื่องสักการบูชา เดินเวียนขวา รอบองค์พระมงคลมิ่งเมือง ๓ รอบ ก่อนเข้าไปกราบนมัสการ และกล่าวถึงการทำพิธีบูชาด้วยเครื่องสักการะแบบโบราณ ของชาวอีสาน ว่า “เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมายาวนานของชาวบ้านปลาเค้า เป็นการแสดงความเคารพบูชาต่อพระรัตนตรัย แสดงออกถึงความกตัญญูชาวจังหวัดอำนาจเจริญ เป็นเมืองที่เจริญด้วยพระพุทธศาสนา ควรนำมาปฏิบัติสืบทอดไปให้คงอยู่ เพื่อลูกหลานจะได้มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ รู้คุณค่าของตัวตนความเป็นเอกลักษณ์ของคนอำนาจเจริญ มีความเจริญทางจิตใจ” เสร็จพิธี

ผู้ให้ข้อมูล

๑. พระครูโพธิชัยสารวิมล เจ้าคณะตำบลปลาเค้า/ เจ้าอาวาสวัดศรีโพธิ์ชัย
๒. นายอุทัย บางเหลือ ครูโรงเรียนปลาเค้าวิทยานุสรณ์. ม.๙ ต.ปลาเค้า อ.เมืองอำนาจเจริญ
๓. นางกาญจนาคนต์ ลุสมบัติ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ

บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์. ตำแหน่ง (ถ้ามี). สัมภาษณ์. วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

พระครูโพธิชัย สารวิมล. เจ้าอาวาสวัดศรีโพธิ์ชัย. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายอุทัย บางเหลือ. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

แม่ยุดาศรี แสนเลิง. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางมัจฉา โพธารินทร์. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางอนงค์ โพธารินทร์. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางหนูรัตน์ พสุมาตร. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางสุนันดา โพธารินทร์. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางบัวพา มุทาพร. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางจันทร์ โพธารินทร์. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางบุญล้อม ทวีรัตน์. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางจันลี ปรีทอง. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางสาววิชิต ลาภสาร. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางสอ แสงอ่อน. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางกว้าง ทวีรัตน์. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

กาญจนกานต์ ลุสมบัติ. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ จำนวน ๑๐ ภาพ

การจัดวางเครื่องสักการบูชาอีสานทั้งห้า

ขันดอกไม้

ต้นดอกไม้

ต้นดอกผึ้ง

ต้นข้าวตอก

ต้นเทียน

ปราชญ์ชุมชนช่วยกันทำเครื่องสักการบูชา

ปราชญ์ชุมชนช่วยกันทำเครื่องสักการบูชา

ใบลานตำรายา

ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑. ชื่อรายการ ใบลานตำรายา

ชื่อเรียกในท้องถิ่น ใบลานตำรายา

๒. ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☐ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☒ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☐ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

ที่ตั้ง บ้านปลาข้าว ตำบลปลาข้าว อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ

๓. สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

-ความหมาย

เนื่องจากอักษรจารึกที่ปรากฏอยู่ภายในใบลาน มีเรื่องราวหลายอย่าง โดยเฉพาะใบลานตำรายาแต่ละแผ่นหรือแต่ละใบ มี ๒ หน้า ซึ่งแต่ละหน้าเรียกว่า “หน้าลาน” ในการนับจึงเริ่มนับจาก “หน้าลานที่ ๑” ครั้นเมื่อพลิกกลับด้านจึงนับเป็น “หน้าลานที่ ๒” ใบรองซ้อนต่อมาจึงนับ “หน้าลานที่ ๓” เมื่อพลิกกลับด้านก็นับว่าเป็น “หน้าลานที่ ๔” เรื่อยไป

ใบลานหลายๆ ใบที่เขียนเรื่องราวเดียวกัน นำมารวมร้อยเรียงกันไว้ด้วยด้ายพัน เรียกว่า “ผูก” ดังนั้น ใบลานผูกหนึ่งอาจมีตั้งแต่ ๖ - ๒๐ ใบ ขึ้นอยู่กับเนื้อความที่จารว่ายาวมากน้อยเพียงใด ถ้าเรื่องยาวมาก อาจมีการแบ่งเป็นผูกต้น ผูกสอง ผูกสาม จนจบเรื่องก็มี หรือบ้างก็ทำเป็นผูกเดียว ผูกร้อยด้วยเชือก โดยมีไม้เนื้อแข็งประกบไว้ที่แผ่นหน้าหรือแผ่นหลัง ซึ่งเรียกไม้ดังกล่าวว่า “ไม้ประกบ” บางครั้งเรียกคำว่าผูกเป็นคำว่ามัดก็มี โดยความหมายนั้น แทนการได้ ในบางโอกาส แต่ความจริงแล้ว คำว่ามัด หมายถึงการเก็บรักษาใบลานไว้เป็นกลุ่มหรือเป็นพวก อาจนำใบลานหลายผูกมามัดรวมแล้วห่อด้วยผ้า เช่นนี้เรียกว่า “ใบลานมัดหนึ่ง”

ดังนั้นใบลานมัดหนึ่งจึงอาจเป็นเรื่องเดียวกัน หรือหลายเรื่องมัดรวมกันก็ได้ หรือบางครั้งถ้าเป็นเรื่องยาว เช่น นิทาน ก็อาจมีการรวบไว้เพื่อเป็นผูกเดียวโดยมีไม้ประกบ การเก็บรักษาด้วยการห่อด้วยผ้าเพื่อป้องกันฝุ่นผงและแมลงกัดแทะ

ใบลานส่วนใหญ่มักจารึกอักษรล้านนา อักษรล้านช้าง หรือไม่ก็เป็นอักษรลาวเดิม ทั้งนี้ เพราะในประวัติศาสตร์ ชาวล้านนาและชาวล้านช้าง ได้รับการถ่ายทอด นำผู้คนมาเข้ามายังแผ่นดินของอาณาจักรอยุธยา ปัจจุบันจังหวัดต่างๆ แถบภาคกลางตามชุมชนหมู่บ้านยังคงเหลือประวัติศาสตร์ที่ระบุว่า ปู่ ย่า ตา ยายของตนเป็นคนไทยยวน (คือมาจากอาณาจักรเชียงแสนในอดีต) หรือเป็นคนลาว คือมาจากอาณาจักรล้านช้างฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

ยกตัวอย่างจากหนังสือป่า ยา ใบลาน บ้านปลาข้าวอำนาจเจริญ หน้า ๒๕ วรรคที่ ๒

“เข้าจ้าว อ้อยดำฝนดอมกันกินก่อน บ่ตี ให้เอาฮากหิงหายแพงคำฮ้อยหัว หย้าแห้วหมุดำดองเอน้ำกินบ่ตี ให้เอาฮากก้วยตีบ ฮากหมาก ฮากพ้าว ฮากตาน ฮากเกือ ฮากไล่ ฮากบงนัง ฮากผักหวานบ้าน ฮากก้านตง ฮากหญ้าขัด หญ้าคา หัวชะแดด ดองเอน้ำกิน เข้าเจ้า อ้อยดำใส่ แต่ใช้เจ็บเนื้อเจ็บคิง เจ็บหัวให้เอาหมาก อ้อยดำ ฝนประสมน้ำกิน”

-ความเชื่อ/ ภูมิปัญญา ที่เกี่ยวข้อง

ความเชื่อเรื่องโบราณ ที่วัดศรีโพธิ์ชัย บ้านปลาค้าว อำเภอมืองฯ จ.อำนาจเจริญ มีการเชื่อว่าโบราณมีการจารึกตัวอักษรไว้นั้นเป็นลัทธิศักดิ์สิทธิ์ จึงห้ามมิให้นำไปเป็นอุปกรณ์ลงโทษ เช่น ใช้ฟาดศีรษะ หรือฟาดหลัง โดยเฉพาะบรรดาเณรหรือเด็กๆ ที่อาศัยอยู่ในวัดในอดีต แต่ถ้าครูอาจารย์ใช้โบราณทั้งผูกฟาดศีรษะ ถือว่าเป็นการลงโทษที่รุนแรงทำให้ “ซึกลากขึ้นหัว” แก่ผู้ที่ถูกลงโทษได้ เพราะเหตุของความเชื่อดังกล่าวข้างต้น การปฏิบัติต่อโบราณจะเก็บห่อโบราณไว้บนล้อเรือ เพื่อป้องกันหนูแทะหรือเก็บไว้บนหิ้งบูชาใกล้กับพระพุทธรูปประจำเรือ หรือบนหิ้งเดียวกันกับอัฐิของบรรพบุรุษ เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ก็นำมาสรงน้ำ การกระทำดังกล่าวล้วนเป็นความเชื่อว่าโบราณจารึกเป็นของศักดิ์สิทธิ์

- การนำไปใช้/ประโยชน์

องค์ความรู้เรื่องยาสมุนไพรที่แปลจากโบราณ โดยนำสูตรยาสมุนไพรชนิดต่าง ๆ มาต้มกินก่อนรับประทานอาหาร สรรพคุณทางยา ช่วยลดความดัน ไขมันในเลือด ปวดกล้ามเนื้อ แก้ไอ เสริมกระดูก บำรุงร่างกาย ทำให้เจริญอาหาร เป็นต้น สำหรับตัวยาสมุนไพร มี ๘ ชนิด ได้แก่

๑. พังคิ แก้ก้องอืด ท้องเฟ้อ ขับลม
๒. ครอบจักรวาล แก้ทุกโรค
๓. ช้างนาว บำรุงร่างกาย เจริญอาหาร รับประทานอาหารอร่อย
๔. อันแดง แก้ปวดเส้น ปวดเอ็น แก้ไข้
๕. ต้นโก เสริมกระดูกให้แข็งแรง
๖. ต้นแก เสริมกระดูกให้แข็งแรง
๗. เสาวหาย ลดไขมัน ความดัน
๘. เจียป็น บำรุงหัวใจ

ผู้ให้ข้อมูล

๑. พระครูโพธิ์ชัยสารวิมล เจ้าคณะตำบลปลาค้าว/ เจ้าอาวาสวัดศรีโพธิ์ชัย
๒. นายอุทัย บางเหลือ ครูโรงเรียนปลาค้าววิทยานุสรณ์. ม.๙ ต.ปลาค้าว อ.เมืองอำนาจเจริญ

๔. ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระดังต่อไปนี้

ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ประกอบด้วย ประเพณี ความเชื่อ วัสดุ และกระบวนการ ขั้นตอน วิธีการ

ปัจจุบันใบลานเกี่ยวกับตำนานพญาคันคากได้ถูกเก็บไว้ที่ตู้พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นตู้ไม้แกะสลักทาด้วยยางน้ำเกลี้ยง (ยางรัก) ผสมดินหม้อ (เขม่าไฟ) ผสมด้วยน้ำมันยางและลงรักปิดทองเป็นตู้พระไตรปิฎกสูงประมาณ ๑.๒๐ เมตร เป็นที่เก็บรักษาหนังสือผูก (หนังสือ/ตัวอักษรทำด้วยใบลาน) จาร (การเขียน) ด้วยภาษาไทยน้อย คือภาษาลาวตอนใต้ ผสมกับอักษรขอม คนในสมัยก่อนอ่านและแปลได้คล่องมาก เนื้อหา ในหนังสือผูกนั้นเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับนิทานปรัมปรา นิทานในวรรณคดีนิทานในพระไตรปิฎก เช่น นิทานเรื่องท้าวสุริยวงศ์ นางแตงอ่อน จำปา ๔ ต้น ท้าวกระเกต ท้าวสินไชย ท้าวโสวัตร เป็นต้น ใช้อ่านเมื่อมีงานฉาปนกิจศพ (งานเผาศพ) และเทศน์ในวันเทศกาลต่าง ๆ ในวันธรรมสวนะ

ตู้พระไตรปิฎกที่เก็บหนังสือผูก และหนังสือผูกเหล่านี้ มีอายุประมาณ ๑๕๐ – ๒๐๐ ปี ไม่มีใครรู้ชัดเจนว่าได้มาอย่างไร ใครเป็นคนจาร (เขียน) หรือคัดลอกมา ปัญหาปัจจุบันคือ เนื่องจากขาดการสืบทอดการอ่านใบลานไม่ได้ และเยาวชนรุ่นหลังไม่เข้าใจในจารีตประเพณี

การเรียนรู้การสอนอักษรธรรมเพื่ออ่านใบลาน

การอ่าน การเขียน และจารึกอักษรธรรมในใบลาน โดยศึกษาจากใบลานโบราณที่มีอยู่ในวัดศรีโพธิ์ชัยและใบลานของคนในชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหิดล มาให้ความรู้และจัดรูปแบบแนวทางวิธีการสอน ตลอดจนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นการอ่าน – เขียนอักษรธรรมจากใบลาน เพื่อถ่ายทอดความรู้ให้แก่พระสงฆ์สามเณร ตลอดจนผู้ที่สนใจทุกเพศทุกวัย ได้เรียนรู้วิธีการอ่าน-เขียนอักษรธรรมโบราณ เพื่อจะได้นำไปใช้ประโยชน์ในการอ่านอักษรธรรมในใบลาน ซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่าที่ของชุมชนบ้านปลาเค้าที่รักษาสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เนื้อหาของข้อความในใบลานส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับยาสมุนไพร ตำรายาโบราณ การรักษาโรค ตลอดจนมีนิทานเรื่องเล่าปรัมปรามาแต่โบราณ ซึ่งหาได้ยากในปัจจุบัน

กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและถ่ายทอดองค์ความรู้ มีดังนี้

๑. เริ่มประชาคมกิจกรรมการทำหลักสูตรท้องถิ่น การเรียนการสอนอักษรธรรม
๒. เก็บข้อมูลเพื่อการพัฒนาหลักสูตร และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอักษรธรรม ๓ ครั้ง
๓. จัดกิจกรรมใช้หลักสูตรฉบับร่างกับพระภิกษุ สามเณร และบุคคลทั่วไป โดยทำเป็นศูนย์เรียนรู้ ๔ ศูนย์ คือ
 - ๑) ศูนย์วัดป่าจันทร์ มีปราชญ์สอน ๒ ท่าน ผู้เรียนสามเณร ๑๐ รูป
 - ๒) ศูนย์วัดศรีโพธิ์ชัย ปราชญ์ ๓ ท่าน ผู้เรียนสามเณร ๑๒ รูป พระ ๑ รูป ประชาชน ๑๕ คน
 - ๓) ศูนย์วัดศรีมงคล ปราชญ์ ๒ ท่าน ผู้เรียนสามเณร ๘ รูป
 - ๔) ศูนย์วัดโคกก่อง ปราชญ์ ๒ ท่าน ผู้เรียนสามเณร ๘ รูป
๔. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้ใช้เวลาภาคบ่ายวันละ ๒ ชั่วโมง ทุกวัน จำนวน ๓๐ วัน
๕. พิธีมอบเกียรติบัตรผู้ผ่านการประเมิน เก็บข้อมูลเพื่อทำหลักสูตรฉบับสมบูรณ์ โดยนำหลักสูตรฉบับร่างมาปรับปรุง โดยมีนายสงค์ โพธารินทร์ เป็นผู้สอน
๖. ดำเนินการใช้หลักสูตรฉบับสมบูรณ์สอนที่วัดศรีโพธิ์ชัย และวางแผนนำไปใช้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นในระบบการศึกษาต่อไป

พระครูโพธิชัยสารวิมล เจ้าอาวาสวัดศรีโพธิ์ชัย เป็นครูผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้การอ่าน-เขียนอักษรธรรม แก่พระสงฆ์สามเณร และผู้ที่สนใจทั่วไป

คณะสงฆ์และชาวบ้านปลาเค้า ได้ฝึกอบรมการอ่าน - เขียนใบลาน โดยการสนับสนุนจากอาจารย์มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้ให้ข้อมูล

๑. พระครูโพธิชัยสารวิมล เจ้าคณะตำบลปลาเค้า/ เจ้าอาวาสวัดศรีโพธิ์ชัย
๒. นายอุทัย บางเหลือ ครูโรงเรียนปลาเค้าวิทยานุสรณ์. ม.๙ ต.ปลาเค้า อ.เมืองอำนาจเจริญ

บุคคลอ้างอิง

๑. พระครูโพธิชัย สารวิมล. เจ้าอาวาสวัดศรีโพธิ์ชัย. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.
๒. นายสงค์ โพธารินทร์. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.
๓. นายอุทัย บางเหลือ. ครู โรงเรียนปลาค้าววิทยานุสรณ์. สัมภาษณ์. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

ครูผู้ถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาเรื่อง ไบลานตำรายา บ้านปลาค้าว

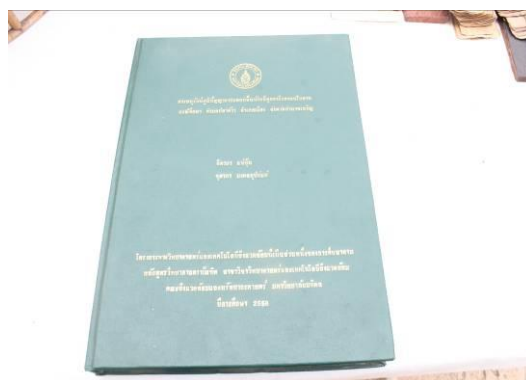
ครูผู้ถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาเรื่อง ไบลานตำรายา บ้านปลาค้าว

ต้นลาน ไบลานตำรายา และอุปกรณ์การเขียนอักษรในไบลาน

ชุดยาสมุนไพรโบราณรักษาโรคและบำรุงร่างกาย
ตำรายานำมาจากการแปลความหมายอักษรธรรมในใบลาน

หนังสือการจัดเก็บองค์ความรู้และงานวิจัยเกี่ยวกับตำรายาในใบลาน

การทำตัวหนังปราโมทัย

ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. ชื่อรายการ การทำตัวหนังปราโมทัย

ชื่อเรียกในท้องถิ่น การทำตัวหนังปราโมทัย

๒. ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☐ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☒ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

ที่ตั้ง บ้านดงบัง ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ

๓. สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

หนังปราโมทัย

เป็นศิลปะการแสดงท้องถิ่นของชาวอีสาน เป็นมรดกภูมิปัญญาในด้านการแสดง ด้านแสงและเงา ซึ่งถ่ายทอดประยุกต์มาจากหนังตะลุงของภาคใต้ โดยมีคนทางภาคใต้ได้มาสร้างครอบครัวในภาคอีสาน และนำมาเผยแพร่ในภาคอีสาน โดยได้ดัดแปลงทำนองการขับร้อง การแสดงให้เหมาะสมกับท้องถิ่น โดยมีการลำเต้ย ลำเพลิน ลำล่อง ศิลปะประจำท้องถิ่นมาผสมผสาน ประยุกต์ให้เกิดความสนุกสนานและแทรกไว้ด้วยคุณธรรม จริยธรรม คำสอน คติเตือนใจ ให้คนทำความดี อยู่ดี ประกอบอาชีพสุจริต ประยุกต์การแสดงให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม ให้รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อันเป็นสมบัติของคนไทย อนุรักษ์ไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม จึงต้องช่วยกันอนุรักษ์ สืบสานถ่ายทอดให้เยาวชนรุ่นหลัง ได้ศึกษา สืบสานและนำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัวและสังคมสืบไปให้เจริญ รุ่งเรือง ยั่งยืน

จังหวัดอำนาจเจริญและจังหวัดอื่นที่อยู่ใกล้เคียงนิยมเรียกว่า **หนังปลัดตื้อ** หรือ **หนังบักตื้อ** เพราะหัวหน้าทีมตลกเป็นทหารของฝ่ายยักษ์ ที่เป็นตัวเด่นพาสุนัข คือ **ปลัดตื้อ** ปลัดตื้อมีเพื่อนและลูกน้อง อยู่หลายคน เช่น แก้ว แหมบ ป่อง เปื่อย ยอดทอง เป็นต้น สันนิษฐานว่า หนังปราโมทัย นำมาจาก หนังตะลุงของภาคใต้ เพราะว่ารูปร่างลักษณะของปลัดตื้อคล้ายกันกับ เท่ง หัวหน้าที่ลกของหนังตะลุงภาคใต้ อุปกรณ์ในการแสดงก็คล้ายกันมาก

ปราโมทัย มาจากคำว่า **ปราโมทย์+ฤทัย** เป็นคำว่า **ปราโมทัย** แปลว่า สนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจ

เนื่องจากว่าหนังปราโมทัยได้นำศิลปะการแสดงมาจาก หนังตะลุงของภาคใต้ โดยมีชาวภาคใต้ มามีครอบครัวอยู่ทางภาคอีสาน คือ จังหวัดศรีสะเกษและถ่ายทอดมายังจังหวัดอำนาจเจริญ และจังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชาวอีสานจะเรียกว่า หนังปราโมทัย และมีชื่อเรียกหลายชื่อตามแต่ละท้องถิ่น เช่น หนังประโมทัย หนังตะลุงอีสาน หนังปลัดตื้อ หนังบักตื้อ หนังบักป่อง หนังบักแก้วบักแหมบ และหนังพระลักษมณ์พระราม เป็นต้น สาเหตุที่เรียกชื่อหลายชื่อ คือเรียกจากความนิยม ความพอใจ เช่น หนังประโมทัย เรียกตามภาษาพูด ได้เรียกตามความหมาย หนังตะลุงอีสาน เรียกตามความเป็นมา ตามตำนาน ที่ชาวภาคใต้นำเอาวัฒนธรรมศิลปะการแสดงจากภาคใต้มาเผยแพร่ ในภาคอีสาน หนังปลัดตื้อหรือหนังบักตื้อ เรียกตามชื่อ ปลัดตื้อ ทหารเอกของฝ่ายยักษ์ ทศกัณฐ์ ที่เป็นตัวตลก ตัวนำที่ทำให้สนุกสนาน พร้อมกับบักป่อง

บั๊กแก้ว บักแหมบ ก็เป็นทีมตลกขบขันที่ทำให้ผู้ชมเกิดความสุขสนุกสนาน จึงได้ชื่อเป็นชื่อหนึ่งดังกล่าว ส่วนหนึ่งก็จะเรียกตามเนื้อเรื่องที่แสดง คือ เรื่องรามเกียรติ์ มีพระราม พระลักษมณ์ เป็นตัวนำเรื่อง จึงเรียกหนึ่งพระลักษมณ์ พระราม

หนังปราโมทัย ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ด้านศิลปะการแสดง นับเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่มีคุณค่าควรที่จะอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกของชาติ และถ่ายทอดไว้ให้บุตรหลาน

ยุวชนรุ่นหลังได้ศึกษาและสืบทอดไว้ไม่ให้สูญหาย นอกจากนี้ หนังปราโมทัยยังสามารถประยุกต์เนื้อหา ที่แสดงให้สอดแทรกเรื่องคุณธรรม สิ่งดีงาม ปลุกฝังคุณงามความดีให้กับชุมชนได้ทุกระดับ จึงควรที่จะ

จัดเก็บรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับหนังปราโมทัยทุกขั้นตอน กระบวนการอย่างเป็นระบบและสามารถให้บุคคลทั่วสามารถศึกษาเรียนรู้ได้ ตลอดจนสามารถใช้เป็นต้นฉบับในการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อถ่ายทอดความรู้ฝึกฝนทักษะให้กับเยาวชนในชุมชน สถานศึกษาและผู้ที่สนใจได้สืบทอดองค์ความรู้การแสดงหนังปราโมทัยให้แพร่หลายในวงกว้างต่อไป

พิธีกรรมการไหว้ครูหนังปราโมทัย

ความเชื่อ : การไหว้ครูหรือยกครู หรือภาษาอีสานเรียกว่า “ยกกายอ้อ” นั้นมีความเชื่อว่า

- ทำให้การแสดงได้คล่องตัว จดจำกลอน บทร้อง ได้ดีไม่หลงลืม
- ทำให้ผู้ชมมีความนิยม ฟัง ดู การแสดงอย่างสนุกสนาน จับใจ เสนาะเพราะพรึงซาบซึ่งในวาทศิลป์
- ทำให้ผู้แสดงมีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น
- ทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในการแสดง ตามความเชื่อจากบรรพบุรุษที่เคยทำมา ซึ่งถือเป็นประเพณี ถ้าไม่ทำถือว่าผิด
- เป็นการคารวะครู อาจารย์ ผู้ที่ให้ความรู้และสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต

อุปกรณ์การไหว้ครู

๑) ภาชนะใส่ขันธ ๕ อาจเป็นจานหรือพานก็ได้

๒) ดอกไม้สีขาว เช่น ดอกพุท ดอกมะลิ หรือดอกไม้อื่นที่เป็นสีขาว ถ้าไม่มีดอก ใช้อยอดแทนก็ได้

จำนวน ๕ คู่ (๑๐ ดอก/ ขัน)

๓) เทียนไขสีเหลือง หรือสีขาว ก็ได้ ขนาดเล็ก จำนวน ๕ คู่ (๑๐ เล่ม)

๔) เหยียน ๕ บาท หรือเหยียนบาท ๕ เหยียน (จำนวนเงิน ๕ บาท)

๕) สุราขาว ๑ จอก หรือ ๑ ขวด

วิธีปฏิบัติหรือพิธีกรรม

๑) พ่อครูหรือผู้นำในการยกครู จะต้องเป็นผู้อาวุโสหรืออายุมากกว่าทุกคนในคณะและต้องได้รับการโอรนหรือถ่ายทอดจากพ่อครูคนเดิมที่มอบให้ทำหน้าที่แทน หรือผู้ที่ทุกคนในคณะยอมรับว่าเป็นผู้อาวุโสที่สมควรจะเป็นพ่อครูได้

๒) พ่อครู (ผู้นำในการไหว้ครู) จะต้องท่องจำคำไหว้ครูให้ได้

๓) เมื่อพร้อมที่จะแสดงแล้ว พ่อครูจะนำขันธ ๕ ซึ่งในขันธ ๕ มีดอกไม้ ๕ คู่ เทียน ๕ คู่ เงิน ๕ บาท

มาวางตรงหน้าและขวดสุรา มาวางข้างกัน

๔) ผู้แสดงทั้งหมด จะนั่งเรียงกันเป็นแถวต่อจากพ่อครู ถือหุ่นแสดงหนังปราโมทัย ตามที่ตนเองรับผิดชอบในการพากย์ ตัวที่เด่นที่สุด ๑ ตัว สำหรับพ่อครูจะวางรูปหุ่นฤษีบนขันธ ๑

๕) กราบพร้อมกัน ๓ ครั้ง หรือผู้ที่ถือรูปหุ่นฤษีไหว้ ๓ ครั้ง แทนก็ได้

๖) พ่อครูกล่าว ตั้งนะโม ๓ จบ (ไหว้พระพุทธเจ้า) จากนั้นก็จะกล่าวคำไหว้ครู ดังนี้

โอมอะลวย งวยง

โอมอะลวย งวยง

ใจอักกุปานช้างอังกา

ใจอักกุปานปลาอังกา

ไม้อยู่ในไพรลี้มลัม

ผมอยู่ในหัวสาวลี้มเกล้า

ข้าวอยู่ในคอกกะลี้มกลีน

ให้สะอั้นคร่ำครวญ

โอมระลี้กถึง

กูระลี้กถึงพระยาองค์ใหม่

ให้ออกมาอยู่ในวงศ์

กูระลี้กถึงพระยาหงส์

ให้ออกมาจากถ้ำ

กูระลี้กถึงปลาอยู่ในน้ำให้ลี้มพระคงคา

กูระลี้กถึงเสนาให้ลี้มที่นอน

กูระลี้กถึงลูกไก่อ่อนให้ลี้มไต่

กูระลี้กถึงสาวไทยให้ลี้มพอกับแม่

กูระลี้กถึงสาวแก่ให้ลี้มสวดมนต์

กูระลี้กถึงคนให้มาอักกุทุกภาษา

อิสี่วาวังดียง มะมะ

โอม สัตโต สีโสหัโร ตัวลี้มเดช ในเขตหิมพานต์ ให้สงสารให้มาช่วยอวยพร

ทุกคำเข้า ลี้มเดชเจ้าสีโห ตัวเพิ่นแพงสุดขนาด ยามเมื่อแพ้ข้าศึกศัตรู ในคงคาเถื่อนถ้ำ

ล้ากว่านั้น หมูพืงคณาศัตราใหญ่น้อย ทั้งฮ้อยทั้งพัน ชวนกันมากราบไหว้

ทุกเขตให้ยักขา ทั้งตาเก่าหมื่นชมชื่นพร้อมนมัสการ ด้วยเดชราชสีห์หาญ

ตัวใหญ่นา ตัวหัวกล้าฤทธิ์แสง ขอให้กูแข็งดั่งเสียงพระยาราชสีห์

ตัวมีฤทธิ์อันมาก กูจักปากดอมม้าวให้อ่วยหัวมาหา กูจักปากดอมพระยา

กะให้ย่าน ทั้งชาวบ้านชาวเมือง ให้มาน้อมตนใส่กู

โอม พุทโธ ปันโยสุทธิ สะโหม ติด

๗) พ่อครูยกขันธ ๕ ใส่หัว จุดเทียนใส่กลอง ระนาด ยกรูปฤาษีให้ผู้ใดผู้หนึ่งในคณะถือไว้แจกสุราให้ดื่มคน

ละ ๑ กลิ่น

๘) บรรเลงระนาด กลอง ฉิ่ง (โหมโรง) นำรูปฤาษีออกไปปักกลางจอ โดยการเปิดรูป (คือ โดยการนำรูปขึ้นปักกลางจอโดยเร็ว)

๙) นำรูปอื่นออกรูป จากมุมจอออกไป ๒ ฝ่ายพร้อมกัน คือฝ่ายยักษ์และฝ่ายพระราม คนตรี.....หยุด.....เริ่มการแสดง *ฤาษี กล่าว คำว่า นะโม ตัสสะ..... ๓ จบ และกล่าวคำร้อง

ประเภทของหนังปราโมทัย

หนังปราโมทัยมีการแสดงอยู่ ๒ แบบ คือ

๑. หนังปราโมทัยร้อง

ได้แก่ เรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งมีบทพากย์ บทร้อง บทเจรจา ตามต้นฉบับ โดยย่อตัดตอนมาจากฉบับหอสมุดแห่งชาติที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงนิพนธ์ไว้ เริ่มแสดงจากตอนพระราม ออกบวช เป็นต้นไป ซึ่งคณะอาจารย์คำหมาย บ้านโนนแคน อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นผู้จัดแสดง

๒. หนังปราโมทัยลำ

ได้แก่ เรื่องจำปาสีตัน (สีกุมาร) ซึ่งมีบทพากย์ บทร้อง บทเจรจา เป็นกลอนลำตามแบบ ของหมอลำเรื่อง ในช่วงนั้นมีคณะบ้านอี่เป่แสดง

พ.ศ. ๒๕๑๙ นายธงชัย งอกงาม ได้พาทีมงานชาวบ้านดงบัง ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ ฟื้นฟูการแสดงหนังปราโมทย์ขึ้น โดยใช้ชื่อคณะว่า “คณะ ๔๐ ดีกรี” ปรากฏว่ามีผู้จำไปแสดงในงานพอสมควรเพราะไม่ได้ดูมานาน ในขณะนั้นเทศบาลเมืองอุบลราชธานี

ได้จัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์หนังปราโมทย์ โดยให้คณะ พ.บันเทิง แสดงในงานปีใหม่ ณ สนามทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ของทุกปี คณะ ๔๐ ดีกรี ได้รับการถ่ายทอดวิชา ศิลปะการแสดงจากอาจารย์ผาด บ้านโตะโต้น อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งท่านเป็นผู้หนึ่งที่สังกัดทีมงาน หนังปราโมทย์ คณะอาจารย์คำหมาย บ้านโนนแคน และอาจารย์ธงชัย งอกงาม ได้นำเอาประสบการณ์ ที่ได้ชมจากคณะ พ.บันเทิง ที่อุบลราชธานี ประยุกต์ใช้แสดงด้วย

ในช่วงนั้น นายคำ โพธิจันทร์ และนายทองกลาง ชันติโคตร นายขุน ดอกสะบา นายสมหมาย ดอกสะบา นายทวี ดอกสะบา นายคำตัน สุวรรณการ และนายแสง สุวรรณการ ได้ฟื้นฟูการแสดงหนังปราโมทย์ ขึ้นมาอีกที่บ้านน้ำปลีก ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญเพราะทีมงานนี้มี นายคำ โพธิจันทร์ นายแสง สุวรรณการ และนายทองกลาง ชันติโคตร เป็นผู้แสดง กับคณะทีมงานอาจารย์สมหมาย ที่บ้านโนนแคน มาแล้ว ตั้งชื่อใหม่ว่า “คณะน้ำปลีกบันเทิงศิลป์” นายทองกลาง ชันติโคตร ได้มาชักชวนอาจารย์ธงชัย งอกงาม นายวิจิตร ดอกไม้ นายศิริ งอกงาม และนายอุทิศ สันตะวงศ์ ไปร่วมกับทีมงานหนังปราโมทย์ คณะน้ำปลีกบันเทิงศิลป์ด้วย โดยมีจุดมุ่งหมาย ในการอนุรักษ์หนังปราโมทย์ เป็นมรดกประเพณีสืบไป หนังปราโมทย์คณะน้ำปลีกบันเทิงศิลป์ ได้รับว่าจำไปแสดงในงานประเพณีต่าง ๆ อยู่เสมอ ได้เป็นกิจกรรมหนึ่งที่สังกัดการฟื้นฟูอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นของสภาวัฒนธรรม และศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชตำบลน้ำปลีก

อุปกรณ์การแสดงหนังปราโมทย์

๑. จอหนัง ทำด้วยผ้าขาว (ผ้าลินิน/ ผ้าเช็ดตัว) ขอบจอสีดำหรือสีน้ำเงินเข้ม ขนาดกว้าง ๑๕ ซม. มีท่อนกล้วยสำหรับเสียบภาพหุ่นเชิด ขนาดจอมัดดังนี้

- จอเล็ก ขนาด กว้าง × ยาว ๙๐ ซม. × ๓ เมตร

- จอใหญ่ ขนาด กว้าง × ยาว ๙๐ ซม. × ๖ เมตร

๒. ภาพหุ่น ครอบชุด

๓. ไม้โครงสร้างรับจอหรือท่อนต้นกล้วย

๔. ต้นกล้วยยาว ๓ เมตร จำนวน ๔ ท่อน

๕. ระนาดเอก-ระนาดรอง

๖. กลองทัด หรือกลองอื่นที่ใช้แทน

๗. ฉิ่ง ฉาบ

๘. พิณ

๙. แคน

๑๐. ชันค้าย้อสำหรับยกครู

๑๑. บทพากย์

ผู้ให้ข้อมูล

๑. นายทอง ชันติโคตร บ้านเลขที่ ๒๑๙ หมู่ที่ ๒ บ้านน้ำปลีก ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ โทร. ๐๘๕-๓๐๓๗๑๔๕

๒. นายธงชัย งอกงาม บ้านเลขที่ ๕๙ หมู่ที่ ๑๐ บ้านดงบัง ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ โทร. ๐๘๕-๓๐๓๗๑๔๕

๔. ประวัติความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาของหนังปราโมทัย

ในพ.ศ. ๒๔๙๗ มีหนังปราโมทัย ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในเขตจังหวัดอำนาจเจริญ คือ คณะบ้านโนนแคน มีหัวหน้าคณะคือ ครูคำหมาย บุญเพ็ง ท่านได้แสดงเรื่องรามเกียรติ์ เริ่มตั้งแต่พระรามออกบวช เป็นต้นไป โดยมีฝ่ายยักษ์ คือ พระยาทศกัณฐ์ เจ้ากรุงลงกา ที่สู้รบกันยาวนาน มีปลัดคือ แก้ว แหมบ ปองเปื่อย เป็นตัวตลกที่เล่นเป็นตัวประกอบให้ผู้ชมเกิดความสุขสนุกสนาน แทรกด้วยความรู้ เนื้อหาคุณธรรมจริยธรรมไปด้วย ผสมผสานกับความสุขสนุกสนาน คณะอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง จะแสดงเรื่องรามเกียรติ์ โดยการร้องทำนอง หนังปราโมทัย ตามกลอนบทละครเรื่อง รามเกียรติ์ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ โดยได้ย่อหรือตัดตอนให้กลอนสั้นลง ฟังกระชับและได้ใจความเหมาะสม เช่น เหตุการณ์ที่พระราม พระลักษณ์ และนางสีดา เดินทางออกบวช บำเพ็ญศีลในป่าเป็นเวลา ๑๔ ปี ตามคำสั่งของพระราชบิดา พระรามจะมีบทร้องว่า

“เออ....เอ่อ.....เอ็ง.....เอ๋ย...มาจะกล่าวบทไป ถึงองค์ทรงชัยสมเด็จพระรามมา นับแต่จากกรุงศรีอยุธยา แสนร้อน นอนเถื่อน อยู่เรือนถิ่น จะอยู่กินก็ลำบาก ยากใจหวน คิดถึงวังที่เคยอยู่สบาย ไม่หายครวญ จำต้องทนจนถ้วนสิบสี่ปี...”

จอหนังปราโมทัย สมัยก่อน มีขนาดโดยประมาณ กว้าง ๑.๒๐ เมตร ยาว ๔ เมตร ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ จะใช้ไฟตะเกียงน้ำมันก๊าดหรือตะเกียงเจ้าพายุ ส่องสว่างให้เกิดเป็นรูปหุ่นและเงาบนจอการพากย์การร้องจะร้องปากเปล่า เสียงจริง ไม่มีเครื่องขยายเสียงเหมือนปัจจุบัน ผู้พากย์จะร้องเอง เชิดรูปเอง โดยมีผู้พากย์ ๔ คน ผู้ช่วยเชิดหุ่น ๒ คน และผู้เล่นดนตรี ๔ คน ประกอบด้วย ระนาด กลอง ฉิ่ง แคน รวมทั้งหมด ๑๐ คน โดยผู้พากย์ทั้ง ๔ คน สมัยนั้น ได้แก่ อาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง ครูสนธิ ครูผาด และครูสีทา ซึ่งร้องได้ไพเราะประทับใจผู้ชมมาก นอกจากนี้ยังมีหนังปราโมทัยอีกคณะหนึ่ง ชื่อคณะบ้านอีเป้ เป็นหนังปราโมทัย ที่แสดงโดยการลำเรื่องต่อกลอน จะแสดงในเรื่อง “สี่กุมาร” หรือ ชาวอีสานเรียกว่า “จำปาสีตัน” เป็นนิทานพื้นบ้านอีสาน จะเป็นการลำเป็นเรื่องตามศิลปะการแสดง ของชาวอีสาน ไม่ได้ร้องตามบทละครเหมือนเรื่องรามเกียรติ์ คณะหนังปราโมทัยบ้าน อีเป้ มีคนนิยมว่าจ้าง ไปแสดงในงานพอสสมควร โดยผู้ที่ชอบดูในลักษณะหมอลำก็จะจ้างคณะบ้านอีเป้ และผู้ที่ชอบดูในลักษณะการร้องทำนองปราโมทัยก็จะว่าจ้างคณะอาจารย์คำหมาย

พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้มีภาพยนตร์เข้ามาฉายในงานประเพณีมากขึ้น ทำให้หนังปราโมทัย ไม่ได้รับความนิยม ได้รับงานแสดงน้อยลงจนในที่สุดก็หยุดไป

พ.ศ. ๒๕๑๐ จังหวัดอุบลราชธานี ได้ว่าจ้าง หนังปราโมทัย คณะ ฟ.บันเทิง มาทำการแสดง (ที่ตั้งคณะอยู่ที่วัดใต้ ในเมืองอุบลราชธานี) มีการเขียนขอบจอด้านบนว่า หนังปราโมทัย คณะ ฟ.บันเทิง และเขียนผ้าปิดไว้ใต้จอด้านล่างว่า สายัณห์ พากย์ การแสดงของอาจารย์สายัณห์ ยอมรับว่าเป็นปรมาจารย์ของหนังปราโมทัยโดยแท้ เพราะมี

การพากย์คนเดียว โดยจะนั่งระหว่างตรงกลางจอ จะมีผู้ช่วยส่งภาพและเก็บภาพ เดินภาพเข้าฉาก ด้ายซ้ายมือ ๑ คน ด้านขวามือ ๑ คน จะร้อง พากย์ เชิด คนเดียว และมีการเปลี่ยนเสียงพากย์ได้ดีมาก จุดเด่นของอาจารย์สายัณห์ที่ผู้ชมประทับใจ คือ การพากย์ตัวละครปลัดตื้อ โดยจะพากย์เสียงทำนองภาคใต้ ส่วนแก้วจะพากย์ทำนองอีสาน และยอดทองจะพากย์ทำนองภาคกลาง มีความสนุกสนานและตลกขบขัน ดนตรีประกอบการแสดงของ คณะ ฟ.บันเทิง ได้แก่ ระนาดเอก กลองทัด ฉิ่ง ปี่ เสียงกลอง ถ้าพูดถึงหนังปราโมทัย จังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดใกล้เคียง ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดก็คือ คณะ ฟ.บันเทิง อุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๑๙ ในงานประเพณีของหมู่บ้านดงบัง มีการสังสรรค์ในวงสุราอาหารระหว่างเพื่อน ๆ มีเพื่อนคนหนึ่ง ได้ขับร้องทำนองหนังปราโมทัยให้เพื่อน ๆ ฟัง จึงทำให้เพื่อนคนหนึ่งออกความเห็น ว่า เนื่องจากหนังปราโมทัยได้เลือนหายไปจากวงการแสดงในงานต่าง ๆ มานานแล้ว สมควรที่จะได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ มีผู้ตระหนัก ได้แก่ คุณพ่อจันทร์ ดวงจิตต์ ที่มีระนาดเอกและเคยตีระนาดประกอบการแสดงลิเกอีสาน คณะสุตสายใจ บ้านดงบัง มาแล้ว แต่หยุดไปนานแล้ว มีเพื่อนคนหนึ่งอาสาจะตีกลองและอีกคนก็จะตีฉิ่ง และเพื่อนอีกหลายคนก็อาสาจะลองเป็นฝ่ายยักษ์ บางคนก็จะลองเป็นฝ่ายพระลักษณ์ พระราม ต่างคนก็ชื่นชมยินดี และจัดหาบทกลอน บทพากย์ บทร้อง ในการแสดงหนังปราโมทัย

จุดเริ่มต้นของหนังปราโมทัยคณะ ๔๐ ดิกริ

จากคำเสนอและความเห็นชอบของเพื่อน ที่จะสืบสานฟื้นฟูศิลปะการแสดงหนังปราโมทัย ให้คงอยู่ยั่งยืน สืบไป จึงเริ่มมีการศึกษา ค้นคว้า ตำราบทกลอน บทละคร เรื่องรามเกียรติ์จากหนังสือเรียน ตอนศึกไมยราพ และได้คัดย่อ ปรับคำสอนให้สั้นกะทัดรัด ไม่ให้ยาวเกินไป แต่ได้นำเนื้อความโดยมี บทร้อง บทเจรจา ของพระราม พระลักษณ์ หนุมาน พระยาทศกัณฐ์ พระยาไมยราพ ปลัดตื้อ ไอ้แก้ว ไอ้แหมบ สำหรับบทร้องเปิดฉาก และฤาษีเปิดฉากนั้น ได้ไปแต่งบทคำร้องจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยดูคณะอาจารย์คำหมายแสดง ก็ได้รับคำอนุเคราะห์ คำร้องเปิดฉาก คือ

*** เอ่อเออ..เอ็ง...เอ๋ย...บัดนี้ ผมจะขอคำนับจัดสรร จับเอาตอนสำคัญแต่โบราณท่านกล่าวว่า บัดนี้ผมจะขอคำนับจับเป็นตอน จับเอาตอนสำคัญแต่โบราณท่านมีมา ผมจะเล่นไปตามเรื่องที่มันมี มิได้แหกพระบาลีออกมาว่า ถ้ามันพลั้งเอ๋ยไปนิด ถ้ามันผิดเอ๋ยไปหน่อย โปรดอภัยหลานน้อยเถิดคุณนายเจ้าขา เจ้าขา คอยชมเล่นพอได้เป็นขวัญตา จงคอยดูที่ท่าจะอย่างไร ... ***

ต่อจากนั้น ฤาษี ไหว้พระ ไหว้เทวดา จึงทำการแสดงตามเรื่อง ต่อไป

เมื่อเขียนบทพากย์เสร็จแล้ว ก็ได้้นำแจกให้เพื่อน ๆ เตรียมฝึกซ้อมตามบทของตนเองต่อไป มีรุ่นพี่คนหนึ่งซึ่งได้เคยเห็นท่าน ร้องทำนองหนังปราโมทัย เล่นอยู่หลายครั้ง จึงคิดว่าจะไปขอร้องให้ท่านมาแสดงด้วย ท่านผู้นั้นชื่อนายจันท์ จำปาหอม จึงมอบให้ท่านรับบทพากย์ ฝ่ายยักษ์ ทุกตัวและตัวประกอบบางตัว นายธงชัย งอกงาม รับบทพากย์ ฝ่ายพระราม ทั้งหมด รวมทั้งพากย์ปลัดตื้อ และไอ้แก้ว โดยนำศิลปะการพากย์มาจากการชมการแสดงของอาจารย์สายัณห์ คณะ ฟ.บันเทิง มาเป็นแนวทางการพากย์ ต่อมา มีอดีตหมอลำหมู่มาช่วยพากย์พระราม คือนายสมักร สุปล และได้ฝึกผู้หญิงมาพากย์นางสีดา ให้ด้วย คือ นางสาวจันดี สันตะวงศ์

เมื่อเห็นว่าทีมงานครบ พอจะสืบสานให้ถูกต้องตามบรมครูในการแสดงยกครูกับอาจารย์ผาด ซึ่งท่านเป็นคนหนึ่งในทีมงานของหนังปราโมทัยที่มีชื่อเสียง คือ คณะอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง บ้านโนนแคน ซึ่งช่วงนี้คณะได้หยุดทำการแสดงแล้ว ท่านได้ฝึกสอนศิลปะการแสดงหนังปราโมทัย ให้คณะ ๔๐ ดิกิริ โดยการฝึกร้อง เชิด พากย์ และยังมอบบทพากย์จากต้นฉบับที่อาจารย์คำหมาย ใช้แสดง จากพระรามออกบวช จนถึงพระยาขรลัม ให้ด้วย

คณะ ๔๐ ดิกิริ เป็นศิลปะการแสดงหนังปราโมทัย สมบูรณ์แบบตามวัฒนธรรม ประเพณี คือ มีการยกครู มีการแสดงตามต้นฉบับ ปราโมทัยร้องต้นฉบับรามเกียรติ์ จากคณะอาจารย์บรมครู คือ พ่อครูผาด ผู้พากย์ หนูมาน จากคณะบ้านโนนแคน ของอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง จากนั้นไม่นาน คณะ ๔๐ ดิกิริ ก็ได้รับงานการแสดงโดยงานแรก ที่ภูมิใจ คือ งานทำบุญอุทิศส่วนกุศล ที่บ้านหนองปลิง ตำบลนาจิก อำเภอเมืองฯ จังหวัดอำนาจเจริญ ในขณะนั้น ทีมงาน ๔๐ ดิกิริ ได้พัฒนาตัวหนัง เปลี่ยนจากกระดาษแข็ง มาเป็นตัวหนังแท้ที่ทำจากหนังวัว โดยซื้อหนังวัวมาตากแดดให้แห้ง แล้วใช้ใบมีดขูดขนออกให้สะอาด ขูดให้บางจนแสงสามารถส่องผ่านได้ จึงร่างภาพตัวละครตัดเจาะด้วยสั้วให้เรียบร้อยและลงสีน้ำหรือสีย้อมกนกแล้วพันทับด้วยแลกเกอร์สำเร็จ (สเปรย์) ในช่วงนั้นทีมงานการแสดงประกอบด้วย

๑. นายธงชัย จอกลงาม (ผู้เขียน) กำกับการแสดง ผลิตภาพตัวหนัง เขียนบทพากย์เพิ่มเติม พากย์ เชิด หนูมาน พระราม พระลักษณ์

๒. นายจันทิ จำปาหอม พากย์ เชิด ฝ่ายยักษ์ ทั้งหมดและพากย์ตัวประกอบอื่นด้วย เช่น ปู่พุ่ม ย่างงาม

๓. นายวิจิตร ดอกไม้ พากย์ เชิด ตัวประกอบ เช่น ลิงกุง ไอ้ป่อง

๔. นายประไพ ไชยครุฑ พากย์ เชิด ไอ้แหมบ

๕. นางสาวจันดี สันตะวงศ์ พากย์ นางสีดา หรือฝ่ายสตรีตัวประกอบ

๖. นายสมักร สุพล พากย์ เชิด พระราม

๗. นายจันท์ ดวงจิตต์ ระนาด

๘. นายสมัย เบ้าทอง กลอง

ในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๙ - ๒๕๒๖ คณะ ๔๐ ดิกิริ ได้รับงานการแสดงมาก เพราะชาวบ้านไม่ได้ดูหนังปราโมทัยมานานแล้ว จึงได้รับการว่าจ้างไปแสดงในงานมากพอสมควร ทางผู้ชมที่เคยเห็นหรือบางคนก็เคยเล่นหนังปราโมทัยมาแล้ว เห็นว่า คณะ ๔๐ ดิกิริ ได้รับงานแสดงก็เลยฟื้นฟู ตั้งคณะหนัง ปราโมทัยขึ้นหลายคณะ เช่น

- คณะบ้านโคกสว่าง อำเภอห้วยตะพาน ซึ่งเป็นลูกหลานของคณะอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง บ้านโนนแคน ก็ได้ฟื้นฟูขึ้นมาอีก
- คณะบ้านน้ำปลีก โดยนายคำ โพธิจันทร์ และนายทอง ชันติโคตร
- คณะ ส.สามัคคี บ้านยางคำ โดยนายสำราญ วอทอง และคณะ
- คณะอาจารย์พิชัย บ้านโคกจิกจัน

เมื่อมีหนังปราโมทัย หลายคณะ ผู้ว่าจ้างก็เลือกจ้างและเมื่อมีหนังปราโมทัยให้ดูแล้ว ก็คงจะเห็นว่าไม่สนุกสนานครึกครื้น เหมือนหมอลำซึ่งกำลังมาแรง จึงทำให้หนังปราโมทัย ได้รับงานน้อยลง และแทบจะไม่ได้รับงานเลย คณะ ๔๐ ดิกิริ จึงต้องหยุดไปใน พ.ศ. ๒๕๓๖

จากหนังปราโมทัย คณะ ๔๐ ดิกิริ สู่ หนังปราโมทัย คณะน้ำปลีกบันเทิงศิลป์

พ.ศ. ๒๕๔๘ คณะกรรมการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลน้ำปลีก ได้แต่งตั้งให้นายธงชัย จอกลงาม เป็น

ประธานศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลน้ำปริก โดยใช้ห้องประชุมของบ้านดงบัง หมู่ที่ ๑๐ เป็นสถานที่ตั้งศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลน้ำปริก จึงได้พาคณะกรรมการศูนย์ฯ จัดพิธีภักดิ์พื้นบ้าน และฟื้นฟูศิลปะการแสดงหนังปราโมทัย มาเป็นศิลปะการแสดงของศูนย์ฯ โดยได้ไปชักชวน นายทอง ชันติโคตร และนายสมหมาย ดอกสะบา ผู้แสดงในทีมหนังปราโมทัย คณะบ้านน้ำปริก มาร่วมทีมงานหนังปราโมทัย เพื่อสืบสาน อนุรักษ์ ฟื้นฟู ให้หนังปราโมทัยได้คงอยู่คู่ชุมชนและสังคมต่อไปให้ยั่งยืน ทั้งสองท่านสามารถร้องทำนองหนังปราโมทัยได้ใกล้เคียงกับคณะอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง ต้นตำรับมากที่สุดและพิเศษ คือ นายทอง ชันติโคตร คลุกคลีกับอาจารย์คำหมาย มานานแล้ว อยู่ใน ความทรงจำ จึงมอบหมายให้นายทอง ชันติโคตร เป็นช่างทำหนังของคณะและนายสมหมาย ดอกสะบา ให้เป็นต้นแบบในการทำหนังปราโมทัยตามต้นฉบับของปรมาจารย์ อาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง เนื่องจากเป็นหนังปราโมทัย ประจำศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลน้ำปริก จึงตกลงตั้งชื่อ คณะว่า “หนังปราโมทัยคณะน้ำปริกบันเทิงศิลป์”

การทดลองผลิตตัวหนังปราโมทัย

ได้คิดค้นหาวัสดุการผลิตตัวหนังปราโมทัยมาหลายชนิดเช่น

- ๑.กระดาษแข็ง ทดลองผลิตดูแล้วปรากฏว่าทึบแสงไม่สามารถมองเห็นเป็นภาพดำทึบเท่าที่นั่นทำให้ไม่สวย
- ๒.สังกะสี ทดลองผลิตดูแล้วทึบแสงเหมือนกระดาษและยังเป็นอันตรายจากคมสังกะสีบาดและทำให้จอขาดได้
- ๓.พลาสติกใส ทดลองผลิตดูแล้วแสงผ่านได้ด้วยมีปัญหาไม่ทนทานถูกแดดจะอ่อน กระจกน้ำจะแข็งใช้งานไปจะเปราะหักแตกง่าย
- ๔.หนังวัว ตากแห้ง จึงให้เรียบ ขูดให้บางทาสี ผลิตแล้วเห็นว่า โปร่งใส มองผ่านแสงผ่านทะลุได้ด้วย หนังจะทนทาน เก็บไว้นานหลาย ๑๐ ปี เพียงแต่เก็บไว้ในที่มืดซิด (หีบ) อย่าให้หนูกัดแทะได้ เก็บไว้ได้นานเกิน ๑๐๐ ปี ฉะนั้นจึงต้องใช้หนังวัวผลิตหนังดีที่สุดแล้ว

ผู้ให้ข้อมูล

๑. นายทอง ชันติโคตร บ้านเลขที่ ๒๑๙ หมู่ที่ ๒ บ้านน้ำปริก ตำบลน้ำปริก อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ โทร. ๐๘๕-๓๐๓๗๑๔๕
๒. นายธงชัย งอกงาม บ้านเลขที่ ๕๙ หมู่ที่ ๑๐ บ้านดงบัง ตำบลน้ำปริก อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ โทร. ๐๘๕-๓๐๓๗๑๔๕

๕. ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระดังต่อไปนี้

งานช่างฝีมือดั้งเดิม ประกอบด้วย ประเภท ลักษณะพิเศษหรือเอกลักษณ์ เครื่องมือ กลวิธีการผลิตงานและกระบวนการจัดการองค์ความรู้ ของงานช่างฝีมือดั้งเดิม

ครูภูมิปัญญาการทำตัวหนังปราโมทัย

ครูภูมิปัญญาต้นแบบการทำตัวหนังปราโมทัย ของคณะน้ำปลักบันเทิงศิลป์ คือ นายทอง ชันติโคตร ได้นำความรู้ประสบการณ์ในการผลิตตัวหุ่นหนังปราโมทัยมาจากประสบการณ์ จากคณะอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง บ้านโนนแคน หมู่ที่ ๗ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้ติดตามคณะหนังปราโมทัย อาจารย์คำหมาย ไปแสดงได้เห็น ได้สัมผัสตัวหุ่นหนัง จนสามารถปรับปรุงร่างของตัวหุ่นทุกตัวได้ศึกษาหาความรู้ โดยการค้นคว้าหนังสือจากห้องสมุดหรือมีผู้จัดหามาให้ศึกษาตัวละคร การทำ ตัวหนังปราโมทัย เพื่อแสดงและจำหน่าย

เอกลักษณ์ของการทำตัวหนังปราโมทัย

ในการผลิตตัวหนัง ส่วนใหญ่จะใช้หนังวัว ควรใช้หนังวัวเล็ก ไม่ใช้หนังวัวตัวใหญ่ เนื่องจากหนังวัวเล็กจะบาง ผิวด้านหนึ่งเร็ว หนังบางซุดง่าย สามารถส่องแสงไฟทะลุผ่านได้ ถ้าใช้หนังวัวตัวใหญ่ หนังจะหนา ผิวด้านหนึ่งช้า จะลำบากในการผลิต ถ้าซื้อหนังฟอกสำเร็จรูปจากโรงงานจะใช้ค่าใช้จ่ายสูงและไม่ได้ผลิตเองตามช่างฝีมือพื้นบ้าน เป็นการอนุรักษ์การฟอกหนัง การตากหนัง การซุดหนังให้บางตามแบบโบราณ ที่นำมาซึ่งขั้นตอนการทำตามช่างฝีมือพื้นบ้าน

การทำตัวหนังปราโมทัย

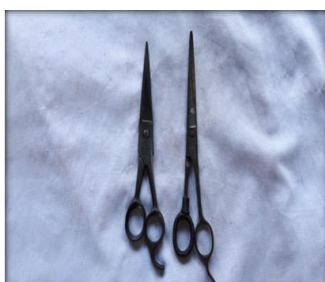
๑. วัสดุที่ใช้ในการผลิตผลงาน

การผลิตตัวหนังปราโมทัย มีวัสดุอุปกรณ์ ดังนี้

๑.๑ หนังวัว ควรใช้หนังวัวตัวเล็ก ไม่ใช้หนังวัวตัวใหญ่ เนื่องจากหนังวัวตัวเล็กจะบาง ผิวด้านหนึ่งเร็ว หนังบางซุดง่าย สามารถส่องไฟทะลุผ่านได้ ถ้าใช้หนังวัวตัวใหญ่ หนังจะหนา ผิวด้านหนึ่งช้า จะลำบากในการซุดหนังใหญ่ให้บาง เพราะหนังวัวใหญ่จะหนา เหนียวและซุดได้ยาก ลำบากในการผลิต ถ้าหากซื้อหนังวัวฟอกสำเร็จรูปจากโรงงานจะใช้ค่าใช้จ่ายสูงและไม่ได้ผลิตเองตามช่างฝีมือพื้นบ้าน เป็นการอนุรักษ์การฟอกหนัง ตากหนัง ซุดหนังให้บางตามแบบโบราณ ที่นำมาซึ่งขั้นตอนการทำตามช่างฝีมือพื้นบ้าน

๑.๒ มีดบาง หรือมีดโต้ ใบมีด คัทเตอร์ ที่คมหรือจะใช้ใบเลื่อยตัดเหล็กเจียร ให้บางเป็นคม สามารถซุดหนังได้ มีด ใบมีด จะต้องลับให้คม เพื่อจะฉีกเนื้อเยื่อหนังวัวออกให้บาง

๑.๓ ดินสอดำ ดินสอสี และสีเมจิก หรือชอล์ก ที่ใช้สำหรับร่างภาพหุ่น ตามต้องการ ดินสอดำร่างภาพไม้ขีด จึงต้องใช้สีเมจิก ขีดทับให้เห็นลายเส้น ภาพหุ่นชัดเจน จึงตัด แต่งภาพหุ่น

๑.๔ กระดาษเบอร์ ๑ และเบอร์ ๐ ที่ใช้ขีดหนังให้สะอาด เรียบร้อยก่อนที่จะระบายสีตัวหนังให้สวยงาม

๑.๕ เชือกไนลอนขนาดเชือกกว่า ที่ใช้ทำแกนหมุนข้อต่อภาพหุ่น ส่วนที่เคลื่อนไหวได้ เช่น แขน ขา ปาก ที่ยกมือ ยกแขน และอ้าปากพูดได้

๑.๖ เชือกฟางเส้นกลม สำหรับมัดตัวหุ่นหนังปราโมทัย ให้แน่นกับไม้ คีบตัวหุ่น

๑.๗ เชือกเอ็นใส สำหรับเป็นเชือก ชักปากหุ่นให้พูดได้

๑.๘ สี่ว มีหลายขนาด หลายแบบ สำหรับเจาะลายไทยเสื่อผ้าเครื่องแต่งกายหุ่น

- สี่วปลายแบนตรง

- สี่วปลายโค้ง ครึ่งวงกลม (สี่วทำจากกระดูก ๑/๒ นิ้ว, ๒ นิ้ว, ๓ นิ้ว, ๔ นิ้ว และ ๕ นิ้ว) ตาม

ขนาดของตะปู ให้เป็นสี่วแบนหรือโค้งตามต้องการ

๑.๙ ตึดตุ้ ขนาด เส้นผ่าศูนย์กลางกลาง ๑/๒ และ ๑ ซม.

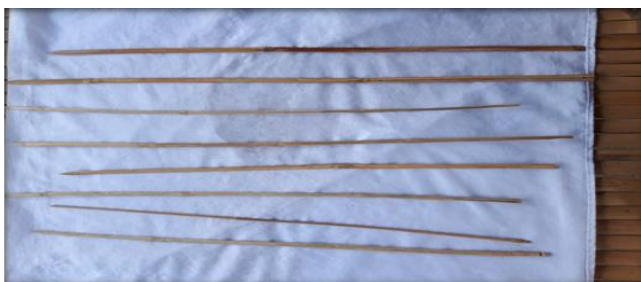

๑.๑๐ ไม้เหลากลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางกลาง ๓/๔ ซม. หรือไม่เกิน ๑ ซม. ยาว ๑๑๐ ซม. ครบตามจำนวน

ตัวหุ่น

๑.๑๑ ไม้ไผ่ ขนาด ๔ มิลลิเมตร เพื่อทำเป็นไม้ยกแขน ขา ของตัวหุ่นให้เคลื่อนไหวได้

๑.๑๒ สีนํ้า หรือสีย้อมผ้า ย้อมกก หรือสีผสมอาหาร สำหรับระบายสีตัวหุ่นหนังให้สวยงาม ตามต้องการ

๑.๑๓ แล็กเกอร์สำเร็จ ที่เป็นสเปรย์เพื่อพ่นทับสีไม่ให้สีจืด ชัดจาง เมื่อระบายสีตัวหุ่นแล้วใช้แล็กเกอร์สำเร็จ พ่นทับ ๒ รอบ

๒. ขั้นตอนกระบวนการผลิต

๒.๑ ขั้นเตรียมการ

๑) จัดหารูปแบบตัวหนัง โดยดูจากตัวอย่างหรือแบบตัวหุ่นที่มีอยู่แล้วมาดูลักษณะเป็นต้นแบบ โดยมีแนวทางในการผลิตตัวหุ่นหนังแต่ละแบบจากหนังสือที่กรมศิลปากรออกแบบไว้

๒) จัดซื้อหนังวัวตัวขนาดเล็ก

๓) จัดหาใบมีด คัทเตอร์ลับให้คม เพื่อขูดหนังให้ใสบาง พร้อมกับกระดาษทราย เบอร์ ๑ และเบอร์ ๐ ใช้ขัดหนังให้เรียบ

๔) จัดซื้อ จัดหา และจัดทำส่ว ปลาย ๆ ขนาด ทั้งสี่แบน สี่โค้ง เพื่อจะได้เจาะรูหนังตามลายเส้นเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ลายไทย ลายทั่วไปในตัวหนัง ให้ใช้ค้อนไม้ตอกส่ว

๕) จัดซื้อ จัดหา สีนํ้า สีย้อมกก หรือสีผสมอาหาร อย่างใดอย่างหนึ่งให้ครบทุกสีไว้เพื่อระบายสีตัวหุ่นตามลักษณะผิวกายตามตำรา เช่น พระรามร่างกายสีเขียว พระลักษมณ์ร่างกายสีเหลืองทอง เป็นต้น แล้วแต่งเครื่องแต่งกายแบบวรรณคดีไทยให้สวยงามเหมาะสม โดยเตรียมพู่กันระบายสีไว้ด้วย

๖) จัดซื้อ จัดหา เชือกไนลอน มัดไม้ค้ำกับตัวหุ่นให้แน่น ขนาดของเชือกเท่ากับเชือกที่ใช้ปล่อยาว

๗) ซื้อเชือกเอ็น (ที่ผูกเบ็ด) ไว้ผูกปาก ชักปากให้พูดได้

๘) นำแล็กเกอร์สำเร็จรูป สำหรับพ่นทับสีตัวหุ่นที่ระบายสีเสร็จแล้วกันสีลอก อย่างน้อย ๒ ครั้ง

๙) จัดเตรียมหีบ (กระเป๋) สำหรับเก็บตัวหุ่นที่ผลิตแล้ว หีบขนาด ๗๐×๑๑๐ ซม. มีฝาปิดกันแมลงสาบ ทำจากสังกะสีหรือไม้อัด

๑๐) จัดเตรียมสถานที่เก็บหีบหนัง ถ้าเป็นไม้อัด อย่าให้หนูกัดได้ ต้องดูแลรักษา

๒.๒ ขั้นตอนการผลิตตัวหุ่นหนัง

๑) จัดซื้อหนังวัว ตัวขนาดเล็ก มาตีตะปู ๓ นิ้ว หรือตะปู ๔ นิ้ว ตียึดแผ่นหนังให้ตึงเรียบกับไม้เนื้อแข็งขนาด ๑ x ๓ นิ้ว ที่ทำเป็นกรอบสี่เหลี่ยม ยึดหนังให้ตึง แล้วนำไปผึ่งแดดจนกว่าหนังจะแห้ง ถ้าแดดร้อน จะใช้เวลา

ประมาณ ๕ - ๗ วัน หนึ่งก็จะแห้ง และนำมาขูดเนื้อเยื่อหรือเยื่อหนังออกให้บางและสะอาดสามารถมองผ่าน แสงผ่านได้ ยิ่งใสยิ่งสะอาดภาพก็จะยิ่งสวยงาม โดยใช้ใบมีดคัทเตอร์ ที่ทำจากใบเลื่อยตัดเหล็ก โดยการเจียรแล้วลับให้คม สามารถขูดหนังวัวให้บางใสได้ แล้วใช้กระดาษทรายเบอร์ ๑ และเบอร์ ๐ ขัดให้เรียบ

๒) นำเอาตัวแบบหุ่นหนังมาทาบ แล้วลอกลายลงไปบนแผ่นหนัง โดยใช้ดินสอดำร่างภาพตัวหุ่นจากแบบให้สวยงามลงตัวเหมาะสมโดยภาพหุ่นแต่ละตัวจะแสดงอารมณ์ เหมาะสมกับตัวละคร ความสูง ความเล็กใหญ่ของหุ่นเหมาะสมใกล้เคียงกัน ตามสัดส่วนของตัวละคร ถ้ารอยดินสอดำไม่ชัด ให้ใช้สีเมจิกเน้นให้เห็นรอยร่างภาพ ให้ชัดเจน

๓) หลังจากร่างภาพตัวหุ่น ลงในแผ่นหนังเรียบร้อยแล้วก็จะตัดตามรอยร่างภาพ โดยใช้สิ่วตอก เจาะเป็นรูตามลายที่ร่าง เช่น หู ตา จมูก ปาก เครื่องแต่งกาย หรือส่วนประกอบอื่นๆ โดยใช้สิ่วปากแบน ปากโค้ง หรือตุ้ตตุ้ ตอกโดยใช้ค้อนตอกสิ่ว ต้องเป็นไม้เนื้อแข็งเหมาะมือ แบบเหลี่ยมตอกไม้พลาดยิ่งตอกลายเจาะลาย ได้ละเอียด ประณีตเท่าใดหุ่นก็จะออกมาสวย สำหรับ แขน มือ ของตัวหุ่นที่เคลื่อนไหวได้ก็จะประกอบโดยเจาะรูที่ข้อต่อ ใช้เชือกไนลอนสอดเป็นแกน ใช้ไฟแช็กกลนปลายเชือก กดให้เป็นปม ไม้ให้หลุดได้ทั้ง ๒ ปลาย โดยใช้แกนภาพหุ่นเคลื่อนไหวได้ยึดเป็น ๓ ท่อน ต่อกัน คือ ๑ มือ ๒ แขนท่อนล่าง ๓ แขนท่อนบน และถ้าเป็นตัวหุ่นพูดได้ ก็จะทำปากให้เคลื่อนไหว โดยทำเป็นแกนเชือกไนลอน ลนไฟเป็นปม ๒ ข้าง เหมือนการต่อ แขนขา ของตัวหุ่น

๔) นำไม้ไผ่เหลากกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓/๔ ซม. หรือไม่เกิน ๑ ซม. ยาว ๑๑๐ ซม. มาผ่าครึ่ง ใช้คิบบัวหุ้มให้เหมาะสม แล้วใช้ตะปูขนาด ๑ นิ้ว ตอกเจาะรู มัดตัวหุ่นกับไม้คิบบัวมัดตัวหุ่นให้แน่น มัดด้วยเชือกฟางกลม มัดแน่น อย่างน้อย ๕ แห่ง หรือให้แน่นไม่หลุด และใช้ไม้ไผ่เหลากกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑/๒ ซม. ยาว ๗๐ ซม. ผูกไม้คิบบัวเป็นแกนหมุน โดยเชือกในลอนสอดเป็นแกนให้หมุนได้ เหมือนต่อแขน ขา ที่ปลายนิ้วมือของหุ่น ให้ยกขึ้นลงได้สะดวก ไม่แน่นเกินไป

๕) เมื่อมัดภาพหุ่นกับไม้คิบบัวแน่น เรียบร้อยแล้วและมัดไม้ยกมือแล้ว ทำไม้ไผ่เป็นรูปคันเบ็ดเล็ก ๆ ให้ติดได้ไม่หัก มัดติดกับแกนไม้คิบบัวส่วนบนสุด(ที่ศีรษะหุ่น) เพื่อดึงปากให้ขยับได้ โดยการติดของไม้รูปคันเบ็ดติดได้ เมื่อต่อเชือกเอ็นกับปากและไม้รูปคันเบ็ดติดกลับคืน ก็จะทำให้ปากหุ่นขยับขึ้นลงได้ตามต้องการ เหลือไม้คิบบัวส่วนล่างสุด ให้แหลมเสียบต้นกล้วยได้

๖) ทาสีระบายสีน้ำ หรือสีย้อมกก หรือสีผสมอาหาร อย่างใดอย่างหนึ่ง ตามต้องการระบายสีผิวกาย ตามลักษณะที่กรมศิลปากรกำหนด ตัวละคร เช่น พระรามร่างกายสีเขียว พระลักษมณ์ ร่างกายสีเหลืองทอง เป็นต้น สำหรับเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ระบายสีตามความสวยงาม เหมาะสม ประณีต สะอาด สวยงาม เสร็จแล้วนำไปผึ่งแดด ผึ่งลมให้แห้งสนิท จึงพ่นแลกเกอร์ สำเร็จรูป (แบบสเปรย์) พ่นคลุมยึดทับสีไว้ไม่ให้สีซีดจาง อย่างน้อย ๒ ครั้ง ตากลมให้แห้งสนิท

๒.๓ ขั้นหลังการผลิตตัวหุ่นหนัง

หลังการผลิตหุ่นและลงสีหุ่น พ่นแลกเกอร์แล้ว ผึ่งลมให้แห้งแล้ว ต้องทำการจัดเก็บ ดังนี้

๑) เก็บรูปหุ่นไว้ในหีบ หรือกระเป๋าทำจากไม้อัดโครงไม้เนื้อแข็ง มีฝาปิด ขนาดกว้าง ๗๐ ซม. ยาว ๑๑๐ ซม. สูง ๓๕ ซม. เก็บไว้ไม่ให้หนูกัด ป้องกันแมลงสาบได้

๒) ตรวจสอบดูแล้วว่า ภาพอยู่ในสภาพเรียบร้อย ดีหรือไม่ อยู่เสมอ อย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง ถ้าเก็บภาพไม่เรียบ ภาพจะหักงอ ไม่สวยงาม จะต้องเก็บให้ภาพเหี่ยยตรง เป็นแนวระนาบ

๓) ถ้าภาพหุ่นหนังขึ้นจากไอน้ำ ให้นำออกผึ่งแดด จึงเก็บในหีบเก็บหุ่น ถ้ามีแมลงสาบควรใส่ลูกเหม็นในหีบด้วย

๔) การเก็บภาพให้พับแขนหุ่น เก็บไม้ยกแขนให้เคลื่อนไหวได้ ให้เรียบร้อย เป็นระเบียบ

๕) อย่าให้เด็กเล่นภาพหนัง จะทำให้ภาพชำรุดและภาพหุ่นพระฤาษีจะต้องเก็บในที่อันควรแก่การเคารพสักการะ

๖) ไม่เก็บเสียภาพหุ่นเอาหัวลงพื้นไม่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระฤาษี ตัวพระ ตัวนาง ยกเว้น ภูเขา ต้นไม้ สัตว์ พาหนะ ศร เป็นต้น

ระยะเวลาการผลิตตัวหนังปราโมทัย

- หุ่นเชิดตัวหนังปราโมทัย ๑ ตัว ตัวพระ ตัวนาง ใช้เวลาการผลิต ๓ วัน / หนึ่งตัว
- หุ่นเชิดตัวหนังปราโมทัย ที่เป็นตัวประกอบอื่น เช่น เสนา ลิงป่า ใช้เวลาการผลิต ๒ วัน
- หุ่นเชิดที่เป็นต้นไม้ ใช้เวลาการผลิต ๑ วัน

รายได้ค่าตอบแทน

๑. ผลิตตัวหนังปราโมทัย (ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของตัวละคร) ราคาขั้นต่ำตัวละคร ๕๐๐ บาท
๒. รายได้เฉลี่ย ๑๒,๐๐๐ บาท/ปี

ผู้ให้ข้อมูล

๑. นายทอง ชันติโคตร บ้านเลขที่ ๒๑๙ หมู่ที่ ๒ บ้านน้ำปลีก ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ โทร. ๐๘๕-๓๐๓๗๑๔๕
๒. นายธงชัย กองงาม บ้านเลขที่ ๕๙ หมู่ที่ ๑๐ บ้านดงบัง ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ โทร. ๐๘๕-๓๐๓๗๑๔๕

คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

คุณค่าของการทำตัวหนังปราโมทัย

- เป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น/ปราชญ์ชาวบ้านในการผลิตตัวหนังปราโมทัย
- เป็นการสืบสานไว้ให้อนุชนคนรุ่นหลัง ได้ศึกษา ค้นคว้า นำความรู้ และประสบการณ์ที่ได้ ไปปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน
- มีความรู้ ประสบการณ์ ในการผลิตตัวหนัง ตัวละคร ในลักษณะ รูปร่าง สีผิว เครื่องแต่งกาย
- มีความซาบซึ้งในผลงานฝีมือช่างทำตัวหนัง มีความภาคภูมิใจในผลงานของตนเอง สามารถนำไปเผยแพร่งานทางด้านฝีมือให้นักเรียนในชุมชนได้
- สร้างความสนุกสนาน โดยการสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม จากการแสดงศิลปะวัฒนธรรม
- มีความชื่นชมในศิลปะความงาม ความลึกซึ้ง ในศิลป์ของหุ่นตัวหนังปราโมทัยจากพื้นบ้านความนิยมไทยคุณค่าศิลปะลายไทย
- ในการแสดงหนังปราโมทัย นั้นมีความงาม ความไพเราะ ความสนุกสนาน ความรู้ ทักษะคติอันดี คุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมไทยอยู่ในการแสดงทั้งหมด
- มีความภาคภูมิใจที่ได้อนุรักษ์ไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ให้ลูกหลาน ยุวชนได้เรียนรู้ต่อไป

ประโยชน์ของตัวหนังปราโมทัย

๑. ตัวหนังปราโมทัย ใช้เชิดแสดงหนังเรื่องรามเกียรติ์ ตั้งแต่ต้นจนจบ แสดงเป็นตอนไปตาม เนื้อเรื่อง ตัวหนังที่ทำจากหนังวัวนั้น คงทนใช้งานได้นานหลายร้อยปี ไม่แตกหัก โปรงใส สามารถให้แสงทะลุผ่านได้ ได้ภาพออกสู่จอได้สวยงาม นอกจากเชิดแสดงเรื่องรามเกียรติ์แล้วยังสามารถใช้ภาพชุดเดียวกันแสดงหนังปราโมทัย เรื่องอื่น ๆ ได้ เช่น เรื่องสีกุมาร และพระสุธรร เป็นต้น

๒. ใช้ตัวหนังปราโมทัย เป็นเครื่องประดับห้อง หรือ จัดตกแต่ง สถานที่ต่าง ๆ เช่น ห้องรับแขก ห้องนอน ศาลาพักผ่อน หรือ จัดนิทรรศการ เพราะตัวหนังปราโมทัย เป็นตัวที่ทำจากรูปแบบของ กรมศิลปากร ออกแบบไว้ ศิลป์ลายไทยสวยงาม เป็นเอกลักษณ์ไทย

๓. ตัวหนังปราโมทัย เป็นสื่อการเรียนรู้ ด้านศิลปวัฒนธรรม แต่เก่าก่อน จากการแสดงเรื่องราว ตัวละคร (ตัวหุ่น) แต่ละตัว มีลักษณะผิวกาย เครื่องแต่งกาย มีอาวุธประจำตัวอย่างไรบ้าง ลักษณะของตัวหุ่นบ่งบอกถึง อารมณ์ เป็นอย่างไร ให้ผู้สนใจได้ศึกษาเรียนรู้

๔. เก็บหุ่นเชิดหนังปราโมทัยไว้เพื่อศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในศูนย์วัฒนธรรมสถานศึกษา วัด โรงเรียน เพื่อเป็นสื่อการเรียนรู้ คู่การอนุรักษ์ มรดกและวัฒนธรรม

๕. ช่างฝีมือผู้ทำตัวหนังปราโมทัย ได้มีความรู้ ประสบการณ์ เพิ่มพูนทักษะ ในการผลิต ทำตัวหนัง และมีความภาคภูมิใจในผลงานอนุรักษ์

๖. ผู้สนใจ ผู้ศึกษา เรียนรู้ เกิดความภาคภูมิใจ ในผลงานได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศิลปการแสดง อนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ได้นำความรู้ประสบการณ์ ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

๗. สามารถทำเพื่อจำหน่ายสร้างรายได้

๘. มีความพอใจ รัก และชื่นชมในตัวศิลปะความงาม ความลึกซึ้ง ในศิลป์ของตัวหุ่นหนังปราโมทัย ที่มีลายไทย ความงาม อ่อนหวาน ลึกซึ้งในคุณค่าของความเป็นไทย

๙. ตัวหนังปราโมทัย เป็นคุณค่าแห่งศิลป์ การแสดงพื้นบ้าน ที่สมควรได้รับการอนุรักษ์จาก ภูมิปัญญาชาวบ้าน และถ่ายทอดให้ลูกหลานต่อไป

๑๐. การผลิตตัวหนังปราโมทัยแบบโบราณ ตัวหนังจะไม่ใช้สารเคมีฟอก เพราะจะทำให้ลายสีแฉดล้าม แต่จะใช้วิธีชุบน้ำจนกว่าจะขาวซึ่งมีความยาก ใช้ความอดทนและใช้เวลานาน

๑๑. เป็นการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น/ปราชญ์ชาวบ้าน ให้คงอยู่คู่กับท้องถิ่นสืบไป

ผู้ให้ข้อมูล

๑. นายทอง ชันติโคตร บ้านเลขที่ ๒๑๙ หมู่ที่ ๒ บ้านน้ำปลีก ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ โทร. ๐๘๕-๓๐๓๗๑๔๕

๒. นายธงชัย กองงาม บ้านเลขที่ ๕๙ หมู่ที่ ๑๐ บ้านดงบัง ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ โทร. ๐๘๕-๓๐๓๗๑๔๕

บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์. ตำแหน่ง (ถ้ามี). สัมภาษณ์. วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

ทอง ขันติโคตร. กรรมการศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชตำบลน้ำปริก. สัมภาษณ์. ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

ธงชัย งอกงาม. ประธานศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชตำบลน้ำปริก. สัมภาษณ์. ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

ตัวหนังปราโมทัย ก่อนแสดง และภาพเงาขณะแสดง

นายทอง ขันติโคตร ครูภูมิปัญญาการทำตัวหนังปราโมทัย

จัดโครงการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำตัวหนังปราโมทัยให้นักเรียน

การฝึกอบรมให้เด็กนักเรียนหัดทำตุ้มพองปราโมทัยโดยใช้กระดาษแข็ง

การฝึกอบรมให้เด็กนักเรียนหัดทำตุ้มพองปราโมทัยโดยใช้กระดาษแข็ง

เด็กในชุมชนได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติวิธีการชุดหนังวัวแท่งก่อนจะทำตุ้มพองปราโมทัย

การนวดแผนไทย ด้วยลูกประคบสมุนไพร

ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. ชื่อรายการการนวดแผนไทยด้วยลูกประคบสมุนไพร.....
ชื่อเรียกในท้องถิ่นการนวดแผนไทยด้วยลูกประคบสมุนไพร.
๒. ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)
 - ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
 - ☐ ศิลปะการแสดง
 - ☐ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
 - ☒ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
 - ☐ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
 - ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

ที่ตั้ง เลขที่...๒๒๕...หมู่ที่...๑๐...บ้านพนา.....ตำบลพระเหลา.....อำเภอพนา.....จังหวัดอำนาจเจริญ

๓. สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

ศูนย์แพทย์แผนไทยพนา เป็นหน่วยให้บริการด้านการแพทย์แผนไทยของโรงพยาบาลพนา ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ ๑ ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นศูนย์บริการการแพทย์แผนไทยครบวงจร ซึ่งมีกิจกรรมการดำเนินการใน ๓ ด้าน คือ บริการคลินิกแพทย์แผนไทย เพื่อส่งเสริม รักษาฟื้นฟูสุขภาพ ผสมผสานกับการแพทย์แผนปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนได้มีทางเลือกในการรักษาดูแลสุขภาพ เช่น บริการนวดเพื่อสุขภาพ นวดเพื่อรักษาโรค นวดเพื่อฟื้นฟูสุขภาพ บริการอบไอน้ำสมุนไพร และบริการสปาเพื่อสุขภาพและความงาม ด้านการผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์และยาสมุนไพร ซึ่งศูนย์แพทย์แผนไทยพนาเป็นแหล่งผลิตยาสมุนไพรแบบครบวงจร และยังเป็นศูนย์ฝึกอบรมวิชาชีพด้านการแพทย์แผนไทย ศึกษาวิจัยและพัฒนาด้านการแพทย์แผนไทย ส่งเสริมองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งฝึกงานของนักศึกษาหลักสูตรด้านแพทย์แผนไทยจากสถานศึกษาต่างๆ และเป็นแหล่งศึกษาดูงานด้านแพทย์แผนไทยแก่ผู้สนใจทั่วไปด้วย ซึ่งในแต่ละปีจะมีป็นจำนวนมาก และในปี ๒๕๕๕ ศูนย์แพทย์แผนไทยพนา ได้รับงบประมาณโครงการพัฒนาปรับปรุงแหล่งผลิตยาสมุนไพรมาตรฐาน GMP สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นโครงการระดับเขต ๑๓ สำหรับจัดซื้อครุภัณฑ์และพัฒนาสถานที่ผลิตยาสมุนไพรให้ผ่านมาตรฐาน GMP ต่อไป

การนวดแผนไทย (Thai Massage)

เป็นการผ่อนคลายกล้ามเนื้อ เพิ่มความยืดหยุ่นทุกส่วนของร่างกาย ด้วยการนวดช่วยรักษาและบรรเทาอาการปวด หรือเพื่อส่งเสริมสุขภาพและช่วยเพิ่มการไหลเวียนโลหิต

การประคบสมุนไพร (Thai Herbs Compression)

ทำให้กล้ามเนื้อผ่อนคลาย ลดความตึงเครียด ของมัดกล้ามเนื้อ ช่วยลดอาการ ปวด บวม ด้วยสมุนไพรนานาชนิด

การทาบหม้อเกลือ

เพื่อดูแลมารดาหลังคลอด ให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น และช่วยในการขับน้ำคาวปลาที่คั่งค้างในร่างกาย ช่วยให้ร่างกายคืนสู่สภาพเดิม

การอบไอน้ำสมุนไพร (Thai Herbs Steam)

เป็นการกระตุ้นการไหลเวียนโลหิตให้ดีขึ้น ช่วยในระบบหายใจโล่ง สบายสดชื่น ผิวพรรณสดใส

การนวดฝ่าเท้า (Foot Massage)

ช่วยลดความตึงเครียด ทำให้เกิดการผ่อนคลาย กระตุ้นการไหลเวียนโลหิต ฟันฟูระบบสมดุลของร่างกาย ให้สดชื่นมีชีวิตชีวาและจากการพัฒนาและรักษามาตรฐานการให้บริการด้านคลินิก ร่วมกับการพัฒนาบุคลากรที่ให้บริการอย่างต่อเนื่อง ทำให้ศูนย์แพทย์แผนไทยพนา เป็นที่ยอมรับและชื่นชมจากผู้รับบริการมาเป็นเวลายาวนาน ส่งผลให้มียอดผู้รับบริการด้านคลินิกสูงขึ้นทุกปี

ผู้ให้ข้อมูล

- ๑.ชื่อ-สกุล นางศิริวรรณ เทียงตรง ที่อยู่ ๗๐ ม.๗ ต.พนา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ อายุ ๕๒ ปี
- ๒.ชื่อ-สกุล นางนิยม ลมดี ที่อยู่ ๑๖ ม.๖ ต.ไม้กลอน อ.พนา จ.อำนาจเจริญ อายุ ๕๑ ปี
- ๓.ชื่อ-สกุล นายเทพนรินทร์ ค้อชากุล ที่อยู่ ๒๒๗ ม.๔ ต.พระเหลา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ อายุ ๔๖ ปี

๔. ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระดังต่อไปนี้

ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ประกอบด้วย ประเพณี ความเชื่อ วัสดุ และกระบวนการ ขั้นตอน วิธีการ

ศูนย์แพทย์แผนไทยพนา

เป็นศูนย์การแพทย์แผนไทยครบวงจร บริการคลินิกแพทย์แผนไทยเพื่อส่งเสริมสุขภาพรักษาและฟื้นฟู ผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่มีคุณภาพโดยเน้นการใช้สมุนไพรคุณภาพดีในท้องถิ่น เป็นศูนย์ฝึกอบรมวิชาชีพด้านการแพทย์แผนไทย ศึกษาวิจัยและพัฒนาด้านการแพทย์แผนไทยส่งเสริมองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผสมผสานกับการแพทย์แผนปัจจุบัน

ศูนย์แพทย์แผนไทยพนา เป็นหน่วยให้บริการด้านการแพทย์แผนไทยของโรงพยาบาลพนา เป็นศูนย์การแพทย์แผนไทยครบวงจร ซึ่งมีกิจกรรมการดำเนินการแบ่งเป็น ๓ ด้าน ดังนี้

๑.บริการคลินิกแพทย์แผนไทย เพื่อส่งเสริม รักษาและฟื้นฟู สุขภาพ ผสมผสานกับการแพทย์ แผนปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนได้มีทางเลือกในการรักษาดูแลสุขภาพและเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยไว้ในชุมชน

๒.ผลิตและจำหน่ายยาสมุนไพร ภายใต้หลักเกณฑ์วิธีการผลิตยาสมุนไพรที่ดี โดยสมุนไพรที่นำมาเข้าสู่กระบวนการผลิต เป็นสมุนไพรที่ผลิตในชุมชนตามหลักเกณฑ์การเพาะปลูกพืชที่ดีและมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

๓.ศูนย์ฝึกอบรมวิชาชีพด้านการแพทย์แผนไทย ศึกษาวิจัยและพัฒนาด้านการแพทย์แผนไทย ส่งเสริมองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ศูนย์แพทย์แผนไทยโรงพยาบาลพนา ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๖ โดยการนำเอาการแพทย์แผนไทยมาผสมผสานเข้าสู่ระบบการให้บริการสุขภาพของโรงพยาบาล มีการผลิตยาจากสมุนไพร เนื่องจากยาสมุนไพรจะมีพิษข้างเคียงน้อยกว่ายาจากยาเคมีและยังเป็นยาที่สามารถผลิตจากวัตถุดิบสมุนไพร ที่มีอยู่ในประเทศซึ่งช่วยลดการนำเข้าจากต่างประเทศ

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อลดการใช้ยาชุด ยาซอง ยาแก้ปวด
๒. เพื่ออนุรักษ์ ส่งเสริม พื้นฟูภูมิปัญญาไทย อำเภอพนา
๓. การใช้สมุนไพรใกล้ตัว เช่น ว่านหางจระเข้ ฟ้าทลายโจร เสลดพังพอน หนุ่ยหนวดแมว มาใช้รักษาเบื้องต้น

ผลการดำเนินงานของศูนย์แพทย์แผนไทยพนา ที่สร้างชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักในวงกว้าง มีดังนี้

๑. จังหวัดอำนาจเจริญ โดยสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอำนาจเจริญ มอบหมายให้ศูนย์แพทย์แผนไทยโรงพยาบาลพนา เป็นแกนนำด้านการแพทย์แผนไทยระดับจังหวัด ส่งผลให้จังหวัดอำนาจเจริญเป็นจังหวัดนำร่องด้านการแพทย์แผนไทย ระดับเขต ปีงบประมาณ ๒๕๕๗ (อำนาจเจริญ, อุบลราชธานี, ศรีสะเกษ, มุกดาหาร, ยโสธร)
๒. มีการทำบันทึกความร่วมมือองค์กรภาคีเครือข่ายโครงการ “ส่งเสริมการดำรงชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยการปลูกผักสวนครัวรั้วบ้านสมุนไพร” ในองค์การสาธารณสุขเขตอำเภอพนา ที่ว่าการอำเภอพนา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”
๓. ได้รับเลือกจากกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก เป็นอำเภอสุมไพร ปีงบประมาณ ๒๕๕๔
๔. มีการพัฒนาเครือข่ายวิชาการร่วมกับคณะแพทย์แผนไทยประยุกต์ ศิริราชพยาบาลเพื่อร่วมกันพัฒนาวิชาการด้านการแพทย์แผนไทยและการวิจัย
๕. ได้รับการคัดเลือกถ่ายทำ ในรายการเมดอินไทยแลนด์ ยกกระต๊อบกระชับสยามตอนผู้ว่าพาที ถ่ายทำการดำเนินการของศูนย์แพทย์แผนไทยพนา
๖. ชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการดำเนินงานด้านการแพทย์แผนไทย ทั้งในเรื่องการประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ การบูรณาการรักษาร่วมกับแพทย์แผนไทย การแพทย์แผนปัจจุบัน และการจัดนิทรรศการด้านการแพทย์แผนไทย
๗. เป็นแหล่งบริการชุมชนทั้งในด้านของการรักษา การเป็นแหล่งศึกษาดูงาน เป็นแหล่งฝึกปฏิบัติงาน และเป็นแหล่งอบรมหลักสูตรชุมชน โดยมีการอบรมให้นักเรียนในท้องถิ่น สามารถนำไปดูแลผู้ป่วยในครอบครัวได้

ลูกประคบสมุนไพร

คือ ผ้าที่ใช้สมุนไพรหลายอย่างมาห่อรวมกัน นำมาอังให้ร้อน เป็นวิธีการบำบัดรักษาของการแพทย์แผนโบราณ แล้วประคบบริเวณที่เจ็บปวด เคล็ดขัดยอก โดยอาศัยความร้อนและคุณสมบัติสมุนไพร ทำให้อาการดีขึ้น คนไทยนิยมใช้ ลูกประคบสมุนไพร รักษากันมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน โดยมักใช้รักษาควบคู่กับการนวดไทย คือ หลังจากนวดเสร็จแล้วจึงประคบนาบไปตามร่างกาย ผลของความร้อนที่ได้จากการประคบ ทำให้หลอดเลือดฝอยขยายตัว และตัวยาสมุนไพรร้อน ๆ ซึมผ่านชั้นผิวหนังเข้าสู่ร่างกาย และยังช่วยทำให้เนื้อเยื่อพังผืดยืดตัวออก ลดการติดขัดของข้อต่อ ลดการเกร็งตัวของกล้ามเนื้อ ลดปวด ช่วยลดการบวมที่เกิดจากการอักเสบของกล้ามเนื้อ เอ็น และข้อต่อ และช่วยเพิ่มการไหลเวียนของโลหิต

สมุนไพร" ที่ใช้ในตำรับยา "ลูกประคบสมุนไพร"

มีแตกต่างกันไปในวัตถุประสงค์ของการรักษา เช่น ตำรับแก้ปวดเมื่อย ตำรับแก้เหน็บชา ตำรับแก้

อัมพฤกษ์ อัมพาต ตำหรับแก้ตะคริว เป็นต้น ตำรับแก้ปวดเมื่อยของแต่ละแห่ง อาจไม่ใช่สูตรเดียวกัน แต่มีตัวยาหลักเหมือนกัน ส่วนมากแล้วมักใช้ "ลูกประคบสมุนไพร" ประคบกันในผู้ที่มีอาการเคล็ด ขัดยอก ข้ำบวม แต่ถ้าต้องการประคบเพื่อคลายเครียด คลายเมื่อยล้า ก็สามารถทำได้ การประคบด้วยลูกประคบสมุนไพรเพื่อคลายเครียดนี้ จะช่วยให้คุณหายจากอาการอ่อนล้า อาการปวดเมื่อย กล้ามเนื้อเส้นเอ็นเกิดความกระปรี้กระเปร่า สบายเนื้อสบายตัวขึ้นมาโดยพลัน

"ลูกประคบสมุนไพร" นี้ปรากฏว่ามีมาแล้วช้านาน นอกจากจะมีการนำเอาสมุนไพรต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์เป็นยาการรักษาอาการของโรคต่าง ๆ หรือนำสมุนไพรบางชนิดมาปรุงเป็นยาบำรุงกำลัง บำรุงร่างกาย ขจัดโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ แล้วยังสามารถนำมาใช้เป็นยารักษาอาการภายนอกร่างกายได้อีกด้วย มีทั้งที่นำมาใช้เดี่ยว ๆ หรือนำมาปรุงผสมผสานเข้าด้วยกันหลาย ๆ อย่าง เป็นยาทาก็ได้ เป็นยาพอกก็ได้ เป็นยาพ่น เป่าเป็นยาสูบ ยาอม ยารมควัน หรือยาประคบก็ได้ สารพัดสารพัน นี่คือนมรดกทางภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านหรือแพทย์แผนโบราณของไทยเราโดยแท้

สมุนไพรที่เป็นส่วนประกอบสำคัญของลูกประคบสมุนไพร

สมุนไพรที่นิยมนำมาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของ "ลูกประคบสมุนไพร" ส่วนใหญ่มักเป็นสมุนไพรที่มีสรรพคุณบำบัดอาการของโรคทางกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น ผิวหนัง สมุนไพรที่คลายอาการเกร็งของกล้ามเนื้อ และเซลล์ที่อยู่ใต้ผิวหนัง ลดการตึงเครียดทำให้เส้นเอ็นหย่อนคลาย ที่สำคัญเมื่อผสมผสานสมุนไพรต่างๆ คละเคล้ากัน จนได้เป็นลูกประคบแล้ว สิ่งที่เขาไม่ได้คือ การบูร แพทย์แผนไทยนิยมนำการบูรมาผสมผสานเข้าไป เพื่อให้ได้กลิ่นระเหิดออกมาและยังเป็นตัวช่วยนำพาสรรพคุณทางยาของสมุนไพรต่างๆ อย่างให้แทรกซึมซอกซอน เข้าไปในเนื้อเยื่อได้ลึกมากยิ่งขึ้น เคล็ดลึกลับการเสริมส่วนผสมเข้าไปในลูกประคบนี้ สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาทางการแพทย์ของบรรพบุรุษไทยที่น่าทึ่งยิ่งนัก เพราะกลิ่นที่หอมชื่นใจของ "การบูร" นอกจากจะช่วยกระตุ้นให้สรรพคุณทางยาของสมุนไพรในลูกประคบแล่นแทรกซึมเข้าไปใต้ผิวหนังได้รวดเร็วยิ่งขึ้นแล้ว กลิ่นหอมจรุงใจของการบูร ยังส่งผลให้ผู้ถูกประคบรู้สึกสดชื่นรื่นรมย์ผ่อนคลายทั้งร่างกายและจิตใจ ช่วยลดทอนอาการต่างๆ ที่อาจเคยรุมเร้าอยู่ก่อนหน้านี้ให้ทุเลาไปมิใช่น้อย

ตัวยาสมุนไพรที่ใช้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของ "ลูกประคบสมุนไพร"

เหง้าไพล	บรรเทาอาการปวดเมื่อย ลดการอักเสบ
ผิวมะกรูด	บรรเทาลมวิงเวียน
ตะไคร้บ้าน	บรรเทาอาการปวดเมื่อย ลดการอักเสบ
ใบมะขาม	บรรเทาอาการคันตามร่างกาย ช่วยบำรุงผิว
ขมิ้นชัน	บรรเทาอาการฟกช้ำดำเขียวและช่วยรักษาเม็ดผดผื่นคันตามผิวหนัง
ขมิ้นอ้อย	บรรเทาอาการฟกช้ำดำเขียวและช่วยรักษาเม็ดผดผื่นคันตามผิวหนัง
ใบส้มป่อย	ช่วยบำรุงผิวพรรณ ช่วยให้ผิวหนังสะอาด
เกลือแกง	ช่วยดูดซับความร้อนและช่วยพาตัวยาผ่านซึมผิวหนังได้อย่างสะดวก
การบูร	แต่งกลิ่น บำรุงหัวใจ แก้พุพอง
พิมเสน	แต่งกลิ่น แก้พุพอง แก้หูด
ว่านนางคำ	
ว่านน้า	
ขิงสด	
เปลือกชะลูด	

การประคบลูกประคบสมุนไพร มี ๒ ชนิด คือ

๑. การประคบเปียก
๒. การประคบแห้ง

ตำแหน่งการประคบ-ลูกประคบสมุนไพร

ลูกประคบสมุนไพร สามารถใช้ประคบได้เกือบทุกส่วนของร่างกาย ยกเว้นบริเวณผิวหนัง ชื้นอยู่กับ อากาศของโรค อาทิ ท่อนไขว้รวมทั้งขาอ่อน น่อง เข่า ฝ่าเท้า หรือ หลังเท้า นอกจากนั้นส่วนของแผ่นหลัง เอว สะโพก ขว้างไหล่ แขน หน้าท้องและขาโครง ก็ทำการประคบได้เช่นกัน

สูตรลูกประคบสมุนไพร

แบบสดและแบบแห้ง

หมอพื้นบ้านหรือแพทย์แผนไทย นิยมนำสมุนไพรแบบสดและแบบแห้งมาเป็นส่วนประกอบ ที่สำคัญของลูกประคบสมุนไพร เป็นสมุนไพรที่มีสรรพคุณบำบัดอาการของโรคทางกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น ผิวหนัง สมุนไพรที่คลายอาการเกร็งของกล้ามเนื้อและเซลล์ที่อยู่ใต้ผิวหนัง ลดการตึงเครียดทำให้เส้นเอ็น หย่อนคลาย บรรเทาอาการปวดเมื่อย ลดการอักเสบ แก้เคล็ดขัดยอก ฟกช้ำดำเขียว บรรเทาอาการคัน ตามร่างกาย บำรุงผิว ช่วยรักษาเม็ดผดผื่นคันตามผิวหนัง ลูกประคบสมุนไพรสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา การแพทย์แผนไทยของบรรพบุรุษไทยได้อย่างน่าทึ่งยิ่งนัก

ส่วนผสมสูตรลูกประคบสมุนไพร แบบสด (๑๕๐ กรัม ต่อ ๑ ลูก)

ไพล	๓๐ กรัม
ขมิ้นชัน	๒๐ กรัม
ขมิ้นอ้อย	๑๐ กรัม
ใบมะกรูด	๑๐ กรัม
ตะไคร้บ้าน	๒๐ กรัม
ใบพลับพลึง	๑๐ กรัม
ใบส้มป่อย	๑๐ กรัม
ใบมะขาม	๑๐ กรัม
ใบขี้เหล็ก	๕ กรัม
พิมเสน	๕ กรัม
การบูร	๑๐ กรัม
เกลือแกง	๑๐ กรัม

ส่วนผสมสูตรลูกประคบสมุนไพร แบบแห้ง (๑๕๐ กรัม ต่อ ๑ ลูก)

ผิวมะกรูด	๒๐ กรัม
ไพล	๒๐ กรัม
ผักเสี้ยนผี	๒๐ กรัม
ข้าวคั่ว	๒๐ กรัม
พิมเสน	๒๐ กรัม
การบูร	๔๐ กรัม
เกลือตัวผู้	๑๐ กรัม

สรรพคุณของลูกประคบสมุนไพรแบบสดและแบบแห้ง

ตัวยาสมุนไพรของลูกประคบสมุนไพรส่วนใหญ่มีสรรพคุณในการแก้เคล็ดขัดยอก ฟกช้ำดำเขียว ทำให้เส้นเอ็นของกล้ามเนื้อหายอ่อนเมื่อผสมผสานกับความร้อนจากลูกประคบสมุนไพร ก็เท่ากับเสริมฤทธิ์ในการรักษาซึ่งกันและกัน สมุนไพรที่ใช้ตามตำรานี้ เป็นทั้งสมุนไพรแบบสดและสมุนไพรแบบแห้ง เป็นตัวยาที่มีน้ำมันหอมระเหยจากพืชสมุนไพรซึ่งเป็นสารในการออกฤทธิ์ที่สำคัญนอกจากนี้เราอาจจะใช้สมุนไพรชนิดอื่น ๆ มาร่วมอีกก็ได้ เช่น ว่านนางคำ หัวหอม ใบพลับพลึง ขิงสด ว่านน้ำ ตีป्ली เปราะหอม ผักบั้ง เปลือกชะลูด ถ้าหาไม่ได้ก็ไม่เป็นไร ใช้เท่าที่มี

อุปกรณ์ในการทำลูกประคบสมุนไพร

๑. เหยียง ๑ อัน และมีด ๑ เล่ม
๒. ตัวยาสมุนไพรรวมที่ใช้ทำลูกประคบสมุนไพร
๓. ผ้าดิบสำหรับห่อทำลูกประคบสมุนไพร ๒ ผืน และเชือก ๒ เส้น ยาว ๑ เมตร
๔. หม้อนึ่งลูกประคบสมุนไพร
๕. กะละมัง ถังมือ ผ้าขนหนู
๖. จานรองลูกประคบสมุนไพร

วิธีการทำลูกประคบสมุนไพร

๑. เตรียมสมุนไพรให้พร้อมก่อนลงมือปรุงตามสูตรลูกประคบสมุนไพร หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ โขลกพอแหลก
๒. นำสมุนไพรซึ่งน้ำหนักแต่ละชนิดตามสูตรมาตรฐานที่กำหนดไว้
๓. นำส่วนผสมทั้งหมดของลูกประคบสมุนไพรมาคลุกเคล้าเข้าด้วยกัน เมื่อส่วนผสมเข้ากันดีแล้วให้นำมาทดสอบน้ำหนักรวมกันอีกครั้งหนึ่ง
๔. นำส่วนผสมสมุนไพรลูกประคบมาใส่ในผ้า ห่อเป็นลูกประคบสมุนไพร รัดด้วยเชือกให้แน่น พร้อมใช้

วิธีการห่อลูกประคบสมุนไพร

๑. นำส่วนผสมสมุนไพรของลูกประคบมาวางตรงกลางผ้า เริ่มต้นจับมุมผ้า ๒ มุม ขึ้นมาทับกัน โดยจับทีละมุมจนครบทั้ง ๔ มุม จากนั้นจะเกิดมุมผ้าขึ้นมาอีก ๔ มุม ให้รวบมุมผ้าทีละมุมอีกครั้งหนึ่งจนครบทั้ง ๔ มุม
๒. แต่งชายผ้าให้เรียบร้อย ซ้อนกันเป็นชายเดียว จากนั้นค่อย ๆ จัดแต่งลูกประคบสมุนไพรให้เป็นรูปทรงกลมที่สวยงาม
๓. เมื่อได้ลูกประคบสมุนไพรที่เป็นรูปทรงกลมที่สวยงามแล้ว ให้นำเชือกมาพันครั้ง ร้อยเป็นห่วงให้ชายทั้งสองเท่ากัน
๔. จากนั้นพันทับกัน ๒ รอบแล้วผูกให้แน่นด้วยเงื่อนตาย ๑ รอบ ก็จะทำให้เหลือปลายผ้าที่เท่ากันทั้งสองข้าง ค่อย ๆ จัดระเบียบชายผ้าในส่วนที่จะทำเป็นด้ามจับลูกประคบสมุนไพร
๕. การทำด้ามจับลูกประคบสมุนไพร โดยการจับชายผ้าที่เหลือมาซ้อนกันให้เรียบร้อย เสร็จแล้วพับเข้าหากันเพื่อเก็บชายผ้าทั้งสองด้าน
๖. หลังจากที่เราจัดแต่งและซ่อนชายผ้าของลูกประคบสมุนไพรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ให้พับลงมาประมาณ ๒ นิ้วครึ่ง เพื่อทำด้ามจับ ใช้ปลายของเชือกเส้นเดิมมาพันทับกันอีก ๒ รอบ โดยการผูกเชือกแบบเงื่อนตายให้แน่นอีกครั้งหนึ่ง
๗. ให้ซ่อนปลายเชือกไว้ในซอกผ้าตรงรอยพับที่เป็นด้ามจับ เพื่อให้ลูกประคบสมุนไพรมีความแข็งแรงและสวยงามคงทนต่อการใช้งาน
๘. นำเชือกป่านมาผูกให้แน่นอีกครั้งหนึ่งโดยผูกแบบเงื่อนตาย ปลายด้านหนึ่งยาวประมาณ ๒ นิ้วครึ่ง

๙. เสร็จแล้วให้ยกขึ้นมาแนบกับด้ามจับลูกประคบสมุนไพร ใช้ปลายเชือกส่วนที่ยาวกว่าพันขึ้นมา โดยใช้ปลายนิ้วล็อกเชือกให้แน่น การทำเช่นนี้จะทำให้เชือกเรียงกันดูสวยงามและเป็นระเบียบ

๑๐. เมื่อพันจนสุดชายเชือกแล้วให้ผูกเงื่อนตายไว้กับปลายเชือกเส้นที่แนบไว้กับด้ามจับในตอนแรก

๑๑. จากนั้นซ่อนปลายเชือกไว้ในซอกผ้าที่เป็นด้ามจับ เพียงเท่านี้ก็จะได้ลูกประคบสมุนไพรที่สวยงามพร้อมสำหรับการใช้งาน

วิธีการใช้ลูกประคบสมุนไพร

๑. นำลูกประคบสมุนไพร ๒ ลูก ไปนึ่งในหม้อหนึ่ง (หม้อดินหรือหม้ออะไรก็ได้) นึ่งประมาณ ๑๕-๒๐ นาที เมื่อลูกประคบสมุนไพรร้อนให้นำลูกแรกไปประคบตามจุดหรือตำแหน่งที่ต้องการรักษา นำลูกประคบสมุนไพรลูกที่ ๒ ไปนึ่งในหม้อระหว่างที่ใช้ลูกประคบลูกแรก

๒. เมื่อลูกประคบลูกแรกเย็นลง นำลูกประคบลูกแรกกลับไปนึ่งใหม่อีกครั้ง นำลูกประคบสมุนไพรลูกที่สองมาใช้ประคบต่อไป ทำสลับกันไปมา การประคบต้องให้ลูกประคบร้อนอยู่ตลอดเวลา

๓. โดยทั่วไปใช้เวลาในการประคบประมาณ ๑๕-๒๐ นาที ต่อการประคบ ๑ ครั้ง แต่ถ้ามีอาการเคล็ดขัดยอก อาจประคบได้วันละ ๒ ครั้ง

๔. วิธีการใช้ลูกประคบสมุนไพร สูตรที่มีการผสมสุราลงไปในลูกประคบสมุนไพร ไม่ควรนำลูกประคบสมุนไพรไปนึ่งก่อนนำมาประคบ เพราะสุราจะมีฤทธิ์ร้อนอยู่แล้ว สามารถลูกประคบสมุนไพรมาประคบได้ทันที

ข้อควรระวังในการประคบ ลูกประคบสมุนไพร

๑. ห้ามใช้ลูกประคบสมุนไพร ที่ร้อนเกินไป โดยเฉพาะกับบริเวณผิวหนังอ่อน ๆ หรือบริเวณที่เป็นแผลมาก่อน ถ้าจำเป็นต้องประคบควรมีผ้ารองหรือรองจนกว่าลูกประคบสมุนไพรจะคลายความร้อนลง

๒. ควรระวังเป็นพิเศษในผู้ป่วยโรคเบาหวาน อัมพาต เด็ก และผู้สูงอายุ เนื่องจากกลุ่มบุคคล ดังกล่าวมีการตอบสนองความรู้สึกช้า อาจทำให้ผิวหนังพองได้ ถ้าจำเป็นต้องประคบให้ใช้ลูกประคบสมุนไพรอุ่น ๆ

๓. ไม่ควรใช้ลูกประคบสมุนไพร กรณีที่มีการอักเสบใน ๒๔ ชั่วโมงแรก เพราะอาจทำให้การอักเสบมากขึ้น ควรประคบด้วยความเย็นก่อน

๔. หลังจากประคบสมุนไพรแล้ว ไม่ควรอาบน้ำทันที เพราะจะไปชะล้างตัวยาออกจากผิวหนังและร่างกาย อาจปรับตัวไม่ทัน

ผู้ให้ข้อมูล

๑. ชื่อ-สกุล นายกลีบ บรรลือ ที่อยู่ ๑๒ ม.๓ ต.พระเหลา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ อายุ ๘๔ ปี

๒. ชื่อ-สกุล นางมะลิสาย ทองเพ็ญ ที่อยู่ ๑๒๓ ม.๓ ต.พระเหลา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๔ ปี

๓. ชื่อ-สกุล นางนะ กุมภีโร ที่อยู่ ๒๔ ม.๖ ต.ไม้กลอน อ.พนา จ.อำนาจเจริญ อายุ ๘๓ ปี

บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์. ตำแหน่ง (ถ้ามี). สัมภาษณ์. วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

ปรีชา พิงโพธิ์. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

ศิริพร บันลือ. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

สุรศักดิ์ ผุดผ่อง. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

นำลูกประคบที่ได้ไปนึ่งในหมอนึ่ง ใช้เวลานึ่งประมาณ ๑๕ - ๒๐ นาที โดยแยกเป็นหมอนึ่งลูกประคบส่วนบน และหมอนึ่งลูกประคบส่วนล่าง

คนไข้ที่จะนวดประคบด้วยสมุนไพรเปลี่ยนเสื้อผ้า แล้วเตรียมตัวรอนวดประคบด้วยสมุนไพร

นำลูกประคบสมุนไพรที่นึ่งจนได้รับความร้อนแล้ว มาประคบคนไข้ที่มีอาการต่างๆ โดยใช้ลูกประคบส่วนบนใช้ประคบตั้งแต่ศีรษะถึงเอวและสะโพก ส่วนลูกประคบส่วนล่างใช้ประคบตั้งแต่สะโพกลงมาถึงปลายเท้า

ผ้าไหมมัดหมี่ (หมี่ขื่อน้อยลายทิว)

ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. ชื่อรายการ ผ้าไหมมัดหมี่ขื่อน้อยลายทิว
ชื่อเรียกในท้องถิ่น หมี่ขื่อน้อยลายทิว
๒. ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)
 - ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
 - ☐ ศิลปะการแสดง
 - ☐ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
 - ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
 - ☒ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
 - ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

ที่ตั้ง หมู่ ๙ บ้านพนา ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

๓. สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

๓.๑ ความหมาย

“ผ้ามัดหมี่ขื่อน้อยลายทิว” คือ ผืนผ้าที่ทอจากลายมัดหมี่ขื่อน้อยบนผืนผ้าลายทิว

- หมี่ขื่อน้อย มีลักษณะเป็นข้อหมี่เล็กที่มัดไว้แล้วนำไปย้อมสี นำไปผึ่งแดด/ผึ่งลมให้แห้ง เมื่อแกะเชือกที่มัดไว้ออกจะเห็นรอยที่มัดเป็นสีของไหมที่ไม่ติดสี เมื่อทอเป็นผืนผ้าจะเห็นเป็นข้อๆ สีขาวของไหม

- ลายทิว เป็นเส้นยืนของไหมสีแดงสลับกับสีครามหรือสีดำ พอทอจะเห็นผืนผ้าเป็นเส้นยาวเหมือนทิวแถว

ความหมายของ “ผ้ามัดหมี่ขื่อน้อยลายทิว”

- หมี่ขื่อน้อย หมายถึง ลายจุดเล็กๆ ละเอียดเป็นต้นแบบลายมัดหมี่ที่สามารถนำมาประยุกต์รวมเป็นลายหมี่ได้หลากหลาย

- ลายทิว หมายถึง ความก้าวไกลไปด้วยความมั่นคงของสีไหมและสีที่ย้อมจากวัสดุที่มีในธรรมชาติ

“ผ้ามัดหมี่ขื่อน้อยลายทิว” หมายถึง จุดเล็กบนเส้นทางก้าวไปด้วยอย่างมุ่งมั่นและมั่นคง

๓.๒ ลักษณะเด่น

เป็นลายหมี่คมชัดประณีต ละเอียด เลื่อมมันด้วยความงดงามของเส้นไหม สีที่ย้อมได้จากวัสดุธรรมชาติ สีไม่ตก ผืนผ้านิยมนำมาทำเป็นผ้าถุง หรือตัดชุด

๓.๓ ความเชื่อ/ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง

ความเชื่อ/ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องเกิดจาก ลายดั้งเดิมที่บรรพบุรุษเป็นผู้ริเริ่มนานเกินสองร้อยปีมาแล้วคือ ลายหมี่ขื่อน้อยและผ้าขึ้นทิว เป็นคนละลายที่ทอบนผืนผ้าคนละผืน ผู้ที่เริ่มนำลายทั้ง ๒ ลายมารวมกันแล้วทอบนผืนผ้าเดียวกันคนแรกคือ คุณยายเป้ง นวลอินทร์ เกิดวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๔๖๒ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๓๗ เกิดที่หมู่ ๙ บ้านพนา อำเภอพนา นำมาประยุกต์รวมทอในผืนผ้าเดียวกัน เรียกผืนผ้าว่า “ผ้าไหมมัดหมี่ขื่อน้อยลายทิว”

นางพิสมัย ทองเพ็ญ อาศัยที่บ้านเลขที่ ๙๔ หมู่ ๙ บ้านพนา ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นคณะกรรมการกลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่หมู่ ๙ บ้านพนา อำเภอพนา ในตำแหน่งกรรมการและเลขานุการของกลุ่ม ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาจากคุณยายเป้ง นวลอินทร์ ได้ฝึกหัดทำและทอ “ผ้าไหมมัดหมี่ขื่อน้อยลายทิว” ได้นำผลิตภัณฑ์เข้าประกวด “ประเภทผ้าไหมมัดหมี่ขื่อ” ในปี พ.ศ.๒๕๕๒ ณ ภูพานราชินีเวศน์ ได้รับรางวัลที่ ๓ รับถ้วยรางวัลพร้อมเงินสด ๕๐,๐๐๐ บาท จากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ซึ่งรับพระราชทานถ้วยรางวัล เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๔

๓.๔ องค์ประกอบ/ส่วนประกอบ/วัสดุอุปกรณ์

“ผ้าไหมมัดหมี่ขื่อน้อยลายทิว” เป็นกระบวนการทอผ้า เกิดจากลายผ้า ๒ ลาย นำมาประยุกต์เป็นผืนผ้าเดียวกัน มีองค์ประกอบคือ

- (๑) ลายผ้า มี ๒ ลาย คือ ลายมัดหมี่ขื่อน้อย และลายทิว
- (๒) อุปกรณ์การทอ ได้แก่ ฟืม กี่ หูก กระสวยใส่กอ้าย ไหมก้ำพัน ไหมหาบหูก ไหมเหยียบ
- (๓) อุปกรณ์มัดหมี่ ได้แก่ เส้นไหม ปอกกล้วยหรือเชือกฟาง หลักพัดหมี่ สีย้อมหัวหมี่

๓.๕ กระบวนการขั้นตอน

๓.๕.๑ กระบวนการทำหมี่ขื่อน้อย

- (๑) พัดเส้นไหมจากอักใส่หลักพัดหมี่
- (๒) มัดหมี่เป็นข้อๆ ทีละลำ ลายสลับระหว่างลำ ระยะห่างกันพองาม
- (๓) นำไปย้อมสีครามหรือสีจากครั่ง ผึ่งให้หมาดนำไปย้อมอีก ทำสลับกันประมาณ ๒-๓ ครั้ง
- (๔) แกะเชือกฟางหรือปอกกล้วยออก รมัดระวังไม่ให้เส้นไหมขาด
- (๕) กรอเส้นไหมใส่หลอด ใช้เชือกร้อยหลอดที่กรอเสร็จเรียงตามลายหมี่

๓.๕.๒ การทำเครือยีนลายทิว

- (๑) นำเส้นไหมที่พัดใส่อักไว้แล้วมาค้นใส่หลักฝายเป็นเครือยีนด้วยสี ๒ สี สลับกัน พอค้นเสร็จก็นำมาสับ (ต่อกัน) กับเส้นหลักที่ติดมากับฟืมจะได้เส้นยีนของหูก
- (๒) จะได้เส้นยีนเป็นลายทิว

๓.๕.๓ การทอ

- (๑) สอดกระสวยที่ใส่เส้นพุ่งหลอดหมี่ขื่อน้อยเข้าในเครือยีนสลับไปมา ๔ เส้น โดยต้องให้

ลายซ้อนน้อยตรงกัน พัดพิมด้วยความแรงสม่ำเสมอทำให้ได้ผืนผ้าเนื้อแน่นเรียบงดงาม

(๒) คันเส้นพุ่งด้วยเส้นไหมสลัสีสวยงามเลือกตามความชอบใจ

(๓) ทอหมี่ที่ร้อยเอาไว้งจนหมดผืน จะได้ผืนผ้าไหมมัดหมี่ซ้อนน้อยลายทิว

๓.๖ การนำไปใช้ประโยชน์

๓.๖.๑ เป็นเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ผ้าถุง ผ้าถุงชุดไทย กระโปรง เสื้อ เสื้อชุดไทย เสื้อนาสมัย ชุดนาสมัย

๓.๖.๒ แปรรูปผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ทำกระเป๋ า ของที่ระลึก พวงกุญแจ เข็มกลัด

๓.๖.๓ ประดับตกแต่ง ได้แก่ จั๊บบีบดอกงานบุญ ตกแต่งสถานที่จัดงานมงคล แพชั่นโชว์ผ้าไทยในงานประเพณี หรืองานวัด ตกแต่งจัดดอกงานต้อนรับผู้ใหญ่ หรือแขกบ้านแขกเมือง

๓.๖.๔ ตกแต่งงานอวมงคล โดยจั๊บบีบดอก หรือคลี่ผ้า วางบนโลงศพของบรรพบุรุษผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ เพื่อความไว้อาลัยเมื่อถึงแก่กรรม

ผู้ให้ข้อมูล

๑.นางอรศรี พลราชฤทธิ์ ที่อยู่ ๗๓ หมู่ ๙ บ้านพนา ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ๒.นาง

๒.นางพิสมัย ทองเพ็ญ ที่อยู่ ๙๔ หมู่ ๙ บ้านพนา ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

๓.นางพัลลภ นาริบุตร ที่อยู่ ๒๒๗ หมู่ ๑ บ้านพนา ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

๔. ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระดังต่อไปนี้

งานช่างฝีมือดั้งเดิม ประกอบด้วย ประเภท ลักษณะพิเศษหรือเอกลักษณ์ เครื่องมือ กลวิธีการผลิตงานและกระบวนการจัดการองค์ความรู้ ของงานช่างฝีมือดั้งเดิม

การทอผ้าไหมมัดหมี่ (หมี่ซ้อนน้อยลายทิว)

ผ้ามัดหมี่ เป็นงานหัตถกรรมที่มนุษย์รังสรรค์ขึ้นจากจินตนาการและประสบการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษจนชั่วลูกหลานเป็นที่รู้จักกันมานานแล้ว แต่ยังไม่รู้แน่ชัดว่ามีการเริ่มต้นผลิตและใช้ที่ประเทศใด อย่างไรก็ตามมีหลายประเทศที่ผลิตและใช้ผ้ามัดหมี่ โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชีย เช่น ไทย จีน อินเดีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ลาว เป็นต้น

ผ้าไหมมัดหมี่ (หมี่ซ้อนน้อยลายเครือทิว) เป็นผ้าไหมที่ขึ้นชื่อและมีลักษณะเนื้อเรียบ นุ่ม มันวาว สีสวยสะดุดตาแก่ผู้พบเห็นโดยได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การทอเส้นยืนจะเป็นสีล้วนหรือสีเดียวกันก็ได้ เป็นสีเครือทิวคือ ดำกับแดง สีริมผ้าทั้งสองข้างเป็นสีแดง เส้นพุ่งเป็นหมี่ซ้อนและทอขึ้นด้วยสีเหลือง สีดำ สีขาว สีแดง หมี่ซ้อนน้อยเป็นลายหมี่มาตรฐานของลายหมี่ต่าง ๆ ทั่วไป ถ้าใครจะฝึกทอผ้าไหมต้องฝึกทอลายหมี่ซ้อนน้อยให้คล่องก่อน การทอผ้าไหมของ (กลุ่มวิสาหกิจชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน

หมู่ที่ 9 ตำบลพนา อำเภอพนา) จะใช้วัตถุดิบภายในจังหวัดทั้งหมด มีการขยายการผลิตสู่เครือข่ายทุกระดับ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด การผลิตผ้าไหมกลุ่มนี้ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จะผลิตซ้ำก็ครั้งๆ ก็ได้ปริมาณและมาตรฐานคงเดิมมีการผลิตอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ สีไม่ตก

๑. ขั้นตอนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่

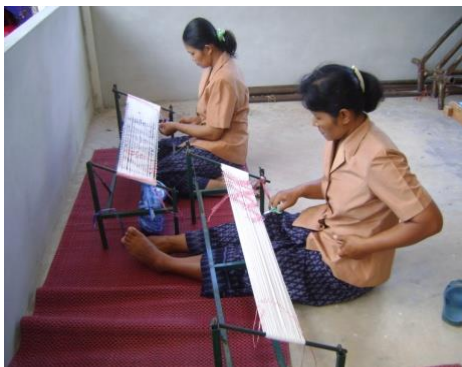
๑.๑ ถ้าเป็นไหมดิบ นำไหมดิบแช่น้ำพอให้เส้นไหมเปียกน้ำจนทั่วแล้วเอาลงต้มในน้ำด่างที่เดือด หมั่นพลิกไหม/จับเส้นไหมดูถ้าเส้นไหมไม่ลื่น แสดงว่าใช้ได้ให้นำมาล้างด้วยน้ำสะอาด ๒ - ๓ ครั้ง บิดเบา ๆ ให้หมาดๆ แล้วตากให้แห้ง การต้มไหมอย่าต้มนานเพราะจะทำให้เส้นไหมแตกฟู ดูไม่สวย ขั้นตอนนี้เรียกว่า “ต้มแยกขาว” เพราะเส้นไหมจะมีขาวติดอยู่ ถ้าไม่ต้มแยกขาวออกเส้นไหมจะทำให้เส้นไหมแข็งเวลาข้อมสีไม่ติด

๑.๒ ถ้าเป็นไหมที่แยกขาวแล้ว (ต้องแล้ว) นำไปข้อมสีได้ตามความต้องการ จะเป็นสีธรรมชาติ หรือสีเคมีก็ได้เหมือนกัน นำสีที่จะทำการข้อมละลายในน้ำอุ่น เอาไหมที่ล้างสะอาดเรียบร้อยแล้วลงข้อมให้ทั่ว การนำเส้นไหมแช่น้ำให้เปียกชุ่ม เร่งไฟให้ร้อนเกือบเดือด ขยะข้อมหมั่นกลับ (พลิก) ไหมบ่อยๆ เพื่อไหมจะไม่ต่างใช้เวลาข้อมประมาณ ๔๐ นาที ถ้าเป็นสีธรรมชาติให้เติมเกลือลงประมาณ ๒ - ๓ ช้อน แล้วแต่จำนวนไหมมากหรือน้อยแล้วต้มต่ออีก ๑๐ นาที นำไหมขึ้นมาผึ่งให้เย็น ล้างน้ำ ๓ - ๕ ครั้ง ตากให้แห้งเป็นอันใช้ได้

๑.๓ นำไหมที่แห้งแล้ว ใส่กรงแล้ววกใส่อีกอึก จึงนำไปโยก เรียกว่า “คันเครือ” (คือโยกเส้นยืน) ในหลักฝื่อหรือหลักโยกให้ได้ตามต้องการ คือถ้าเป็นพื้ใหญ่ / กว้าง ก็นำมาก จนพอดีกับขนาดของพื้

๑.๔ นำไปสับกับเส้นไหมในพื้แล้วนำทางใส่ก็ ทอให้ได้ลวดลายที่ต้องการ

การทอส่วนมากจะนิยมทอมือ ถ้าเป็นหมี่ก็จะนำหมี่ที่มัดแล้วและข้อมสีแล้วมารอ (ปั่นใส่หลอด) แล้วนำมาทอให้ได้ลายตามต้องการ

๒. นิยาม

คำว่า “มัดหมี่” เป็นลักษณะของการประดิษฐ์ลวดลายให้เกิดบนผืนผ้าด้วยการใช้เชือกมัดเส้นไหมของส่วนที่ไม่ต้องการให้ติดสีเวลาข้อมสีแล้วเมื่อตัดเส้นเชือกที่มัดออก จึงเกิดลวดลายตามที่มัดไว้การมัดหมี่ที่รู้จักและทำกันอย่างแพร่หลาย มี ๓ ประเภท ได้แก่

๑. การมัดหมี่เส้นยืน
๒. การมัดหมี่เส้นพุ่ง
๓. การมัดหมี่เส้นยืนและเส้นพุ่ง

๓. ลักษณะพิเศษหรือเอกลักษณ์ของงานช่างฝีมือดั้งเดิม

ผ้ามัดหมี่ขื่อน้อยลายเครือทิว เป็นลวดลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวอำเภอพนา ลวดลายที่มัดหมี่ง่าย และทอได้ง่าย ไม่มีความยุ่งยากสลับซับซ้อน ใช้เส้นไหมสีแดงเป็นเส้นยืน สีเหลืองเป็นเส้นพุ่ง นับเป็นต้นกำเนิดของผ้าไหมมัดหมี่ขื่อน้อยลายเครือทิว หญิงใดที่จะฝึกทอผ้ามัดหมี่ ต้องฝึกมัดหมี่ขื่อน้อยคล่องก่อนจึงฝึกทอผ้ามัดหมี่ลวดลายอื่นๆ

ผ้าไหมมัดหมี่ (ลายเครือทิว)

ผ้าทิว จะใช้เส้นไหมสีแดงเป็นเส้นยืน สีเหลือง เขียว ม่วง กรมท่า เป็นเส้นพุ่ง จะใช้เส้นไหมหลายสีผสมผสานกันเป็นทิว และทอเป็นผืน ผ้าไหมมัดหมี่ (ลายเครือทิว) เป็นผ้าเนื้อดี นุ่ม ละเอียดย่อนสีสดใส สวยงาม มีลวดลายเป็นข้อเล็กๆ หรือเป็นจุดๆ นิยมใช้กันมากในสมัยก่อน ซึ่งได้รับการสืบทอดต่อๆ กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จนถึงปัจจุบันนี้

ผ้าไหมมัดหมี่ (ขื่อน้อยลายเครือทิว) เป็นผ้าไหมที่ขึ้นชื่อของอำเภอพนา เป็นผลิตภัณฑ์อยู่ในระดับ ๕ ดาว ปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ลูกหลาน โดยได้มีการสืบทอดภูมิปัญญาลายผ้ามัดหมี่ลายโบราณนี้ โดยการนำลวดลายดั้งเดิมนำมาประยุกต์ ผสมผสาน หลายลายในผืนเดียวกัน ทำให้เกิดลายผ้ามัดหมี่ใหม่ๆ เกิดขึ้นหลายลาย ซึ่งกลุ่มทอผ้าหมู่ที่ ๙ บ้านพนา (กลุ่มวิสาหกิจชุมชน หมู่ที่ ๙) ได้คิดค้นออกแบบลวดลาย การย้อมสี การทอให้ได้คุณภาพ ส่งประกวดจนได้รับรางวัลหลายรางวัล จนทำให้ผ้ามัดหมี่ โดยเฉพาะผ้าไหมมัดหมี่ขื่อน้อยลายเครือทิว ของอำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ ได้เผยแพร่ทางเว็บไซต์เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย

ในการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายขื่อน้อยลายเครือทิว ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการนำเอาวัตถุดิบมาทำเป็นผลิตภัณฑ์ คือเอาเส้นไหมมาทอเป็นผ้าไหมผืนงามโดยเอาเส้นไหมยืนซึ่งไปตามความยาวของผ้า ยึดติดกับก้น โดยมีแกนม้วนด้ายยืนแล้วใช้เส้นด้ายพุ่งที่กรอเข้าไว้ในกระสวย สอดขัดสลับกับเส้นยืนเป็นมุมฉาก ทอสลับกัน ไป - มาตลอดความยาวของผืนผ้า ส่วนลวดลายของผ้าไหมนั้น ขึ้นอยู่กับการออกแบบ (การมัดหมี่) และเทคนิคการทอ ของผู้ทอแต่ละคน ซึ่งในปัจจุบัน ช่างในกลุ่มสตรีทอผ้าตำบลพนา ที่มีความชำนาญในการทอผ้าไหมมัดหมี่ (หมี่ขื่อน้อยลายเครือทิว) ได้แก่ นางพิสมัย ทองเพ็ญ นางอรศรี พลราษฎร์ และนางสุพรรณ แก้วธรรมมา ซึ่งถือได้ว่าเป็นครูภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ ที่มีความชำนาญในด้านการทอผ้าไหมมัดหมี่ขื่อน้อยลายเครือทิวอย่างแท้จริง

นางอรศรี พลราชกุล ครูภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
กับชุดผ้าไหมหมี่ขื่อน้อยลายเครือทิว (ผลงานที่ภาคภูมิใจ)
ได้รับรางวัลชนะเลิศจากการประกวดผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในระดับจังหวัด

๔. กลวิธีการผลิตงานช่างฝีมือดั้งเดิม

ผ้ามัดหมี่ เป็นงานหัตถกรรมที่มนุษย์รังสรรค์ขึ้นจากจินตนาการและประสบการณ์ภูมิปัญญาที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษจนชั่วลูกหลาน เป็นที่รู้จักกันมานาน เท่าที่ทราบมีการสืบค้นพบตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ยุคบ้านเชียงมีการขุดค้นพบวัตถุโบราณและเศษเส้นไหมอยู่ด้วย จึงไม่น่าแปลกใจที่ชาวอีสานได้เรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่มาหลายชั่วอายุคนแล้ว ลวดลายของผ้ามัดหมี่เกิดจากจินตนาการของผู้มัดย้อมเส้นไหมที่ใช้ในการทอ ซึ่งอาจจะคิดลวดลายตามสภาพแวดล้อม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อของผู้ทอ เช่น ลายสัตว์ ลายใบไม้ ลายดอกไม้ ลายเครื่องใช้ไม้สอย ซึ่งแต่ละลาย แต่ละสีของผ้าไหมมัดหมี่ยังมีความแตกต่างกันตามแต่ละท้องถิ่นด้วย เช่น มัดหมี่ทางภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคกลาง เป็นต้น

๕. กระบวนการจัดองค์ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่

การทอผ้าไหม เป็นการนำเส้นไหมมาผ่านกรรมวิธีที่จะให้เกิดเป็นผืนผ้า โดยมีเครื่องมือ คือ กี่ ส่วนการทำให้เกิดลวดลายบนผืนบ้านั้นเป็นเทคนิควิธีที่จะทำให้มีความสวยงามซึ่งเทคนิคเหล่านี้จะยาก-ง่าย ขึ้นอยู่กับลวดลายที่ต้องการ

๑) การปั่นหมี่ใส่หลอด เป็นการนำไหมที่ย้อมเสร็จแล้วนำมาเข็น(ปั่น)ใส่หลอดเพื่อบรรจุในกระสวยเพื่อให้ได้เส้นไหมที่สละสลวยพร้อมที่จะทอ

๒) การคันหูก/การสืบทูก และกางหูก การกางหูกต้องกางให้ตึง เวลาทอจึงจะไม่ทำให้ย่น การสืบทูกเป็นการเส้นไหมไปต่อกับเส้นไหมในฟืมแล้วนำทางใส่ก็ ทอวดลายที่ต้องการแล้วนำไปผูกต่อเข้ากับ ฟืม นำไปกางในก็เพื่อทอเมื่อการเสร็จนำไหมที่ปั่น (กรอใส่หลอด) มาทอ ไหมที่โยกเรียกว่า “เส้นยืน” ไหมในหลอดเรียกว่า “เส้นพุ่ง” การทอตามลายหมี่ที่มีด/ย้อม ก็จะได้ผ้าที่สวยงาม มีลักษณะเป็นมันวาว

๓) เครื่องหูก หรือที่เรียกว่า “เส้นยืน” เครื่องหูกผ้าไหมหมี่ซ้อนน้อยลายเครือทิว ซึ่งเป็นผ้าไหมลายหมี่ ซ้อนน้อย ที่ขึ้นชื่อของอำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ ในการทอผ้าไหมลายนี้จะใช้เส้นไหม ๒ สีคู่กัน เช่น สีดำกับสีแดง/สีน้ำตาลกับสีเหลือง/หรือสีเขียวกับเหลือง เครื่องหูกหรือเส้นยืนจะคันหูก (โยกหูก) เป็นสี่ๆ รี่ๆ คือริมผ้าจะคันสีแดง ประมาณหนึ่งหลบ เท่ากับ ๔๐ เส้น รี่เล็ก ๖ รี่ (สี) คือ ดำ ๔ เส้น แดง ๔ เส้น ดำ ๙ เส้น แดง ๔ เส้น แดง ๔ เส้น ๖ รี่ ดำใหญ่ ๖ เส้น แดงใหญ่ ๖ เส้น ดำใหญ่ ๖ เส้น แดงเล็ก ๔ เส้น ดำเล็ก ๔ เส้น รวมแล้วเป็นหนึ่งหมี่ เรียกว่า “หมี่เก้า” ทำอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ จนพอกับฟืม อีก ๔๐ เส้น ใส่สีแดงความยาวแล้วแต่จำนวนผืนที่ต้องการ

๔) การมัดหมี่ เป็นการให้ได้มาซึ่งลายผ้า ก่อนจะมัดหมี่ จะนำไหมไปคัน (ไปพัด) หรือไปโยก ในกงพัดให้ได้เท่ากับลาย เช่น ๑๓ ลำ ๑๕ ลำ ถึง ๗๐ - ๘๐ ลำ แต่ละลำต้องให้ได้ ๖๐ - ๘๐ เส้น จึงนำมาใส่หลักมัดหมี่ ตามลวดลายที่ต้องการจึงนำไปย้อม ถ้าต้องการหมี่หลายสี เมื่อย้อมเสร็จ สีนี้นักมัดไว้ เรียกว่า “โอบหมี่” จึงย้อมสีใหม่ ทำไปเรื่อย ๆ จะได้หมี่หลายสี ย้อมเสร็จก็จะเป็นขั้นตอนการแก้มี่ แล้วนำไปปั่นใส่หลอดเพื่อเตรียมทอต่อไป

๕. การคั่นหมี่ข้อน้อยเครือทิว (หมี่ข้อน้อยเครือทิว) มีขั้นตอนคือ ใช้ไหม ๔ เส้น ก่อนทอไหมให้ทอไหมสีดำก่อน รองด้วยไหมอีก ๔ เส้น คั่นด้วยไหมอีกเหลือ ๑ เส้น สีดำรองอีก ๔ เส้น แล้ว คั่นด้วยสีเหลือง ๑ เส้น สีดำ ๒ เส้นทอสลับกันไปเรื่อย ๆ จนเสร็จ

๖. การเรียนรู้ สืบทอดภายในครอบครัวหรือสังคมระดับหมู่บ้าน

ในปีงบประมาณ ๒๕๕๕ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม โดยสำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัดอำนาจเจริญ ได้จัดทำโครงการฝึกอบรมเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ของครุภูมิปัญญาทาง วัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการทอไหมมัดหมี่สู่เยาวชน และประชาชนผู้สนใจ โดยได้ดำเนินการ ดังนี้

- ๑) กำหนดกิจกรรมการฝึกอบรมเพื่อถ่ายทอด ระยะเวลา สถานที่ กลุ่มเป้าหมายในการ ถ่ายทอด
- ๒) เชิญผู้เชี่ยวชาญในมรดกภูมิปัญญา หรือครุภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มาถ่ายทอดองค์ ความรู้ แก่ผู้เข้ารับการอบรม
- ๓) กลุ่มเป้าหมายในการฝึกอบรมเป็นเยาวชน/ประชาชนและผู้สนใจทั่วไปในจังหวัดไม่น้อย กว่า ๔๐ คน
- ๔) กำหนดจัดฝึกอบรมในวันที่ ในระหว่างวันที่ ๖ – ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕ จำนวน ๑๒ วัน หรือ ๗๒ ชั่วโมง ดำเนินการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าไหมมัดหมี่ ที่บ้านเลขที่ ๙๔ หมู่ที่ ๙ บ้านพนา ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ ประกอบด้วย
 - การถ่ายทอดทักษะ ความรู้ ในรูปแบบเอกสาร โดยมีภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว ประกอบ ในกิจกรรม พร้อมไฟล์ข้อมูล ส่ง สวช.
 - การนำภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม /ปราชญ์ชาวบ้าน/ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาถ่ายทอดองค์ ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าไหม ให้เยาวชน ประชาชนและผู้สนใจโดยทั่วไปได้รับการเรียนรู้ ทั้งด้านทฤษฎี และ การฝึกปฏิบัติ
 - เป็นการธำรงรักษาสืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้คงอยู่คู่กับท้องถิ่นสืบไป ก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน เห็นคุณค่าและมีความภาคภูมิใจในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของ ตนเอง

๗. การจัดการแหล่งผลิต

ผ้ามัดหมี่เมืองพนา (กลุ่มสตรีทอผ้าตำบลพนา) ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ ปู่ย่า ตายาย จากรุ่นสู่รุ่น เริ่มแรกการทอผ้าของบรรพบุรุษนั้นจะทอเป็นสีเดียวทั้งผืน เช่น สีแดงย้อมด้วย ครั่ง สีเหลืองย้อมด้วยเข สีดำย้อมด้วยมะเกลือ และการหมักด้วยโคลน สีกรมท่าย้อมด้วยคราม ผ้าสีเดียว ไม่มีลวดลาย เวลาใช้หรือสวมใส่ทำให้เกิดปัญหา แม่บ้านจึงคิดค้นเอาปอกกล้วยหรือเชือกกล้วย มามัดเป็น เปราะๆ ย้อมแล้วทอ ออกมาเป็นลายเล็กๆ เรียกว่า “ลายข้อ” ซึ่งเป็นลายหมี่ข้อน้อยปัจจุบัน ผู้คิดค้นได้

ริเริ่มออกแบบลายมัดหมี่ต่างๆ และมีการทอผ้าถุงขึ้นเป็นรุ่นแรก ซึ่งเป็นลวดลายดั้งเดิมแบบโบราณ ทำขึ้นมาเป็นลวดลาย ถือเป็นเอกลักษณ์แบบพื้นบ้าน มีอายุประมาณ ๒๐๐ กว่าปี สำหรับการมัดหมี่ลายต่างๆ หลายนลาย เช่น หมี่ลายปักจับหว่าน หมี่ลาย โกงน้อย หมี่ลายปักจับสี่ หมี่ลายขอ

“กลุ่มสตรีทอผ้าหมี่ที่ ๙ บ้านพนา” โดยนางพิสมัย ทองเพ็ญ และนางอรศรี พลราชภูร์ จึงคิดหาวิธีทอผ้าให้หมี่ลายเป็นเอกลักษณ์ของผู้ชายและผู้หญิง เช่น ผ้าขาวม้าเป็นผ้าผู้ชาย ผ้าถุงเป็นผ้าผู้หญิง และได้นำเอาเชือกกล้วยซึ่งตัดกากกล้วยมาชูดอกบาง ๆ นำมามัดเป็นปรางแล้วย้อมสีคราม นำมาทอก็จะได้เป็นลายข้อๆ เรียกว่า **“หมี่ข้อน้อย”** ซึ่งเป็นหมี่ลายดั้งเดิมของชาวพนา มีตำนานเล่าขานต่อกันมาว่า หญิงใดที่จะหัดทอผ้ามัดหมี่ ต้องมัดหมี่ข้อน้อยให้เป็นก่อน เพราะเป็นลวดลายที่ทอง่ายที่สุด ไม่มีความซับซ้อน ชาวพนา จึงให้ **“ผ้ามัดหมี่ข้อน้อย”** เป็นลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ประจำอำเภอพนา ส่วนใหญ่จะเน้นการทอผ้ามัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ การทอผ้าไหมลายหมี่ข้อน้อยลายเครือทิวเป็นผ้าที่ได้รับรางวัลชนะเลิศจากการประกวดผ้าไหมระดับจังหวัด

ผู้ให้ข้อมูล

๑.นางอรศรี พลราชภูร์ ที่อยู่ ๗๓ หมู่ ๙ บ้านพนา ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

๒.นางพิสมัย ทองเพ็ญ ที่อยู่ ๙๔ หมู่ ๙ บ้านพนา ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

๓.นางพัลวัล นาธิบุตร ที่อยู่ ๒๒๗ หมู่ ๑ บ้านพนานันต์ ตำบลพระเหลา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์. ตำแหน่ง (ถ้ามี). สัมภาษณ์. วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

ว่าที่พันตรีเผชญิลาภ อินทรจันทร์. นายกเทศมนตรีตำบลพนา. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

พิสมัย ทองเพ็ญ. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

พัลวัล นาธิบุตร. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

อรศรี พลราชภูร์. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

ขั้นตอนการมัดหมี่ลายผ้า มี ๒ ลาย คือ ลายมัดหมี่ข้อน้อย และลายทิว

ขั้นตอนการย้อมสีหลังจากที่มัดหมี่ลายผ้าเสร็จแล้ว

ขั้นตอนการทอผ้าลายมัดหมี่ขื่อน้อย และลายทิว

ลายหมี่ขื่อน้อยลายทิว สามารถผสมผสานกับลายอื่นๆ ทำให้เกิดความสวยงาม มีทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม

การเล่นขาลูกโลก

ส่วนที่ ๑ ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. ชื่อรายการการเล่นขาลูกโลก.....

ชื่อเรียกในท้องถิ่นการเล่นขาลูกโลก.....

๒. ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☐ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☐ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☒ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

๓. พื้นที่ปฏิบัติ

ที่ตั้ง เลขที่ ๓๗ หมู่ที่ ๓ บ้านหนองทับม้า ตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ

๑. ประวัติอำเภอเสนางคนิคม

มีตำนานเล่าขานว่ามีชาวผู้ไทยอพยพมาตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่มีครอบครัวของชาวผู้ไทยครอบครัวหนึ่งมีบุตรสาวงามสองคน ชื่อว่า พิมพา และ มาลา ภายหลังในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงต่างก็หลงใหลมาลัยโฉม จนบ้านนี้มีชื่อเรียกว่า “หมู่บ้านสองนาง” หรือ สองนาง ต่อมาความทราบถึงเจ้าเมืองจึงได้นำตัวเข้าเฝ้า และ เจ้าเมืองได้ประทานรางวัลให้โดยยกฐานะหมู่บ้านขึ้นเป็นเมือง ชื่อเมือง “เสนาง” ตรงกับคำอีสานผู้ไทว่า “เสนาง” คนทั่วไปจึงเรียกเมือง เเสนาง ว่า เเสนาง จนมากระทั่งทุกวันนี้เมืองเสนางคนิคม ขึ้นตรงต่อจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยมีพระศรีสุราชเมืองตะโปน (ปัจจุบันอยู่ในประเทศลาว) เป็นผู้รักษาเมือง ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ กระทรวงมหาดไทย ได้ยกเลิกและยุบเป็นหมู่บ้านตามเดิมขึ้นกับอำเภออำนาจเจริญ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๘ ได้ยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอเสนางคนิคม และเมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๒๖ ยกฐานะกิ่งอำเภอเสนางคนิคมเป็นอำเภอเสนางคนิคม โดยให้แยกเป็น ตำบลเสนางคนิคม ตำบลโพธิ์ทอง ตำบลหนองไฮ ตำบลไร่สีสุก ตำบลนาเวียง และ ตำบลหนองสามสี รวมกันเป็นอำเภอเสนางคนิคม

วิสัยทัศน์

“ประชาสังคมเข้มแข็ง แหล่งผลิตข้าวหอมมะลิคุณภาพดี พัฒนาคุณภาพชีวิต ผลิตภัณฑ์ชุมชนคุณภาพ”

เหตุผลเนื่องจาก อำเภอเสนางคนิคม ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีข้าวหอมมะลิที่มีคุณภาพดี และมีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เข้มแข็ง

๒. สภาพทั่วไป

๒.๑ ที่ตั้งและอาณาเขตของอำเภอเสนางคนิคม

อำเภอเสนางคนิคม ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดอำนาจเจริญ ระยะทางห่างจากจังหวัดอำนาจเจริญ โดยรถยนต์ประมาณ ๒๓ กิโลเมตร มีพื้นที่การปกครองประมาณ ๓๖๗ ตารางกิโลเมตร โดยมีอาณาเขตการปกครองดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอเมืองนันทา จังหวัดยโสธร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอขามเฒ่า จังหวัดอำนาจเจริญ

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ
ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอไทยเจริญ จังหวัดยโสธร

๒.๒ ลักษณะภูมิประเทศ

โดยทั่วไปอำเภอเสนางคนิคมลักษณะส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับเนินเตี้ยๆ เป็นระยะ สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย ไม่อุ้มน้ำ และดินร่วนปนลูกรัง ไม่ค่อยเหมาะสมสำหรับการเกษตร ส่วนใหญ่ใช้ทำการเกษตรตามฤดูกาล เท่านั้น

อำเภอเสนางคนิคมมีลำน้ำที่สำคัญไหลผ่าน ๕ สาย คือ

๑. ห้วยละเือง
๒. ห้วยสะแบก
๓. ลำน้ำเซบาย
๔. ลำห้วยถ่ม
๕. ลำห้วยหินฮาว

๒.๓ ภูมิอากาศ

อำเภอเสนางคนิคม อยู่เขตภูมิอากาศเขตร้อนชื้น มีฤดู ๓ ฤดูกาล ได้แก่

๑. ฤดูร้อน ระหว่างเดือน ก.พ.- เม.ย. อุณหภูมิ ๓๙ – ๔๒ องศาเซลเซียส
๒. ฤดูฝน ระหว่างเดือน พ.ค.- ก.ย. อุณหภูมิ ๓๒ – ๔๐ องศาเซลเซียส
๓. ฤดูหนาว ระหว่างเดือน ต.ค.- ม.ค. อุณหภูมิ ๑๘ – ๓๗ องศาเซลเซียส

๒.๔ อุณหภูมิ

อำเภอเสนางคนิคม มีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ ๒๖ - ๒๘ องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดจะอยู่ในราวเดือนเมษายน มีอุณหภูมิ ๔๐ องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดอยู่ในราวเดือนธันวาคม มีอุณหภูมิ ๑๘ องศาเซลเซียส

๒.๕ สภาพทางการปกครองและประชากร

อำเภอเสนางคนิคม แบ่งการปกครองออกเป็น ๖ ตำบล

๑. ตำบลเสนางคนิคม
๒. ตำบลโพหนอง
๓. ตำบลหนองไฮ
๔. ตำบลไร่สีสุก
๕. ตำบลนาเวียง
๖. ตำบลหนองสามสี

ประวัติชุมชนบ้านหนองทับม้า

หมู่บ้านหนองทับม้า ตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มี ๕ หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านดั้งเดิมมาแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีเชื้อสายเป็นลาวเวียง อายุราว ๒๐๐ ปีเศษ ปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาลตำบลเสนางคนิคม มีอยู่ ๕ หมู่บ้าน คือหมู่ที่ ๑ , หมู่ที่ ๓ , หมู่ที่ ๔ , หมู่ที่ ๑๑ และหมู่ที่ ๑๒ ตำบลเสนางคนิคม

ข้อมูลชุมชน

- สภาพภูมิประเทศ

ที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นที่เนินสูง รอบหมู่บ้านทั้งสี่ทิศเป็นที่ราบลุ่ม เป็นที่นาของชาวบ้านใช้สำหรับทำนาปี มีป่าไม้เป็นป่าละเมาะทางทิศเหนือ ด้านทิศตะวันออก มีลำห้วยไหลผ่าน แต่หน้าแล้งน้ำจะแห้งขอด

- จำนวนประชากร

ประมาณ ๔,๕๐๐ คน เศษ

- อาชีพ

ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ทำสวน ๘๐ เปอร์เซ็นต์

ประกอบอาชีพรับจ้าง ไปทำงานต่างถิ่น ๑๐ เปอร์เซ็นต์

พ่อค้าและข้าราชการ ๑๐ เปอร์เซ็นต์

- ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี

เชื่อถือขนบธรรมเนียมเก่าๆ ตั้งแต่ครั้งปู่ย่า ตา ยาย เป็นต้นว่าประเพณีทำบุญประจำปี การเลี้ยงปูตา ขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน งานฉาบฉวยกิจศพ ไม่เผาศพในวันพระ และวันอังคาร ไม่ตำข้าวหรือสีข้าวในวันเดือนดับ ไม่จัดงานแต่งงานในช่วงเข้าพรรษา เป็นต้น

- บุคคลสำคัญในชุมชน

๑. นายวันทอง ไกยনারถ เป็นผู้อาวุโส

๒. นายจันทิยม พยัคฆพันธ์ เป็นพ่อตัวอย่างแห่งชาติ

๓. นายณรงค์ เพชรพลอย ผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบัน

๔. นายพุทธา นาริวงศ์ นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเสนางคนิคม

๕. นายสมบุญ บุพสิริ ประธาน อสม. อำเภอเสนางคนิคม

๖. นายประสิทธิ์ โลหะสาร ประธานชมรมข้าราชการบำนาญ อำเภอเสนางคนิคม และพ่อตัวอย่างแห่งชาติประจำปี ๒๕๕๖

๗. นางไข่ วันดี แม่ดีเด่นแห่งชาติ

ผู้ให้ข้อมูล

๑.ชื่อ-สกุล นายณรงค์ พูลทวี ที่อยู่ ๒๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ อายุ ๗๒ ปี

๒.ชื่อ-สกุล นายชื่น โห่ทองคำ ที่อยู่ ๑๐๓ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๒ ปี

๓.ชื่อ-สกุล นายชัยปิ่น พยัคฆพันธ์ ที่อยู่ ๑๖๑ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๕๖ ปี

๕. สารสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

การวิ่งขาโลกเอก เป็นของเล่น (กีฬา) พื้นบ้านชนิดหนึ่ง ที่มีมาแต่โบราณกาล จนนำมาสู่การเปรียบเทียบกับนิทานเรื่องต่างๆ ของคนในสมัยก่อน ทุกยุคทุกสมัยมาตลอดจนทุกวันนี้ นอกจากนั้นการเล่น (วิ่ง) ขาโลกเอก ถือเป็นการละเล่นได้ทุกโอกาส โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ขบวนแห่ในงานประเพณีและปัจจุบันยังเป็นกีฬาพื้นบ้านที่องค์กร/หน่วยงานนำมาประยุกต์เล่นในวันสำคัญต่าง ๆ

ผู้ให้ข้อมูล

๑.ชื่อ-สกุล นายสมคิด บุปผาชาติ ที่อยู่ ๙๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี

๒.ชื่อ-สกุล นายชื่น โห่งคำ ที่อยู่ ๑๐๓ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๒ ปี

๓.ชื่อ-สกุล นางรุ่งทิราภักษ์ วุฒิเจริญกุล ที่อยู่ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๔๘ ปี

๖. ประวัติความเป็นมา

ความเป็นมาและความสำคัญของการละเล่นขาโลกเอก

ในสมัยเมื่อ ๓๐ - ๕๐ ปีย้อนหลังตามชุมชน/หมู่บ้านต่าง ๆ ในอดีต ยังไม่มีไฟฟ้า แสงสว่าง ทำให้สัตว์มีพิษ เช่น งู ตะขาบ แมงป่อง ภายในหมู่บ้าน การสัญจรไปมาหาสู่กันตอนค่ำคืน จึงคิดหาวิธีป้องกันโดยการทำขาโลกเอกขึ้น เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์มีพิษเหล่านั้นกัดเท้าได้

นับว่าคนในสมัยก่อนนั้นมีความคิดที่นำสิ่งต่างๆ มาประดิษฐ์ และราคาประหยัดไม่ต้องลงทุนมาก เพื่อเป็นของเล่นให้เด็ก ๆ ได้เล่นกันอย่างสนุกสนาน เพลิดเพลินพร้อมทั้งมีการฝึกความอดทน ความระมัดระวังด้วย ภูมิปัญญาเหล่านี้หากไม่มีการอนุรักษ์ ส่งเสริมไว้ เด็ก เยาวชนรุ่นหลังๆ จะไม่มีโอกาสได้เห็นและเรียนรู้ หากนำองค์ความรู้นี้ไปจัดเป็นการเรียนการสอนในสถานศึกษา เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมของคนสมัยก่อน จะทำให้ทราบถึงความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของคนสมัยปู่ ย่า ตา ยาย ได้เป็นอย่างดี

สมัยโบราณ ส่วนมากชาวบ้านจะเล่นขาโลกเอกกันในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตในสมัยที่ผู้เขียนยังเป็นเด็กเล็ก ๆ อยู่ นั่น ถือว่าโชคที่อยู่มากที่มีพ่อใหญ่ เป็นคนชอบเล่นนิทานให้เด็ก ๆ ได้รับฟังอยู่บ่อยๆ ด้วยเหตุนี้เองผู้เขียน จึงมีโอกาสได้ฟังนิทานหลายๆ เรื่อง ทั้งสนุกสนาน และได้ความรู้ ทำให้เกิดความคิดได้แนวทางหลายๆ อย่างเมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่แล้ว

ภูมิหลังความเป็นมา

การเล่นขาโลกเอก นอกจากความสนุกสนาน เพลิดเพลินแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างความสามัคคี และเป็นเครื่องมือในการออกกำลังกาย บริหารทุกส่วนต่าง ๆ ของร่างกายได้เป็นอย่างดี เดิมผู้เล่นจะใช้ขาโลกเอกเป็นอุปกรณ์ ในการเดินไปไปเกี่ยว (จับ) สาว เสี่ยงจากการเดินไม้ขาโลกเอก เมื่อสาวได้ยืนก็จะมาเปิดประตูเพื่อพูดคุยกัน ตามประสาหนุ่มสาว และบ้านของหญิงสาวที่เลี้ยงสุนัขไว้ ไม้ขาโลกเอกยังเป็นอุปกรณ์ไล่สุนัข ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

มีนิทานเรื่องหนึ่งชื่อเรื่อง “เชียงเมี่ยงเจ้าปัญญา” คุณปู่เล่าให้ฟังว่า.....เชียงเมี่ยงเป็นคนที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีไหวพริบ/ปฏิภาณเป็นเลิศ วันหนึ่งเจ้าเมืองได้ยื่นข้อเสี่ยงที่โด่งดังทางสติปัญญาของเชียงเมี่ยง จึงคิดจะมาประลองสติปัญญากัน เมื่อเดินทางมาถึงบ้านของเชียงเมี่ยง จึงรับสั่งให้ทหารนำเพชรนิลจินดา จำนวนหนึ่งไปวางไว้ที่บริเวณทุ่งนาที่มีน้ำ และโคลนตม อยู่พอประมาณ และก็ทำทนาย

เชียงใหม่ว่า...ถ้าเจ้าสามารถไปหยิบเพชรนิลจินดาเหล่านั้นมาได้ โดยไม่ให้เท้าของเจ้าเปียกน้ำ ข้าฯ ยินดีที่จะยกสมบัติเหล่านั้นทั้งหมดให้แก่เจ้าไปทั้งหมด แต่ถ้าเจ้าไม่สามารถทำได้ เจ้าจะต้องไปเป็นทาสรับใช้ของข้าไปตลอดชีวิต เมื่อเชียงใหม่รับคำท้าของเจ้าเมืองแล้ว ก็มานั่งใช้ความคิดและหาวิธีการอยู่จนรุ่งเช้า

พอถึงเวลานัดหมาย เชียงเมี่ยงก็นำไม้ ๒ ท่อนๆ ละ เท้าแขนยาวประมาณ ๒ เมตร มีกิ่งแยกออกทั้งสองท่อน เมื่อเจ้าเมืองเห็นก็ถามว่า นั่นคืออะไร เชียงเมี่ยงจึงตอบว่า “ขาโลกเเกก” ข้าฯน้อยๆ จะนำมาใช้เพื่อเดินเข้าไปหยิบสมบัติเหล่านั้นให้ดู เพื่อไม่ให้เท้าเปียกน้ำตามที่ท่านได้ให้ข้อตกลงกัน หลังจากนั้น เชียงเมี่ยง...ก็ขึ้นไปยืนอยู่บนขาโลกเเกก แล้วค่อย ๆ เดินอย่างระมัดระวัง เพื่อไม่ให้ตนเองตกลงมา จนสามารถไปหยิบเพชร นิลจินดาเหล่านั้นมาได้ จนเจ้าเมืองยอมรับความสามารถและสติปัญญาของ เชียงเมี่ยงได้ และได้มอบสมบัติเหล่านั้นให้เขาไปทั้งหมด จากนั้นเรื่องนี้ ทำให้ผู้เขียนในวันนั้นฟังพ่อใหญ่เล่านิทาน จึงพอจะสรุป ได้ว่า....ตอนผู้เขียนจำความได้ เมื่อประมาณ ๔๐ – ๕๐ ปี ที่ผ่านมา ในงานประเพณีต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่ไม่ว่าจะเป็นวันออกพรรษา วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ หรือในการแข่งขันกีฬาพื้นบ้านต่างๆ นั้นมักจะมีการแข่งขันวิ่งขาโลกเเกก เป็นประจำควบคู่กับกีฬาอื่นๆ จึงเป็นข้อสังเกตได้ว่า ขาโลกเเกกนั้นคงเป็นของเล่นที่ได้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งสามารถหาและทำเองได้ในชุมชน ถือเป็นของเล่นที่ก่อให้เกิด ความสนุกสนาน สัมผัสความสามัคคีในสังคมของคนอีสานโดยทั่วไป เป็นที่ยินยัและยอมรับว่าคนในสมัยก่อนนั้นมีความคิดที่นำสิ่งต่าง ๆ มาประดิษฐ์ และราคาประหยัดไม่ต้องลงทุนมาก เพื่อเป็นของเล่นให้เด็ก ๆ ได้เล่นกันอย่างสนุกสนาน เพลิดเพลิน พร้อมทั้งมีการฝึกความอดทน ความระมัดระวังไปในตัวด้วย ภูมิปัญญาเหล่านี้ แม้ในชีวิตเด็ก เยาวชนรุ่นหลังๆ จะไม่มีโอกาสได้เห็นสัมผัสมากนักก็ตาม หากได้ศึกษาเรียนรู้ หรือนำไปเป็นนางองค์ความรู้ ที่ได้นำไปจัดเป็นการเรียนการสอน ในสถานศึกษา จะทำให้ทราบถึงความเป็นอยู่ของวิถีชีวิตของคนสมัยปู่ ย่า ตา ยาย ได้เป็นอย่างดี

การเล่นขาโลกเเกก มีความเป็นมาแต่โบราณ ไม่ทราบรายละเอียด ส่วนมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีการเล่นเกือบทุกหมู่บ้าน

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อสืบสานวัฒนธรรมการเล่นพื้นบ้าน
๒. เพื่อฝึกเยาวชนให้มีความสามารถมีทักษะในการเล่น
๓. เพื่อเสริมสร้างให้ร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์

ผู้ให้ข้อมูล

๑. นายสมคิด บุปผาชาติ ที่อยู่ ๙๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี
๒. นายชิน โห่งนาค ที่อยู่ ๑๐๓ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๒ ปี
๓. นายชัยปัน พยัคฆพันธ์ ที่อยู่ ๑๖๑ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๕๖ ปี

๗. ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระดังต่อไปนี้

- การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว ประกอบด้วย ประเภทความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ขนบ ข้อปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง คุณค่า และวิธีการแข่งขัน

การเล่นพื้นบ้าน ประเภทชาโลกเกก เป็นกีฬาพื้นบ้าน ฝึกการทรงตัว เสริมสร้างความแข็งแรงของร่างกาย ทักษะสมาธิในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เป็นการนำวัสดุในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้งานตามสถานการณ์ต่าง ๆ

วัสดุอุปกรณ์

๑. ไม้ไผ่สองท่อน ขนาดยาวประมาณ ๒- ๒.๕ เมตร ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๔.๐๐ - ๔.๕๐ เซนติเมตร ตอกกิ่งสูงประมาณ ๕๐-๑๐๐ เซนติเมตรหรือสูงกว่านั้นก็ได้ตามแต่ความต้องการและความสามารถของผู้เล่นหรือไม่ตอกกิ่งก็คงไว้ซึ่งตา(แขนง)เดิมของไม้ไผ่ ตัดกิ่งออกเหลือไว้พอเหมาะกับเท้าที่จะเหยียบ ใช้เศษผ้าพันไว้เพื่อความนุ่ม หรือเจาะรูไว้สำหรับใช้ไม้อื่นสอด เพื่อให้เป็นที่วางเท้าได้

๒. ไม้เนื้อแข็งใหญ่ ๒ ท่อน เส้นผ่าศูนย์กลาง ๓ นิ้ว ยาวประมาณ ๒ - ๒.๕๐ เมตร ไม้ที่ใช้ต้องมีกิ่งยาวประมาณ ๓ - ๕ นิ้ว

กฎ/กติกา การเล่น

๑. การเริ่มต้น ผู้เล่นจะขึ้นไปยืนบนชาโลกเกก
๒. เดินแข่งกัน โดยไม่ให้ตกลงมาหรือเสียการทรงตัว
๓. การสิ้นสุดการเล่นใครที่เดินได้นานเป็นระยะทางไกลกว่า หรือถึงเส้นชัยก่อน โดยที่ไม่ตกจากอุปกรณ์เลย และใครที่เดินนานเป็นระยะทางไกลกว่าหรือถึงเส้นชัยก่อน โดยที่ไม่ตกเลยจะเป็นผู้ชนะ
๔. แบ่งกลุ่มกันฝ่ายละ ๔- ๕ คน หรือจะเล่นตัวต่อตัวก็ได้ โดยชี้ชาโลกเกกเตะกันผู้เล่น ใครที่โดนเตะกันจะถือเป็นผู้แพ้หรือวิ่งแข่งกันตามระยะทางที่กำหนดขึ้นเองก็ได้

ประโยชน์โดยตรงจากการใช้ชาโลกเกก

การเล่นชาโลกเกกส่วนมากจะเป็นผู้ชาย เนื่องจากผู้ชายมีร่างกายแข็งแรงกว่าผู้หญิง

๑. เนื่องจากสภาพบ้านเมืองในสมัยก่อนนี้ไม่มีไฟฟ้าใช้ ลานบ้านเป็นพวงห้อย บางที่อาจมีงูพิษ ขบกัดเวลาเดินไปมาในยามค่ำคืนจากบ้านหลังหนึ่งไปสู่อีกบ้านหลังหนึ่ง ถ้าใช้ชาโลกเกกเดินก็จะปลอดภัยจากงูพิษ ตะขาบ และแมงป่องได้
๒. ถนนในหมู่บ้านสมัยก่อนนั้นเป็นทางเกวียน หน้าฝน เมื่อฝนตกจะทำให้ถนนหนทางขึ้นและ ทำให้มีพยาธิปากขอ ซึ่งสามารถติดต่อได้ทางเท้า เพราะส่วนมากไม่มีรองเท้าสวมใส่ ถ้าใช้ชาโลกเกก ในการเดินทางไปมา จะช่วยแก้ปัญหาพยาธิปากขอ เข้าสู่ร่างกายได้
๓. เป็นการฝึกการทรงตัว ซึ่งเป็นกายกรรมขั้นพื้นฐาน
๔. ใช้ในการแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน ในโอกาสต่าง ๆ

อุปกรณ์และวิธีวิธีทำชาโลกเกก

๑. ใช้ไม้เนื้อแข็ง ใหญ่ประมาณเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓ นิ้ว ยาวประมาณ ๕ เซนติเมตร ไม้ต้องมีกิ่งด้วย
๒. ใช้ไม้ไผ่น้อย (ไม้ช่องไฟ) ยาวเท่าๆ กันข้างบนแล้วเจาะเป็นรูเอาไม้ใส่ให้เป็นกิ่ง

โอกาสในการเล่น

การเล่นชาโลกเกก นอกจากได้ความสนุกสนาน และเพื่อป้องกันสัตว์มีพิษกัด เมื่อมีธุระจะต้องเดินทางไปหาเพื่อนบ้านในยามค่ำคืน เพราะในสมัยเมื่อ ๒๐ - ๕๐ ปีย้อนหลังตามชุมชน/หมู่บ้านต่าง ๆ

ในอดีต ยังมีสัตว์มีพิษเช่น งู ตะขาบ ภายในหมู่บ้านส่วนมากจะไปมาหาสู่กันตอนค่ำคืน กลัวงูกัด จึงคิดหาวิธีป้องกันโดยการทำขาลอกเถกขึ้น เพื่อไม่ให้สัตว์มีพิษเหล่านั้น ไม่สามารถกัดเท้าได้ การเล่นขาลอกเถกยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์กับชีวิตประจำวัน ในปัจจุบันได้ เช่น ความอดทน ความพยายาม ความสมัครสมานสามัคคี การอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างมีความสุข ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก เพราะการเล่นขาลอกเถก เป็นของเล่น สมัยปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อสมัย ๓๐ - ๕๐ ปีที่แล้ว

- การนำไปใช้/ประโยชน์ (ใช้ตอนไหน, อย่างไร)

๑. ใช้ในการเดินทางค้าคืน เพื่อความปลอดภัยจากงู หรือสัตว์เลื้อยคลานต่างๆ
๒. ใช้ในการแข่งขันการเดินทาง หรือการทรงตัว

ผู้ให้ข้อมูล

- ๑.ชื่อ-สกุล นางประนอม ปาวะริย์ ที่อยู่ ๑๑๗ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๔ ปี
- ๒.ชื่อ-สกุล นายสมคิด บุปผาชาติ ที่อยู่ ๙๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี

ส่วนที่ ๒ คุณค่าและบทบาทของวิถีชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

- คุณค่าต่อตนเอง

๑. ผู้เล่นจะมีร่างกายแข็งแรง เมื่อมีความแข็งแรง เข้มแข็ง ก็จะสามารถช่วยเหลือตนเองได้
๒. มีปฏิภาณ ไหวพริบในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้

- คุณค่าต่อชุมชน

๑. มีความสามัคคีในชุมชน มีวินัยเคารพกฎกติกา
๒. เด็ก เยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

- คุณค่าต่อสังคม ประเทศชาติ

๑. เด็ก เยาวชนได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากปราชญ์ชุมชน และได้รับการปลูกฝังค่านิยมความเป็นไทย การละเล่นพื้นบ้าน
๒. เด็ก เยาวชน มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย เกิดความรักชาติ รักท้องถิ่นของตนเอง

ผู้ให้ข้อมูล

- ๑.ชื่อ-สกุล นายสมคิด บุปผาชาติ ที่อยู่ ๙๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี
- ๒.ชื่อ-สกุล นายชื่น โห่งนาคา ที่อยู่ ๑๐๓ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๒ ปี
- ๓.ชื่อ-สกุล นางรุ่งทิวารักษ์ วุฒิเจริญกุล ที่อยู่ ๒๒๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๔๘ ปี

๒. บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ผู้นำชุมชน

ส่งเสริมให้มีการละเล่นพื้นบ้านในงานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน

- วัด

เปิดพื้นที่ลานวัด ลานธรรม ลานวิถีไทย ให้เด็กเยาวชน และผู้สนใจร่วมกิจกรรมตามโอกาสที่เหมาะสม

- โรงเรียน

๑. ส่งเสริมให้มีกิจกรรมการเล่นพื้นบ้านในงานกิจกรรมของโรงเรียน
๒. จัดทำทะเบียน รวบรวมข้อมูลการเล่นพื้นบ้าน เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่อไป

- หน่วยงานในท้องถิ่น

ควรสนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมนี้เป็นบางโอกาส เพื่อส่งเสริมให้การเล่นพื้นบ้านยังคงอยู่และสืบสานต่อไป

- อื่นๆ

ทุกคนควรมีส่วนร่วมเพื่อให้วัฒนธรรมการเล่นพื้นบ้านคงอยู่ต่อไป

ผู้ให้ข้อมูล

๑. ชื่อ-สกุล นายสมคิด บุปผาชาติ ที่อยู่ ๙๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี
๒. ชื่อ-สกุล นายชื่น โห่งนคำ ที่อยู่ ๑๐๓ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๒ ปี
๓. ชื่อ-สกุล นางรุ่งทิพา วุฒิเจริญกุล ที่อยู่ ๒๒๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๔๘ ปี

ส่วนที่ ๓ มาตรการในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. โครงการ กิจกรรมที่มีการดำเนินงานของรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

☐ การศึกษา วิจัย (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา แลงบประมาณ)

๑. ศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาเกี่ยวกับการเล่นพื้นบ้านมีอะไรที่หลงเหลืออยู่บ้าง เพื่อจะให้มีการสืบสานต่อไป

๒. มีการประชุมชี้แจงต่อกลุ่มเด็กและเยาวชนให้เข้าใจ

๓. ให้ผู้สนใจลงชื่อเป็นสมาชิกของกลุ่ม

๔. มีการฝึกหัด จัดหาอุปกรณ์และงบประมาณสนับสนุนในกิจกรรม

ระยะดำเนินการ ๑ เมษายน ๒๕๖๑ – ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑ งบประมาณ ๘,๐๐๐ บาท

ผู้ให้ข้อมูล

๑. ชื่อ-สกุล นางไข่ วันดี ที่อยู่ ๗๙/๑ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๘๐ ปี
๒. ชื่อ-สกุล นางอำนาจ โลหะสาร ที่อยู่ ๓๙ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี
๓. ชื่อ-สกุล นายสมคิด บุปผาชาติ ที่อยู่ ๙๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี

☐ การอนุรักษ์ พันธุ์ (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

๑. แจกวัสดุประสงคให้ผู้นำชุมชนทราบและเข้าใจ
๒. ให้สมาชิกลงทะเบียนเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม
๓. มีการประชุม อบรม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น
๔. มีการสาธิตการฝึกความชำนาญ
๕. จัดให้มีการแสดงในการจัดงานเทศกาลต่างๆ ระยะเวลา ๑ เมษายน ๒๕๖๑ – ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑ งบประมาณ ๘,๐๐๐ บาท

ผู้ให้ข้อมูล

๑.ชื่อ-สกุล นายสมคิด บุปผาชาติ ที่อยู่ ๙๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี

๒.ชื่อ-สกุล นายชื่น โห่่นคำ ที่อยู่ ๑๐๓ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๒ ปี

๓.ชื่อ-สกุล นางรุ่งทิวารักษ์ วุฒิเจริญกุล ที่อยู่ ๒๒๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๔๘ ปี

☐ การสืบสานและถ่ายทอด (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

๑. จัดหากลุ่มที่สนใจทำทะเบียน
๒. มีวิทยากรสาธิตมาใช้ความรู้ ให้การอบรมฝึกหัดจนเกิดทักษะ
๓. ใช้พื้นที่ในวัดหรือโรงเรียน
๔. จัดให้มีการแสดงหรือแข่งขันเป็นครั้งคราว ระหว่างวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๖๑ – ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑ งบประมาณ ๕,๐๐๐ บาท

ผู้ให้ข้อมูล

๑.ชื่อ-สกุล นายสมคิด บุปผาชาติ ที่อยู่ ๙๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี

๒.ชื่อ-สกุล นายชื่น โห่่นคำ ที่อยู่ ๑๐๓ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๒ ปี

๓.ชื่อ-สกุล นางรุ่งทิวารักษ์ วุฒิเจริญกุล ที่อยู่ ๒๒๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๔๘ ปี

☐ การพัฒนาต่อยอดมรดกภูมิปัญญา (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

๑. จัดให้มีกลุ่มการเล่นพื้นบ้าน
๒. จัดให้มีกิจกรรมการแสดงในงานเทศกาลต่างๆ
๓. จัดให้มีการฝึกอบรมและการแข่งขัน

ระยะเวลา ๑ เมษายน ๒๕๖๑ – ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑ งบประมาณ ๘,๐๐๐ บาท

ผู้ให้ข้อมูล

๑.ชื่อ-สกุล นายสมคิด บุปผาชาติ ที่อยู่ ๙๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี

๒.ชื่อ-สกุล นายชื่น โห่งคำ ที่อยู่ ๑๐๓ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๒ ปี

☐ การดำเนินงานด้านอื่น ๆ (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

๑. ส่งเสริมการเล่นพื้นเมืองของชุมชน

๒. อบรมให้รู้จักกติกา และสาธิต

๓. ฝึกให้มีความชำนาญ

๔. จัดให้มีการแสดง หรือแข่งขันปีละ ๒ ครั้ง

ระยะเวลา ๑ เมษายน ๒๕๖๑ – ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑ งบประมาณ ๕,๐๐๐ บาท

ผู้ให้ข้อมูล

๑.ชื่อ-สกุล นายสมคิด บุปผาชาติ ๙๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี

๒. ชื่อ-สกุล นายชื่น โห่งคำ ๑๐๓ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๒ ปี

๓.ชื่อ-สกุล นายชัยปัน พยัคฆ์พันธ์ ๑๖๑ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๕๖ ปี

๒. มาตรการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่คาดว่าจะดำเนินการในอนาคต

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม)

๑. จัดการฝึกอบรมการเล่นพื้นบ้าน

๒. สาธิตการแสดงในงานเทศกาลต่างๆ

๓. มีการแข่งขันปีละ ๓ ครั้ง

ระยะเวลา ๑ เมษายน ๒๕๖๑ – ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑

ผู้ให้ข้อมูล

๑.ชื่อ-สกุล นายสมคิด บุปผาชาติ ๙๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี

๒. ชื่อ-สกุล นายชื่น โห่งคำ ๑๐๓ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๒ ปี

๓.ชื่อ-สกุล นายชัยปัน พยัคฆ์พันธ์ ๑๖๑ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๕๖ ปี

๓. การส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม (ถ้ามี)

(ระบุโครงการ/กิจกรรม หน่วยงานที่สนับสนุน วิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ) -

ส่วนที่ ๔ สถานภาพปัจจุบัน

๑. สถานะการคงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

☐ มีการปฏิบัติอย่างแพร่หลาย

- ☒ เสี่ยงต่อการสูญหายต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาอย่างเร่งด่วน
- ☐ ไม่มีการปฏิบัติอยู่แล้วแต่มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนที่ต้องได้รับการฟื้นฟู

๒. สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม

-ลักษณะ/วิธีการถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบัน

ปัจจุบันมีการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ไม่มีลายลักษณ์อักษร แต่เป็นเกมการเล่นในกลุ่มเด็กเยาวชน ที่ได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย สอนวิธีการเล่น และกฎกติกาการเล่น ทำให้เด็กได้รับความสนุกสนาน และฝึกทักษะการทรงตัว

-ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้

ยังขาดการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และสังคม เนื่องจากเป็นเกมกีฬาประเภทหนึ่งที่ยังไม่ได้รับการยอมรับและเล่นอย่างแพร่หลาย

ผู้ให้ข้อมูล

๑.ชื่อ-สกุล นายสมคิด บุปผาชาติ ๙๘ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๕ ปี

๒. ชื่อ-สกุล นายชื่น โห่งคำ ๑๐๓ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๗๒ ปี

๓.ชื่อ-สกุล นายชัยปิ่น พยัคฆ์พันธ์ ๑๖๑ ม.๓ ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ อายุ ๕๖ ปี

๓. รายชื่อผู้สืบทอดหลัก (เช่น บุคคล กลุ่มคน เป็นต้น)

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/ กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับ การสืบทอด/ จำนวนปีที่ สืบทอดปฏิบัติ	สถานที่ติดต่อ/ โทรศัพท์
นายประสิทธิ์ โลหะสาร	ข้าราชการบำนาญ	การเล่นชาโลกเถก	๐๘๘ ๑๐๘ ๐๔๗๕
นายสมคิด บุปผาชาติ	เกษตรกร	การเล่นชาโลกเถก	๐๘๘ ๑๒๗ ๐๕๖๒
นางรุ่งทิวารักษ์ วุฒิจริณกุล	รับราชการ	การเล่นชาโลกเถก	๐๙๕ ๖๐๑ ๙๒๐๙
เด็กหญิงศิริณัฐา ภูวงค์	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	๐๙๔ ๒๕๘ ๓๘๔๕
นางสาวภัทราภรณ์ เถาว์แสน	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	๐๙๕ ๒๕๘ ๓๘๔๕
เด็กหญิงชินชนก บุญสร้าง	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	๐๙๓ ๙๑๒ ๑๒๘๗
เด็กชายปณวิทย์ จันทศรี	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	บ้านหนองทับม้า
เด็กชายศักรินทร์ ไชยสาร	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	บ้านหนองทับม้า
เด็กชายนิติพงศ์ ภูระวัน	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	บ้านหนองทับม้า
เด็กชายพัชระ แก่นนาคำ	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	บ้านหนองทับม้า
เด็กชายทัตเทพ จันทศรี	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	บ้านหนองทับม้า
เด็กชายธีรภัทร เถาว์แสน	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	บ้านหนองทับม้า
เด็กหญิงดารุณี กันธินาม	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	บ้านหนองทับม้า
เด็กชายเปรม นาคพันธ์	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	บ้านหนองทับม้า
เด็กชายอภิชาติ ศรีแก้ว	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	บ้านหนองทับม้า
เด็กหญิงอนุสรฯ พงศรียา	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	บ้านหนองทับม้า
เด็กหญิงปณิดา กองสิน	นักเรียน	การเล่นชาโลกเถก	บ้านหนองทับม้า

ส่วนที่ ๕ การยินยอมของชุมชนในการจัดทำรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
(ไม่จำกัดจำนวน)

ชื่อ-สกุล สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เช่น เป็นครูผู้สืบทอด เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ เป็นผู้นำชุมชน เป็นเจ้าหน้าที่ในชุมชน เป็นผู้ชม เป็นผู้รับบริการ หรือเป็นผู้สนับสนุนด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง)

๑. นายสมคิด บุปผาชาติ	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๒. นายชื่น โห่งนคำ	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๓. นายณรงค์ เพชรพลอย	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๔. นางรุ่งทิวารักษ์ วุฒิเจริญกุล	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๕. นายชัยปิ่น พยัคฆพันธ์	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๖. นายบุญเลิศ มีทองแสน	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๗. นายเยี่ยม บุญยิ่ง	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๘. นายสมพงษ์ บัวศรี	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๙. นายสมประสงค์ จันทศรี	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๑๐. นายประสิทธิ์ โลหะสาร	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด

ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอฯ และยินยอมให้เปิดเผยข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลงชื่อ ..ประสิทธิ์..โลหะสาร
(นายประสิทธิ์..โลหะสาร)

ส่วนที่ ๖ ภาคผนวก

๑. เอกสารอ้างอิง

ระบุชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. ครั้งที่พิมพ์. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

-

๒. บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์. ตำแหน่ง (ถ้ามี). สัมภาษณ์. วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

นายสมคิด บุปผาชาติ กรรมการหมู่บ้าน. สัมภาษณ์. ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายชื่น โห่งนคำ เกษตรกร. สัมภาษณ์. ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางรุ่งทิวารักษ์ วุฒิเจริญกุล ข้าราชการครู โรงเรียนเสนาณรงค์. สัมภาษณ์. ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายประสิทธิ์ โลหะสาร ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอเสนาณรงค์. สัมภาษณ์. ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายอุดม พรหมรักษ์ ปราชญ์ชาวบ้าน/ภูมิปัญญาท้องถิ่น. สัมภาษณ์. ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายพวง สุทธิเวช ภูมิปัญญาท้องถิ่น. สัมภาษณ์. ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางสำราญ โลหะสาร ครูโรงเรียนเสนาณรงค์. สัมภาษณ์. ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

๓. รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

อุปกรณ์การเล่นขาโลกแตก

ขั้นตอนการเล่น

ขั้นตอนการเล่น

ขั้นตอนการเล่น

ขั้นตอนการเล่น

ขั้นตอนการเล่น

ขั้นตอนการเดิน

ขั้นตอนการเดิน

ผู้ให้ข้อมูลสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ผู้ให้ข้อมูลสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

การแสดงการละเล่นชาตอกละเล่นในงานจังหวัด

การแสดงการละเล่นชาตอกละเล่นในงานจังหวัด

การเลียงปู้ตา

ส่วนที่ ๑ ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.ชื่อรายการ การเลียงปู้ตา

ชื่อเรียกในท้องถิ่น การเลียงปู้ตา

๒.ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☒ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☐ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

๓.พื้นที่ปฏิบัติ

ที่ตั้ง เลขที่๓/๑ หมู่ที่ ๔ บ้านอำนาจ ตำบลอำนาจ อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ

ประวัติอำเภอลืออำนาจ

เมืองลืออำนาจ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๓ โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะบ้านค้อใหญ่คอนชัย ขึ้นเป็นเมือง ชื่อ “เมืองลืออำนาจ” และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ราชวงศ์เสือ จากเขมรราช เป็นเจ้าเมืองคนแรก พร้อมทั้งพระราชทานฐานันดรศักดิ์ เป็น “พระอมรอำนาจ” โดยให้เมืองลืออำนาจมีฐานะในความปกครองของเมืองเขมรราช

พ.ศ. ๒๔๐๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระเทพวงศา (บุญสิงห์) เจ้าเมืองเขมรราช ได้มีใบบอกกราบบังคมทูล ขอดังเป็นเมืองอำนาจเจริญ โดยกำหนดให้เมืองอำนาจเจริญขึ้นตรงต่อ เมืองเขมรราช เช่นเดิม ต่อมาพระอมรอำนาจเห็นว่า ถ้าย้ายเมืองอำนาจเจริญมาขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี จะสะดวกในการติดต่อราชการมาก จึงได้มีใบบอกกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ตามความประสงค์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปตามแบบยุโรป ทางราชการได้แต่งตั้งเจ้าพระยาในราชวงศ์มาปกครองเมืองอำนาจเจริญติดต่อกันมา โดยตลอดจนถึง ปีพ.ศ. ๒๔๕๕ ได้มีการแต่งตั้งนายอำเภอลืออำนาจขึ้นปกครองอำเภอลืออำนาจ นายอำเภอคนแรก คือ รองอำมาตย์โท หลวงอนเกราอำนาจ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ อำนาจเจริญได้ย้ายไปตั้งอยู่ที่บ้านบุง ตำบลบุง ปัจจุบันคือ อำเภอลืออำนาจ

เมื่อทางการได้ย้ายอำเภอลืออำนาจไปตั้งที่ตำบลบุงแล้วชุมชนที่ตั้งอำเภอลืออำนาจเดิมได้ยุบเป็น บ้านอำนาจ ขึ้นการปกครองกับอำเภอบุง (อำเภอลืออำนาจ) จนกระทั่งวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๓๔ ได้มีประกาศ กระทรวงมหาดไทยจัดตั้งเป็น บ้านอำนาจ ตำบลอำนาจ เป็นกิ่งอำเภอลืออำนาจ ต่อมาวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๙ ได้มีพระราชกฤษฎีกา ยกฐานะกิ่งอำเภอลืออำนาจ เป็น “อำเภอลืออำนาจ”

อำเภอสีอำนาจ แบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น ๗ ตำบล ๗๙ หมู่บ้าน ได้แก่

- ๑) ตำบลอำนาจ มี ๑๑ หมู่บ้าน
- ๒) ตำบลดงมะยาง มี ๗ หมู่บ้าน
- ๓) ตำบลเปือย มี ๑๓ หมู่บ้าน
- ๔) ตำบลดงบัง มี ๑๖ หมู่บ้าน
- ๕) ตำบลไร่ชี มี ๑๐ หมู่บ้าน
- ๖) ตำบลแมด มี ๑๑ หมู่บ้าน
- ๗) ตำบลโคกกลาง มี ๑๑ หมู่บ้าน

การปกครองส่วนท้องถิ่น

ท้องที่อำเภอสีอำนาจประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ๘ แห่ง ได้แก่

- ๑) **เทศบาลตำบลอำนาจ** ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลอำนาจ
- ๒) **เทศบาลตำบลสามหนอง** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลอำนาจ (เฉพาะนอกเขตเทศบาลตำบลอำนาจ)
- ๓) **เทศบาลตำบลดงมะยาง** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลดงมะยางทั้งตำบล
- ๔) **เทศบาลตำบลเปือย** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเปือยทั้งตำบล
- ๕) **เทศบาลตำบลโคกกลาง** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลโคกกลางทั้งตำบล
- ๖) **องค์การบริหารส่วนตำบลดงบัง** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลดงบังทั้งตำบล
- ๗) **องค์การบริหารส่วนตำบลไร่ชี** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลไร่ชีทั้งตำบล
- ๘) **องค์การบริหารส่วนตำบลแมด** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลแมดทั้งตำบล

๒. สภาพทางภูมิศาสตร์

๒.๑ สภาพที่ตั้ง

อำเภอสีอำนาจ ตั้งอยู่ที่ บ้านอำนาจ หมู่ที่ ๖ ตำบลอำนาจ ห่างจากจังหวัดอำนาจเจริญทางทิศใต้ตามถนนสาย ๒๑๒ เป็นระยะทาง ๒๐ กิโลเมตร

๒.๒ อาณาเขต

มีพื้นที่การปกครองประมาณ ๒๓๑.๑๔ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๑๔๔,๔๖๒.๕๐ ไร่

ทิศเหนือ ติดกับอำเภอเมืองอำนาจเจริญ

ทิศตะวันตก ติดกับอำเภอหัวตะพาน ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอพนา

ทิศใต้ ติดกับอำเภอม่วงสามสิบจังหวัดอุบลราชธานี

๒.๓ ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพทั่วไปอำเภอสีอำนาจ เป็นแบบลูกคลื่นลอนลาดเล็กน้อย ถึงค่อนข้างราบ ทอดตัวตอนเหนือ เขตตำบลดงมะยาง ลงสู่ทางตอนใต้เขตตำบลอำนาจ จดลำเซบก มีความสูงจากระดับน้ำทะเล ๑๔๐ เมตรและ ๑๓๐ เมตร ตามลำดับ แหล่งน้ำตามธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยแก ห้วยอีหนึ่ง ห้วยดุน ห้วยสี ห้วยจันลันและห้วยสีโท มีการทำนาในที่ราบ และการเพาะปลูกพืชไร่บนที่ดิน

๒.๔ สภาพดิน

ลักษณะดินในเขตอำเภอสีอำนาจ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ดินในสภาพพื้นที่ราบเกือบราบ เป็นดินลึก มีการระบายน้ำไม่ดี ดินเนื้อปานกลางหรือค่อนข้างเป็นทราย มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง หรือค่อนข้างต่ำ เหมาะสำหรับการปลูกข้าว ในฤดูฝนสามารถปลูกพืชไร่ต่าง ๆ แต่ต้องมีการปรับปรุงดิน และใส่ปุ๋ยในอัตราที่เหมาะสม ตลอดทั้งต้องคัดเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมมาปลูกแต่อาจประสบภาวะแห้งแล้งในช่วงฝนแล้ง ดินประเภทนี้พบในพื้นที่ทางตอนใต้ของอำเภอ ประเภทที่ ๒ ดินบริเวณที่ลาดชันเล็กน้อยถึงชันมาก เป็นดินลึกมีการระบายน้ำได้ปานกลาง เนื้อดินปานกลางหรือค่อนข้างมีเม็ดทราย มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำมีความเหมาะสมในการปลูกพืชอย่างถาวร เช่น พืชไร่หรือ ผลไม้ต่าง ๆ แต่ต้องมีการอนุรักษ์ดินที่ดี และปรับปรุงดินโดยการใส่ปุ๋ยในอัตราที่เหมาะสม ดินประเภทนี้อยู่ในตอนกลางถึงตอนเหนือของอำเภอ

๓. ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ ประมาณ ร้อยละ ๘๐ ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม มีพื้นที่ ถิ่นครองทั้งสิ้น ๑๓๑,๕๔๒ ไร่ เป็น

- พื้นที่ทำนา ๑๑๓,๔๑๖ ไร่
 - ปลูกพืชไร่ ๖,๖๔๕ ไร่
 - ปลูกพืชยืนต้นและอื่น ๆ ประมาณ ๒,๗๐๕ ไร่
 - นอกจากนั้นเป็นพื้นที่ป่าสงวน ที่สาธารณประโยชน์ที่ประชาชนใช้ร่วมกัน
- นอกจากนี้มีอาชีพที่สำคัญ ได้แก่
- ผลิตผ้าไหมที่บ้านเปือย หัวดง ตำบลเปือย
 - ผลิตผ้าซิดที่บ้านน้ำท่วม ตำบลเปือย และบ้านทุ่งชัย ตำบลดงบัง
 - และผลิตผ้าอ้อมที่บ้านยางช้า ตำบลอำนาจ

๔. ข้อมูลทางสังคม

๔.๑ ปุชนิยสถาน

- พระเจ้าใหญ่ลือชัย วัดบ้านอำนาจ ตำบลอำนาจ ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดอำนาจเจริญ
- โบสถ์วัดบ้านอำนาจ ตำบลอำนาจ
- ใบเสมาหินโบราณ ยุคทวารวดีที่วัดโพธิ์ศิลา และโรงเรียนชุมชนเปือยหัวดง บ้านเปือย ตำบลเปือย ถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดอำนาจเจริญ
- ศาลาการเปรียญวัดบ้านไร่ซี ตำบลไร่ซี

๔.๒ ปุชนิยวัตถุ ได้แก่ ธาตุไม้โบราณ จำนวน ๑ ชิ้น เก็บรักษาไว้ ณ ที่ว่าการอำเภอลืออำนาจ

กล่าวได้ว่า อำเภอลืออำนาจ เป็นถิ่นฐานดั้งเดิมของประชาชนจังหวัดอำนาจเจริญ โดยเห็นได้จากการมีหลักฐานทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ดังนั้น ประชาชนจึงมีความภาคภูมิใจในฐานะที่เป็นชาวจังหวัดอำนาจเจริญเป็นอย่างยิ่ง มีความสามัคคีกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีการประกอบอาชีพมั่นคง และความคิดเริ่มสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ส่วนรวมเป็นอย่างดี สม่าเสมอตลอดมา

๕. ด้านสาธารณสุข

โรงพยาบาลชุมชนขนาด ๓๐ เตียง ๑ แห่ง สถานีอนามัย ๑๐ แห่ง โดยมีคณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขระดับอำเภอ (คปสอ.) คือ กรรมการจากโรงพยาบาลและสาธารณสุขอำเภอ ทำงานร่วมกันการพัฒนาทางด้านสาธารณสุขอำเภอถืออำนาจได้ดำเนินด้านเชิงรุกและรับ กลยุทธ์รูปแบบต่าง ๆ ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย “สุขภาพดีถ้วนหน้า”

๖. ด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

การศึกษา จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษา จนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย แบ่งเป็นโรงเรียนในสังกัดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๖.๑ โรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา มีจำนวน ๒ แห่ง คือ โรงเรียนลืออำนาจวิทยาคม และโรงเรียนมัธยมเมด ๒๕ แห่ง แบ่งเป็น ๔ กลุ่มโรงเรียน มีโรงเรียนในแต่ละกลุ่มมีจำนวนดังนี้

- กลุ่มโรงเรียนโคกกลาง ๗ แห่ง
- กลุ่มโรงเรียนดงบัง ๖ แห่ง
- กลุ่มโรงเรียนเปือยอำนาจ ๗ แห่ง
- กลุ่มโรงเรียนไร่สี ๕ แห่ง

โดยมีโรงเรียนในโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา ๓ แห่ง คือ โรงเรียนชุมชนเปือย-หัวดง โรงเรียนบ้านกุงชัย และโรงเรียนบ้านไร่สี

๖.๒ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด กรมการศาสนา จำนวน ๒ แห่ง

๖.๓ ศูนย์พัฒนาและดูแลเด็กก่อนวัยเรียนในสังกัดกรมการพัฒนาชุมชน จำนวน ๖ แห่ง

๖.๔ การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่อยู่ในการดูแลของ ศูนย์บริการศึกษานอกโรงเรียน (ศ.บ.อ.) จัดระบบบริการการศึกษา มีจำนวนดังต่อไปนี้

- ห้องสมุดประชาชน ๑ แห่ง
- ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ๓๗ แห่ง
- การศึกษาสายสามัญ ๑,๐๕๐ แห่ง
- การศึกษาสายอาชีพ ๕ แห่ง

๖.๕ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญในสังกัดกรมการศาสนา จำนวน ๑ แห่ง

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญวัดบ้านไร่สี

ด้านศาสนา ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ยกเว้นประชากรในหมู่บ้านนาโดน ตำบลเปือย บ้านดอนชี บ้านจอก ตำบลดงบังบางส่วน ที่นับถือศาสนาคริสต์

ในด้านศาสนา ชาวอำเภอถืออำนาจส่วนใหญ่อยังคงเอาใจใส่ ทำนุบำรุงศาสนา

ประกอบศาสนพิธีตามแนวทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง ศาสนาหลายแห่งเป็นแหล่งพักพิงและพัฒนาด้าน

คุณธรรมให้กับประชาชนได้เป็นอย่างดี เช่น วัดโพธิ์ศิลา บ้านเปือย วัดไร่สี บ้านไร่สี เป็นต้น

ศาสนสถาน ในพื้นที่อำเภอถืออำนาจมีข้อมูลเกี่ยวกับศาสนสถาน ดังต่อไปนี้

- วัดพระราชนานวิสุคามสีมา ๓๑ แห่ง
- สำนักสงฆ์ ๓ แห่ง
- ที่พักสงฆ์ ๔ แห่ง
- โบสถ์คริสต์ ๑ แห่ง
- วัดร้าง ๓ แห่ง
- อุทยานการศึกษา ๔ แห่ง

- วัตถุประสงค์อย่าง ๒ แห่ง

ด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณี

การสืบทอดวัฒนธรรมของชาวลื้ออำนาจส่วนใหญ่ยังคงดำเนินตามฮีตสิบสองครองสิบสี่ ประเพณีบุญ มีประจำทุกเดือน ส่วนประชาชนที่นับถือศาสนาคริสต์ก็จัดพิธีตามแนวทางของศาสนาปฏิบัติ สืบต่อกันมา ส่วนประเพณีที่จัดได้ยิ่งใหญ่จนเป็นที่กล่าวว่าเป็นเอกลักษณ์ของอำเภอลื้ออำนาจ ได้แก่ ประเพณีบุญคูณลานในเดือนยี่ และ ประเพณีบุญบั้งไฟหรือบุญเดือนหก

ด้านศิลปะ นอกจากการแสดงหมอลำ ในหมู่บ้านฟ้าห่วน ตำบลไร่สี บ้านน้ำท่วม ตำบล เปือย บ้านดงบัง บ้านดอนชี บ้านกุงชัย ตำบลดงบังแล้ว ยังมีการแสดงกลองยาวในหลายหมู่บ้านมีการตั้ง คณะกลองยาว รับแสดงในงานต่าง ๆ

จุดอ่อนของอำเภอลื้ออำนาจ

๑. ราษฎรมีรายได้น้อย เพราะทำนาได้เพียงปีละ ๑ ครั้ง
๒. พื้นที่ติดลำเซบก มักถูกน้ำท่วมฤดูฝน
๓. พื้นที่บางแห่งมีสภาพดินเค็ม ปลูกพืชไม่ได้
๔. ขาดแหล่งน้ำที่จะทำการเกษตรในฤดูแล้ง
๕. ถนนสายหลักระหว่างตำบลหมู่บ้าน เป็นถนนลูกรังซึ่งมีสภาพเป็นหลุมบ่อมากมายในฤดูฝน
๖. ขาดน้ำประปาในฤดูแล้ง แม้แต่ในเขตเทศบาล
๗. ประชาชนมีค่านิยมเปลี่ยนแปลงไปตามวัตถุนิยม

จุดแข็งของอำเภอลื้ออำนาจ

๑. ราษฎรมีอุปนิสัยรักสงบ ใฝ่ธรรม ชีวิตเรียบง่ายไม่ค่อยมีคดีอาชญากรรมรุนแรง
๒. มีกลุ่มอาชีพหลายกลุ่ม ซึ่งสามารถพัฒนาให้เข้มแข็งได้
๓. สถานที่ตั้งของอำเภอ อยู่ติดถนนขยางกูร (๒๑๒) ห่างจากจังหวัดอำนาจเจริญ ๒๐ กิโลเมตร ห่างจาก จังหวัดอุบลราชธานี ๕๐ กิโลเมตร
๔. ราษฎรให้ความร่วมมือกับทางราชการดี
๕. มีโบราณวัตถุสำคัญ ได้แก่ เสาหิน

ภัยคุกคาม (Threats)

๑. ต้นทุนในการผลิตผลผลิตทางการเกษตรสูง
๒. ขาดการประกันราคาสินค้าทางการเกษตร
๓. ผลผลิตการเกษตรมีราคาไม่แน่นอนและมีความแปรปรวน
๔. ผู้ผลิตจำหน่ายปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืชมีอำนาจต่อรองสูง

โอกาส (Opportunities)

๑. มีช่องทางการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรได้หลายทาง
๒. มีเทคโนโลยีองค์ความรู้ด้านเกษตรที่สามารถนำมาปรับปรุงโครงสร้างการเกษตร
๓. ทุกภาคส่วนราชการให้การสนับสนุนทั้งทางด้านวิชาการและงบประมาณ

ปัญหาและอุปสรรค

เนื่องจากราษฎรในพื้นที่มีอุปนิสัยรักสงบ ใฝ่ธรรม ชีวิตเรียบง่าย จึงไม่มีปัญหาอุปสรรคแต่อย่างใด

วิสัยทัศน์

“ท้องถิ่นพัฒนา พลานามัยเข้มแข็ง ร่วมแรงวิชาการ บริหารสัมฤทธิ์ เศรษฐกิจพอเพียง”

ประวัติชุมชนบ้านอานาจ

บ้านอานาจ เป็นที่ตั้งของเมืองอานาจเจริญเก่า ต่อมาจึงย้ายไปอยู่ที่บ้านบุง ตำบลบุง ในปัจจุบัน บ้านอานาจ จึงเป็นบ้านเก่าแก่ ที่มีศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาต่างๆ หลากหลาย รวมทั้งการเล่นว่าสะนูนี้ด้วย

ข้อมูลชุมชน

- สภาพภูมิประเทศ

เป็นชุมชนแบบกึ่งชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลอานาจ

- อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ จรด เทศบาลตำบลสามหนอง อ.ลืออานาจ

ทิศใต้ จรด อำเภอม่วงสามสิบ

ทิศตะวันออก จรด เทศบาลตำบลเปือย อ.ลืออานาจ

ทิศตะวันตก จรด เทศบาลตำบลโคกกกลาง และเทศบาลตำบลดงมะยาง อ.ลืออานาจ

- จำนวนประชากร ประมาณ ๒,๐๐๐ คน

- อาชีพ

เกษตรกร ค้าขาย รับราชการ

- ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี

ประชาชนนับถือศาสนาพุทธ จึงมีความเชื่อตามแบบพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีอีสาน

- พระพุทธรูปที่สำคัญของชาวอำเภอลืออานาจ

พระเจ้าใหญ่ลือชัย หรือพระฤทธิ์ลือชัย

ตั้งอยู่ที่ วัดอานาจ อำเภอลืออานาจ จังหวัดอานาจเจริญ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะล้านช้าง

ประวัติการสร้าง

พระเจ้าใหญ่ลือชัย หรือพระฤทธิ์ลือชัย เป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดอานาจ องค์พระก่ออิฐถือปูน ลงรักปิดทองทั้งองค์ปางมารวิชัย มีพุทธศิลป์แบบล้านช้าง เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ที่ศักดิ์สิทธิ์มาก นามของพระพุทธรูปองค์นี้ มาจากการที่เจ้าเมืององค์ก่อนได้มีการสักการะขอพรพระเจ้าใหญ่ลือชัยก่อนออกไปรบศึกฮ่อ จึงทำให้ได้ชัยชนะกลับมา จึงได้ขนานนามพระพุทธรูปองค์นี้ว่าพระเจ้าใหญ่ลือชัยหรือพระฤทธิ์ลือชัย

ประวัติการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าสร้างในสมัยใด แต่มีการจัดทำหนังสือประวัติอำเภอลืออานาจครั้งฉลองเมืองมีการบันทึกไว้ว่า พระเจ้าใหญ่ลือชัยสร้างขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๙๘-๒๔๐๔ โดยหลวงพ่พระครูบัณฑิต และหมื่นชาโนชิตเป็นผู้ริเริ่มการก่อสร้าง เมื่อได้สร้างวัดเสร็จแล้ว จึงปรึกษาหารือกันสร้างพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถ เพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้ จึงกำหนดเขตสร้างโบสถ์และสร้างพระประธาน ท่านหลวงพ่ญาณาทนพระครูบัณฑิต พระอมรอานาจ (เจ้าเมืองลืออานาจในขณะนั้น) พระสังฆาธิการ พระภิกษุสามเณร ประกอบด้วยประชาชนทั้งหลายได้พร้อมเพรียงกัน ดำเนินการจัดหาอุปกรณ์ในการก่อสร้างไว้ หลังจากนั้นได้เกิดนิมิตกับหลวงพ่พระครูบัณฑิตว่า จะทำพิธีหล่อ หรือ เหลา หรือเอา โรงแญ่ ท่านพระครูจึงถามถึงคำแปล ในนิมิตจึงตอบว่า หล่อ แปลว่า ลือชัย เหลา

แปลว่า เทพนิมิต ไรจน์ แปลว่า สว่างแจ่มใส ลือชาโด่งดังไปทั่วสารทิศ ชาวบ้านจึงเชื่อว่าการก่อสร้างพระเจ้าใหญ่ลือชัย มีความเกี่ยวข้องกับพระเหลาเทพนิมิต อำเภอพนา และพระไรจน์ อำเภอวังสามสีบ จังหวัดอุบลราชธานี

คติความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากบริเวณที่ตั้งวัดอำนาจ เป็นชุมชนโบราณ เป็นที่จั้งศาลเจ้าปู่และเป็นที่ตั้งเมืองอำนาจเจริญมาก่อน จึงมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และปาฏิหาริย์มากมาย เช่น “ผีจ้างหมอลำ” เป็นต้น และคนโบราณเล่าลือกันว่า ใครที่ได้มากราบไหว้ขอพรจากพระเจ้าใหญ่ลือชัย หรือพระฤทธิลือชัยแล้วจะประสบความสำเร็จ เจริญรุ่งเรือง ได้รับชัยชนะจากศัตรูหมู่มารทั้งปวง มีอำนาจบารมีเป็นที่ยำเกรง ชีวิตผ่านพ้นปัญหาอุปสรรคนานาประการได้อย่างน่าอัศจรรย์ เมื่อได้สมดังตั้งใจแล้ว ก็จะมีการแก้บนโดยการจ้างหมอลำมาแสดงถวาย ยิ่งเฉพาะช่วงเดือนเมษายนของทุกปี จะมีจำนวนหมอลำมาแสดงมากเป็นพิเศษ

- บุคคลสำคัญในชุมชน

- พระครูสิริสีลวัตร / เจ้าอาวาสวัดอำนาจ / รองเจ้าคณะจังหวัดอำนาจเจริญ
- นางพรศิลป์ พลเดช/นายกเทศมนตรีตำบลอำนาจ
- นายจงสมิทธิ์ ทองเถาว์ / ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอลืออำนาจ
รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดอำนาจเจริญ คนที่ ๑
- นายไพศาล จันทวรา /อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดอำนาจเจริญ
- นายประวิทย์ ระสาสม/ ต้นแบบภูมิปัญญาการเล่นว่าวสะนุ
- นายหนูทอน หงส์สุวรรณ/ ปราชญ์ชาวบ้าน

ผู้ให้ข้อมูล

นายประวิทย์ ระสาสม ที่อยู่ ๑๐๕ หมู่ที่ ๒ ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ. อายุ ๖๙ ปี

๔.สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

พิธีกรรมการเลี้ยงปู่ตา

ผีปู่ตา เป็นผีประจำหมู่บ้านอันเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน การสร้างหมู่บ้านจะต้องทำศาลปู่ตา แล้วทำพิธีอัญเชิญปู่ตาซึ่งถือเป็นผีบรรพบุรุษ ให้มาอยู่ทำหน้าที่คอยพิทักษ์รักษามนุษย์ สัตว์ และพืชพันธุ์ธัญญาหารในหมู่บ้านให้ปลอดภัย การติดต่อระหว่างปู่ตากับชาวบ้านจะผ่านตัวแทน คือ คนทรง หรือที่เรียกว่า "จ้ำ" เมื่อถึงเดือนหก (ประมาณเดือนพฤษภาคม) ทุกปีจะมีพิธีบวงสรวง ปู่ตา และเสี่ยงทายเรื่องความสุขสบาย ความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้าน และทำนายปริมาณน้ำฝน ในปีนั้น ๆ

ปัจจุบันนี้ ศาลเจ้าปู่ลือชัย ชาวบ้านต่างเชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มากมายน่า (บนบาน) อะไรก็สมความมุ่งมาดปรารถนาทุกประการ จนทำให้ชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วประเทศ ในแต่ละวันมีประชาชนจากถิ่นต่าง ๆ เดินทางมากราบไหว้ และขอในสิ่งที่ตนปรารถนาทุกวันและในแต่ละเดือนจะมีการแก้บนประมาณเดือนละ ๔ ครั้ง โดยมากชาวบ้านจะแก้บนโดยการจ้างหมอลำมาแสดงถ้าบนหรือบำเพ็ญเกี่ยวกับหมอลำจะสำเร็จโดยเร็ว เพราะสมัยก่อนชาวบ้านเล่าว่าเจ้าปู่ไปจ้างหมอลำคณะเงาฟ้าอศวินที่บ้านปลาค้าว ตกลงว่าจ้างกันเสร็จก็ขี่ม้ากลับพอวันงานคณะหมอลำเดินทางมาเพื่อจะมาทำการแสดงแต่พอมมาถึงชาวบ้านบอกว่า "บ้านอำนาจไม่มีงานบุญไม่ได้เอาบุญอะไรส่งสัจจะมาผิดงานแล้ว" แต่ทางหัวหน้าคณะหมอลำบอก

ว่า มีคนแก่ ๆ คนหนึ่งนั่งโง่งมกระเบนสีขาวยี่มาไปจ้างหมอลำคณะของเขามาทำการแสดงที่นี่จริง ๆ ชาวบ้านจึงนึกถึงลักษณะที่บรรพบุรุษของเขาเคยเล่าให้ฟังเกี่ยวกับเจ้าปู่ลือชัยตรงตาม ลักษณะที่หัวหน้าคณะหมอลำเล่าให้ฟัง เมื่อหัวหน้าคณะหมอลำทราบดังนั้นก็ถือโอกาสทำการแสดงและบอกกล่าวต่อศาลเจ้าปู่ตามที่รับปากไว้ว่าจะมาทำการแสดงให้ ต่อมาหลังจากทำการแสดงเสร็จทำให้หมอลำคณะนั้นโด่งดังไปทั่วประเทศ ด้วยเหตุนี้ในช่วงเดือน ๖ ของทุกปีจึงมีเทศกาลบุญบั้งไฟและมีหมอลำมาแสดงทุกปี

ผู้ให้ข้อมูล

๑. พระครูสิริสีลวัตร เจ้าอาวาสวัดอานาจ
๒. พ่อใหญ่กร ทวีบุตร พ่อจำ
๓. แม่ใหญ่คำ สารบุตร ภูมิปัญญาชาวบ้าน
๔. นางประเสริฐ เพ็ญจันทร์ เลขานุการสภาวัฒนธรรมอำเภอลืออานาจ

๕.ประวัติความเป็นมา

ตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นต้นมาความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถให้คุณและโทษ ต่อมนุษย์ได้ ใครที่ปฏิบัติดีก็ได้ดี ปฏิบัติไม่ดีก็ได้โทษ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษจึงถูกปลูกฝังสืบ ๆ กันมาตามแต่ละหมู่บ้านโดยเฉพาะในภาคอีสาน เกือบทุกหมู่บ้านจะมีการปลูกฝังในด้านของความกตัญญูต่อบรรพบุรุษเพราะเชื่อกันว่าสิ่งต่าง ๆ ที่ตกทอดมาถึงตนนั้น ถือว่าเป็นเพราะบรรพบุรุษสร้างไว้ให้ ดังนั้นในแต่ละชุมชนจึงหาสถานที่เหมาะสมสร้างที่อยู่ให้กับบรรพบุรุษ เรียกตามภาษาพื้นบ้านว่า ศาลเจ้าปู่ หรือศาลปู่ตา และมีชื่อตามที่บรรพบุรุษใช้เรียกกันมาตามชื่อของผู้ที่สร้างบ้านแปลงเมืองมา

ความเชื่อที่ทำสืบต่อ ๆ กันมาอย่างนี้ทำให้ชุมชนมีความเชื่อมั่นจนกลายเป็นศูนย์รวมจิตใจ ของคนในชุมชน เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจให้กับชาวบ้านที่นับถือในทางเชิงบวกอีกด้วยทำให้ภาวะทางด้านจิตใจเกิดมีความหวังในชีวิตขึ้น จึงเกิดการขอพร หรืออ้อนวอนบนบานสานกล่าว ภาษาท้องถิ่น เรียกว่า "บ๋า" (แปลว่าบนบานศาลกล่าวต่อศาลเจ้าปู่) โดยมีความเชื่อว่าถ้าบ๋าแล้วเจ้าปู่จะช่วยให้ตนเองสมความปรารถนา โดยส่วนมากทุกคนก็จะบ๋าให้ตนเองประสบความสำเร็จในชีวิต ให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บหรือตำแหน่ง หน้าที่ การงานของตนเอง เพราะทุกคน มีความเชื่อว่าศาลเจ้าปู่ศักดิ์สิทธิ์ สามารถคุ้มครองให้พ้นจากภัยพิบัติทั้งปวงได้และดลบันดาลให้ตนเองปราศจากภัยพิบัติทั้งปวง มีความเป็นอยู่ดีขึ้น

ศาลเจ้าปู่ลือชัยวัดอานาจ นั้นชาวบ้านมีความเชื่อกันว่าบรรพบุรุษเป็นเจ้าเมืองชื่อว่า พระเจ้าลือชัย ล้นพระชนม์เมื่ออายุได้ ๖๘ ปี ที่เมืองลืออานาจ ซึ่งบรรพบุรุษได้ตั้งศาลไว้เพื่อให้ชาวลืออานาจได้มากราบไหว้ สักการบูชา ถือว่าเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ รำลึกถึงบรรพบุรุษ ตามความเชื่อที่ชาวบ้านเล่าสืบ ๆ กันมาว่า ศาลเจ้าปู่ลือชัยหรือศาลหลักเมืองลืออานาจเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มีมาแต่เดิมไม่ปรากฏว่าสร้างขึ้นในสมัยใดแต่ตามคำบอกเล่าศาลนี้สร้างขึ้นพร้อม ๆ กับวัดอานาจ เดิมเรียกว่า "หอปู่ตา" มีลักษณะเป็นศาลทำด้วยไม้สูงประมาณ ๒ เมตร ต่อมาก็เปลี่ยนเป็นการก่อสร้างด้วยอิฐถือปูนตามสมัยนิยมมีจำนวน ๓ หลังติดกัน หลังตรงกลางมีขนาดใหญ่ขนาดสองข้างด้วยศาลที่มีขนาดเล็กกว่า ศาลหลังกลางเป็นที่พำนักของเจ้าปู่ลือชัย ส่วนสองหลังเป็นของชายาซ้ายและขวา ในพื้นที่บริเวณนี้แต่ก่อนมีหญ้าชนิดหนึ่งเกิดขึ้นจำนวนมากมีดอกคล้ายดอกหน้าวัวเมื่อถอดก้านชูดอกขึ้นจะมีกลิ่นเหม็นเหมือนขี้ไก่ จึงเรียกบริเวณที่ตั้งศาลเจ้าปู่ใหม่นี้อีกนามหนึ่งว่า "ดอนขี้ไก่โป"

ชาวบ้านกลัวมากเพราะแต่ก่อนนั้นเป็นป่าทึบไม่มีใครกล้าเข้า ถ้าวัว ควายหายเข้าไปก็ไม่กล้าเข้าไปตาม ปล่อยให้ออกมาเองแม้แต่จะเอาอะไรจาก ดอนซีโกโปนี่ ก็ต้องขอจากเจ้าปู่ก่อน เช่น สมัยก่อนเป็นป่าทึบมีเห็ดเกิดขึ้นมากชาวบ้านบางคนเข้าไปเก็บเห็ดก็ต้องขอเจ้าปู่ก่อนแล้วค่อยเข้าไปเก็บเห็ด ถ้าเข้าไปโดยไม่บอกกล่าวไม่คารวะก็จะเจอสิ่งต่าง ๆ ที่น่ากลัว จนทำให้ชาวบ้านบอกเล่าต่อกันมาหลายชั่วอายุคน

ผู้ให้ข้อมูล

พ่อใหญ่กร ทวีบุตร

พ่อจ้ำ

๖.ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระ ดังต่อไปนี้

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล ประกอบด้วย ประเพณี สถานที่ แหล่งปฏิบัติ ระเบียบพิธีกรรม การประเพณีปฏิบัติของการแสดงออกนั้น ๆ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ และความเชื่อ

ศาลเจ้าปู่ลือชัย ถือว่าเป็นศาลหลักเมืองของชาวลืออำนาจและเป็นที่ตั้งเมืองเก่า จึงถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์เพราะเป็นสถานที่บรรพบุรุษสร้างเอาไว้และเป็นที่ประจักษ์แก่ทุกคนที่มาบáiไว้และประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะ ศาลเจ้าปู่ลือชัยแห่งนี้จะโดดเด่นในเรื่องการขอตำแหน่งหรือยศฐาบรรดาศักดิ์หน้าที่การงาน สอบบรรจุตำแหน่งต่าง ๆ ทั้งเอกชนและรัฐ

แหล่งปฏิบัติ

สถานที่ คือศาลเจ้าปู่ลือชัย และพระเจ้าใหญ่ลือชัย อยู่ที่วัดอำนาจโดยชาวบ้านผู้ที่มาบนบานไว้จะทำทั้งสองแห่งพร้อม ๆ กันโดยถวายพระเจ้าใหญ่ลือชัย และเจ้าปู่ลือชัยเพราะเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองอย่างนี้ บรรพบุรุษทำสืบ ๆ กันมาพิธีกรรม และงานเทศกาลไหว้ศาลเจ้าปู่ลือชัยในช่วงต้นเดือน ๖ ของทุกปีก่อนที่จะถึงฤดูการทำนาชาวบ้านอำนาจหรือชาวอำเภอลืออำนาจจะมีพิธีการไหว้ศาลเจ้าปู่ลือชัยพร้อมกับการประเพณีบุญบั้งไฟโดยก่อนเริ่มงานชาวบ้านก็จะมีการบวงสรวงและมีบั้งไฟถวายเจ้าปู่

การประเพณีและการปฏิบัติ/อุปกรณ์ วิธีการ

การปฏิบัตินั้นเมื่อมีคนมาบนบานสารกล่าวหรือมา บำ ก็จะมีพ่อจ้ำ หรือตาจ้ำมาแนะนำและบอกขั้นตอนวิธีการในการปฏิบัติว่าจะมีอะไรบ้าง ส่วนมากสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการบนบานสารกล่าวนั้นก็จะเป็นขันหมากเบ็งซ้าย ขวา ขันธ ๕ ดอกไม้ ธูป เทียน ตาจัม จะเป็นคนบอก ในปัจจุบันนี้คนที่นำกล่าวมีอยู่ ๒ คน คือ พ่อใหญ่กร ทวีบุตร และ แม่ใหญ่ถ่า สารบุตร ซึ่งทำหน้าที่นี้ โดยมีความเชื่อว่าให้เจ้าปู่ช่วยรักษาความปลอดภัยให้แก่ลูกหลานที่มาเที่ยวงานบุญบั้งไฟส่วนของที่นำมาเช่นไหว่นั้นก็ทำแบบเรียบง่ายที่ขาดไม่ได้ก็คือเหล้าขาว หัวหมู ไก่ต้ม ไข่ต้ม หมากพลู บุหรี่ ช้างปั้น ทาสีทาสี ๑ คู่ บายศรีปากชาม โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ที่ชาวบ้านเรียกว่า เฒ่าจ้ำ หรือ ตาจ้ำ (พ่อจ้ำ) จะเป็นผู้นำก็ได้ ผู้ชายก็ได้ที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนเป็นผู้นำกล่าวการว่ต่อศาลเจ้าปู่ หลังจากทำพิธีบวงสรวงเสร็จเรียบร้อยแล้ววันต่อมาจึงเป็นงานเทศกาลบุญบั้งไฟ

ผู้ให้ข้อมูล

พ่อใหญ่กร ทวีบุตร

พ่อจ๋า

ส่วนที่ ๒ คุณค่าและบทบาทของวิถีชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

ศาลเจ้าปู่ลือชัย เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจให้คนมีขวัญกำลังใจที่ดีในการดำเนินชีวิต มีคุณค่าทางจิตใจแก่ผู้คนที่มีความเคารพศรัทธา เชื่อถือ ปัจจุบันนี้ศาลเจ้าปู่ลือชัย ก่อสร้างศาลใหม่มีลักษณะเด่นและเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่มากราบไหว้ มีประชาชนที่มามากแล้วประสบความสำเร็จมาแก้บน เช่น รายล่าสุดนี้ นางประเสริฐ เพ็ญจันทร์ ตำแหน่ง เลขาธิการสภาวัฒนธรรมอำเภอลืออำนาจ มาบ่าให้ลูกชายสอบบรรจุได้ และปรากฏว่าสำเร็จตามที่บ่าไว้ทุกประการ จึงมาทำการแก้บนตามที่ตนเองได้บ่าไว้ และอีกรายหนึ่งอยู่จังหวัดราชบุรี เนื่องจากชายที่ไม่ได้สักทึ ไปที่ไหนก็ไม่สำเร็จ และได้มีโอกาสมาที่วัดอำนาจมากราบไหว้พระเจ้าใหญ่ลือชัยและเจ้าปู่ลือชัยและทำการบ่าในสิ่งที่ตนเองต้องการ คือ ให้ชายที่ตนได้ตามที่ตนเองปรารถนา ไม่นานก็ปรากฏว่ามีคนจากประเทศไต้หวัน มาขอซื้อที่ดินในราคา ๖๒ ล้าน บาท พอเขาวางมัดจำไว้เจ้าของที่ก็ป่วยไม่สบาย เข้าโรงพยาบาล ขณะที่นอน ได้ฝันไปว่าเจ้าปู่ลือชัยไปหาเย็นที่ข้างเตียงแล้วพูดว่า "ท่านไปบนอะไรไว้ก็ต้องพูดให้ชัดเจนนะอย่าพูดแบบกำกวม ต้องมีคำสัตย์ต่อคำที่ตนเองบนไว้นะ" พอพูดเสร็จก็หายไปเลยสะดุ้งตื่นขึ้นมาแก้บนที่วัดอำนาจ ตำบลอำนาจ อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ ตามที่ฝันไว้ทุกประการ

ผู้ให้ข้อมูล

พ่อใหญ่กร ทวีบุตร

พ่อจ๋า

๒.บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

-ผู้นำชุมชน

ผู้นำชุมชนมีบทบาทมากในการนำชาวบ้านประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับศาลเจ้าปู่ลือชัย เมื่อมีบุคคลภายนอก หรือผู้ใดที่มีความประสงค์จะมาประกอบพิธีใด ๆ จะต้องได้รับการอนุญาตจากผู้นำชุมชนก่อน จึงจะสามารถกระทำได้

-วัด

มีบทบาทมากในการช่วยรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ตลอดจนความเชื่อเกี่ยวกับศาลเจ้าปู่ลือชัย ให้ยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน ทำให้คนในชุมชนและนอกชุมชนมีความเคารพ ศรัทธาเชื่อถือ และประพัตินตนเป็นคนดี เพราะเชื่อว่าเจ้าปู่จะปกป้องรักษาคนดี

-โรงเรียน

ครู นักเรียนและชาวบ้านในชุมชนบ้านอำนาจ ต่างมีความนับถือศรัทธาและเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าปู่ลือชัย ใครที่มีความปรารถนาสิ่งใดก็มักจะมาขอพร หรือบนบานกับเจ้าปู่ลือชัยอยู่เสมอ

-หน่วยงานในท้องถิ่น

มีส่วนร่วมในการบูรณะซ่อมแซมศาลเจ้าปู่ลือชัยให้มีความสวยงาม อยู่ในสภาพดีอยู่เสมอ

ผู้ให้ข้อมูล

พ่อใหญ่กร ทวีบุตร

พ่อจำ

ส่วนที่ ๓ มาตรการในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. โครงการ กิจกรรมที่มีการดำเนินงานของรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ☐ การศึกษา วิจัย (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

- ☐ การอนุรักษ์ พิธีกรรม (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

๑. การบูรณะซ่อมแซมและต่อเติมศาลเจ้าปู่ลือชัย

- จัดโดย ผู้นำชุมชน วัด หน่วยงานในท้องถิ่นและชาวบ้าน ร่วมแรงร่วมใจกัน
- พื้นที่ ณ วัดอานาจ ตำบลอานาจ อำเภอลืออำนาจ
- ระยะเวลา ๓ เดือน
- งบประมาณ เงินสนับสนุนจากเทศบาลตำบลอานาจ และเงินบริจาคของชาวบ้าน

- ☐ การสืบสานและถ่ายทอด (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

๑. การจัดพิธีบวงสรวงศาลเจ้าปู่ลือชัย เป็นประจำทุกปี

- จัดโดย ผู้นำชุมชน วัด และชาวบ้าน ร่วมแรงร่วมใจกันจัดพิธีบวงสรวง
- พื้นที่ ณ วัดอานาจ ตำบลอานาจ อำเภอลืออำนาจ
- ระยะเวลา เดือนหก หรือเดือนพฤษภาคม
- งบประมาณ เงินบริจาคของชุมชน

- ☐ การพัฒนาต่อยอดมรดกภูมิปัญญา (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

- ☐ การดำเนินงานด้านอื่น ๆ (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

๒. มาตรการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่คาดว่าจะดำเนินการในอนาคต

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม)

- การพัฒนาพื้นที่บริเวณศาลปู่ตาให้เป็นสถานที่สักการบูชาและแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดอำนาจเจริญ โดยให้ความร่วมมือในการรองรับประชาชนที่มากกราบไหว้ขอพรเป็นจำนวนมาก

๓. การส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม (ถ้ามี)

(ระบุโครงการ/กิจกรรม หน่วยงานที่สนับสนุน วิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ)

-

ส่วนที่ ๔ สถานภาพปัจจุบัน

๑. สถานะการคงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ☒ มีการปฏิบัติอย่างแพร่หลาย
- ☐ เสี่ยงต่อการสูญหายต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาอย่างเร่งด่วน
- ☐ ไม่มีการปฏิบัติอยู่แล้วแต่มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนที่ต้องได้รับการฟื้นฟู

๒. สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม

-ลักษณะ/วิธีการถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบัน

๑. การเปิดพื้นที่ศาลเจ้าปู่ลือชัย ให้เป็นสถานที่ที่อนุญาตให้คนทั่วไปสามารถเข้ามากราบไหว้บูชาและขอพร ได้อย่างกว้างขวาง

๒. การประกอบพิธีบวงสรวงเลี้ยงปู่ตาเป็นประจำทุกปี และในโอกาสที่สำคัญ

-ผู้ถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ พ่อจ๋า และผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนบ้านอำนาจ

-ผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ ชาวบ้านที่มีความเชื่อศรัทธาและสามารถปฏิบัติพิธีกรรมได้

-ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้

มีผู้สืบทอดน้อย เนื่องจากต้องเป็นผู้ที่สามารถประกอบพิธีกรรมได้และปฏิบัติตามข้อกำหนดได้

๓. รายชื่อผู้สืบทอดหลัก (เช่น บุคคล กลุ่มคน เป็นต้น)

รายชื่อบุคคล/หัวหน้า คณะ/กลุ่ม/สมาคม/ ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับ การสืบทอด/จำนวนปีที่ สืบทอดปฏิบัติ	สถานที่ติดต่อ/โทรศัพท์
นายสว่าง พานจันทร์	ปราชญ์ชาวบ้าน	การเลี้ยงปู่ตา	๐๘๙๖๓๐๗๒๙๗
นางถ้ำ สารบุตร	ปราชญ์ชาวบ้าน	การเลี้ยงปู่ตา	-
นายหนูทอง หงษ์สุวรรณ	ปราชญ์ชาวบ้าน	การเลี้ยงปู่ตา	๖๓ ม.๔ บ.อำนาจ
นายวิระ ก้อนคำ	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๔	การเลี้ยงปู่ตา	๖๓ ม.๔ บ.อำนาจ
นางนภวรรณ คานไธสง	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑	การเลี้ยงปู่ตา	๙ ม.๑ บ.อำนาจ
นายอัมพร มาลัย	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๕	การเลี้ยงปู่ตา	๓๘ ม.๕ บ.อำนาจ
นายจงสมิทธิ์ ทองเภาว	ประธานสภาวัฒนธรรม อำเภอลืออำนาจ	การเลี้ยงปู่ตา	๓/๑ ม.๔ บ.อำนาจ

นายพุง คารวะ	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเลี้ยงปูตา	๑๔/๑ ม.๒ บ.อำนาจ
ดร.ภัคพร บุญเกล้า	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเลี้ยงปูตา	๕๗ ม.๔ บ.อำนาจ
นางรุจี คารวะ	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเลี้ยงปูตา	๑๔/๑ ม.๒ บ.อำนาจ
น.ส.เบญญา ทาระบุตร	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเลี้ยงปูตา	๑ ม.๔ บ.อำนาจ
นางนภาพร สิงห์ขันธุ์	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเลี้ยงปูตา	๑ ม.๔ บ.อำนาจ
นางวิมลศรี พลศรี	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเลี้ยงปูตา	๒๓๒ ม.๒ บ.อำนาจ
นางประเสริฐ เพ็ญจันทร์	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเลี้ยงปูตา	๐๘๑๒๖๖๘๒๙๐

ส่วนที่ ๕ การยินยอมของชุมชนในการจัดทำรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

(ไม่จำกัดจำนวน)

ชื่อ-สกุล นายจงสมิทธิ์ ทองเถาว์ ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอลืออำนาจ สถานภาพ ผู้นำชุมชน
 สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เช่น เป็นครูผู้สืบทอด เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้
 เป็นผู้นำชุมชน เป็นเจ้าหน้าที่ในชุมชน เป็นผู้ชม เป็นผู้รับบริการ หรือเป็นผู้สนับสนุนด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้อง)
 ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอฯ และยินยอมให้เปิดเผยข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลงชื่อ จงสมิทธิ์ ทองเถาว์

(นายจงสมิทธิ์ ทองเถาว์..)

ส่วนที่ ๖ ภาคผนวก

๑.เอกสารอ้างอิง

ระบุชื่อผู้แต่ง, ปีที่พิมพ์, ชื่อเรื่อง, ครั้งที่พิมพ์, สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

-

๒.บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์, ตำแหน่ง (ถ้ามี), สัมภาษณ์, วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

นายสว่าง พานจันทร์ ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางถ้ำ สาระบุตร ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายหนูทอง หงส์สุวรรณ ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายวีระ ก้อนคำ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๔, สัมภาษณ์, ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางนภาพร คานไธสง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑, สัมภาษณ์, ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายอัมพร มาลัย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๕, สัมภาษณ์, ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายจงสมิทธิ์ ทองเถาว์ ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอลืออำนาจ, สัมภาษณ์, ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายพยุ่ง คารวะ กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.
 ดร.ภัคพร บุญเกล้า กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.
 นางรุจี คารวะ กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.
 น.ส.เบญญา หาระบุตร กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.
 นางนภาพร สิงห์จันทร์ กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.
 นางวิมลศรี พลศรี กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.
 นางประเสริฐ เพ็ญจันทร์ กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

๓.รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

ศาลเจ้าปู่ลือชัย

ประชาชนเตรียมเครื่องบวงสรวงไหว้ศาลเจ้าปู่

ประชาชนร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าปู่ลือชัย

การเล่นสละว้าว

ส่วนที่ ๑ ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.ชื่อรายการ การเล่นว้าวสะนู

ชื่อเรียกในท้องถิ่น .การเล่นว้าวสะนู

๒.ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☐ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☐ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☒ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

๓.พื้นที่ปฏิบัติ

ที่ตั้ง เลขที่ ๓/๑ หมู่ที่ ๔ บ้านอำนาจ ตำบลอำนาจ อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ

ประวัติอำเภอลืออำนาจ

เมืองลืออำนาจ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๓ โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะบ้านคือใหญ่คอนชัย ขึ้นเป็นเมือง ชื่อ “เมืองลืออำนาจ” และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ราชวงศ์เสื่อ จากเขมรราช เป็นเจ้าเมืองคนแรก พร้อมทั้งพระราชทานฐานันดรศักดิ์ เป็น “พระอมรอำนาจ” โดยให้เมืองลืออำนาจมีฐานะในความปกครองของเมืองเขมรราช

พ.ศ. ๒๔๐๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระเทพวงศา (บุญสิงห์) เจ้าเมืองเขมรราช ได้มีใบบอกกราบบังคมทูล ขอตั้งเป็นเมืองอำนาจเจริญ โดยกำหนดให้เมืองอำนาจเจริญ ขึ้นตรงต่อ เมืองเขมรราช เช่นเดิม ต่อมาพระอมรอำนาจเห็นว่า ถ้าย้ายเมืองอำนาจเจริญมาขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี จะสะดวกในการติดต่อราชการมาก จึงได้มีใบบอกกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ตามความประสงค์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปตามแบบยุโรป ทางราชการได้แต่งตั้งเจ้าพระยาในราชวงศ์มาปกครองเมืองอำนาจเจริญ ติดต่อกันมา โดยตลอดจนถึง ปีพ.ศ. ๒๔๕๕ ได้มีการแต่งตั้งนายอำเภอลืออำนาจขึ้นปกครองอำเภอลืออำนาจเจริญ นายอำเภอลือคนแรก คือ รองอำมาตย์โท หลวงอนเณกอำนาจ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ อำนาจเจริญ ได้ย้ายไปตั้งอยู่ที่บ้านบุง ตำบลบุง ปัจจุบันคือ อำเภอลืออำนาจเมืองอำนาจเจริญ เมื่อทางการได้ย้ายอำเภอลืออำนาจไปตั้งที่ตำบลบุงแล้วชุมชนที่ตั้งอำเภอลืออำนาจเดิมได้ยุบเป็น บ้านอำนาจ ขึ้นการปกครองกับอำเภอบุง (อำเภอลืออำนาจเมืองอำนาจเจริญ) จนกระทั่งวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๓๔ ได้มีประกาศ กระทรวงมหาดไทยจัดตั้งเป็น บ้านอำนาจ ตำบลอำนาจ เป็นกิ่งอำเภอลืออำนาจ ต่อมาวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๙ ได้มีพระราชกฤษฎีกา ยกฐานะกิ่งอำเภอลืออำนาจ เป็น “อำเภอลืออำนาจ”

อำเภอสิโสดำนาจ แบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น ๗ ตำบล ๗๙ หมู่บ้าน ได้แก่

- ๘) ตำบลอำนาจ มี ๑๑ หมู่บ้าน
- ๙) ตำบลดงมะยาง มี ๗ หมู่บ้าน
- ๑๐) ตำบลเปือย มี ๑๓ หมู่บ้าน
- ๑๑) ตำบลดงบัง มี ๑๖ หมู่บ้าน
- ๑๒) ตำบลไร่สี มี ๑๐ หมู่บ้าน
- ๑๓) ตำบลแมต มี ๑๑ หมู่บ้าน
- ๑๔) ตำบลโคกกลาง มี ๑๑ หมู่บ้าน

การปกครองส่วนท้องถิ่น

ท้องที่อำเภอสิโสดำนาจประกอบด้วยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ๘ แห่ง ได้แก่

- ๙) **เทศบาลตำบลอำนาจ** ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลอำนาจ
- ๑๐) **เทศบาลตำบลสามหนอง** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลอำนาจ (เฉพาะนอกเขตเทศบาลตำบลอำนาจ)
- ๑๑) **เทศบาลตำบลดงมะยาง** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลดงมะยางทั้งตำบล
- ๑๒) **เทศบาลตำบลเปือย** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเปือยทั้งตำบล
- ๑๓) **เทศบาลตำบลโคกกลาง** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลโคกกลางทั้งตำบล
- ๑๔) **องค์การบริหารส่วนตำบลดงบัง** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลดงบังทั้งตำบล
- ๑๕) **องค์การบริหารส่วนตำบลไร่สี** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลไร่สีทั้งตำบล
- ๑๖) **องค์การบริหารส่วนตำบลแมต** ครอบคลุมพื้นที่ตำบลแมตทั้งตำบล

๒. สภาพทางภูมิศาสตร์

๒.๑ สภาพที่ตั้ง

อำเภอสิโสดำนาจ ตั้งอยู่ที่ บ้านอำนาจ หมู่ที่ ๖ ตำบลอำนาจ ห่างจากจังหวัดอำนาจเจริญทางทิศใต้ตามถนนชยางกูร สาย ๒๑๒ เป็นระยะทาง ๒๐ กิโลเมตร

๒.๒ อาณาเขต

มีพื้นที่การปกครองประมาณ ๒๓๑.๑๔ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๑๔๔,๔๖๒.๕๐ ไร่

ทิศเหนือ ติดกับอำเภอเมืองอำนาจเจริญ

ทิศตะวันตก ติดกับอำเภอหัวตะพาน ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอพนา

ทิศใต้ ติดกับอำเภอม่วงสามสิบจังหวัดอุบลราชธานี

๒.๓ ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพทั่วไปอำเภอสิโสดำนาจ เป็นแบบลูกคลื่นลอนลาดเล็กน้อย ถึงค่อนข้างราบ ทอดตัวตอนเหนือ เขตตำบลดงมะยาง ลงสู่ทางตอนใต้เขตตำบลอำนาจ จดลำเซบก มีความสูงจากระดับน้ำทะเล ๑๔๐ เมตรและ ๑๓๐ เมตร ตามลำดับ แหล่งน้ำตามธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยแก ห้วยอีหนั่ง ห้วยดุน ห้วยสี ห้วยจันลันและห้วยสีโท มีการทำนาในที่ราบ และการเพาะปลูกพืชไร่บนที่ดิน

๒.๔ สภาพดิน

ลักษณะดินในเขตอำเภอลืออำนาจ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ
 ประเภทที่ ๑ ดินในสภาพพื้นที่ราบเกือบราบ เป็นดินลิก มีการระบายน้ำไม่ดี ดินเนื้อปานกลางหรือค่อนข้างเป็นทราย มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง หรือค่อนข้างต่ำ เหมาะสำหรับการปลูกข้าว ในฤดูฝนสามารถปลูกพืชไร่ต่าง ๆ แต่ต้องมีการปรับปรุงดิน และใส่ปุ๋ยในอัตราที่เหมาะสม ตลอดทั้งต้องคัดเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมมาปลูกแต่อาจประสบภาวะแห้งแล้งในช่วงฝนแล้ง ดินประเภทนี้พบในพื้นที่ทางตอนใต้ของอำเภอ ประเภทที่ ๒ ดินบริเวณที่ลาดชันเล็กน้อยถึงชันมาก เป็นดินลิกมีการระบายน้ำได้ปานกลาง เนื้อดินปานกลางหรือค่อนข้างมีเม็ดทราย มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำมีความเหมาะสมในการปลูกพืชอย่างถาวร เช่น พืชไร่หรือ ผลไม้ต่าง ๆ แต่ต้องมีการอนุรักษ์ดินที่ดี และปรับปรุงดินโดยการใส่ปุ๋ยในอัตราที่เหมาะสม ดินประเภทนี้อยู่ในตอนกลางถึงตอนเหนือของอำเภอ

๓. ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ ประมาณ ร้อยละ ๘๐ ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม มีพื้นที่ ถือครองทั้งสิ้น ๑๓๑,๕๔๒ ไร่ เป็น

- พื้นที่ทำนา ๑๑๓,๔๑๖ ไร่
- ปลูกพืชไร่ ๖,๖๔๕ ไร่
- ปลูกพืชยืนต้นและอื่น ๆ ประมาณ ๒,๗๐๕ ไร่
- นอกจากนั้นเป็นพื้นที่ป่าสงวน ที่สาธารณประโยชน์ที่ประชาชนใช้ร่วมกัน

นอกจากนี้มีอาชีพที่สำคัญ ได้แก่

- ผลิตผ้าไหมที่บ้านเปือย หัวดง ตำบลเปือย
- ผลิตผ้าซิดที่บ้านน้ำท่วม ตำบลเปือย และบ้านทุ่งชัย ตำบลดงบัง
- และผลิตผ้าอ้อมที่บ้านยางช้า ตำบลอำนาจ

๔. ข้อมูลทางสังคม

๔.๑ ปุชนิยสถาน

- พระเจ้าใหญ่ลือชัย วัดบ้านอำนาจ ตำบลอำนาจ ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดอำนาจเจริญ
- โบสถ์วัดบ้านอำนาจ ตำบลอำนาจ
- โบสถ์มหาจินโบราณ ยุคทวารวดีที่วัดโพธิ์ศิลา และโรงเรียนชุมชนเปือยหัวดง บ้านเปือย ตำบลเปือย ถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดอำนาจเจริญ
- ศาลาการเปรียญวัดบ้านไร่ชี ตำบลไร่ชี

๔.๒ ปุชนิยวัตถุ ได้แก่ ธาตุไม้โบราณ จำนวน ๑ ชิ้น เก็บรักษาไว้ ณ ที่ว่าการอำเภอลืออำนาจ

กล่าวได้ว่า อำเภอลืออำนาจ เป็นถิ่นฐานดั้งเดิมของประชาชนจังหวัดอำนาจเจริญ โดยเห็นได้จากการมีหลักฐานทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ดังนั้น ประชาชนจึงมีความภาคภูมิใจในฐานะที่เป็นชาวจังหวัดอำนาจเจริญเป็นอย่างยิ่ง มีความสามัคคีกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีการประกอบอาชีพมั่นคง และความคิดเริ่มสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ส่วนรวมเป็นอย่างดี สม่่าเสมอตลอดมา

๕. ด้านสาธารณสุข

โรงพยาบาลชุมชนขนาด ๓๐ เตียง ๑ แห่ง สถานีอนามัย ๑๐ แห่ง โดยมีคณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขระดับอำเภอ (คปสอ.) คือ กรรมการจากโรงพยาบาลและสาธารณสุขอำเภอ ทำงานร่วมกันพัฒนางานด้านสาธารณสุขอำเภอถืออำนาจได้ดำเนินด้านเชิงรุกและรับ กลยุทธ์รูปแบบต่าง ๆ ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย “สุขภาพดีถ้วนหน้า”

๖. ด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

การศึกษา จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษา จนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย แบ่งเป็นโรงเรียนในสังกัดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๖.๑ โรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา มีจำนวน ๒ แห่ง คือ โรงเรียนลืออำนาจวิทยาคม และโรงเรียนมัธยมแมด ๒๕ แห่ง แบ่งเป็น ๔ กลุ่มโรงเรียน มีโรงเรียนในแต่ละกลุ่มมีจำนวนดังนี้

- กลุ่มโรงเรียนโคกกลาง ๗ แห่ง
- กลุ่มโรงเรียนดงบัง ๖ แห่ง
- กลุ่มโรงเรียนเปือยอำนาจ ๗ แห่ง
- กลุ่มโรงเรียนไร่ชี ๕ แห่ง

โดยมีโรงเรียนในโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา ๓ แห่ง คือโรงเรียนชุมชนเปือย-หัวดง โรงเรียนบ้านทุ่งชัย และโรงเรียนบ้านไร่ชี

๖.๒ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด กรมการศาสนา จำนวน ๒ แห่ง

๖.๓ ศูนย์พัฒนาและดูแลเด็กก่อนวัยเรียนในสังกัดกรมการพัฒนาชุมชน จำนวน ๖ แห่ง

๖.๔ การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่อยู่ในการดูแลของ ศูนย์บริการศึกษานอกโรงเรียน (ศ.บ.อ.) จัดระบบบริการการศึกษา มีจำนวนดังต่อไปนี้

- ห้องสมุดประชาชน ๑ แห่ง
- ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ๓๗ แห่ง
- การศึกษาสายสามัญ ๑,๐๕๐ แห่ง
- การศึกษาสายอาชีพ ๕ แห่ง

๖.๕ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญในสังกัดกรมการศาสนา จำนวน ๑ แห่ง

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญวัดบ้านไร่ชี

ด้านศาสนา ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ยกเว้นประชากรในหมู่บ้านนาโดน

ตำบลเปือย บ้านดอนชี บ้านจอก ตำบลดงบังบางส่วน ที่นับถือศาสนาคริสต์

ในด้านศาสนา ชาวอำเภอถืออำนาจส่วนใหญ่อยังคงเอาใจใส่ ทำนุบำรุงศาสนา

ประกอบศาสนพิธีตามแนวทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง ศาสนาหลายแห่งเป็นแหล่งพักพิงและพัฒนาด้าน

คุณธรรมให้กับประชาชนได้เป็นอย่างดี เช่น วัดโพธิ์ศิลา บ้านเปือย วัดไร่ชี บ้านไร่ชี เป็นต้น

ศาสนสถาน ในพื้นที่อำเภอถืออำนาจมีข้อมูลเกี่ยวกับศาสนสถาน ดังต่อไปนี้

- วัดพระราชทานวิสุงคามสีมา ๓๑ แห่ง
- สำนักสงฆ์ ๓ แห่ง
- ที่พักสงฆ์ ๔ แห่ง
- โบสถ์คริสต์ ๑ แห่ง
- วัดร้าง ๓ แห่ง

- อุทยานการศึกษา ๔ แห่ง
- วัดพัฒนาตัวอย่าง ๒ แห่ง

ด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณี

การสืบทอดวัฒนธรรมของชาวลื้ออำนาจส่วนใหญ่ยังคงดำเนินตามฮีตสิบสองครองสิบสี่ ประเพณีบุญ มีประจำทุกเดือน ส่วนประชาชนที่นับถือศาสนาคริสต์ก็จัดพิธีตามแนวทางของศาสนา ปฏิบัติสืบทอดกันมา ส่วนประเพณีที่จัดได้ยิ่งใหญ่จนเป็นที่กล่าวว่าเป็นเอกลักษณ์ของอำเภอลื้ออำนาจ ได้แก่ ประเพณีบุญคูณลานในเดือนยี่ และ ประเพณีบุญบั้งไฟหรือบุญเดือนหก

ด้านศิลปะ นอกจากการแสดงหมอลำ ในหมู่บ้านฟ้าหวน ตำบลไร่ซึ่ บ้านน้ำท่วม ตำบลเปื่อย บ้านดงบัง บ้านดอนชี บ้านกุงชัย ตำบลดงบังแล้ว ยังมีการแสดงกลองยาวในหลายหมู่บ้านมีการตั้งคณะกลองยาว รับแสดงในงานต่าง ๆ

จุดอ่อนของอำเภอลื้ออำนาจ

๑. ราษฎรมีรายได้น้อย เพราะทำนาได้เพียงปีละ ๑ ครั้ง
๒. พื้นที่ติดลำเซบก มักถูกน้ำท่วมฤดูฝน
๓. พื้นที่บางแห่งมีสภาพดินเค็ม ปลูกพืชไม่ได้
๔. ขาดแหล่งน้ำที่จะทำการเกษตรในฤดูแล้ง
๕. ถนนสายหลักระหว่างตำบลหมู่บ้าน เป็นถนนลูกรังซึ่งมีสภาพเป็นหลุมบ่อมากมายในฤดูฝน
๖. ขาดน้ำประปาในฤดูแล้ง แม้แต่ในเขตเทศบาล
๗. ประชาชนมีค่านิยมเปลี่ยนแปลงไปตามวัตถุนิยม

จุดแข็งของอำเภอลื้ออำนาจ

๑. ราษฎรมีอุปนิสัยรักสงบ ใฝ่ธรรม ชีวิตเรียบง่ายไม่ค่อยมีคดีอาชญากรรมรุนแรง
๒. มีกลุ่มอาชีพหลายกลุ่ม ซึ่งสามารถพัฒนาให้เข้มแข็งได้
๓. สถานที่ตั้งของอำเภอ อยู่ติดถนนชยางกูร (๒๑๒) ห่างจากจังหวัดอำนาจเจริญ ๒๐ กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดอุบลราชธานี ๕๐ กิโลเมตร
๔. ราษฎรให้ความร่วมมือกับทางราชการดียิ่ง
๕. มีโบราณวัตถุสำคัญ ได้แก่ เสาหินพันปี

ภัยคุกคาม (Threats)

๑. ต้นทุนในการผลิตผลผลิตทางการเกษตรสูง
๒. ขาดการประกันราคาสินค้าทางการเกษตร
๓. ผลผลิตทางการเกษตรมีราคาไม่แน่นอนและมีความแปรปรวน
๔. ผู้ผลิตจำหน่ายปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืชมีอำนาจต่อรองสูง

โอกาส (Opportunities)

๑. มีช่องทางการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรได้หลายทาง
๒. มีเทคโนโลยีองค์ความรู้ด้านเกษตรที่สามารถนำมาปรับปรุงโครงสร้างการเกษตร
๓. ทุกภาคส่วนราชการให้การสนับสนุนทั้งทางด้านวิชาการและงบประมาณ

ปัญหาและอุปสรรค

เนื่องจากราษฎรในพื้นที่มีอุปนิสัยรักสงบ ใฝ่ธรรม ชีวิตเรียบง่าย จึงไม่มีปัญหาอุปสรรคแต่อย่างใด
วิสัยทัศน์

“ท้องถิ่นพัฒนา พละนามัยเข้มแข็ง ร่วมแรงวิชาการ บริหารสัมฤทธิ์ เศรษฐกิจพอเพียง”

ประวัติชุมชนบ้านอำนาจ

บ้านอำนาจ เป็นที่ตั้งของเมืองอำนาจเจริญเก่า ต่อมาจึงย้ายไปอยู่ที่บ้านบุง ตำบลบุง ในปัจจุบัน
บ้านอำนาจ จึงเป็นบ้านเก่าแก่ ที่มีศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาต่างๆ หลากหลาย รวมทั้งการเล่นว่าสะนู
นี้ด้วย

ข้อมูลชุมชน

- สภาพภูมิประเทศ

เป็นชุมชนแบบกึ่งชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลอำนาจ

- อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ จรด เทศบาลตำบลสามหนอง อ.ลืออำนาจ

ทิศใต้ จรด อำเภอม่วงสามสิบ

ทิศตะวันออก จรด เทศบาลตำบลเปือย อ.ลืออำนาจ

ทิศตะวันตก จรด เทศบาลตำบลโคกกลาง และเทศบาลตำบลดงมะยาง อ.ลืออำนาจ

- จำนวนประชากร ประมาณ ๒,๐๐๐ คน

- อาชีพ

เกษตรกร ค้าขาย รับราชการ

- ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี

ประชาชนนับถือศาสนาพุทธ จึงมีความเชื่อตามแบบพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีอีสาน

- บุคคลสำคัญในชุมชน

- พระครูสิริสีลวัตร / เจ้าอาวาสวัดอำนาจ / รองเจ้าคณะจังหวัดอำนาจเจริญ

- นางพรศิลป์ พลเดช/นายกเทศมนตรีตำบลอำนาจ

- นายจงสมิทธิ์ ทองเถาว์ / ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอลืออำนาจ

รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดอำนาจเจริญ คนที่ ๑

- นายไพศาล จันทวารา /อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดอำนาจเจริญ

- นายประวิทย์ ระสาสม/ ต้นแบบภูมิปัญญาการเล่นว่าสะนู

- นายหนูทอน หงส์สุวรรณ/ ปราชญ์ชาวบ้าน

ผู้ให้ข้อมูล

นายประวิทย์ ระสาสม ที่อยู่ ๑๐๕ หมู่ที่ ๒ ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ อายุ ๖๙ ปี

๔.สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

"ว้าวธนู" หรือ "ว้าวสะนู" เป็นของเล่นของคนไทยในภาคอีสาน ไม่เพียงแต่เป็นการละเล่นโบราณที่สนุกสนานเท่านั้น แต่การเล่นว้าวธนูนี้เป็นการส่งสัญญาณบอกเหตุดาพญาแถน หรือเพื่อเป็นการเสี่ยงทาย เรื่องความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ชาวบ้านสมัยก่อนเชื่อว่าหากถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวในนา ก็ถึงเวลาของการเล่นว้าวธนู เนื่องจากเสียงที่ดังกังวานจากใบธนูว้าวจะส่งสัญญาณบอกเหตุดานางฟ้าว่า ตอนนี้ถึงเวลาเก็บเกี่ยวแล้ว ขออย่าได้มีฝนฟ้าโปรยปรายตกลงมา ไมเช่นนั้นข้าวในนาอาจเสียหายได้

-ความเชื่อ/ ภูมิปัญญา ที่เกี่ยวข้อง

การเล่นว้าวสะนูเป็นความเชื่อของคนอีสาน ตาม “ตำนานพญาคันคาก” ในการที่จะให้เสียงของ สะนูว้าวเป็นสัญญาณบอกให้พญาแถนหยุดฝนไว้ เพราะเป็นฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว (การจุดบั้งไฟในประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นสัญญาณให้พญาแถนปล่อยให้ฝนตกลงมา เพราะเป็นฤดูทำนาแล้ว)

-ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง

การทำนายฟ้าฝน การเล่นว้าวธนู ทำการชักตอนกลางคืนในวันใดวันหนึ่งของเดือนเจียง หรือเดือนยี่ ถ้าว่าวตกก่อนเที่ยงคืน แสดงว่าฝนจะน้อย ถ้าว่าวตกหลังเที่ยงคืน แสดงว่าฤดูการเพาะปลูกในปีถัดไปจะมีน้ำฝนปานกลาง แต่ถ้าว่าวติดลมตลอดทั้งคืนจนถึงเช้าแสดงว่าฝนจะดี มีน้ำมาก

ว้าวสะนู

ว้าวสะนู หรือว้าวธนู เป็นว่าวขนาดใหญ่ ทำธนูที่หัวว่าวที่เหลาลำห่วยเป็นแผ่นบาง ๆ ตรึงสองข้างด้วยด้ายกับไม้ไผ่ที่โก่งคล้ายคันธนู ทดลองแกว่งดูก่อน มีเสียงไพเราะโหยหวน ใช้เชือกผูกเบ็ดยาว ๒๐๐ – ๓๐๐ เมตร สะนูว้าวจะส่งเสียง โหยหวนไพเราะตามธรรมชาติ ว้าวสะนูเล่นได้ทั้งเด็ก และผู้ใหญ่

ผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-สกุล นายประวิทย์ ระสาสม ที่อยู่ ๑๐๕ หมู่ที่ ๒ ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ อายุ ๖๙ ปี

๕.ประวัติความเป็นมา**จุดกำเนิดและประวัติ**

การเล่นสะนุว่าว ถือว่าเป็นการเล่นพื้นบ้านอีกอย่างหนึ่งของ ชาวอีสานโดยทั่วไป ส่วนใหญ่จะนิยมเล่นสะนุว่าวคู่กับว่าว และนิยมเล่นในช่วงเดือนสิบเอ็ด - เดือนสิบสอง ของแต่ละปีเพราะ เหตุว่า การเล่นว่าวจะต้องอาศัยแรงลม เพื่อส่งให้ว่าวลอยขึ้นสู่ท้องฟ้า การเล่นสะนุว่าวนั้นจะนำเอาอุปกรณ์ ที่ผลิตขึ้นเองโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนแรกของว่าวเรียกว่า “คันสะนุ” โดยนำไม้ไผ่มาเหลาให้ได้ตามขนาด ต้องการมีรูปร่างคล้ายคันธนู เสร็จแล้วนำหวายมาจักให้มีขนาดบางตามต้องการ (ปัจจุบันใช้เส้นพลาสติก สานตระกร้าแทน) ส่วนหัวของคันสะนุให้มีลักษณะเส้นกลม ทั้งสองด้านเจาะรูไว้สำหรับร้อยเชือกด้าย หรือ เส้นไหม เมื่อนำด้าย หรือเส้นไหมมาร้อยปลายคันสะนุเสร็จเรียบร้อยแล้วนำไปตึงเข้าคันของสะนุ ตึงให้ได้ตาม ความต้องการ โดยนำชั้นนระมาโอบปลายคันสะนุให้ได้ขนาดตามต้องการ หลังจากนั้นให้นำเชือกมาผูก ปลายทั้งสองข้าง ของคันสะนุเพื่อยึดให้เข้าหากัน แล้วทดสอบเสียงโดยการแกว่งปรับแต่งเสียงโดยใช้ขี้ผึ้งทา ให้ทั่วคัน จะให้บางหรือหนาก็ได้ เมื่อได้เสียงตามต้องการแล้ว นิยมไปติดตั้งกับส่วนหัวของว่าว เมื่อถูก แรงลมพัดก็จะทำให้เกิดเสียงดังคล้ายเสียงดนตรีเป็นจังหวะตามกระแสลมพัด (พึงระวังเสมอว่าคันสะนุ จะต้องได้ขนาดและมีความเหมาะสมกับขนาดของว่าวเสมอ)

ด้วยเหตุนี้เอง ชาวอีสาน ส่วนมากจึงนิยมเล่นสะนุว่าวในช่วงที่มีหัวลมออก หรือช่วงต้นฤดูหนาว นั้นเอง เมื่อนำสะนุว่าวผูกติดกับตัวว่าวแล้ว เมื่อว่าวลอยขึ้นไปบนท้องฟ้ากระแสลม จะพัดทำให้เกิดเสียง ดังเป็นที่ถูกอกถูกใจของคนในสมัยโบราณเป็นอย่างมาก เคยมีบทกวีพื้นบ้านของคนอีสานเขียนไว้เกี่ยวกับ สะนุว่าวว่า.....

เดือนสิบเอ็ด หัวลมจ้าว..... สะนุว่าวน้องดังไกล..

เป็นจิ้งโตน้อยคำ..... เจ้าอยู่ดีขำบายบ้อ

ข้อความดังกล่าวเป็นบทราพันรำพึงของคนหนุ่มสาวในสมัยนั้น บอกถึงความห่วงใยความคิดถึง และความเอื้ออาทรที่มีต่อกัน เหมือนกับจะบอกว่าอยากฝากความรู้สึกเหล่านี้ไปกับเสียงสะนุว่าว ในยามค่ำ ค่ำ และยามที่ได้ยินเสียงสะนุว่าว... ซึ่งถือว่าเป็นจารีตและวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งของคนอีสานในสมัย โบราณที่นิยมกันปฏิบัติกันสืบมาจนถึงทุกวันนี้

นายจงสมิทธิ์ ทองเถาว์ ผู้อำนวยการโรงเรียนเทศบาลอำนาจ อำเภอลืออำนาจ จังหวัด อำนาจเจริญ ได้ให้ความเห็นว่า คำว่า “สะนุ” น่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า “ธนู” ในสมัยปัจจุบัน เพราะรูปร่าง ทั้งสองอย่างนี้ คล้ายคลึงกันมาก เพียงแต่ใช้ประโยชน์คนละอย่าง แต่ก็ต้องถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ คนสมัยปู่ ย่า ตา ยาย ของคนอีสานได้สืบสานไว้ และมีตำนานหลายอย่างเกี่ยวกับสะนุว่าว ให้เราได้ศึกษา และเรียนรู้ อย่างเช่น ตำนานพญาคันคาก เคยกล่าวไว้ว่า ในพิธีกรรมแห่นางแมว เพื่อขอให้ฝนตกต้องตาม ฤดูกาล ตามที่ชาวอีสานได้ถือปฏิบัติกันมานั้น มีเรื่องเล่าว่า.....

โลกมนุษย์ ได้ส่งพญาคันคาก (คางคก) ขึ้นไปสู้รบกับ พญาแถน (หมายถึง เทวดาผู้บันดาลให้ ฝนตก) ผลในการสู้รบปรากฏว่าพญาคันคากเป็นผู้ได้รับชัยชนะและได้มีข้อตกลงกับพญาแถนไว้ ๒ อย่างคือ ๑. ถ้าปีไหนฝนฟ้าไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล มนุษย์และสัตว์โลกจะส่งสัญญาณขึ้นมาให้พญา แถนได้รับรู้ เพื่อจะให้พญาแถนทำให้เกิดฝนตกสู่โลกมนุษย์ โดยการจุดบั้งไฟขึ้นไปส่งข่าวให้พญาแถนรู้ ๒. แต่ถ้าช่วงไหนที่ฝนตกสู่โลกมนุษย์มากจนเกินไปเกิดน้ำท่วมพืชพันธุ์ธัญญาหาร

ได้รับผลกระทบ มนุษย์และสัตว์โลกจะส่งเสียงดนตรี (สะนูว่าว) ขึ้นไปบอกพระยาแฉกให้เป็นสัญญาณเพื่อให้ฝนหยุดตก ดนตรีที่ว่า คือ “สะนูว่าว” เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อผู้สะนูขึ้นไปกับว่าวแล้ว จะทำให้พระยาแฉกได้ยินเสียงดัง ชัดเจนยิ่งขึ้นก็จะสั่งไม่ให้ฝนตก

มีตำนานหลายๆ เล่ม ให้เราได้ศึกษาและเรียนรู้ เกี่ยวกับ สะนูว่าว กับพญาคันคาก (คางคก) ไว้ว่า.....เมื่อพระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นพญาคางคก ได้อาศัยอยู่ใต้ร่มโพธิ์ใหญ่ในเมืองพันธุมวดี ในครั้งนั้นพญาแฉกซึ่งเคยอนุญาตให้พญานาคจากเมืองบาดาล ขึ้นไปเล่นน้ำในสระอะโนดาต เกิดขัดใจกับพญานาค ไม่ยอมให้พญานาคขึ้นไปเล่นน้ำในสระอะโนดาตอย่างที่เคยทำมาทุกปี

เมื่อพญานาคไม่ได้ขึ้นไปเล่นน้ำในสระอะโนดาต น้ำก็ไม่มีโอกาสกระฉอกหล่นลงมาเป็นฝนสู่เมืองมนุษย์ทำให้โลกมนุษย์เกิดความแห้งแล้งติดต่อกันหลายปี สัตว์ทั้งหลายในโลกมนุษย์เกิดความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก จึงมาชุมนุมกันที่ร่มโพธิ์ใหญ่ ที่พญาคางคกอาศัยอยู่เพื่อวางแผน ที่จะสู้รบกับพญาแฉก เพื่อให้พญาแฉกอนุญาตให้นาคขึ้นไปเล่นน้ำในสระอะโนดาตอย่างที่เคย สัตว์ทั้งหลายมองไม่เห็นที่จะต่อสู้กับพญาแฉกได้ ในที่สุดพญาคางคกอาสาที่จะไปต่อสู้กับพญาแฉก จึงได้วางแผนการรบให้ปลวกทั้งหลายก่อสร้างจอมปลวกให้สูงถึงเมืองแฉก เกณฑ์สัตว์มีพิษทั้งหลาย เช่น แมลงป่อง ตะขาบ ผึ้ง ต่อ แตน ให้ได้ขึ้นไปตามจอมปลวก ให้ปลวกกัดแทะ ทำลายปราสาทของพญาแฉก ส่วนมอดก็ให้ทำหน้าที่กัดแทะทำลายด้ามหอก ดาบ ของพญาแฉก และเครื่องอาวุธของทหารเมืองแฉก แมลงมีพิษอื่น ๆ เช่น ผึ้ง ต่อ แตน แมลงป่อง ก็ให้เข้าไปแอบซ่อนตัวอยู่ตามเสื้อผ้า เครื่องแต่งกายของพญาแฉก และพลทหาร แม้ในครัวของพลเมืองแฉก ก็ให้สัตว์มีพิษเข้าไปหลบอาศัย เพื่อคอยทำร้ายพลเมืองแฉกทั่วกัน เมื่อทุกฝ่ายพร้อมแล้ว พญาคางคกก็คลานเข้าไปทำรบกับพญาแฉก พญาแฉกรู้ว่ามาก หมายจะคว้าดาบตัดหัว พญาคางคกพอไหวตัว แทนที่นั้งของพญาแฉกก็ทรุดฮวบลง จึงคว้าหอกดาบ ด้ามหอกดาบก็หักสิ้น พร้อมกันนั้นแมลงมีพิษก็รุมต่อยพญาแฉก พร้อมพลทหาร พญาแฉกได้รับความเจ็บปวดจนที่สุดต้องยอมพ่ายแพ้ พญาคางคกแจ้งให้พญาแฉกทราบว่า ทียกทัพมาครั้งนี้ ด้วยมีประสงค์ที่ให้ ๓ โลก คือ เมืองบาดาล โลกมนุษย์ และเมืองฟ้า (เมืองแฉก) ได้ให้การสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ด้วยว่าขณะนี้โลกมนุษย์เดือดร้อน เพราะฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อถึงเวลาอันสมควร ขอให้พญาแฉกได้โปรดอนุญาตให้พญานาคจากเมืองบาดาล ขึ้นมาเล่นน้ำในสระอะโนดาต เพื่อให้ฝนตกลงมาสู่โลกมนุษย์ พญาแฉกถามว่า จะรู้ได้อย่างไรว่าโลกมนุษย์ต้องการให้ฝนตกตอนใด พญาคางคก จึงบอกว่าเมื่อต้องการให้ฝนตกไปสู่โลกมนุษย์ มนุษย์จะจุดบั้งไฟขึ้นมากบอก พร้อมกับจะส่งพญานาค ให้ขึ้นมาเล่นน้ำที่สระอะโนดาต ถ้าได้ยินเสียงบั้ง เสียงเขยิ่ดร้อง ก็เป็นสัญญาณว่า โลกมนุษย์ได้รับน้ำฝนแล้ว ถ้าได้ยินเสียงสะนูว่าวก็ขอให้ฝนหยุดตก พญาแฉก ก็ยินยอมตกลงตามที่พญาคางคกขอร้องทุกอย่าง

ผู้ให้ข้อมูล

๑.ชื่อ-สกุล นายประวิทย์ รัสสาสม ที่อยู่ ๑๐๕ หมู่ที่ ๒ ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ อายุ ๖๙ ปี

๘. ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสารดังต่อไปนี้

การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว ประกอบด้วย ประเภทความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ขนบ ข้อปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง คุณค่า และวิธีการแข่งขัน

-ลักษณะเด่นของว่าวสะนู

ว่าวสะนู เป็นว่าวขนาดใหญ่ ทำธนูที่หัวว่าวที่เหลาลำหวายเป็นแผ่นบาง ๆ ตรึงสองข้างด้วยด้ายกับไม้ไผ่ที่โก่งคล้ายคันธนู ทดลองแกว่งดูก่อน มีเสียงไพเราะโหยหวน ใช้เชือกผูกเบ็ดยาว ๒๐๐ – ๓๐๐ เมตร สะนูว่าวจะส่งเสียง โหยหวนไพเราะตามธรรมชาติ ว่าวสะนูเล่นได้ทั้งเด็ก และผู้ใหญ่

การเล่นว่าวสะนู สามารถเล่นได้ ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ถ้าเล่นทั้งตัวว่าว ก็เรียกว่า “การปล่อยว่าวสะนู” หรือ “การเล่นว่าวสะนู” ซึ่งต้องอาศัยแรงลมตามธรรมชาติ แต่ถ้าเล่นเฉพาะสะนูว่าว ก็เรียกว่า “การเล่นสะนูว่าว” ซึ่งอาศัยแรงคนในการแกว่งสะนูว่าวให้เกิดเสียงดัง

ลักษณะของสะนูว่าว

สะนูว่าวเป็นส่วนประกอบหนึ่งของว่าวสะนู ซึ่งจะอยู่ที่ส่วนหัวสะนูว่าว ประกอบด้วย

๑. คันธนู ทำด้วยไม้ไผ่
๒. หูสะนู
๓. ปืนธนู ทำด้วยหวายหรือใบตาล หรือพลาสติก
๔. เชือกผูกปืนธนู นิยมใช้ในล่อนที่มีความเหนียวทน

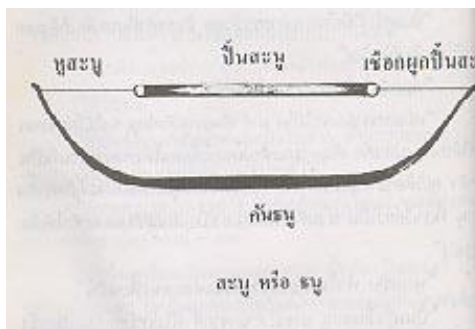
วัสดุอุปกรณ์

๑. หวายเป็นปล้องเท่า ๆ กัน ขนาดนี้วก้อย ยาว ๔ ปล้อง หรือตั้งแต่ ๙ กำมือขึ้น
๒. มีดตอกสำหรับปาด เหลาเป็นสะนู และคันสะนู
๓. เหล็กซี (เหล็กหมัด) ขนาดเล็กแหลม ประมาณสี่กำม่อม ตีปลายฝนให้แหลม สำหรับเจาะรูหัวสะนู
๔. ด้ายสำหรับทำสายต่อง หรือสายย่น (ห้วงหัวสะนูเพื่อร้อยครา)

โครงของตัวว่าว ทำด้วยไม้ไผ่ แล้วใช้กระดาษหรือพลาสติกติดเป็นตัวว่าว

ส่วนสะนูว่าว ทำโครงจากไม้ไผ่ และใช้หวายหรือพลาสติกในการทำ “ปืนสะนู”

ขั้นตอนการทำสนูว่าว

การทำสนูว่าวขั้นตอนแรกต้องหาไม้ไผ่มาทำคันสนูเสียก่อน นำไม้ไผ่มาเหลาให้ได้ขนาดปลายของคันสนูจะต้องเหลาให้อ่อนให้บางกว่าส่วนที่เป็นลำตัวกะให้สามารถโค้งปลายได้เมื่อได้คันสนูแล้วต่อไปต้องลั่นสนูที่เราเรียกว่า “ปิ่น” ส่วนที่เป็นลั่นนี้เองเมื่อเสียดสีกับลมจะทำให้เกิดเสียงดัง ปิ่นหรือลั่นสนูอาจทำมาจากสิ่งที่ไม่เหมือนกันเสียงจึงต่างกัน ทำได้จากใบตาล ใบมะพร้าว หวาย เถาวัลย์ ก็ได้ แต่จะให้ดีที่สุดต้องใช้ใบตาล นอกจากจะทนดีแล้วยังทำให้เสียงไพเราะอีกด้วย การนำเอาใบตาลมาฉีกให้ได้สัดส่วนกับสนูและขัดเกลาลั่นให้บาง ๆ เมื่อทำลั่นสนูได้แล้วก็ใช้ด้ายหรือเส้นไหมเส้นเล็ก ๆ มาผูกกับปลายสนูทั้งสองข้างระหว่างปลายทั้งสองข้างของเส้นไหมก็ผูกติดกับลั่นสนู ตรงรอยผูกระหว่างลั่นกับไหมทั้งสองด้านก็หาขี้ผึ้ง (ขี้สุต) หรือ (ชันณรงค์) มาติด

อุปกรณ์การทำว่าวสนู

๑. นำหวายตัดให้เกินขนาดความยาวที่กำหนดใบสัก ๑ ฝ่ามือ นำไปปลนไฟถ่าน หรือแก๊ส อ่อน ๆ ตัดให้ตรงด้านใดด้านหนึ่ง พอตัดได้แล้วให้รับเอาน้ำลูบหรือแช่สักครู่ เพื่อไม่ให้หวายคืนตัว
๒. ปาดเอาเป็นและหัวสนู โดยเล็งเอาด้านที่ตรงเป็นหลักเพื่อทำเป็นเริ่มปาด จากข้อหวายด้านหนึ่งไปพอประมาณช่วงกลางก็เปลี่ยนไปปาดจากข้อหวายอีกด้านหนึ่งเพื่อจะได้เล็งเอาความตรงของเป็นสนูไป นำใช้คมมีดตอกปาดชุดให้ได้พอประมาณก่อน ห้ามปาดลงลึก จากนั้นก็พลิกกลับด้านตรงข้ามกับที่ปาด ทำเหมือนกันกับด้านที่แล้ว
๓. ใช้ไม้ไผ่ผ่าเป็นริ้ว เหลาให้คล้ายคันธนู หรือคันศร ยาวตามต้องการ คือ ไม่ต่ำกว่า ๑ เมตร แล้วใช้ใบตาลหรือใบลานในสมัยก่อนแยกเป็นซี่ๆละประมาณ ๑ หรือ ๒ เซนติเมตร ให้สั้นกว่าคันธนูที่เหลาไว้ ๕๐ เซนติเมตร เป็นอย่างน้อย แล้วส่วนสุดใช้ไหมหรือด้าย ผูกเป็นเชือก

วิธีการเล่น/โอกาสในการเล่น

การเล่นสนูว่าว ถือว่าเป็นการเล่นพื้นบ้านอีกอย่างหนึ่งของชาวอีสานโดยทั่วไป ส่วนมากจะนิยมเล่นกัน ในช่วงเดือนเดือนสิบเอ็ด - เดือนสิบสอง ของแต่ละปี เหตุเพราะว่า

๑. ช่วงเดือนสิบเอ็ด - เดือนสิบสอง ประชาชนส่วนใหญ่ว่างจากการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว
๒. ช่วงเดือนดังกล่าวทางภาคอีสานมีลมพัดแรง ซึ่งเป็นลมในฤดูหนาว ทำให้ว่าวขึ้นสูง และใส่สนูว่าวเข้าไปแล้วจะทำให้มีดังเป็นจังหวะ มีความไพเราะมากเมื่อฟังในยามค่ำคืนถึงดึก คั่นเดือนหงาย

ผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-สกุล นายประวิทย์ ระสาสม ที่อยู่ ๑๐๕ หมู่ที่ ๒ ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ อายุ ๖๙ ปี

ส่วนที่ ๒ คุณค่าและบทบาทของวิถีชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

การนำไปใช้/ประโยชน์

เป็นการเล่นพื้นบ้าน ที่แฝงด้วยความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณีอีสาน นิยมเล่นในฤดูเก็บเกี่ยว (ปลายฝนต้นหนาว)

การทำนายฟ้าฝนจากว่าวสะนู

การทำนายฟ้าฝน การชักว่าวสะนู ว่าวสะนู ทำการชักตอนกลางคืนในวันใดวันหนึ่งของเดือนเจียง หรือเดือนยี่ ถ้าว่าวตกก่อน เที่ยงคืน แสดงว่าฝนจะน้อย ถ้าว่าวตกหลังเที่ยงคืน แสดงว่าฤดูการเพาะปลูกในปีถัดไปจะมีน้ำฝนปานกลาง แต่ถ้าว่าวติดลมตลอดทั้งคืนจนถึงเช้าแสดงว่าฝนจะดี มีน้ำมาก

ผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-สกุล นายประวิทย์ ระสาสม ที่อยู่ ๑๐๕ หมู่ที่ ๒ ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ อายุ ๖๙ ปี

๑.บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ผู้นำชุมชน

ส่งเสริมให้มีการเล่นพื้นบ้านในงานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน

- วัด

เปิดพื้นที่ลานวัด ลานธรรม ลานวิถีไทย ให้เด็กเยาวชน และผู้สนใจร่วมกิจกรรมตามโอกาสที่เหมาะสม

- โรงเรียน

๑. ส่งเสริมให้มีกิจกรรมการเล่นพื้นบ้านในงานกิจกรรมของโรงเรียน

๒. จัดทำทะเบียน รวบรวมข้อมูลการเล่นพื้นบ้าน เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่อไป

- หน่วยงานในท้องถิ่น

ควรสนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมนี้เป็นบางโอกาส เพื่อส่งเสริมให้การเล่นพื้นบ้านยังคงอยู่และสืบสานต่อไป

- อื่นๆ

ทุกคนควรมีส่วนร่วมเพื่อให้วัฒนธรรมการเล่นพื้นบ้านคงอยู่ต่อไป

ผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-สกุล นายประวิทย์ ระสาสม ที่อยู่ ๑๐๕ หมู่ที่ ๒ ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ อายุ ๖๙ ปี

ส่วนที่ ๓ มาตรการในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. โครงการ กิจกรรมที่มีการดำเนินงานของรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

☐ การศึกษา วิจัย (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

☐ การอนุรักษ์ พิธีกรรม (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

☐ การสืบสานและถ่ายทอด (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

☐ การพัฒนาต่อยอดมรดกภูมิปัญญา (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

☐ การดำเนินงานด้านอื่น ๆ (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

๒. มาตรการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่คาดว่าจะดำเนินการในอนาคต

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม)

- ส่งเสริมให้มีการประกวดแข่งขัน และมีการละเล่นว่าวสะนูในงานประเพณีสำคัญของชุมชน และในโอกาสต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

ผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-สกุล นายประวิทย์ ระสาสม ที่อยู่ ๑๐๕ หมู่ที่ ๒ ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ อายุ ๖๙ ปี

๓. การส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม (ถ้ามี)

(ระบุโครงการ/กิจกรรม หน่วยงานที่สนับสนุน วิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ)

- โรงเรียนผู้สูงอายุอำเภอลืออำนาจ ส่งเสริมให้มีการประกวดสะนูว่าว เป็นประจำทุกปี

ผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-สกุล นายประวิทย์ ระสาสม ที่อยู่ ๑๐๕ หมู่ที่ ๒ ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ อายุ ๖๙ ปี

ส่วนที่ ๔ สถานภาพปัจจุบัน

๑.สถานะการคงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ☐ มีการปฏิบัติอย่างแพร่หลาย
- ☒ เสี่ยงต่อการสูญหายต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาอย่างเร่งด่วน
- ☐ ไม่มีการปฏิบัติอยู่แล้วแต่มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนที่ต้องได้รับการฟื้นฟู

๒.สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม

-ลักษณะ/วิธีการถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบัน

ปัจจุบันมีการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น เป็นเกมการเล่นในกลุ่มเด็ก เยาวชน และชาวบ้านในบางกลุ่มที่มีภูมิปัญญาการทำว้าวสะนู ที่มีการถ่ายทอดจากพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย สอนวิธีการเล่น และกฎกติกาการเล่น

-ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้

ยังขาดการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และสังคมเท่าที่ควร

ผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-สกุล นายประวิทย์ ระสาสม ที่อยู่ ๑๐๕ หมู่ที่ ๒ ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ อายุ ๖๙ ปี

๓.รายชื่อผู้สืบทอดหลัก (เช่น บุคคล กลุ่มคน เป็นต้น)

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับสืบทอด/จำนวนปีที่สืบทอดปฏิบัติ	สถานที่ติดต่อ/โทรศัพท์
นายประวิทย์ ระสาสม	ปราชญ์ชุมชน สะนูว้าว	การเล่นสะนูว้าว	๒๐๖ ม.๒ บ.อำนาจ
นางนภวรรณ คานไธสง	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑	การเล่นสะนูว้าว	๙ ม.๑ บ.อำนาจ
นายอัมพร มาลัย	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๕	การเล่นสะนูว้าว	๓๘ ม.๕ บ.อำนาจ
นายจงสมิทธิ์ ทองเถาว์	ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอลืออำนาจ	การเล่นสะนูว้าว	๓/๑ ม.๔ บ.อำนาจ
นายพยุ่ง คารวะ	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเล่นสะนูว้าว	๑๔/๑ ม.๒ บ.อำนาจ
ดร.ภักพร บุญเคล้า	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเล่นสะนูว้าว	๕๗ ม.๔ บ.อำนาจ
นางรุจี คารวะ	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเล่นสะนูว้าว	๑๔/๑ ม.๒ บ.อำนาจ
น.ส.เบญญา หาระบุตร	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเล่นสะนูว้าว	๑ ม.๔ บ.อำนาจ
นางนภาพร สิงห์ขันธุ์	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเล่นสะนูว้าว	๑ ม.๔ บ.อำนาจ
นางวิมลศรี พลศรี	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเล่นสะนูว้าว	๒๓๒ ม.๒ บ.อำนาจ
นางประเสริฐ เพ็ญจันทร์	กรรมการสภาวัฒนธรรม	การเล่นสะนูว้าว	๐๘๑๒๖๖๘๒๙๐

ส่วนที่ ๕ การยินยอมของชุมชนในการจัดทำรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

(ไม่จำกัดจำนวน)

ชื่อ-สกุล นายจงสมิทธิ ทองเถาว์...สถานภาพ...ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอลืออำนาจ.

สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เช่น เป็นครูผู้สืบทอด เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ เป็นผู้นำชุมชน เป็นเจ้าหน้าที่ในชุมชน เป็นผู้ชม เป็นผู้รับบริการ หรือเป็นผู้สนับสนุนด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้อง)

ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอฯ และยินยอมให้เปิดเผยข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลงชื่อ จงสมิทธิ ทองเถาว์

(นายจงสมิทธิ ทองเถาว์)

ส่วนที่ ๖ ภาคผนวก

๑.เอกสารอ้างอิง

ระบุชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. ครั้งที่พิมพ์. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

-

๒.บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์. ตำแหน่ง (ถ้ามี). สัมภาษณ์. วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

ประวิทย์ ระสาสม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายวีระ ก้อนคำ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๔. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางนภวรรณ คานไธสง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายอัมพร มาลัย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๕. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายจงสมิทธิ ทองเถาว์ ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอลืออำนาจ. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายพยุ่ง คารวะ กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

ดร.ภักพร บุญเคล้า กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางรุจี คารวะ กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

น.ส.เบญญา หาระบุตร กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางนภาพร สิงห์ขันธุ์ กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

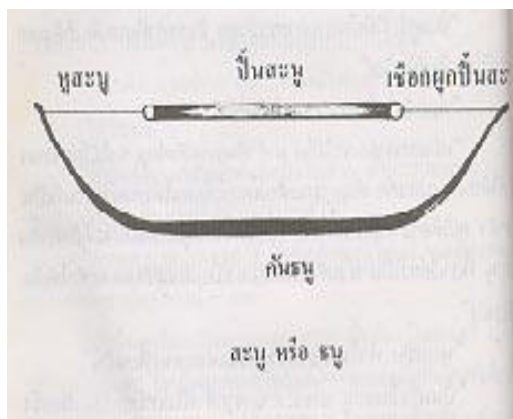
นางวิมลศรี พลศรี กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางประเสริฐ เพ็ญจันทร์ กรรมการสภาวัฒนธรรม. สัมภาษณ์. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

๓.รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

การเตรียมอุปกรณ์ สำหรับทำว่าวสะนู

ตัวอย่างว่าสะพานที่ใช้งานจริง

การจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เรื่อง การละเล่นว่าสะพาน

สาธิตวิธีการเล่นว่าสะพาน การจับว่าวก่อนปล่อย

สาธิตวิธีการเล่นว่าสะพาน การปล่อยว่าว

การสวดคาถาปลาช่อ (ปลาช่อน) : พิธีกรรมขอฝน

ส่วนที่ ๑ ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.ชื่อรายการ การสวดคาถาปลาช่อ (ปลาช่อน) : พิธีกรรมขอฝน
ชื่อเรียกในท้องถิ่น การสวดคาถาปลาช่อ

๒.ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☒ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☐ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

๓.พื้นที่ปฏิบัติ

ที่ตั้ง บ้านนาคู หมู่ที่ ๙ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอ ห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

ประวัติอำเภอห้วยตะพาน

สภาพทั่วไป

การตั้งอำเภอห้วยตะพาน

อำเภอห้วยตะพานเดิมมีฐานะเป็นตำบลอยู่ในเขตการปกครองของอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ ห่างจากอำเภออำนาจเจริญไปทางทิศใต้ประมาณ ๔๐ กิโลเมตร ประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๑๐ ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๑๐ โดยมีเขตการปกครอง ๔ ตำบล คือ ตำบลห้วยตะพาน ตำบลคำพระ ตำบลเค็งใหญ่ และตำบลหนองแก้ว

ต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๑๑ ทางราชการเห็นว่ามียาตำบลในเขตอำเภอม่วงสามสิบมีอาณาเขตใกล้เคียงกับที่ตั้งที่ว่าการกิ่งอำเภอห้วยตะพาน หากผนวกให้อยู่ในเขตการปกครองของกิ่งอำเภอห้วยตะพานราษฎรจะมีความสะดวกในการติดต่อสื่อสาร และทำให้กิ่งอำเภอห้วยตะพานเป็นปึกแผ่นและมีอาณาเขตกว้างขวางมากยิ่งขึ้น จึงได้รวมเอาตำบลโพธิ์เมืองน้อย ตำบลสร้างถ่อน้อย และตำบลจิกดู่ ซึ่งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี มาอยู่ในเขตการปกครองของกิ่งอำเภอห้วยตะพาน ตั้งแต่วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๑๑ ตามพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตอำเภอม่วงสามสิบและกิ่งอำเภอห้วยตะพาน อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๕๑๑ ลงวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๑๑ จึงทำให้กิ่งอำเภอห้วยตะพานมี ๗ ตำบล ต่อมาได้แยกตำบลเพิ่มอีก ๑ ตำบล คือตำบลรัตนวารี และยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ ตามพระราชกฤษฎีกาตั้งอำเภอห้วยตะพาน ลงวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๔

ข้อมูลการตั้งอำเภอห้วยตะพาน

จากการสำรวจศึกษาพื้นที่หมู่บ้านตำบลต่างๆ และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น ประวัติวัดและหมู่บ้านต่างๆ ที่มีผู้เขียนไว้ก่อนแล้วและหนังสือประวัติศาสตร์อีสานของเดิมวิภาคย์ พจนกิจ และหลักฐานด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุจากสถานที่ต่าง ๆ

ด้านภูมิประเทศ

สภาพทางด้านภูมิศาสตร์บริเวณอำเภอห้วยตะพานเป็นพื้นที่ลาดเอียงจากทิศเหนือบริเวณที่ตั้งอำเภอเมืองอำนาจเจริญ ลาดต่ำลงทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของอำเภอแต่ทางทิศตะวันตกและทิศใต้จะมีพื้นที่ลาดต่ำกว่า โดยมีสายน้ำขนาบทั้งสองด้าน คือ ด้านตะวันออก มีลำน้ำเซบก ซึ่งคำว่า บก ภาษาอีสาน หมายความว่า น้ำลด น้ำลงงวด หรือน้ำซึมลงใต้ดิน ในฤดูแล้งจนแห้งสายน้ำสายนี้จึงขาดและมีน้ำขังเป็นช่วง ด้านทิศตะวันตก มีลำน้ำเซบายหมายถึง ลำน้ำที่มีน้ำไหลระบายถ่ายเทตลอดปีจากการที่บริเวณอำเภอห้วยตะพานมีสายน้ำขนาบทั้งสองข้าง ทำให้บริเวณนี้อดีตเป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ชุ่มชื้น สลับกับพื้นที่ลุ่มเหมาะสำหรับการเกษตรจึงทำให้บรรพชนเลือกพื้นที่นี้สำหรับการตั้งหลักปักฐาน

ด้านยุทธศาสตร์การปกครอง

จากการที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ป่าสลับกับที่ลุ่มอันอุดมสมบูรณ์ และอยู่ระหว่างเขตอำเภอม่วงสามสิบกับอำเภอเชียงในจังหวัดอุบลราชธานี ด้านทิศใต้มีลำน้ำเซบายกั้น เขตอำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร มีลำน้ำเซบายกั้น และเขตอำเภอเมืองอำนาจเจริญ ด้านทิศเหนือและตะวันออกมีลำน้ำเซบกกั้น ในอดีตจึงมักจะมีพวกโจร ขโมยชุกชุม โดยเฉพาะ โจรขโมยวัว ควายของราษฎร อาศัยลำน้ำและป่าซึ่งเป็นอุปสรรคในการติดตามจับกุมทำให้ยากต่อการปราบปรามของเจ้าหน้าที่ เพราะบางพวกหนีออกจากอำเภออื่นมาหลบซ่อน จึงเป็นความจำเป็นในยุทธศาสตร์การปกครองซึ่งส่งผลให้จัดตั้งเป็นอำเภอขึ้น

ที่ตั้ง

อำเภอห้วยตะพาน ตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ ๕๖๖ กิโลเมตร มีพื้นที่การปกครองทั้งหมด ๕๔๐ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๒๕๗,๐๐๗ ไร่ ในพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ป่า ๔๕,๐๓๑ ไร่ ที่ทำการเกษตร ๑๖๑,๖๗๒ ไร่ และพื้นที่หมู่บ้าน ๕๐,๓๐๔ ไร่

การปกครองท้องถิ่น แบ่งออกเป็น ๘ ตำบล ๘๕ หมู่บ้าน ดังนี้

๑. ตำบลห้วยตะพาน
๒. ตำบลรัตนวารีศรีเจริญ
๓. ตำบลคำพระ
๔. ตำบลหนองแก้ว
๕. ตำบลสร้างถ่อน้อย
๖. ตำบลจิกคู่
๗. ตำบลโพนเมืองน้อย
๘. ตำบลเค็งใหญ่

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย เทศบาลตำบล จำนวน ๒ แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน ๖ แห่ง ดังนี้

๑. เทศบาลตำบลห้วยตะพาน
๒. เทศบาลตำบลรัตนวารีศรีเจริญ
๓. องค์การบริหารส่วนตำบลคำพระ

๔. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว
๕. องค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย
๖. องค์การบริหารส่วนตำบลจิกคู่
๗. องค์การบริหารส่วนตำบลโพนเมืองน้อย
๘. องค์การบริหารส่วนตำบลเค็งใหญ่

จำนวนประชากร

อำเภอสว่างแดนดิน มีประชากร ๕๐,๗๔๐ คน มี ๑๑,๒๘๖ ครัวเรือน แยกเป็นชาย ๒๕,๔๖๕ คน หญิง ๒๕,๔๗๕ คน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนบทเชื้อสายไทยลาว (ไทยอีสาน) และประชากรโดยทั่วไป นับถือศาสนาพุทธ และถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ยึดถืออุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง เป็นอุดมการณ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตการศึกษา และศาสนา

อำเภอสว่างแดนดินมีความโดดเด่นในการใส่ใจในการศึกษา มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาหลักธรรมในพุทธศาสนามีผู้อุปสมบทเป็นพระ และศึกษาพระธรรมพระวินัยจนได้ชื่อว่า เป็นเมืองพระ ซึ่งจะปรากฏหลักฐานว่ามีพระผู้ปฏิบัติธรรมและแสวงบุญมากมาย อาทิ

๑. พระครูสิงห์หารจารย์ (อิน) อดีตเจ้าอาวาสวัดโบสถ์องค์ที่ ๑ และเจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี กำเนิดที่บ้านหนองขอน ตำบลสว่างแดนดิน ป.ธ. ๔ (ธรรมยุต) มรณภาพ พ.ศ. ๒๔๔๗

๒. พระญาณวิเศษฐสมิทธิวีราจารย์ (พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยาโคม) วัดป่าสาละวัน
อำเภอมืองนครราชสีมา กำเนิดที่บ้านหนองขอน ตำบลสว่างแดนดิน มรณภาพ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๔

๓. พระอาจารย์มหาปิ่น ปัญญานโล เจ้าอาวาสวัดป่าแสนสำราญ น้องชายพระญาณวิเศษฐสมิทธิวีราจารย์ มรณภาพ พ.ศ. ๒๔๘๘

๔. พระครูพิศาลอรัญญเขต (จันทร์) อดีตเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น กำเนิดที่บ้านหนองขอน ตำบลสว่างแดนดิน

๕. เจ้าคุณพระศรีจันทร์วิมล (จัน) เจ้าอาวาสวัดศรีเมือง รองเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย กำเนิดที่บ้านหนองขอน ตำบลสว่างแดนดิน

๖. หลวงปู่ขาวอนาลโย บ้านบ่อชะเนง ตำบลหนองแก้ว อำเภอสว่างแดนดิน

๗. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ กรุงเทพฯ (มานิต ถาวโร ป.ธ.๙) ซึ่งเดิมมีถิ่นกำเนิดที่บ้านบ่อชะเนง อำเภอสว่างแดนดิน ได้ทำคุณประโยชน์แก่กิจการคณะสงฆ์ และทางบ้านเมืองนานัปการ

วัดที่มีชื่อเสียงและแหล่งโบราณวัตถุที่สำคัญ

๑. วัดพระศรีเจริญ ตั้งอยู่ที่บ้านสว่างแดนดิน หมู่ที่ ๘ ตำบลสว่างแดนดิน เป็นที่ประดิษฐาน พระเจ้าใหญ่ศรีเจริญ พระคู่บ้านคู่เมืองของชาวอำเภอสว่างแดนดิน

๒. วัดไชยคำ บ้านคำพระ หมู่ที่ ๒ ตำบลคำพระ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปโบราณ

๓. วัดสิทธิาราม บ้านหนองขอน หมู่ที่ ๒ ตำบลสว่างแดนดิน เป็นแหล่งศึกษาของพระสงฆ์ธรรมยุติ และวิปัสสนาธุระในอดีตมากมาย

๔. วัดบ่อชะเนง บ้านบ่อชะเนง หมู่ที่ ๑๐ ตำบลหนองแก้ว เป็นศูนย์ศึกษาปรีชาธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบันและมีวิหารหลวงปู่ขาวอนาลโย

๕. วัดบ้านโนนขาว บ้านโนนขาว หมู่ที่ ๔ ตำบลจิกคู่ มีวัตถุโบราณมากมาย เช่น ตู้พระไตรปิฎกฉบับอักษรขอม และเป็นศูนย์กลางการศึกษาปรีชาธรรมและสามัญในอดีต

๖. วัดบ้านโนนค้อ มีใบเสมาเก่าแก่ที่จารึกสร้างวัด พ.ศ. ๒๑๗๔

๗.วัดปัญญาสมณาราม บ้านรัตนวารี หมู่ที่ ๑ ตำบลรัตนวารี เชื่อว่าเป็นเมืองเก่าแก่ครั้งโบราณ มีการขุดพบพระเครื่องสมัยโบราณ คาดว่ามีอายุประมาณ ๑,๐๐๐ ปี

ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

ชาวอำเภอสว่างแดนดิน มีวิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อพุทธศาสนาเป็นแกนและผสมกับพราหมณ์ (ฮินดู) ฝัสาธรรมเนียมชาตอย่างผสมกลมกลืนโดยใช้ความเชื่อทางพุทธศาสนาสอดแทรกเชื่อมโยงกับความเชื่อเดิมของประชาชน ทำให้ประชาชนมีประเพณีวัฒนธรรมทั้งด้านจิตใจและวัตถุพิธีกรรมเป็นไปตามประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสานทั่วไป โดยมีฮีตสิบสองครองสิบสี่ยึดถือมาจนปัจจุบัน ประเพณีที่สำคัญ เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปคืออำเภอสว่างแดนดิน ได้จัดงานประเพณีลอยกระทงที่อำเภอสว่างแดนดินเป็นประจำทุกปี

แหล่งโบราณคดีที่สำคัญน่าจะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น

- ๑.แหล่งโบราณคดีโพธิ์เมือง หรือโนนเมือง บ้านกุดขุย ตำบลคำพระ มีสภาพเป็นเมืองเก่าที่มีคันคูรอบและมีการขุดพบวัตถุโบราณ เศษไห กระเบื้อง และอื่นๆ อีกมากมาย
- ๒.โนนจั่วหรือป่าโนนจั่ว บ้านขาด ตำบลเค็งใหญ่ มีสภาพเป็นเมืองเก่าแก่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ขุดพบขวานหินโบราณ อาวุธโบราณ และใบเสมาใหญ่ที่สุดในอำเภอสว่างแดนดินและวัตถุโบราณมากมาย
- ๓.วัดบ้านโพธิ์ขาว ตำบลจิกคู้ มีตุ้พระไตรปิฎกเก่าแก่สมัยขอม
- ๔.ภูดินที่ตั้งบ้านโพธิ์เมืองฟ้ามีด บ้านโพธิ์เมืองน้อย ตำบลโพธิ์เมืองน้อย

แหล่งอาชีพ

อำเภอสว่างแดนดิน มีการพัฒนาตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ในส่วนแผ่นดินธรรมนั้นอ้างอิงตามที่ได้กล่าวแล้ว ในส่วนของแผ่นดินทองหรือการทำมาหากิน อำเภอสว่างแดนดินเป็นที่เกิดของอาชีพต่างๆ ดังนี้

๑. บ้านคำพระ ฝัลายขิดบ้านคำพระ เป็นฝัายที่ทอด้วยมือ ที่วิจิตรงดงามมีลักษณะพิเศษมีมากมายหลายประเภทตามประโยชน์ใช้สอย เช่น ฝัายคลุมไหล่ ฝัายคลุมโต๊ะ สไบใหญ่เล็ก ชุดรับแขก ฝัายตัดเสื้อและผลิตภัณฑ์จากฝัายขิด เช่น หมอนขิด กระเป๋าจากฝัายขิด พวงกุญแจ ยาม รับสั่งทำและออกแบบตามความต้องการฝัายขิดของชาวคำพระ ได้รับรางวัลประเภทความสวยความงามรางวัลชนะเลิศอันดับที่ ๑-๓ ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในการประกวดที่ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๗ สามารถคว้ารางวัลชนะเลิศมาได้ ซึ่งลักษณะเด่นของฝัายขิดบ้านคำพระ คือเป็นฝัายฝัาย้อมด้วยสีธรรมชาติ คือ เปลือกไม้โดยวิธีผสมผสานระหว่างธรรมชาติกับธรรมชาติ และธรรมชาติกับเทคโนโลยี ปัจจุบัน ชาวบ้านคำพระ มีกลุ่มการผลิตมากมาย เช่นกลุ่มสตรีทอฝัาย กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหัตถกรรมในครอบครัวและทางราชการได้จัดตั้งศูนย์รวมจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นเมือง รวมเอาผลิตภัณฑ์พื้นเมืองจากหมู่บ้านตำบลต่าง ๆ ในอำเภอสว่างแดนดินแสดงและจำหน่าย อีกด้วย

๒. บ้านนาคู มีอาชีพที่สำคัญและสร้างรายได้ให้กับผู้คนในหมู่บ้านเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มหนุ่มสาวจะใช้เวลาวางในการเจียรไนพลอย เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว ซึ่งแต่ละเดือนจะมีรายได้ประมาณ ๔,๐๐๐ - ๖,๐๐๐ บาท สามารถแก้ไขปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างถิ่นส่งผลให้เศรษฐกิจของประชาชนในหมู่บ้านโดยรวมดีขึ้นศูนย์เจียรไนพลอยบ้านนาคู นายเสถียร กองแก้ว เป็นประธานกรรมการ ศูนย์นี้จัดให้มีการจดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย โดยมีการรับ

เจียรไนส่วนบุคคล โดยรับพลอยมาจากจังหวัดจันทบุรี และกรุงเทพมหานคร

๓. บ้านโพเมืองน้อย บ้านน้อยนาเวิน เป็นแหล่งปลูกหอมแดงพันธุ์พื้นเมืองและทอเสื้อกก ได้ถนอมบ้านเรือนจะเต็มไปด้วยราวตากหอมแดงซึ่งเป็นคนละพันธุ์กับหอมแดง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

๔. บ้านโนนค้อทุ่ง เป็นศูนย์รวมช่างตีเหล็ก ทำมีด ทำพั่ว จอบเสียม เคียว รับซุบเครื่องเหล็ก ดังกล่าว และนำไปจำหน่ายตามหมู่บ้านและอำเภอต่างๆ จนขนานนามว่าบ้านโนนค้อพั่ว

๕. บ้านชุมเหล็ก มีอาชีพทอเสื้อกก ที่มีลวดลายและลักษณะเด่นเป็นพิเศษ

๖. บ้านหนองแก้ว มีหัตถกรรมพื้นบ้าน คือสานหวด สานมวสำหรับนั่งข้าวเหนียว จำหน่าย

๗. บ้านโคกเลาะ เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่ง ที่สร้างชื่อเสียงให้กับอำเภอห้วยตะพาน คือ อาชีพทำขนมจีน จำหน่ายให้กับอำเภอใกล้เคียง กล่าวกันว่าขนมจีน (ข้าวปุ้น) คุณภาพดี กรรมวิธีสะอาด คือที่บ้านโคกเลาะ

๘. บ้านโนนค้อ มีอาชีพไม่เหมือนใครและทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน คือ การสานแห ซึ่งมีคุณภาพดีและทำสืบทอดกันมา มีทุกขนาดและความยาวก็คัดเลือกสั่งได้

๙. บ้านโพแพง ผลิตและจำหน่ายอุปกรณ์ถักทอพื้นเมือง เช่น กระสวย กี่ เหล่น หลา เป็นต้น

๑๐. บ้านเค็งใหญ่ มีการตัดชุดกีฬา ชุดวอร์ม และเสื้อผ้าทั่วไป นอกจากนั้นยังรับสั่งตัดชุดกีฬาทุกประเภท และมีผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ที่ทอจากโรงงานจำหน่าย ทั้งปลีกและส่ง หนุ่มสาวจะมีรายได้จากการรับจ้างเย็บผ้าวอร์ม โดยจะรับผ้าจากร้านผ้าวอร์มต่างๆไปเย็บ เช่น เจนจิราณ์วอร์ม อาทิตย์วอร์ม และยังมีหมู่บ้านต่างๆ หรือ รับไปเย็บละรับไปจำหน่ายทั่วประเทศ สร้างรายได้มากมายให้แก่ชาวบ้านเค็งใหญ่และอำเภอห้วยตะพาน เป็นการสร้างงานให้เกิดขึ้นกับท้องถิ่นอย่างแท้จริง

๑๑. บ้านโพนาหว้า มีอาชีพที่มีลักษณะพิเศษและทำติดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน คือ การทำน้ำตาลจากต้นตาล (ตาลโตนด) สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านบ้านโพนาหว้าในช่วงฤดูหนาวเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นยังมีอาชีพเสริมผลิตภัณฑ์ส่งออกคือ การนำเศษผ้ามาเย็บติดต่อกันเพื่อทำเป็นผ้าห่มกันหนาว ซึ่งได้รับความนิยมมาก เพราะคุณภาพดีและราคาถูกมาก เมื่อเปรียบเทียบกับ การซื้อตามท้องตลาดทั่วไปนอกจากนี้ยังมีการทำหมอนฟักทอง หมอนปักจำหน่าย เป็นต้น

๑๒. บ้านจิกตุ๋ บ้านตุ๋ บ้านหนองยอ มีอาชีพที่สำคัญคือ ค้าขายตุ๋เสื้อผ้า และเฟอร์นิเจอร์ทั้งปลีกและส่ง สร้างรายได้ให้กับบ้านจิกตุ๋ได้อย่างมาก และอาชีพหนึ่งที่กำลังได้รับความนิยม คือ การทำปลอกหมอน ผ้าปูที่นอน หมอนชุด หมอนปิกนิก จำหน่ายส่งออกทั่วประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะทางภาคเหนือและชายแดนประเทศลาว

จึงอาจกล่าวเป็นคำกลอนโดยสรุปว่า

ผ้าซิดคำพระชนะการประกวด

โพแพงก็อัสลักลวดลาย

อยากชิมรสหวานน้ำตาลโตนด

อีกโองม้งกรทั้งปลอกหมอนมากมี

เค็งใหญ่ชุดวอร์มชุดนักกีฬา

หอมแดงผักสดมีหมดมากพอ

เสื้อกกสาดหลายเชิญไปชุมเหล็ก

ข้าวปุ้นโคกเลาะอร่อยเหาะคนนิยม

ทั้งมวทั้งหวดหนองแก้วมีหลาย

แหเหล็กแหใหญ่โนนค้อพ้อมี

โพนาหว้ามี่หมดทั้งผ้าห่มเนื้อดี

ขอเชิญไปที่บ้านจิกตุ๋หนองยอ

ต้องการมีดพั่วที่ค้อทุ่งนั้นขอ

โพเมืองนะพ่อขอเชิญไปชม

พลอยใหญ่พลอยเล็กนาคูมีถม

ขอเชิญเยี่ยมชมของดีห้วยตะพาน

แหล่งท่องเที่ยว

อำเภอห้วยตะพานจัดได้ว่า เป็นอำเภอหนึ่งที่มีผู้คนมาเยือนอยู่ไม่ขาดสาย จากการศึกษาดูงานหมู่บ้านหรือโครงการที่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายมากหากไม่ได้เยี่ยมชมสถานที่ที่จะนำเสนอต่อไปนี้เพราะแฝงด้วยความงดงาม และความเป็นเอกลักษณ์ในตัวเองซึ่งจะขอแนะนำ ดังนี้

๑. ศูนย์แสดงสินค้าและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ตำบล ตั้งอยู่ข้างสำนักงานเทศบาลตำบลห้วยตะพาน เป็นศูนย์รวมสินค้าพื้นเมือง เช่น เครื่องจักสานต่าง ผ้าซิด พรมเช็ดเท้า ดอกไม้ประดิษฐ์ ฯลฯ

๒. ศูนย์รวมและจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นเมือง อำเภอห้วยตะพาน ถือได้ว่าเป็นร้านแสดงสินค้าแห่งแรกของอำเภอห้วยตะพาน ตั้งอยู่บริเวณ อบต.ตำบลคำพระ ริมถนนน้ำปลีก ห้วยตะพาน ภายในศูนย์จะมีผลิตภัณฑ์พื้นเมืองจากหมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ ของอำเภอห้วยตะพาน เพื่อจัดจำหน่ายโดยเฉพาะผ้าซิดมีมากมายหลายแบบไว้คอยต้อนรับผู้ไปเยี่ยมชม

๓. พระเจ้าใหญ่ศรีเจริญ เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิราบปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑.๓๐ เมตร (๕๑ นิ้ว) สูงจากยอดพระสงฆ์เบื้องล่างถึงพระเศียร สูง ๒ เมตร (๘๐ นิ้ว) ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดพระศรีเจริญ เล่ากันว่าสร้างมาแล้ว ๗๕๐ ปี เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองที่ศักดิ์สิทธิ์ ในเดือน ๔ ขึ้น ๘-๑๕ ค่ำ จะเป็นเทศกาลนมัสการองค์พระศรีเจริญ จะมีชาวอำเภอห้วยตะพาน อำเภอใกล้เคียง แม้กระทั่งประชาชนในประเทศลาวก็มาร่วมนมัสการและปิดทองขอพรพระเจ้าใหญ่ด้วย

๔. ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ เป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ที่มีพื้นที่ครอบคลุมตำบลสร้างถ่อน้อยทั้งตำบลและตำบลจิกคู่บางส่วน ถือได้ว่าเป็นมรดกของชาติ และป่าชุมชนผืนเดียวที่ยังคงรักษาสภาพความเป็นป่าได้อย่างสมบูรณ์ ด้วยความรักป่านี้เองทำให้ป่าดงใหญ่มียังคงจะมีอยู่คู่อำเภอห้วยตะพาน

๕. หนองหาน เป็นแหล่งน้ำที่ใสสะอาด อยู่ทิศใต้ของบ้านสร้างถ่อนนอกมีดอนแม่มายเป็นเกาะกลางน้ำ ริมหนองหานมีทิวทัศน์ที่สงบร่มรื่น น้ำพักผ่อนหย่อนใจ เดิมหนองหานแห่งนี้ เคยเป็นที่จัดงานสงกรานต์และจุดบั้งไฟ ประจําปี

๖. สร้างถ่อ เชื่อกันว่าเป็นท่อนไม้แก่นที่ยังฝังอยู่กลางน้ำซบ เชื่อว่าเป็นบั้งไฟของผาแดงเชียงเพียร มาตกบริเวณนี้ อยู่ทางทิศใต้ของบ้านสร้างถ่อนนอก ห่างจากวัดบ้านสร้างถ่อนนอก ประมาณ ๕๐๐ เมตร

๗. ศูนย์ศิลปาชีพป่าดงใหญ่ ตั้งอยู่โรงเรียนบ้านสร้างถ่อนนอก ตำบลสร้างถ่อนน้อย ได้รับการคัดเลือกรางวัลชนะเลิศเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ในการประกวดผ้าไหมและออกแบบชุดราตรี ที่ อ.ภูพาน จ.สกลนคร จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

๘. บ้านนาคู เป็นหมู่บ้านที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองและชนะเลิศการประกวดอีกหลายโครงการระดับภาค ระดับประเทศ แวะเยี่ยมบ้านนาคูแล้วเยี่ยมชมศูนย์เจียรไนพลอยและเครื่องประดับอัญมณีทุกชนิด รอการเยี่ยมชมห่างจากบ้านนาคูไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑ กิโลเมตร จะมีตาล ๑๑ ยอด ซึ่งเป็นที่น่าแปลกมาก ได้ถ่ายทำเป็นบทโทรทัศน์ออกเผยแพร่ครั้งหนึ่ง บ้านนาคูจะมีเส้นทาง แยกจากบริเวณบ้านบ่อชะเนง ทางทิศใต้ก่อนจะถึงอำเภอห้วยตะพาน หากเดินทางจากปากทางขมิ้นสู่อำเภอห้วยตะพาน จะมีป้ายบอกชัดเจนแยกไปประมาณ ๕ กิโลเมตร และหนองสีไฉ เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ

๙. บ้านโคกเลาะ ศูนย์ผ้าออร์มเค็งใหญ่ และโนนจั่ว ตั้งอยู่ถนนห้วยตะพาน ขมิ้น และเส้นทางแยกจากบ้านโคกเลาะ สู่บ้านชาดสามัคคี เป็นทั้งสถานที่ดูงานและแหล่งท่องเที่ยว แหล่งศึกษาโดยบ้านโคกเลาะตั้งอยู่ริมถนนห้วยตะพาน ขมิ้น จากบ้านโคกเลาะไปทางทิศเหนือจะไปบ้านเค็งใหญ่ บ้านชาดและถึงถนนขยางกูร (ปากทางบ้านชาดสามัคคี) ที่บ้านโคกเลาะจะได้ชมการทำขนมจีน ที่บ้านเค็งใหญ่

เยี่ยมชมศูนย์ผ้าอ้อม บ้านเคิ่งใหญ่มีผ้าอ้อม และชุดกีฬา ขายในราคาต้นทุน แล้วเดินทางต่อไปบ้านชาดชมโนนจัวที่เป็นโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่น ขวานหินโบราณ อาวุธโบราณ ใบเสมาใหญ่ เป็นต้น

ประวัติชุมชนบ้านนาคู

บ้านนาคู หมู่ ๙ ก่อตั้งขึ้นราว พ.ศ. ๒๓๗๘ โดยนายจิเน็ง นำพรรคพวกมาจากบ้านโพนขาว ประมาณ ๗ ครอบครัว มาหาแหล่งทำกินแห่งใหม่พบบริเวณหมู่บ้านเป็นแหล่งน้ำลำห้วยอุดมสมบูรณ์อยู่ริมป่าใหญ่ (ป่าดงใหญ่ด้านตะวันตก) จึงได้รวมตัวก่อตั้งเป็นหมู่บ้าน ชื่อว่าบ้านบึง และทำคันคูกันลำห้วยที่ไหลมาจากป่าดงใหญ่เป็นที่ทำนาจนกลายเป็นชื่อหมู่บ้านว่าบ้านนาคู ต่อมาเกิดโรคระบาด ประมาณ พ.ศ.๒๓๙๕ นายสีโว หัวหน้าหมู่บ้านได้พาสมาชิกหมู่บ้านนาคูย้ายมาตั้งที่หมู่บ้านใหม่ที่บริเวณดงอีเข็นสร้อย (บริเวณที่ตั้งโรงเรียนบ้านนาคูปัจจุบัน) ต่อมาด้วยความเชื่อถือเรื่องผีสา่งต่าง ๆ จึงย้ายต่อมาตั้งทิศเหนือดงอีเข็นสร้อยเล็กน้อย จนเป็นที่ตั้งของบ้านนาคูปัจจุบัน หมู่บ้านนาคูแห่งนี้ถือได้ว่าเป็นหมู่บ้านแรก ที่ได้วางรากฐานในการพัฒนา โดยนำการพัฒนาทางด้านจิตใจนำการพัฒนาทางด้านวัตถุ ซึ่งเป็นการพัฒนายั่งยืนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง จากวันนั้นเป็นต้นมามีการแผ่ขยายการพัฒนาตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ไปสู่ทุกหมู่บ้านในอำเภห้วยตะพาน จนทำให้อำเภห้วยตะพานอำเภแรกที่ใช้แนวทางพัฒนาตามรูปแบบการพัฒนาตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ผลทำให้อำเภห้วยตะพานเป็นผู้รักสงบ มีการพัฒนาตน พัฒนาอาชีพ พัฒนาสังคมได้อย่างมั่นคง มีแหล่งอาชีพในหมู่บ้านเกิดขึ้นอย่างมากมาย

๔.สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

สวดคาถาปลาช่อเป็นพิธีกรรม คือการกระทำ หรือกิจกรรมที่ทำเนื่องในความเชื่อของบุคคล เพื่อแสดงถึงความอ่อนน้อมบูชา และสื่อสารต่อสิ่งที่ตนเชื่อถือเพื่อให้สิ่งที่ตนเชื่อถือพอใจ แล้วจะบันดาลความสุขและความร่มเย็นมาสู่ผู้ประกอบพิธีกรรม

พิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อเป็นพิธีกรรมที่ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดติดต่อกันมายาวนาน ตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน คาดว่าน่าจะมาพร้อมกับการตั้งหมู่บ้านนาคู ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภห้วยตะพาน จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งปัจจุบันถูกแยกมาเป็นจังหวัดอำนาจเจริญ จากการสืบค้นประวัติหมู่บ้าน นาคูแห่งนี้มีอายุประมาณ ๑๐๐ ปีเศษ และพิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อ ที่ได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาโดยลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีใดที่มีฝนไม่ตกตามฤดูกาล หรือ มีฝนแล้ง ฝนทิ้งช่วงเป็นติดต่อกัน ปราชญ์ชาวบ้านภูมิปัญญาท้องถิ่น พระสงฆ์และชาวบ้านจะร่วมกันประกอบพิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อ ซึ่งถือกันว่าเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์และก่อให้เกิดฝนตกเป็นกำลังใจในการอาชีพทำนาเป็นอย่างดี

อุปกรณ์ในการประกอบพิธี

๑. สระน้ำจำลอง โดยชาวบ้านจะร่วมกันสร้างสระจำลอง ซึ่งมีขนาดกว้างประมาณ ๑.๐๐ เมตร ยาวประมาณ ๑.๕๐ เมตร สามารถเก็บกักน้ำได้ เสร็จแล้วสานตาข่ายล้อมสระไว้ทุก ๔ ด้าน

๒. รูปปั้นสัตว์น้ำจำลองด้วยดินเหนียว เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา จอก แหน เต่า และปลาช่อ (ปลาช่อนจำลอง)

๓. สัตว์น้ำของจริง เช่น เต่า กุ้ง หอย ปูและที่สำคัญคือปลาช่อน (ปลาช่อ) ต้องจัดให้มีทุกครั้ง ซึ่งจะขาดเสียมิได้

ขั้นตอนการประกอบพิธีสวดคาถาปลาช่อน

ขั้นตอนที่ ๑ การสร้างสระน้ำจำลอง

ภายในบริเวณสระน้ำจำลองจะมีรูปปั้นสัตว์น้ำนานาชนิดเช่น เต่า กุ้ง หอย ปู ปลา และสัตว์น้ำจริง ๆ ที่จะขาดไม่ได้ คือ ปลาช่อน จะต้องจัดให้มีทุกครั้งที่มีการประกอบพิธีกรรม สระน้ำนี้จะล้อมรอบด้วยไม้ไผ่สานเป็นตาข่ายล้อมทุกด้าน ป้องกันปลาหนีออกไป หรือป้องกันสัตว์มาทำลาย หรือขโมยปลาไปกิน

ขั้นตอนที่ ๒ พิธีบวงสรวงพญาแถน

แถน (พญาแถน) เป็นเทวดาหรือผีฟ้าอยู่บนสวรรค์ มีอำนาจบันดาลให้เกิด ปรากฏการณ์ต่างๆ แก่มนุษย์ สัตว์ และพืชพันธุ์ธัญญาหารบนโลกได้ ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือแถนมาก ยามทุกข์ร้อนสิ่งใด มักจะบนบานให้แถนช่วยเหลือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการทำนา คือ ชาวบ้านเชื่อว่า แถนมีอำนาจสั่งให้ฝนตกได้แต่ละปี จึงมีพิธีจุดบั้งไฟบูชาแถนเพื่อให้แถนสั่งให้ผู้มีหน้าที่ทำให้ฝนตก เช่น นาค พระพิรุณประทานฝนลงมาให้ โดยจัดให้มีพิธีบวงสรวงพญาแถน (พิธีพราหมณ์) เครื่องบวงสรวงในพิธีจะเป็นธัญพืช ประกอบด้วยผลไม้ ๙ ชนิด ได้แก่ กล้วย น้ำหว่า ส้มโอ แตงโม ส้มเขียวหวาน มะละกอ พุทรา มังคุด สับปะรด ฝรั่ง น้ำเปล่า น้ำแดง และขนมหวานอื่น ๆ

"แถน"เป็นเทพดั้งเดิมของชนเผ่าไท เป็นผีที่มีอิทธิพลต่อการทำมาหากิน ต่อความเป็นอยู่ของผู้คน เพราะว่าเป็นผู้ที่สร้างทุกสิ่งทุกอย่างในโลกไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ ลม ไฟ หรือเครื่องมือเครื่องใช้ทุกอย่าง พระยาแถนเป็นผู้สร้าง อิทธิพลของพระยาแถนมีมากมายเหลือเกิน จึงทำให้ผู้คนกลัวมากและเมื่อมีปัญหาอะไรก็รู้ว่าสาเหตุที่จะปิดป่าได้คือต้องไปขอให้พระยาแถนช่วย เพราะฉะนั้นพิธีที่สำคัญมากต่อการทำมาหากินและการปลูกข้าวของคนไทยหรือคนถิ่นไทยลาว คือ พิธีจุดบั้งไฟ เพื่อส่งสารไปถึงพระยาแถน ขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล พิธีกรรมในประเพณีจุดบั้งไฟ เป็นพิธีที่ไม่สามารถทำขึ้นโดยคนเพียงไม่กี่คน แต่เป็นเรื่องของคนทั้งชุมชนทั้งสังคมต้องให้ความร่วมมือ ร่วมใจกันที่จะแก้ปัญหาวิกฤตในสังคมตัวเองและบทบาทของพิธีกรรมนี้ไม่ใช่เพียงแต่จะบันดาลให้ฝนตกมาได้ตามความเชื่อของท้องถิ่น แต่มีความหมายอีกมากมายต่อความเป็นอยู่ของชุมชนของสังคมชาวในสังคมไทย พิธีกรรมมีความสำคัญต่อการสร้างจิตสำนึกความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การสร้างจริยธรรม คุณธรรมของท้องถิ่นโดยผ่านพิธีกรรมต่างๆ

นอกจากพิธีจุดบั้งไฟที่แสดงให้เห็นถึงความเดือดร้อนของผู้คน ที่จำเป็นต้องขออำนาจจากพระยาแถนช่วยเหลือแล้ว ความอ่อนน้อมของคนไทยที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ จะเห็นได้จากการเรียกชื่อสิ่งที่มีความสำคัญต่าง ๆ ด้วยคำว่า แม่ เช่น ข้าวก็จะมีคำว่า "แม่โพสพ" เป็นเทพธิดาแห่งข้าว แม่นั้นเป็นผู้ให้กำเนิด เป็นผู้ที่มิบทบาทสูงที่สุดในครอบครัวและสิ่งที่มีคุณประโยชน์ทั้งหลายในสังคมไทยนั้น มักจะใช้คำว่าแม่เป็นคำเรียกชื่อไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ แม่ธรณี ฯลฯ การใช้คำว่า "แม่" เรียกข้าวก็ถือเป็น การให้การยกย่องมากที่สุด ข้าวมีความสำคัญก็เพราะว่าข้าวเป็นผู้ให้ชีวิตแก่มนุษย์ เพราะฉะนั้น หน้าที่ที่มนุษย์ต้องตอบแทนคือมนุษย์ต้องเลี้ยงดูพุ่มพักเลี้ยงดูข้าวด้วย ข้าวมีขวัญข้าว ซึ่งเหมือนกับมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ ต้องมีขวัญ ขวัญนั้นสามารถที่จะกระเทาะกระเียนเจ็บไข้ได้ป่วยหรือไม่พึงพอใจได้ เพราะฉะนั้นถ้าต้องการให้อยู่ดีมีสุข ต้องเอาอกเอาใจขวัญของข้าว

ขั้นตอนที่ ๓

จัดให้มีการตั้งพานบายศรี เพื่อบายศรีสู่ขวัญ อัญเชิญขวัญน้ำมาร่วมพิธี เมื่อได้เวลาที่เหมาะสม พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีตั้งขันธ ๕ และขันธ ๘ เพื่อขอขมาพญาแถน พิธีกรเชิญประธานในพิธีจุดเทียน บูชาแล้วป่าวชุมนุมเทวดาอารักษ์ มาร่วมพิธีเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสิริมงคลในพิธีเมื่อกล่าวเสร็จพราหมณ์จะเชิญประธานในพิธี และแขกที่มาร่วมกิจกรรมปักธูปเครื่องบวงสรวงเสร็จแล้วเชิญประธานจุดเทียนบายศรี และประกอบพิธีจนเสร็จพิธี

ขั้นตอนที่ ๔

การรำบวงสรวงพญาแถน ที่ชาวบ้านนาคูอำเภห้วยตะพานถือปฏิบัติติดต่อกันมาโดยตลอดจะเป็น

การรำเช็งกลองตุ้ม เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบมีเพียงกลองตุ้มตีให้เข้าจังหวะกับการรำรำ การรำรำจะเป็นผู้สูงอายุ มีท่ารำที่เชื่องช้า ตามจังหวะกลอง การแต่งกายจะแต่งกายด้วยผ้าย้อมครามแบบโบราณ โดยผู้ชายจะนุ่งโสร่ง ผู้หญิงจะนุ่งผ้าไหมมัดหมี่ หรือผ้าย้อมคราม

ขั้นตอนที่ ๕ พิธีการทางศาสนา

-โยงด้ายสายสิญจน์จากสระน้ำจำลอง มายังโถ๊ะหมูปูชา ที่ศาลาพิธีสงฆ์ พระพุทธรูป และบาตรน้ำมนต์

-นิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ / พิธีสวดคาถาปลาช่อ จำนวน ๙ รูป

-ประธานสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนา เรื่อง พญาคันคาก (คางคก)

-พระสงฆ์สวดคาถาปลาช่อ (ปลาช่อน) ๑๐๘ จบ

ในสมัยโบราณ นิยมสวดคาถาปลาช่อ ๗ คีน แต่ปัจจุบันนิยมสวดตามกำลังวัน คือ วันที่ทำพิธีตรงกับวันจันทร์ที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๕๓ (สวด ๑๕ จบ) พิธีสวดคาถาปลาช่อ ชาวบ้านจะจัดเครื่องสักการะ คาย (ขันธ ๕) นิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป มาเจริญ พระพุทธมนต์ให้ครบ ๓ วัน สวดคาถาปลาช่อ และสวดเจ็ดตำนานยอใช้เวลาในการสวดวันละ ๑๐๘ จบหากสวดไม่ครบในหนึ่งวัน จะสวดตามกำลังวันก็ได้ คือ วันอาทิตย์ สวด ๖ จบ วันจันทร์ ๑๕ จบ วันอังคาร ๑๐ จบวันพุธ ๑๗ จบ วันพฤหัสบดี ๑๙ จบ วันเสาร์ ๗ จบ

เมื่อสวดได้ครบตามกำหนดแล้วชาวอีสานเชื่อว่าฝนจะตกในไม่ช้า

คาถาขอฝน (คาถาสุญโต) มีดังนี้

“สุญโต จะ มหาเถโร มหาภาโย มะโหทะโร
 นิละวันโณ มหาเตโช ปะวัสสันตุ วะลาหะกา
 ฉันนา เม กุฎฐิก สุธา นีวาตา
 วัสสะ เทวะ ยะถาสุขัง
 จิตตัง เม สุสะมาหิตัง วิมุตตัง
 อาตาปี วิหะรามิ วัสสะ เทวาติ”

๕.ประวัติความเป็นมา

ความเชื่อเรื่อง...การขอฝนของชาวอีสาน

ชาวอีสานมีความเชื่อในการขอให้ฟ้าฝนตกลงมาในยามที่ฝนขาดช่วงจนพืชไร่เสียหาย โดยการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์สวดคาถาขอฝน มีชื่อเรียกคานี้ต่างกันไป เช่น คาถาปลาช่อ (ปลาที่อยู่ตามโคลนตมในหนองน้ำที่ขาดน้ำ ต้องทนแดดทนลม) ฯลฯ ในพิธีก็มีการประกอบพิธีหลากหลายอย่าง เช่น ขุดบ่อขนาดเล็กในวัดข้างๆ ประรำพิธีที่พระสงฆ์ นั่งในบ่อน้ำมีการนำปลาหลายชนิดมาปล่อยไว้ ตกแต่งด้วยพืชน้ำ เช่น จอก แหน บัว หย้าต่างๆให้สวยงาม แล้วโยงสายสิญจน์ มายังพระพิธี ความเชื่อเหล่านี้มีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา อันมีมาแต่ยาวนาน มีเค้ามาจากนิทานชาดก(นิทานที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า) ความว่า

ในสมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้า ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน เมืองสาวัตถี แคว้นโกศล ทรงปรารภ การบันดาลให้ฝนตกทั่วเมือง เรื่องมีอยู่ว่า ... ในสมัยนั้น ท้าวทั้งแคว้นโกศลเกิดภัยแล้งฝนไม่ตกหลายเดือน ชาวกล้าเหี่ยวแห้ง สระน้ำแห้ง ขอดเหลือแต่โคลนตม ปลาตายเกลื่อนกลาด ฝูงนก ฝูงกาบินว่อน ชาวเมืองสาวัตถีและฝูงสัตว์เกิดเดือดร้อนกันไปทั่ว แม่น้ำในสระวัดเชตวันก็เหือดแห้งเช่นกัน ปลากระเสือกกระสนหนีตายเข้าไปในเปลือกตม รุ่งเช้า พระพุทธองค์ ได้ทรงตรวจดูสรรพสัตว์ ทรงเห็นความเดือดร้อนนั้นแล้ว ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อสรรพสัตว์ หลังจากเสด็จกลับมาจาก

บิดพบาตแล้ว ได้ประทับยืนอยู่ที่บันไดสระในวัด เขตวัน ตรัสเรียกพระอานนทให้นำผ้าอาบน้ำมาถวายพระองค์ ด้วยมีพระประสงค์จะสงรงน้ำในสระ แม้พระอานนทจะทูลว่าน้ำในสระมีแต่ตม ไม่มีน้ำมิใช่หรือ ก็ทรงตรัสว่า " อานนท ธรรมดากำลังของพระพุทธเจ้าใหญ่หลวงนัก เธอจงนำเอาผ้าอาบน้ำมาเถิด " พระเถระได้นำผ้ามาถวายแล้ว พระพุทธองค์ทรงนั่งผ้าด้วยชายข้างหนึ่ง ทรงคลุมพระสรีระด้วยชายข้างหนึ่ง ประทับยืนที่บันไดตั้งพระทัยว่า เราจักสงรงน้ำในสระ ทันใดนั้นเอง แท่นศิลาอาสน์ของท้าวสักกะก็แสดงอาการร้อน ท้าวเธอทราบเรื่องนั้นแล้วจึงบัญชาให้วาลหก เทวราชเจ้าแห่งฝน บันดาลฝนให้ตกทั่วแคว้นโกศลโดยไม่ขาดสายครู่เดียวเท่านั้น น้ำก็เต็มสระ ท่วมถึงบันไดสระ พระพุทธองค์ทรงลงสงรงน้ำในสระแล้ว ทรงครองผ้าสองชั้นสีแดง คาดรัดประคต ทรงครองสุคติจีวร เฉวียงพระอังสะ เสด็จประทับในพระคันธกุฎี

ในเวลาเย็น พวกภิกษุประชุมกันในธรรมสภายกเรื่องพระพุทธองค์ทรงบันดาลให้ฝนตกด้วยพระกรุณาในชาวเมืองและสรรพสัตว์ขึ้นมาสนทนากัน พระพุทธองค์จึงได้ตรัส อติตนิทานมาสาธกดังนี้ว่า...

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ที่ห้วยแห่งหนึ่ง มีเถาวัลย์รกรงรัง พระโพธิสัตว์เกิดเป็นปลาช่อนตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ในห้วยนั้น สมัยนั้น เกิดภัยแล้งฝนไม่ตกเช่นเดียวกัน ฝูงปลาต่างดิ้นรนเอาชีวิตรอดด้วยเปลือกตมฝูงนกการุมจิกกินหมู่ปลา ปลาช่อนนั้นเห็นความพินาศของหมู่ญาติ จึงทำสักการิยาให้ฝนตกด้วยการแหวกออกจากเปลือกตม มองดูอากาศแล้วบันลือเสียงแก่เทวราชปชุนนะว่า

" หมู่ปลาเดือดร้อนมาก ข้าพเจ้ารักษาศีลไม่เคยกินปลาด้วยกันตลอดชีวิต ด้วยความสัตย์นี้ ขอท่านจงให้ฝนตกลงมาเถิด " แล้วกล่าวคาถาว่า

" ปชุนนเทพ ท่านจงคำรณคำรามให้ฝนตกมา

ทำลายชุมทรัพย์ของฝูงกา ทำฝูงกาให้ได้รับความเศร้าโศก

และช่วยปลดปล่อยข้าพเจ้าและหมู่ญาติ ให้พ้นจากความเศร้าโศกเถิด "

ฝนหาใหญ่จึงตกลงมาช่วยชีวิตสัตว์ให้รอดพ้นจากความตายได้

ความเชื่อเรื่องการสวดคาถาปลาช่อ

เป็นการสมทานรักษาศีล อังสัจจกริยาของพญาปลาช่อ เพื่อให้ฝนตก มูลเหตุแห่งการสวดคาถาปลาช่อ เพื่อขอฝน มีเรื่องเล่าไว้ในตำนานว่า

ครั้งอดีตกาลพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาปลาช่อ (พญาปลาช่อน)อาศัยอยู่ในห้วยแห่งหนึ่ง คราวหนึ่งเกิดฝนแล้งน้ำในห้วยแห้งงวดฝูงปลากำลังจะตาย พญาปลาช่อแหวกโคลนขึ้นมาทำ สัจจกริยาเปล่งวาจาขึ้นว่า "ดูกรฝน ข้าพเจ้าถึงความทุกข์ยากเพราะอาศัยฝูงปลาทั้งหลาย เมื่อข้าพเจ้าได้รับความทุกข์ยากเช่นนี้ เหตุใดท่านจึงไม่ตกลงมา ข้าพเจ้ากำหนดเป็นปลา แต่ข้าพเจ้าไม่เคยเคี้ยวกินปลาเลย แม้แต่ตัวเล็ก ๆ ประมาณเท่าเม็ดข้าวสาร มิได้กินสัตว์เหล่าอื่นที่มีชีวิตแม้แต่ สักครั้งเดียว"

ด้วยสัจจกริยาของพญาปลาช่อ เมื่อเปล่งคาถาจบฝนก็ตกลงมาทันที ทั้งนี้ เป็นด้วยอำนาจศีลธรรมและสัจจการมีของพญาปลาช่อ ฝูงปลาจึงรอดพ้นจากความตาย การสวดคาถาปลาช่อจึงถือเป็นประเพณีที่สืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ หากเราพิจารณาให้ดีจะเห็นได้ว่า การขอฝนโดยการสวดคาถาปลาช่อ ก็คือการสอนคนให้รักษาสัจจะ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๆ สังคมจะเป็นสุขถ้วนหน้ากัน

พิธีสวดคาถาปลาช่อ เป็นประเพณีที่ชาวบ้านได้ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นประจำทุกปีในกรณีที่ฝนแล้ง

หรือฝนทิ้งช่วง โดยมีผู้เฒ่า ผู้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาสวัดและประชาชนทั่วไปในชุมชน เป็นผู้ร่วมกันอนุรักษ์ สืบสาน ไว้จนถึงปัจจุบัน

พิธีสวดคาถาปลาช่อ

ชาวบ้านจะจัดเครื่องสักการะ คาย(ขันธ ๕) นิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ให้ครบ ๓ วัน สวดคาถาปลาช่อและสวดเจ็ดตำนานย่อ ใช้เวลาในการสวดวันละ ๑๐๘ จบ หากสวดไม่ครบ ในหนึ่งวันจะสวดตามกำลังวันก็ได้ เช่น วันอาทิตย์สวด ๖ จบ วันจันทร์ ๑๕ จบ วันอังคาร ๑๐ จบ วันพุธ ๑๗ จบ วันพฤหัสบดี ๑๙ จบ วันเสาร์ ๗ จบ เป็นต้น เมื่อสวดได้ครบตามกำหนดแล้วชาวอีสานเชื่อว่าฝนจะตกในไม่ช้า

๖.ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระดังต่อไปนี้

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล ประกอบด้วย ประเภท สถานที่ แหล่งปฏิบัติ ระเบียบพิธีกรรม การประพฤติปฏิบัติของการแสดงออกนั้น ๆ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ และความเชื่อ

ภูมิหลังและความเป็นมา

พิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อเป็นพิธีกรรมที่ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดติดต่อกันมายาวนานตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน คาดว่าน่าจะมีมาพร้อมกับการตั้งหมู่บ้านนาคู ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอ หัวตะพาน จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งปัจจุบันถูกแยกมาเป็นจังหวัดอำนาจเจริญ จากการสืบค้นประวัติหมู่บ้าน นาคูแห่งนี้มีอายุประมาณ ๑๐๐ ปีเศษ และพิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อ ที่ได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาโดยลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีใดที่มีฝนไม่ตกตามฤดูกาล หรือ มีฝนแล้ง ฝนทิ้งช่วงเป็นติดต่อกัน

ปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น พระสงฆ์และชาวบ้านจะร่วมกันประกอบพิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อ ซึ่งถือกันว่าเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์และก่อให้เกิดฝนตกเป็นกำลังใจในการอาชีพทำนาเป็นอย่างดี

ทั้งนี้ เชื่อว่าเมื่อดำเนินการการจัดกิจกรรมตามพิธีการครบขั้นตอน ดังกล่าวแล้วจะทำให้ฟ้า ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล และก่อนดำเนินการผู้นำหมู่บ้าน จะเชิญผู้เกี่ยวข้องเพื่อเปิดเวทีประชาคม เป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนงานวัฒนธรรม ให้ขับเคลื่อนไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ซึ่งจะต้องอาศัยเจ้าของวัฒนธรรม โดยเฉพาะ อย่างยิ่งเครือข่ายทางวัฒนธรรมในพื้นที่ทุกภาคส่วนจะต้องให้การส่งเสริม สนับสนุน งานวัฒนธรรม จึงจะขับเคลื่อนไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

สวดคาถาปลาช่อเป็นพิธีกรรม คือการกระทำ หรือกิจกรรมที่ทำเนื่องในความเชื่อของบุคคล เพื่อแสดงถึงความอ่อนน้อมบูชา และสื่อสารต่อสิ่งที่ตนเชื่อถือเพื่อให้สิ่งที่ตนเชื่อถือพอใจ แล้วจะบันดาลความสุขและความร่มเย็นมาสู่ผู้ประกอบพิธีกรรม พระอรหันต์พระเชษฐาจารย์ (๒๕๓๐ : ๖) กล่าวว่า เพื่อความอยู่รอดแห่งชีวิตจึงเกิดคติความเชื่อ เพื่อการพ้นภัยอันตรายจึงเกิดคติความนับถือและเพื่อความเป็นอยู่สบายจึงเกิดคติความเลื่อมใส ดังนั้นบุคคลจึงประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงความเชื่อ ความนับถือ และความเลื่อมใสของตนต่อสิ่งที่ตนนับถือ

ชาวจังหวัดอำนาจเจริญ ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วยการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มน้ำโขง พิธีกรรมหลักจะเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกว่าพิธีกรรมใดเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาตามพุทธบัญญัติ หรือพิธีกรรมใดอิงกับพุทธศาสนา และพิธีกรรมใดเกี่ยวเนื่องกับภูตผีวิญญาณ แต่ชาวบ้านเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นมงคล พิธีกรรมที่ชาวอำนาจเจริญ ได้ยึดถือและปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีใดที่มีฝนไม่ตกตามฤดูกาล หรือ มีฝนทิ้งช่วงเป็นติดต่อกัน ปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้นำชุมชนพระสงฆ์ และชาวบ้านจะร่วมกันประกอบพิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อ ซึ่งถือกันว่าเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ และก่อให้เกิดฝนตกเป็นกำลังใจในการอาชีพทำนา เป็นอย่างดี พิธีสวดคาถาปลาช่อเป็นประเพณีที่ชาวบ้านได้ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นประจำทุกปีในกรณีที่มีฝนแล้ง หรือฝนทิ้งช่วง โดยมีเจ้าอาวาสวัด ผู้เฒ่าผู้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้นำชุมชนและประชาชนทั่วไปในชุมชน เป็นผู้ฟื้นฟู อนุรักษ์ สืบสาน ประเพณีไว้จนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อเป็นการสืบสานประเพณี / พิธีกรรมในอดีต เพื่อให้เยาวชน อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา สืบค้นไว้
๒. เพื่อเป็นการสืบสาน อนุรักษ์ จารีตประเพณี พิธีกรรมตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นพิธีกรรม ความเชื่อ ว่าเมื่อได้จัดกิจกรรมดังกล่าวแล้วจะทำให้ฟ้าฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล

ส่วนที่ ๒ คุณค่าและบทบาทของวิถีชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

พิธีสวดคาถาปลาช่อ ทำให้ชาวบ้านมีขวัญกำลังใจที่ดีในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต เมื่อชาวบ้านได้ประกอบพิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อ ก็มีกำลังใจและ มีความเชื่อว่าจะทำให้ฝนตกได้ นอกจากนี้ ยังทำให้ชาวบ้านเกิดความรัก สามัคคี และมีความสุขสนุกสนาน เพราะพิธีกรรมได้สอดแทรกกิจกรรมที่ช่วยสร้างความสามัคคีและความสนุกสนาน เช่น

การรูดหางนาค การเข็งกลองตุ้ม การตึงครก/ตึงสาก เป็นพิธีกรรมเสี่ยงทายที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมขอฝน เป็นต้น

๒. บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ผู้นำชุมชน มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ริเริ่มและเป็นหลักในการประสานงาน เตรียมการและจัดพิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อ
- วัด พิธีสวดคาถาปลาช่อ จะจัดพิธีที่วัดในชุมชน โดยชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ประกอบพิธีกรรมสวดมนต์คาถาปลาช่อ ร่วมกับคณะศิลาจารีณี และชาวบ้าน
- โรงเรียน ร่วมสนับสนุนส่งเสริมการจัดพิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อ โดยเปิดโอกาสให้คณะครูและนักเรียนร่วมพิธีกรรม
- หน่วยงานในท้องถิ่น พิธีกรรมนี้ยังไม่ได้การส่งเสริมจากหน่วยงานในท้องถิ่นเท่าที่ควร

ส่วนที่ ๓ มาตรการในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. โครงการ กิจกรรมที่มีการดำเนินงานของรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

การศึกษา วิจัย (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

- โครงการจัดเก็บมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหมู่บ้านต้นแบบสืบสานพิธีกรรมท้องถิ่นบ้านนาคู “พิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อขอฝน” อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ ประจำปี ๒๕๕๓

วิธีดำเนินงาน

๑. ประสานงานพื้นที่ชุมชนเพื่อสำรวจความพร้อมในการจัดพิธีสวดคาถาปลาช่อ
๒. ร่วมประชุม เตรียมการ และลงพื้นที่เพื่อจัดเก็บข้อมูล
๓. บันทึกข้อมูล เรื่องราว และกระบวนการจัดพิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อจากการปฏิบัติจริง ในช่วงฤดูแล้งที่ชาวบ้านพร้อมใจกันจัดพิธีกรรม อยู่ระหว่างเดือน มิถุนายน – กรกฎาคม
๔. จัดทำรายงานผลการดำเนินงาน และข้อมูลองค์ความรู้

พื้นที่ บ้านนาคู หมู่ที่ ๙ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

ระยะเวลาดำเนินงาน เดือนพฤษภาคม – กันยายน ๒๕๕๓

งบประมาณ งบบริจาคของชุมชน

- ☐ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

- ☐ การสืบสานและถ่ายทอด (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

- ชุมชนมีการสืบสานถ่ายทอดพิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อ โดยจัดพิธีกรรมในช่วงที่ฝนไม่ตกตามฤดูกาล
วิธีการสืบทอดคือ การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้ร่วมพิธีกรรมกับพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย
และคนในชุมชน ทำให้ได้เรียนรู้และซึมซับกระบวนการพิธีกรรม ตลอดจนคนในชุมชนมีความสามัคคี
ร่วมแรงร่วมใจกัน ช่วยกันจัดเตรียมงานและร่วมจัดพิธีกรรมทุกครั้ง

- ☐ การพัฒนาต่อยอดมรดกภูมิปัญญา (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

๒. มาตรการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่คาดว่าจะดำเนินการในอนาคต

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม)

- การจัดเก็บรวบรวมข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เรื่อง การสวดคาถาปลาช่อ เพื่อเป็นองค์ความรู้
ในการอนุรักษ์ สืบสานและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ต่อไป

๓. การส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม (ถ้ามี)

(ระบุโครงการ/กิจกรรม หน่วยงานที่สนับสนุน วิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ
ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ)

-

ส่วนที่ ๔ สถานภาพปัจจุบัน

๑. สถานะการคงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ☐ มีการปฏิบัติอย่างแพร่หลาย
- ☒ เสี่ยงต่อการสูญหายต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาอย่างเร่งด่วน
- ☐ ไม่มีการปฏิบัติอยู่แล้วแต่มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนที่ต้องได้รับการฟื้นฟู

๒. สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม

-ลักษณะ/วิธีการถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบัน

การถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องพิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อในปัจจุบัน คือ การถ่ายทอดโดยการปฏิบัติ ใน
ชีวิตจริง ทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง โดยชาวบ้านจะพร้อมใจกันจัดพิธีกรรมในช่วงที่ฝนแล้งไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้าน
ส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดความรู้และวิธีการปฏิบัติจากผู้เฒ่าผู้แก่ ปราชญ์ชุมชนที่เคยถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่น
สู่รุ่น ลูกหลานก็ได้เรียนรู้จากพ่อแม่ ผู้ใหญ่ และได้มีส่วนร่วมกับการกิจกรรม เนื่องจากชาวบ้านทุกคนในชุมชนมีความเชื่อ
และให้ความสำคัญกับพิธีกรรมนี้มาก จึงยังคงสามารถรักษาและสืบทอดพิธีกรรมนี้มาจนถึงปัจจุบัน

-ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้

ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้พิธีกรรมสวดคาถาปลาช่อ คือ การไม่มีบันทึกข้อมูลองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร เพียงแต่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาและใช้วิธีบอกต่อ เล่าให้ฟัง ทำให้มีความเสี่ยงที่องค์ความรู้จะมีความคลาดเคลื่อนและสูญหายไป ตลอดทั้งไม่มีเอกสาร หนังสือหรือหลักฐานอ้างอิงข้อมูลที่ต้องการประกอบพิธีกรรมที่จะทำให้คนรุ่นหลังสามารถศึกษาค้นคว้าได้

๓. รายชื่อผู้สืบทอดหลัก (เช่น บุคคล กลุ่มคน เป็นต้น)

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/ กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับ การสืบทอด/จำนวนปีที่ สืบทอดปฏิบัติ	สถานที่ติดต่อ/โทรศัพท์
นายสะอาด รักดียุทธ	๖๔ ปี/ทำนา	๓๐ ปี	๐๘๘๓๒๑๔๑๗๒
นางทิพย์ สมานพงษ์	๗๕ ปี/ทำนา	๔๐ ปี	๐๘๓๓๖๖๔๑๒๘
นายสนิท คุณสัตรู	๗๘ ปี/ทำนา	๔๐ ปี	ม.๙ ต.สร้างถ่อน้อย
นายเลียง ตาทอง	๘๙ ปี/ทำนา	๕๐ ปี	ม.๙ ต.สร้างถ่อน้อย
นายบรรจง กองแก้ว	๘๔ ปี/ทำนา	๕๐ ปี	ม.๙ ต.สร้างถ่อน้อย
นางอรุณ สวัสดิ์พันธ์	๗๒ ปี/ทำนา	๔๐ ปี	ม.๙ ต.สร้างถ่อน้อย
นางพรรณณี เสี่ยงใส	๔๗ ปี/ทำนา	๒๐ ปี	๐๖๕๓๑๕๑๗๗๕
นางจำเนียร สมานพงษ์	๖๗ ปี/ทำนา	๓๐ ปี	ม.๙ ต.สร้างถ่อน้อย
นางหนูกรานต์ ลาภทวี	๗๔ ปี/ทำนา	๔๐ ปี	ม.๙ ต.สร้างถ่อน้อย
นางคำป้อม เกื้อทาน	๗๐ ปี/ทำนา	๔๐ ปี	ม.๙ ต.สร้างถ่อน้อย
นางถิน คำเกิด	๘๑ ปี/ทำนา	๖๐ ปี	๔๔ ม.๙ ต.สร้างถ่อน้อย
นางบัน พรหมวัลย์	๗๑ ปี/ทำนา	๕๐ ปี	ม.๙ ต.สร้างถ่อน้อย
นางณิกานต์ กอสลัก	๔๘ ปี/ทำนา	๓๐ ปี	๐๙๓-๕๖๔-๔๕๖๘
นางปทุมพร พรหมวัลย์	๕๐ ปี/ทำนา	๘๐ ปี	ม.๙ ต.สร้างถ่อน้อย
นางพันพร บัวลัย	เกษตรกร	๕๐ ปี	๓๗ ม.๙ ต.สร้างถ่อน้อย

ส่วนที่ ๕ การยินยอมของชุมชนในการจัดทำรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

(ไม่จำกัดจำนวน)

ชื่อ-สกุล

๑. นายสะอาด รักดียุทธ	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๒. นางทิพย์ สมานพงษ์	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๓. นายสนิท คุณสัตรู	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๔. นายเลียง ตาทอง	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๕. นายบรรจง กองแก้ว	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๖. นางอรุณ สวัสดิ์พันธ์	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๗. นางพรรณณี เสี่ยงใส	สถานภาพ	ผู้ได้รับการถ่ายทอด

๘. นางจำเนียร สมานพงษ์	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๙. นางหนูกรานต์ ลาภทวี	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๑๐. นายคำป้อง เกื้อทาน	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๑๑. นางถิ่น คำเกิด	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๑๒. นางบัน พรหมวัลย์	สถานภาพ	ครูผู้สืบทอด
๑๓. นางนิชกานต์ กอสลัก	สถานภาพ	ผู้ได้รับการถ่ายทอด
๑๔. นางปทุมพร พรหมวัลย์	สถานภาพ	ผู้ได้รับการถ่ายทอด

ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอฯ และยินยอมให้เปิดเผยข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลงชื่อ สุริยันต์ พรหมวัลย์
(นายสุริยันต์ พรหมวัลย์.)

ส่วนที่ ๖ ภาคผนวก

๑.เอกสารอ้างอิง

ระบุชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. ครั้งที่พิมพ์. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.
(ตัวอย่าง) กาญจนา แก้วเทพ. (๒๕๓๐). มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา : พลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท. กรุงเทพฯ : สมาคมทอผ้าแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

-

๒.บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์. ตำแหน่ง (ถ้ามี). สัมภาษณ์. วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.
พระอธิการลิขิต ปริญญาโณ. เจ้าอาวาสวัดศรีคุณคันทรรส. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.
นายสุริยันต์ พรหมวัลย์. ผู้ใหญ่บ้านนาคู หมู่ที่ ๙. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.
นายธงชัย สายสุด. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านนาคู หมู่ที่ ๙. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.
คณะครูโรงเรียนบ้านนาคู (คุรุราษฎร์อุปถัมภ์) ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.
นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

๓.รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

การสร้างสระจำลอง

เครื่องบวงสรวงพญาแถน

พิธีบวงสรวงการสวดคาถาปลาช่อ

การรูดหางนาค
เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมขอฝน

การเซ็งกลองตุ้ม
เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ใช้ในพิธีกรรมการขอฝน

การดิ่งครก/ดิ่งสาก เป็นพิธีกรรมเสียงท่าย ที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมขอฝน

การชักเย่อ ระหว่างฝ่ายชายและฝ่ายหญิง เป็นพิธีกรรมเสียงท่าย ที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมขอฝน

ผ้าฝ้ายลายซิด

ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. ชื่อรายการ ผ้าฝ้ายลายซิด

ชื่อเรียกในท้องถิ่น ผ้าฝ้ายลายซิด

๒. ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☐ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☒ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

ที่ตั้ง บ้านคำพระ ตำบลคำพระ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

๓. สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

ภูมิหลังการทอผ้าฝ้ายลายซิด

ผ้าฝ้ายลายซิดเป็นผ้าทอที่มีมาแต่สมัยโบราณ เป็นผ้าที่นิยมทอกันมากในภาคอีสาน ซึ่งจะทอผ้าเมื่อว่างจากฤดูกาลทำนา โดยผู้ชายจักสาน ผู้หญิงทอผ้า คำกล่าวนี้นี้สะท้อนให้เห็นถึงชีวิต ความเป็นอยู่ของสังคมในชนบทในอดีต ซึ่งเมื่อทำนาเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ผู้ชายส่วนใหญ่ จะจักสานหรือประดิษฐ์ข้าวของเครื่องใช้ จำเป็นในครอบครัว ในขณะที่ผู้หญิงส่วนใหญ่จะใช้เวลาเหล่านี้ในการทอผ้า การทอผ้าฝ้ายลายซิด มีกรรมวิธีที่ยุ่งยากกว่าการทอผ้าชนิดอื่น ซึ่งชาวบ้านได้คิดค้นลายต่างๆ ขึ้นมาเพื่อให้เกิดความสวยงาม จากกรรมวิธีที่ยุ่งยาก สลับซับซ้อนนี้ ทำให้ชาวอีสานมีความเชื่อว่า ผ้าฝ้ายลายซิดเป็นของสูง จึงนิยมใช้เฉพาะในโอกาสที่สำคัญกับบุคคลที่สำคัญ เช่น ผู้ใหญ่ที่นับถือ พระภิกษุ เป็นต้น ไม่นิยมนำมาเป็นผ้านุ่ง หรือใช้กับร่างกายส่วนที่ต่ำกว่าเอวลงมา ใครที่ทำเช่นนั้นถือว่าบาป ดังนั้นผ้าฝ้ายลายซิดในสมัยโบราณจึงนิยมนำประดิษฐ์เป็นหมอน ผ้าคลุมไหล่ ผ้าสไบ และผ้าพันคอ แต่ในปัจจุบัน ความเชื่อเหล่านี้ได้หายไป มีการนำผ้าฝ้ายลายซิดมาประดิษฐ์ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ตามสมัยนิยม และการทอผ้าฝ้ายลายซิด ได้มีการทอเพื่อการค้า มีการรวมกลุ่มเพื่อผลิตสินค้าที่ทำจากผ้าฝ้ายลายซิด พัฒนารูปแบบและลวดลายต่างๆ มากมาย

วัตถุประสงค์ของการผลิต

เพื่อใช้สอย สืบสานมรดกภูมิปัญญาของท้องถิ่น และนำมาแปรรูปจำหน่ายสร้างรายได้

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้าฝ้ายลายขิด

๑. ฝ้าย
๒. อีว
๓. กระเพียด
๔. ดีด
๕. หลา
๖. หลอดด้าย
๗. อักหรือ กี่
๘. กง

เครื่องมือในขั้นการทอผ้าฝ้ายลายขิด

๑. **กี่** เป็นโครงสร้างใหญ่ของเครื่องมือที่ใช้ทอผ้า
๒. **ฟืม** คือ ส่วนที่ใช้กระทบให้ฝ้ายที่ทอเข้ากันแน่น มีลักษณะเป็นแผ่นมีฟันเป็นซี่ๆ คล้ายหวี ระหว่างฟันฟืมแต่ละซี่จะสอดฝ้ายเส้นยืน
๓. **เขาหูก** คือ ส่วนที่ใช้สอดฝ้ายเป็นเส้นยืน สำหรับแยกเส้นยืนออกเป็น ๒ ส่วน เพื่อที่จะพุ่งกระสวยได้สะดวก เขาหูกมี ๒ อัน แต่ละอันเวลาสอดด้ายก็ต้องสอดสลับกันไปเส้นหนึ่ง เว้นเส้นหนึ่งที่เขาหูกจะมีเชือกผูกแขวนไว้ด้านบน โดยผูกเชือกเส้นเดียว สามารถที่จะเลื่อนไปมาได้ ส่วนด้านล่างจะมีเชือกผูกติดกับคานเหยียบเพื่อเวลาต้องการดึงด้ายให้เป็นช่องก็เหยียบคานเหยียบนี้ คานเหยียบจึงดึงเขาหูกให้เลื่อนขึ้นลงได้ ถ้าหากต้องการลวดลายต่างๆ ก็ต้องใช้คานเหยียบหลายอัน เช่น ลายสอง ใช้คานเหยียบ ๔ อัน ลายสาม ใช้ไม้คานเหยียบ ๖ อัน ลายชั้น หรือ ลายธรรมดา ใช้คานเหยียบ ๒ อัน
๔. **ไม้ฟัน** หรือ ไม้แกนมันผ้า คือ ไม้ที่ใช้มันผ้า ที่ทอแล้วไว้อีกส่วนหนึ่งเป็นไม้จริง ขนาดความกว้าง เท่ากับกี่หรือเท่ากับความกว้างของผ้า
๕. **ผึง** คือ ไม้ที่ใช้สำหรับค้ำความกว้างของผ้าให้หน้าพอดีกับฟืมเพื่อสะดวกในการทอ โดยจะมีไม้สำหรับเก็บขิด ทำด้วยไม้ไผ่ ปลายแหลม จะใช้คู่กัน ในกรณีที่ทอผ้าหลายลายในผืนเดียวกัน และไม่ได้เก็บขิดไว้
๖. **กระสวย** คือไม้ที่เป็นรูปรียาวตรงปลายทั้งสองข้างใหญ่ตรงกลาง มีร่องสำหรับใส่หลอดด้ายอยู่ตรงกลาง ใช้สำหรับพุ่งหลอดด้าย ไปในระหว่างช่องกลางทอผ้า

กระสวย

หลอด

๗. หลอดด้ายพุ่ง คือ หลอดไม้ไผ่ที่บรรจุด้ายเส้นฝ้ายจนเต็มใส่อยู่ภายในกระสวยใช้ สำหรับเป็นเส้นพุ่ง

คานเหยียบ

๘. คานเหยียบ คือ ไม้ที่มีลักษณะเป็นท่อน อาจใช้ไม้ไผ่คานเหยียบจะผูกติดกับเขาหูก

๙. ไม้สำหรับนั่งทอผ้า คือ แผ่นไม้ที่ทำไว้ด้านหน้าของกี่ เพื่อให้ผู้นั่งทอผ้า นั่งขณะทอผ้า

ขั้นตอนกระบวนการทอผ้าฝ้ายลายขิด

การทอผ้าฝ้ายลายขิด ชาวบ้าน เรียกว่า “เก็บขิดหรือเก็บดอก” มีกรรมวิธีในการทอ เริ่มจากการทอโดยใช้ไม้เก็บขิดสะกิด หรือซ่อนเส้นยืนด้วยวิธีนับเส้นฝ้ายที่ละเส้นๆ เพื่อให้เกิด ลายดอก ของขิดเป็นเส้นนูนขึ้นจากพื้นเนื้อผ้า ดูคล้ายกับปักดอก เมื่อเก็บลายจนหมดแถว จะยกไม้เก็บขิดตั้งขึ้น นำกระสวย ซึ่งบรรจุหลอดด้ายพุ่งลอดระหว่างช่องว่างเส้นยืนกระสวยจะคลายเส้นฝ้ายออกมาที่ละเส้น ใช้พื้กระทบเส้นฝ้ายเข้าหาผ้าที่ทอไว้แล้ว เพื่อให้ผ้าแน่น เหยียบเขาหูกเพื่อให้เส้นยืนสลับตำแหน่งกัน เกิดช่องว่างพุ่งกระสวยเส้นพุ่งอีกหนึ่งเส้น จึงเริ่มเก็บลายขิดใหม่ด้วยวิธีเดิม จนจบลาย เมื่อได้ลาย สมบูรณ์แล้วนำด้ายมาผูกเส้นยืนตามกลุ่มของลาย เพื่อจะได้ไม่ต้องเก็บลายเดิมอีก เป็นการประหยัดเวลา ในการทอ และได้ ผ้าฝ้ายลายขิดที่สวยงามเมื่อทอผ้าได้ความยาวพอประมาณ จะใช้ไม้แกนม้วนผ้าไว้ เรื่อยๆ จนกว่าจะได้ผ้าความยาวตามที่ต้องการ หลังจากนั้นตัดผ้าให้เหลือผ้าส่วนที่ติดกับพื้ยาวประมาณ ๓-๔ นิ้ว ส่วนปลายอีกข้างหนึ่งของพื้และเขาหูกมัดฝ้ายที่เหลือไว้ เพื่อนำเส้นฝ้ายแต่ละเส้นมาสืบทุกใน การทอผ้าในครั้งต่อไป

๑. ขั้นตอนเตรียมการ

๑.๑ การเตรียมเส้นใยฝ้าย

๑.๑.๑ การปลูกฝ้ายจะเริ่มลงมือปลูกพร้อมๆ กับการปลูกข้าว คือ เมื่อชาวนาได้ ทำการหว่านข้าวในนา แล้ว ระหว่างที่รอให้ต้นกล้าโตจะทำการปลูกฝ้ายไปด้วย เสร็จจากการปลูกฝ้ายพอดีกับกล้าโต ชาวนาจะ เริ่มถอนกล้าลงดำนาต่อไป พร้อมกับบำรุงรักษาฝ้ายที่ปลูกไว้ ซึ่งจะตรงกับเดือนพฤษภาคม – กรกฎาคม และเก็บเกี่ยวราวๆ เดือนพฤศจิกายน ถึง ธันวาคม รวมอายุของฝ้าย ราว ๖-๗ เดือน ส่วนที่นำมาใช้คือ ดอกฝ้าย เมื่อเก็บสมอฝ้าย หรือดอกฝ้ายเสร็จ จะนำมาตากแดดให้แห้งสนิท เก็บสิ่งสกปรก เจือปน ออก กรรมวิธีในการทำเป็นเส้นใยฝ้ายในอดีต มีขั้นตอนดังนี้

๑) การนำไปแยกเมล็ดฝ้ายออกจากปุย โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “อ้าว”

- ๒) นำปุยฝ้ายที่ได้ไป “ติด” ด้วยเครื่องติดฝ้าย เพื่อให้ฝ้ายเป็นเนื้อเดียวกันแตกตัวละเอียดฟูขึ้นด้วยแรงสั่นสะเทือนของ “สายติด” ซึ่งนิยมติดในเครื่องอุปกรณ์จักสานที่เรียกว่า “กะเพียด”
- ๓) การล่อฝ้าย นำปุยฝ้ายที่ติดเป็นปุยละเอียดอ่อนดีแล้วไป “ล่อ” ด้วยไม้ล่อ โดยวิธีใช้ไม้ล่อคลึงบนแผ่นปุยฝ้ายที่วางอยู่บน “กระดาดล่อ” ให้เป็นพ่อนกลมยาวแล้วดึงไม้ล่อออก ก้อนกลมยาวๆ ของฝ้ายที่ล่อเสร็จแล้วนี้ ชาวอีสานจะเรียกว่า “ตัวลูกหมู” โดยจะทำไว้ทีละมากๆ วางใส่ภาชนะรวมกันไว้เพื่อที่จะได้นำไปปั่นเป็นเส้นด้าย
- ๔) การปั่นเป็นเส้นด้าย เรียกว่า “การเข็นฝ้าย” เครื่องมือที่ใช้ในการเข็นฝ้ายนี้เรียกว่า “หลา” โดยการ “แกว่งหลา” ที่มีสายพานเชือกโยงจาก “สงหลา” ไปปั่นหมุนแกนเหล็กใน เพื่อล่อฝ้ายให้เป็นเส้นใยพันม้วนอยู่กับ แกนเหล็กใน ตามจังหวะความเร็วที่ต้องการขนาดเส้นใยฝ้าย และเมื่อเข็นฝ้ายได้เต็มเหล็กในแล้ว จึงจัดฝ้ายเข้าไม้ “ขาเปีย”
- ๕) การเปียให้เป็นใจ หรือ ปอย ซึ่งจะใช้วิธีประมาณว่าเส้นฝ้ายประมาณ ๔ ใน ที่จัดเข้ามาเปียจะได้ฝ้าย ๑ ใจ หรือ ปอย

ในอดีตการเข็นฝ้าย จะทำในช่วงเวลาที่ว่างเข้าสู่ฤดูหนาว สาวๆ มักจะนัดกันลงช่วงเข็นฝ้ายในตอนกลางคืนจนกลายเป็นประเพณีที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้เลือกคู่ชีวิต โดยฝ่ายชายจะเป่าแคนไปตามบ้าน หากชายใดชอบหญิงคนใดก็จะหยุดพูดคุย และช่วยฝ่ายหญิงทำงานเป็นเพื่อน การเข็นฝ้าย จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเลือกคู่ครองที่ถูกต้องตามประเพณี จากกรรมวิธีการทำเส้นใยฝ้ายที่มีความซับซ้อนยุ่งยาก ทำให้ในปัจจุบันชาวบ้านนิยมซื้อฝ้ายสำเร็จรูป ที่มีขายตามท้องตลาด มาเป็นวัตถุดิบในการทอผ้า ทำให้ประเพณี “ลงช่วงเข็นฝ้าย” ค่อยๆ จางหายไปจากสังคม

๑.๒ การย้อมสีฝ้าย

การย้อมสี ถ้าต้องการผ้าสีก็จะนำปอยฝ้ายไปย้อมสีก่อน แต่ถ้าต้องการผ้าขาวก็จะนำปอยฝ้ายไปทำการ “ฆ่า” ด้วยการชุบน้ำขาว ที่ได้จากการต้มข้าวจ้าว เพื่อให้เส้นฝ้ายมีความเหนียวคงทน และเมื่อนำไปทอ จะได้ไม่ขาดง่ายและทอได้ง่ายขึ้น สีที่ใช้ในการย้อมฝ้ายมี ๒ ชนิด คือ สีที่ได้จากธรรมชาติ ตามแบบพื้นบ้านโบราณ และสีที่ได้จากสารเคมี สำหรับชาวบ้านตำบลคำพระจะใช้สีที่ได้จากธรรมชาติ เพราะทนทานกว่าสีเคมี สีที่ได้จากธรรมชาติส่วนใหญ่จะได้จากต้นไม้ เปลือก แก่น รากและผล

๑.๓ การเตรียมด้ายฝ้ายสำหรับทอผ้าลายขิด

๑.๓.๑ การเตรียมด้ายยืน

เส้นด้ายยืนในการทอผ้า หมายถึง เส้นด้ายทางแนวดิ่ง หรือ ภาษาถิ่น เรียกว่า เครือด้ายยืน ซึ่งจะต้องมีความเหนียว และแข็งแรง เป็นด้ายควบเกลียว หรือตีเกลียว เพราะเวลาทอผ้า เส้นด้ายยืนต้องเสียดสีกับพื้นหวี และแรงกระทบในขณะที่ทอ ถ้าใช้เส้นด้ายที่ไม่ควบเกลียว หรือเส้นด้ายที่ไม่แข็งแรงพอ อาจเป็นขนและขาดง่าย ไม่สะดวกในการทอ ก่อนการทอผ้าแต่ละครั้ง จำเป็นอย่างยิ่งต้องคำนวณหาจำนวนเส้นด้ายยืน เพื่อกำหนดเส้นด้ายยืนได้อย่างถูกต้อง

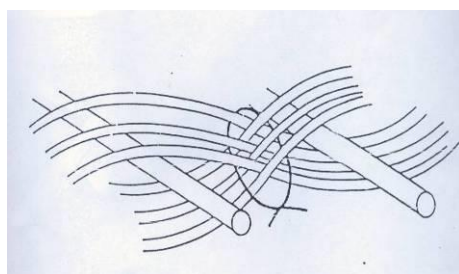
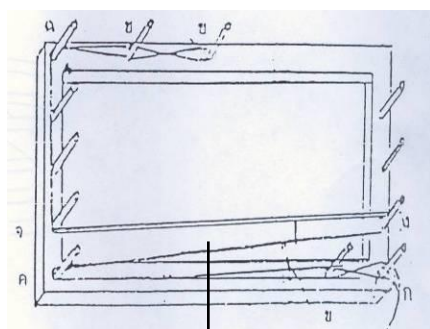
การกักฝ้าย

การคั่นทูก

๑.๓.๒ วิธีการขึ้นด้ายยืน

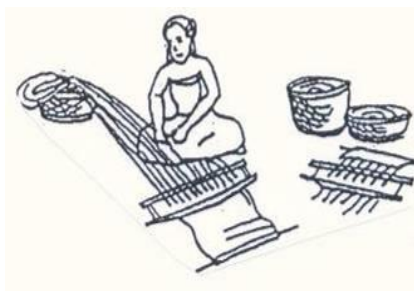
การขึ้นด้ายยืน ชาวบ้านเรียกว่า การขึ้นทูก วิธีการขึ้นทูกนี้ ใช้อุปกรณ์คือไม้ขึ้นด้ายยืน โดยสามารถวางบนโต๊ะ หรือพิงติดข้างฝาบ้านก็ได้ เพื่อสะดวกในการเตรียมเส้นด้ายยืน ขนาดความกว้างยาว ขึ้นอยู่กับความต้องการ มีลักษณะเป็นโครงไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีไม้กลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓/๔ นิ้ว ตอกปักเป็นหลักดังรูป

วิธีเรียงเส้นด้ายยืน ก่อนจะเริ่มเรียงเส้นด้ายยืน จะต้องคำนวณความยาวของเส้นด้ายยืนโดยใช้ไม้วัดเริ่มจากจุด ก. ถึงจุด ข. จะได้ความยาวเส้นยืน ๑ เส้น เสร็จแล้ว เดินด้ายกลับถึงจุด ก. จะได้เส้นที่ ๒ วิธีการนับว่าด้ายที่คั่นทูกนั้นเพียงพอหรือยัง จะใช้การผูกด้ายที่ระหว่าง จุด ก. กับ ข. เพื่อสะดวกในการนับจำนวนเส้นด้าย และให้เส้นด้านเรียงตามลำดับ และเพื่อสะดวกในการนำด้ายออกจากหลักคั่น โดยการคล้องเป็นลูกโซ่ ใช้มือทำหน้าที่เหมือนเข็มควัก โดยจับปลายด้ายยืนขึ้นมาเป็นห่วง ดึงด้ายผ่านทำให้เกิดเป็นห่วงใหม่ ทำเช่นนี้ไปเรื่อยจนถึงปลายด้ายยืนอีกด้านหนึ่ง เป็นการเก็บด้ายยืนให้มีระเบียบไม่ยุ่งง่าย

๑.๓.๓ ขั้นตอนการสืบทอด

หากเริ่มต้นการใช้ฟืมแรก ถ้าเตรียมเส้นด้ายยืนเสร็จแล้ว จะต้องร้อยเส้นด้ายทั้งหมดเข้าในช่องฟืมหวี โดยการวัดฟืมหวีจากจุดกึ่งกลางไปหาริมผ้าทั้ง ๒ ข้าง วัดให้ได้ความกว้างเท่ากับขนาดที่ต้องการของหน้าผ้า เพราะเวลาทอฟืมหวีจะได้เหลือริมทั้ง ๒ ข้างเท่ากัน ทำให้มีน้ำหนักในการทอที่สมดุลกัน ต่อจากนั้นจะเป็นการเก็บเขา หรือ เก็บตะกอละลายจัดธรรมดา ทั้งด้านล่างและด้านบน รวม ๘ ตับ การเก็บเขาหรือตะกอละลาย จะต้องเก็บเส้นด้ายตะกอละลายเส้นตามไม้ไขว้แถวละ ๑ ตับ ตลอดแถว ตะกอละลายที่ ๑ และตะกอละลายที่ ๒ จะร้อยเข้าไปอยู่ในช่องฟืมหวีเดียวกัน เพื่อเวลาเหยียบเท้าตะกอละลายจะเปิดขึ้นลงสลับกัน เมื่อสอดเส้นด้ายพุ่งเข้าไปก็จะทอได้เป็นลายชัด

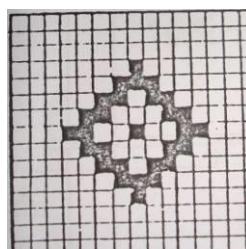
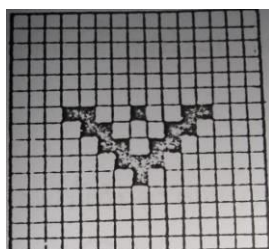
ในกรณีที่มิมีฟืมที่ใช้มาก่อน และมีการเก็บลายเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะนิยมใช้วิธีสืบทอดเส้นยืน คือ การต่อด้ายยืนเดิมให้ติดกับด้ายยืนใหม่ ต่อจากฟืมหวีเดิมมีการเก็บเขา สืบเสร็จแล้วสามารถนำไปทอได้เลย

๒. การขึ้นทอเริ่มทอผ้า

นำด้ายยืนที่ทำการสืบทอดเสร็จแล้วไปซึ่งใส่กึ่ง โดยด้ายที่พันออกมาจากฟืม จะมัดไว้กับไม้พันแล้วมัดเส้นฝ้ายให้ตึง จะเหลือเส้นด้ายยืน เพราะความยาวของผ้า ชาวบ้านจะมีวิธีการเก็บด้ายที่เหลือไว้ตามมุมเสาของกี่ หากดู หรือ ผ้ามาห่อมัดเก็บ

๓. การเก็บขีด

การเก็บขีด เพื่อทอให้เกิดลวดลายนั้น ต้องศึกษาโครงสร้างของลายเสียก่อน สำหรับผู้ไม่มีประสบการณ์ในการสร้างลาย ต้องเขียนลายลงในตารางกราฟ เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บขีด เช่น

การแสดงกราฟ ๑ ช่องตาราง หมายถึง ๑ ช่องฟืมหวี

เมื่อเขียนตารางกราฟขึ้นเสร็จแล้ว ก็สามารถทราบแนวทางในการเก็บขีดได้เลย การเก็บลายขีด โดยใช้ไม้เรียวปลายแหลมคัดหรือจัดเส้นด้ายด้านหน้า ฟันหวี โดยดูจากลายแถวสุดท้าย ด้านขวาไปด้วย ตามตัวอย่างจากแถวที่ ๒๔ นับช่องที่มีสีดำ ให้ใช้ไม้คัดลง ส่วนช่องสีขาวให้ใช้ไม้คัดขึ้น (คัดคือใช้ไม้ยกเส้นด้ายขึ้น กดลง) เมื่อคัดไปตามลายจนจบแถวก็จะได้ลายขีดแถวที่ ๒๔ แล้วใช้ไม้ดาบสอดแทนไม้ขีด เลื่อนไม้ขีดที่เก็บเสร็จแล้วไปอยู่ด้านหลัง ยกไม้ดาบขึ้นตั้งขึ้นให้เส้นด้ายยื่นเปิด จากนั้นให้ใช้ไม้คัดด้ายอีก ๑ อัน สอดตามไม้ดาบที่ยกขึ้นด้านหลังไม้คัด จะได้ลายขีดไม้ที่ ๒๔ ส่วนไม้ที่ ๒๓ ก็ใช้วิธีขีดด้ายแบบไม้ที่ ๒๔ ตั้งเดิมหลังจากเก็บขีดเสร็จ เวลาทอต้องใช้ไม้ดาบสอดแทนไม้ขีด ยกตั้งขึ้นด้ายยื่นก็จะเปิดเกิดเป็น ลวดลายตามที่เก็บขีดไว้ ทอเก็บขีดให้ครบไม้ขีดที่เก็บนั้น จะได้ลายขีดเฉพาะดอกที่เก็บเท่านั้น เมื่อเวลา จะทอขีดลายนี้ขึ้นใหม่ก็ต้องเก็บตามลายเดิม ซึ่งต้องเก็บขีดใหม่ทำให้ซ้ำ

ต่อมาจึงได้พัฒนาการมาใช้ด้ายเก็บลายตามไม้ขีดที่คัดทุกเส้น เรียกว่าเก็บไม้ขีดลอย โดยใช้วิธี ยกขีดลอยไล่ไปแต่ละไม้จนครบ แล้วจะยกตะกอย้อนกลับไปที่ไม้ก็ได้ลายซ้ำตลอด ฉะนั้นเวลาเก็บขีดจะ เก็บลายเพียงครึ่งหนึ่งของลายที่ปรากฏบนผืนผ้า ยกเว้นรูปสัตว์ จะต้องเก็บให้เต็มลาย

๔. ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระดังต่อไปนี้

งานช่างฝีมือดั้งเดิม ประกอบด้วย ประเภท ลักษณะพิเศษหรือเอกลักษณ์ เครื่องมือ กลวิธีการผลิตงานและกระบวนการจัดการองค์ความรู้ ของงานช่างฝีมือดั้งเดิม

ลักษณะลวดลายและความหมายของ “ผ้าฝ้ายขีดคำพระ”

การออกแบบลายขีด มีช่างที่มีความชำนาญในการออกแบบลายผ้า มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้การออกแบบลายผ้าทำขึ้นเองในหมู่บ้าน และสามารถพัฒนาลายผ้าได้เพิ่มขึ้น ทั้งนี้ลายผ้าจึงเป็นลายที่มีความเป็นพื้นถิ่นของชาวคำพระและมีความงามที่เป็นเอกลักษณ์และสวยงามเฉพาะซึ่งได้จัดทำเป็นลายผ้าได้ ๗๒ ลาย ดังนี้

ลายที่ ๑ ลายม้า

ม้า เป็นสัตว์ที่นำมาแห่งชัยชนะ เป็นพาหนะออกศึกของพระมหากษัตริย์ ในสมัยโบราณ พุทธกาลกล่าวกันว่า พระสังข์ทองใช้ไม้ขี้ตีสึก และได้รับชัยชนะในการทำศึกชิงเมือง จึงได้นำมาทอลงผืนผ้า

ลายที่ ๒ ลายผีเสื้อ

ผีเสื้อเป็นสัตว์ปีกที่มีความสวยงามตามธรรมชาติ
ทำให้ธรรมชาติมีสีสัน อ่อนโยน
เป็นตัวแทนแห่งความสวยงาม อ่อนโยนตาม
ธรรมชาติ ของคนไทย

ลายที่ ๓ ลายปลา

ปลาเป็นสัตว์น้ำที่มีหลายชนิด แต่ใน
ที่นี้หมายถึงปลาทะเลเขิน ซึ่งเป็นปลานำมาแห่ง
ความโชคลาภ เป็นตัวแทนของความสวยงาม
ตามธรรมชาติ และมีโชคลาภ ใครได้ไว้
ครอบครองจะเป็นสิริมงคลแก่ตัว

ลายที่ ๔ ลายแมงป่อง

แมงป่อง เป็นสัตว์บกที่มี ๖ ขา มี
หางใช้ต่อย มีก้ามเหมือนปู ๒ ก้าม ในสมัย
โบราณเล่ากันว่าฝนแล้ง ๗ ปี ๗ เดือน ติดกัน
สัตว์กำลังอดตาย จึงไปขอฝนกับพญาแถน
พญาแถนไม่ยอม แมงป่องจึงยกพลไปสู่แล้วชนะ
แมงป่องจึงเป็นสัตว์แห่งความยุติธรรม

ลายที่ ๕ ลายเต่า

เต่า เป็นสัตว์สิริมงคล เล่าว่าสัตว์
เดรัจฉานบวชไม่ได้ แต่เต่าศรัทธาจึงขอพระเจ้า
พิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารจึงให้นำรูปเต่ามาใช้
เป็นอัฐบริวาร กองกฐิน คนไทยเมื่อทำบุญกฐิน
จึงมีรูปเต่าเป็นรูปประกอบ

ลายที่ ๖ ลายตะขอผสมเอื้อ

ตะขอ เป็นที่ตักน้ำ ในสมัยโบราณใช้ครูดักน้ำจากบ่อ ลักษณะเป็นไม้ไผ่ยาว บริเวณปลายไม้ไผ่ จะทำตะขอติดไว้เพื่อใช้เกี่ยวกับังวงกระครุ แล้วหย่อนลงไปตักน้ำในบ่อดิน ซึ่งต้องอาศัยความชำนาญในการตักน้ำ เป็นวิถีชีวิตของคนอีสาน จึงได้นำมาคิดเป็นลายตะขอผสมกับเอื้อ

ลายที่ ๗ ลายขนตาควาย

ความเป็นสัตว์ที่มีความซื่อสัตย์ต่อมนุษย์ ถึงแม้จะได้ชื่อว่า โง่ แต่ความโง่ก็แฝงไว้ด้วยความซื่อสัตย์ ใช้ทำอะไรก็ทำ โบราณใช้ควายไถนา เลี้ยงคนทั้งประเทศ ความเป็นตัวแทนของความซื่อสัตย์ ที่นำมาทอบนผืนผ้า เพื่อแสดงถึงความซื่อสัตย์ สุจริต ของชุมชน

ลายที่ ๘ ลายแสงอาทิตย์

แสงอาทิตย์ เปรียบได้กับดอกไม้ มงคลชนิดหนึ่ง มีดอกเป็นแฉกสีชมพู สีแดง แสดงถึงความยิ่งใหญ่ เมื่อมีแสงอาทิตย์สาดส่องทำให้โลกสว่าง จึงนำลายแสงอาทิตย์มาลงบนผืนผ้า

ลายที่ ๙ ลายลูกหวายผสมผักแว่น

หวายเป็นต้นไม้เป็นเถา นำมาจักสานเป็นของใช้ที่มีความเหนียวแน่น มีลูกเป็นพวง เกาะกลุ่ม ผักแว่น เป็นพืชที่นำมารับประทานได้ เกิดตามธรรมชาติ เลื้อยไปถึงไหนก็จะออกงาม นำลายทั้งสองมาผสมกันเพื่อแสดงถึงความมั่นคง

ลายที่ ๑๐ ลายดาวกระจาย

ดาว แสดงถึงความสดใส รุ่งเรือง
แม้แต่ในความมืด เมื่อมีดาวท้องฟ้าก็สว่าง
ดาวกระจายแสดงถึงความรุ่งเรือง สว่างไสว
นำมาทอผืนผ้า แสดงถึงความรุ่งเรือง และเป็น
สิริมงคลแก่ผู้ใช้และผู้พบเห็น

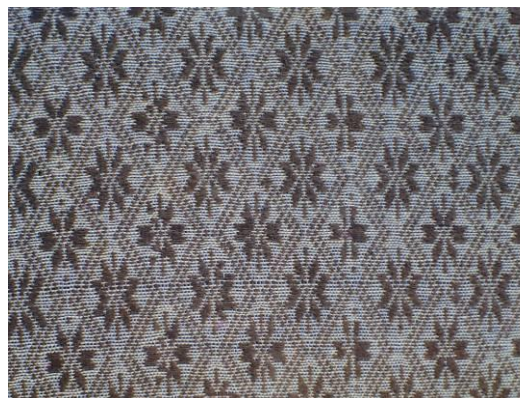
ลายที่ ๑๑ ลายลูกหวาย

ลูกหวาย เป็นอาหารก็ได้ แปรรูปเป็น
ส้มตำก็ได้ ตามที่ลูกหวายอยู่เป็นกลุ่มเกาะแน่น
แสดงถึงความสามัคคี เหนียวแน่น

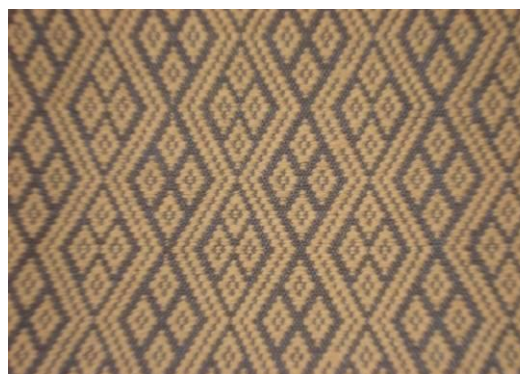
ลายที่ ๑๒ ลายดอกแก้ว

ดอกแก้ว เป็นดอกไม้สีขาว ที่มีกลิ่น
หอม เข้า-เย็น จะส่งกลิ่นหอมชวนให้หลงใหล
เป็นดอกไม้สวยแต่มีเสน่ห์ไปตามธรรมชาติ
เปรียบกับหญิงสาวโบราณที่มีความสวยแบบ
เรียบง่าย แต่แฝงไว้ด้วยเสน่ห์

ลายที่ ๑๓ ลายไทย

ลายไทย เป็นลายผ้าโบราณอยู่บนผืน
ผ้าใช้พิธีมงคลต่างๆ นิยมใช้กับเชื้อพระวงศ์ ที่
นำมาทอบนผืนผ้า เชื่อว่าเป็นสิริมงคล แก่ผู้
สวมใส่

ลายที่ ๑๔ ลายดอกมะลิ

ดอกมะลิ เป็นดอกไม้ขาวสะอาด
และบริสุทธิ์ มีกลิ่นหอมเย็นละมุนชื่นใจ สมัย
โบราณ ดอกมะลิแทนหญิงสาวสดใสไร้มลทิน
บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ปัจจุบัน คนไทยใช้ดอก
มะลิไหว้แม่ แม่คือผู้ประเสริฐสำหรับ
ลูก

ลายที่ ๑๕ ลายดอกจิก

ต้นจิก เป็นต้นไม้เล็กที่อยู่ตามป่า
ใหญ่ มีดอกสีเหลืองอ่อน กลีบดอก ๔ แฉกใบ
สมัยโบราณเชื่อว่าดอกจิกเป็นตัวแทนหลักธรรม
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พรหมวิหาร
๔ หลักธรรม ทำให้พ้นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค
นำมาทอแสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง

ลายที่ ๑๖ ลายดอกบัวตูม

ดอกบัวเป็นดอกไม้แทนของ
พระพุทธศาสนา ตามพุทธประวัติเล่าว่าเมื่อ
เจ้าชายสิทธัตถะประสูติ ทรงเดินได้ ๗ ก้าว โดย
มีดอก บั๊กรอรับ และในเวลาต่อมา
เจ้าชายก็ได้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนา การนำ
ลายมาทอแสดงถึงการ นับถือ
พระพุทธศาสนาเป็นสิริมงคลแก่ผู้สวมใส่

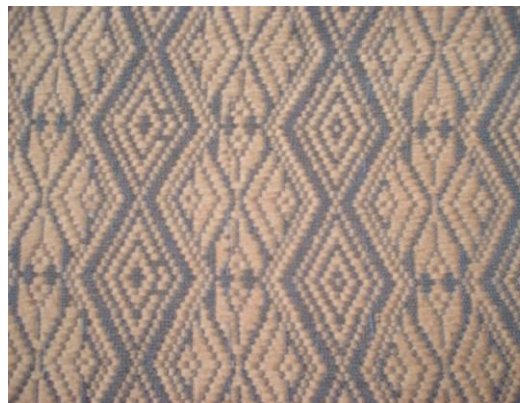
ลายที่ ๑๗ ลายพุทธซ้อน

ดอกพุทธซ้อน เป็นดอกไม้สีขาว
ที่มีกลิ่นหอมสะอาด เป็นดอกไม้แทน
พระพุทธศาสนา เพราะศาสนาพุทธเป็นศาสนา
ที่ทำให้คนมีจิตใจสะอาด จึงใช้ดอกไม้สีขาวแทน
เป็นเสน่ห์แก่ผู้พบเห็น

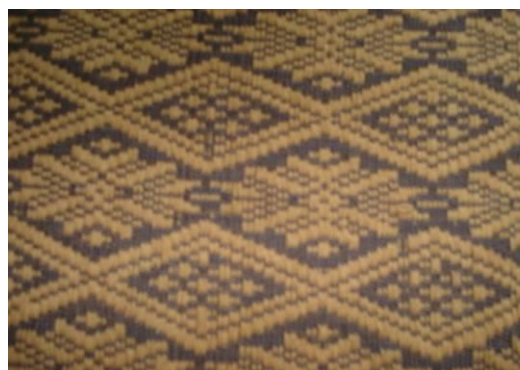
ลายที่ ๑๘ ลายดอกทานตะวัน

ดอกทานตะวัน มีสีเหลือง เป็นดอกไม้ที่มีความสวยงาม ใช้บอกทิศทางของพระอาทิตย์ ตะวันในที่นี้หมายถึง พระอาทิตย์ คนโบราณเรียก ตะวัน อีสานเรียก ตะเวน ตอนเช้าดอกบานหันไปทางทิศตะวันออกเย็น ดอกบานหันไปทางทิศตะวันตก

ลายที่ ๑๙ ลายดาวลูกไก่

ดาวลูกไก่ เป็นดาวดวงเล็กอยู่กันเป็นกลุ่ม มีตำนานเล่าต่อกันว่า พระขลุ่ยค้อออกขลุ่ย ไปพบตายายที่กระท่อมกลางป่า ตายายฆ่าแม่ไก่ ลูกไก่ ๗ ตัว จึงกระโดดลงกองไฟตามลูกไก่จึงได้เกิดเป็นดาวเล็กๆ รวมกัน เรียกว่า ดาวลูกไก่ แสดงออกถึงความกตัญญู

ลายที่ ๒๐ ลายดาวกระจายตะขोเล็ก

ในสมัยโบราณ คีนเดือนหงายมีแสงสว่างไสว หญิงสาวโบราณ มักใช้แสงสว่างนั้นไปต้กน้ำที่บ่อ การที่นำลายดาวกระจายตะขอเล็กมาทอผืนผ้า ทำให้เดือนความทรงจำระลึกถึงวิถีชีวิตคนโบราณ

ลายที่ ๒๑ ลายดาวกระจายผสมลูกตุ้ม

ดาวกระจายส่องแสงสว่างไสว ผสมกับลูกตุ้มที่เป็นเครื่องมือ เครื่องประดับ ตกแต่ง เสื้อผ้า และเป็นเครื่องประดับในงานพิธีกรรมต่างๆ นำมาผสมกัน ทำให้เกิดความงาม

ลายที่ ๒๒ ลายดอกพิกุลผสมใบไม้

ลายดอกพิกุลผสมใบไม้

ประกอบด้วย ดอกพิกุล เป็นดอกไม้โบราณ ที่มี
บรรพบุรุษนำมาทอเป็นลายผ้า จะได้สืบทอดให้
ลูกหลานเป็นตัวอย่างที่ดี และดอกไม้ก็ยังนำมา
บูชาด้วย

ลายที่ ๒๓ ลายตะขอแมงป่อง

ตะขอเก็บเกี่ยวความกล้าหาญ ความ

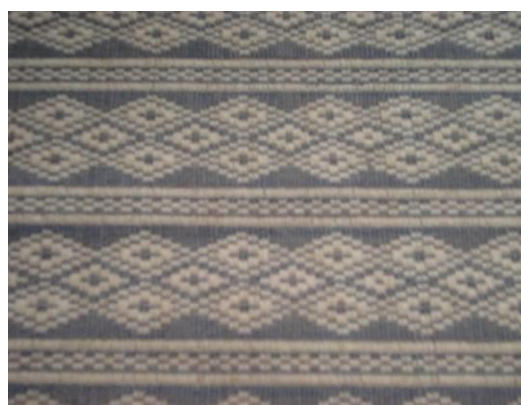
สามัคคีในชุมชนคนโบราณใช้แม่ป้องขอความ
ยุติธรรมจากพญาแถน และได้รับชัยชนะ
เพราะความสามัคคี เป็นตำนานแห่งความ
สามัคคี

ลายที่ ๒๔ ลายขนมเปียกปูน

ขนมเปียกปูน เป็นขนมไทย สมัย

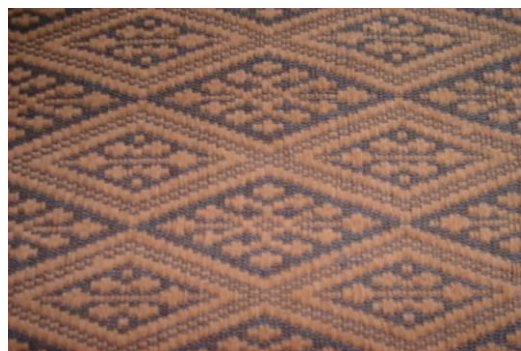
โบราณนิยมไม่ข้าวผสมกับเปลือกมะพร้าวเผา
เพื่อให้เกิดความหอมและมีรสชาติอร่อย ขนม
เปียกปูนเป็นขนมมงคล ใช้ในพิธีมงคลต่างๆใน
พระพุทธศาสนา

ลายที่ ๒๕ ลายธนู

ธนู เป็นอาวุธโบราณ ใช้คำสั่งคราม

ล่าสัตว์ สำหรับพระมหากษัตริย์ นิยมนำมาทอ
ผ้าเป็นลายขิดที่แสดงออกถึงความเยียบแหลม

ลายที่ ๒๖ ลายขนมเปียกปูนผสมผักแว่น

ขนมไทยโบราณผสมกับผักตาม
ธรรมชาติ ขนมใช้กับการทำบุญ ผักแว่น เป็น
ผักที่เกิดในท้องนา เป็นการสื่อให้ผู้ที่สวมใส่
มีความเป็นธรรมชาติ และระลึกถึงวิถีชีวิต
โบราณ

ลายที่ ๒๗ ลายดอกแก้วผสมเอื้อ

ปลาเป็นสัตว์น้ำที่มีหลายชนิด แต่
ในที่นี้หมายถึงปลาตะเพียน ซึ่งเป็นปลานำมา
แห่งความโชคลาภ เป็นตัวแทนของความ
สวยงามตามธรรมชาติ และมีโชคลาภ ใครได้ไว้
ครอบครอง จะเป็นสิริมงคลแก่ตัว

ลายที่ ๒๘ ลายตะขอลีอกผสมตะขอใหญ่

ตะขอเป็นไม้หรือสิ่งของอย่างอื่นที่
เอาใช้ประโยชน์ในการแขวนหรือห้อยสิ่งของหรือ
นำมาเกี่ยวคึงของสิ่งอื่นได้ ตะขอลีอก ตะขอใหญ่
เก็บลายขิดจึงนำมาทำลายดูสวยงามเพิ่มขึ้น

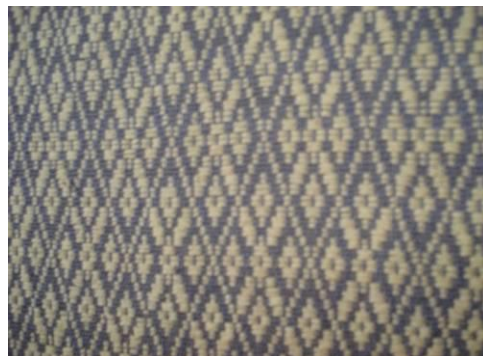
ลายที่ ๒๙ ลายกาบแก้วผสมตะขอ

กาบ หมายถึง กิ่งก้านหรือเปลือก
ที่ยื่นออกมาจะเป็นดอก และกิ่งก้านนั้นจะมี
ลักษณะเป็นตะขอ ในที่นี้หมายถึงดอกแก้ว จึง
หมายถึงดอกไม้ที่นำไปบูชาพระ จึงเรียกว่า กาบ
แก้วผสมตะขอ

ลายที่ ๓๐ ลายไทยประยุกต์

ลายไทย เป็นลายประจำชาติของ
คนไทยมาแต่โบราณ เป็นลายที่สวยงาม จนคน
แก่โบราณนำมาทอและประยุกต์ต่อมา ให้เข้า
กับสมัยปัจจุบัน เรียกว่า ลายไทยประยุกต์

ลายที่ ๓๑ ลายแมงมุม

แมงมุม เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่มีอยู่
ทั่วไป ตามบ้านมีมากมาย แมงมุมอยู่กินแบบ
ชักใย หมายถึง การรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย
เพื่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคี เป็นน้ำหนึ่ง
ใจเดียวกัน จึงนำมาถักทอลงบนผืนผ้า เกิดเป็น
ลายแมงมุม

ลายที่ ๓๒ ลายแมงป่องผสมลายไทย

แมงป่อง เป็นสัตว์มีพิษ ในตำนาน
คนโบราณถูกแมงป่องต่อย เกิดอาการปวดมาก
จึงได้มีแนวคิดนำมาทอลงบนผืนผ้า อนึ่งแมง
ป่องต้องการทำบุญ เพราะสัตว์ไม่สามารถทำได้
จึงขอให้มนุษย์นำภาพของตนลงเป็นเครื่อง
อัฐบริขาร จึงปรากฏภาพของแมงป่องในการ
ทำบุญกฐิน

ลายที่ ๓๓ ลายม้าน้ำ

ม้าน้ำ เป็นสัตว์อยู่ในน้ำทะเลที่เล็ก
มีลักษณะส่วนหัวเป็นหัวม้า มีตัวเล็กเรียว
ผู้เก็บลายขีด จึงนำมาเก็บเป็นลายบนผืนผ้า
ดูสวยงามมาก เรียกว่า ลายม้าน้ำ

ลายที่ ๓๔ ลายหัวนาค

นาค ได้รับการยอมรับนับพันปี
แล้วว่าเป็นสัตว์ชั้นสูง สัตว์ประเสริฐ เป็นที่
ยอมรับในชื่อเสียงเรียงนาม และผูกพันกับ
พระพุทธศาสนา มีประวัติเกี่ยวข้องกับ
พระพุทธเจ้า เช่นพระพุทธรูปปางนาคปรก
เป็นพระประจำวันเสาร์ กล่าวถึงพญานาคที่มา
แผ่พังพานปกป้องพระพุทธองค์ มิให้ภราษณ์ที่ตก
หนัก

ลายที่ ๓๕ ลายบันไดสลับเอื้อ

บันได เป็นทางที่นำพาคนเราให้
ป่ายป็นขึ้นไปสู่ที่สูงกว่าเดิมลายบันไดสลับเอื้อ
ของผ้าขิด จึงมีความหมายเป็นนัยว่า เมื่อสวม
ใส่ผ้านี้แล้วจะมีแต่ชีวิตที่รุ่งเรืองสูงส่งกว่าเดิม
เหมือนกับว่าเราเดินขึ้นบันไดไปพบกับสิ่งที่ดีกว่า
บันไดจะนำเราไปสู่ความสุขและความสมหวังที่
เราปรารถนา

ลายที่ ๓๖ ลายดาวผสมตัวไหม

ดาวเป็นแสงสว่างที่อประกาย
สุกใสบ่งบอกให้เราได้สัมผัส ถึงความสว่างไสว
ความสดใสร่าเริง ไหม เป็นยอดแห่งภูเขา
อาภรณ์ และใยไหมนี้ก็เป็นผลผลิตที่มาจากเจ้า
แมลงที่เรียกว่า ตัวไหม ที่ชาวอีสานรู้จักในชื่อว่า
“หม่อน”

ลายที่ ๓๗ ลายดาวลูกหวาย

หวาย เป็นพืชที่มีหนามแหลมคม
รอบตัว เมื่อมีผลจะปรากฏเป็นขอเป็นพวง
สวยงาม ดาวเป็นสัญลักษณ์ของความสว่างสดใส
รุ่งเรือง เหมือนกับจะบอกว่า ผู้ที่สวมใส่ผ้าลาย
นี้ มีทั้งความเฉลียวฉลาด มีสติปัญญา มีความ
สมบูรณ์พูนสุข

ลายที่ ๓๘ ลายดอกมะลิสลัปเอื้อ

ดอกมะลิ มีสีขาวสะอาดบริสุทธิ์
อีกทั้งยังกลิ่นหอม เมื่อลูกเราสวมใส่ผ้าลายดอก
มะลิสลัปเอื้อแล้ว เหมือนจะบอกว่า ลูกคนนี้รัก
แม่ยิ่งนัก เป็นความรักที่จริงใจ บริสุทธิ์ ประดุจ
ดอกมะลิ

ลายที่ ๓๙ ลายดอกจิกผสมเอื้อ

ลายดอกจิกที่ปรากฏบนผืนผ้า
หากมองลึกลงไปจะมีความโดดเด่นที่ออกเป็นแนก
ส่วนใหญ่จะมี ๔ แนก ที่บางคนอาจจะเห็น
เหมือนกับหลักธรรมสำคัญ ๔ อย่าง มองดูก็ชวน
ให้คิดถึงพรหมวิหารสี่ ที่ประกอบไปด้วยไมหา
แห่งความเมตตา ความกรุณา มุทิตา และ
อุเบกขา

ลายที่ ๔๐ ลายแมงป่องสลัปเอื้อ

แมงป่องเป็นสัตว์ที่ชอบชูหางอวด
ตัวเองว่ามีพิษ ทั้งที่ความจริงมีพิษเพียงเล็กน้อย
ถึงอย่างนั้นก็ตามยามใดที่มันคิดว่ามันถูกข่มเหง
มันไม่ได้รับความยุติธรรม มันจะหันหน้าเข้าสู่
จึงเหมาะสำหรับผู้สวมใส่ที่เป็นนักสู้

ลายที่ ๔๑ ลายลูกดิ่งตะขอ

ความเป็นมาของลายผ้าชนิดนี้นี้
มีความหมายว่า สมัยโบราณ ปู่ย่าตายาย
คิดทอผ้าลายลูกดิ่งตะขอขึ้นเพื่อใช้เวลาทำบุญตัก
บาตรที่บ้านหรืองานบวช ซึ่งใช้ต่อมาจนถึง
ปัจจุบัน

ลายที่ ๔๒ ลายภาพแก้วสลับ ข้าวหลามตัด

ลายภาพแก้วข้าวหลามตัด มาจากนิทานเรื่องหนึ่ง เล่าว่า มีนางหนึ่งชื่อภาพแก้วนางเป็นคนสวย แต่งงานแล้วตั้งครุฑ มีความอยากกินข้าวหลามตัด แต่ก็ไม่ได้กิน จึงคิดทอผ้าลายซิด จนทอเสร็จและคลอดลูกแล้วนางก็ยังไม่ได้กิน จึงเรียกลายผ้าที่นางทอว่า ลายภาพแก้วสลับข้าวหลามตัด

ลายที่ ๔๓ ลายข้าวหลามตัดสลับตะขอ

ลายนี้มีความหมายว่า สมัยโบราณปู่ย่า ตายาย คิดค้นขึ้นมาเป็นภูมิปัญญา สอนลูกหลาน สมัยนั้นถ้าลูกสาวคนใดทอผ้าซิดไม่เป็น จะไม่ได้แต่งงาน

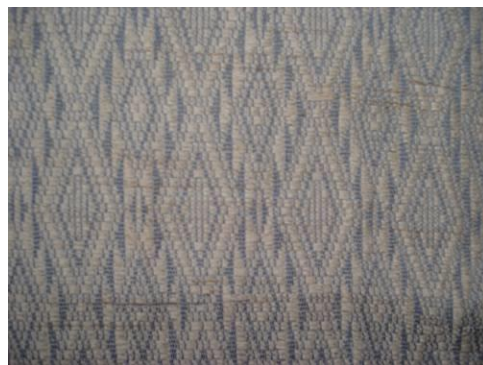
ลายที่ ๔๔ ลายตะขอสลับดาว

ลายตะขอสลับดาวมีความหมายว่า สมัยก่อนนิยมทอผ้าลายตะขอสลับดาว ทอขึ้นเพื่อรอลูกชายบวชนาค เพราะคำว่าดาวเป็นความหมายว่า สูงส่ง จึงนิยมใช้ผ้าลายซิดตะขอสลับดาว ในพิธีบวชนาค เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล

ลายที่ ๔๕ ลายกาบแก้วสลับหม่อนไหม

มีความหมายเป็นผ้าลายแปลก ประยุกต์ขึ้นมาใหม่ ตามแนวความคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้มีลายผ้าเป็นของตนเอง ถ้าผู้ใดมีผ้าลายนี้ใส่ตัวไฉวันนั้นจะเป็นคนที่มีภูมิปัญญามาก

ลายที่ ๔๖ ลายดาวผสมฉัตรบายศรี

มีความหมายว่า มีความสูงส่งและความสวยงาม ใครก็อยากสูงส่งเหมือนดาว ฉัตรบายศรีนี้เป็นเครื่องสักการบูชาอยู่ในวัด ผ้าลายนี้จึงมีความหมายสูงส่ง จึงได้คิดค้นขึ้นมา ประยุกต์ใหม่ ผสมดาวฉัตรบายศรี จึงเรียกว่า ผ้าลายดาวผสมฉัตรบายศรี

ลายที่ ๔๗ ลายแสงอาทิตย์ผสมตะขอใหญ่

ลายนี้มีความหมายว่า เป็นลายที่มีแสงสว่างมาก ถ้าไม่มีแสงสว่างจะไม่มีอะไรเกิดขึ้น ลวดลายเกิดขึ้นจากจินตนาการของแสงอาทิตย์ที่ส่องมาบนพื้นโลก และกระทบกับต้นไม้ที่มีกิ่งก้านสาขามากมาย

ลายที่ ๔๘ ลายดอกพิกุล

ดอกพิกุล เป็นดอกไม้ขาวมกลิ่นหอม หญิงสาวสมัยโบราณแต่งตัวแบบไทยต้องทัดดอกไม้ด้วยเวลาไปร่วมงานดอกพิกุลนิยมนำไปบูชาพระ จึงนำดอกพิกุลมาเก็บเป็นลายขีดบนผืนผ้า เพื่อให้ลูกหลานได้สืบทอด

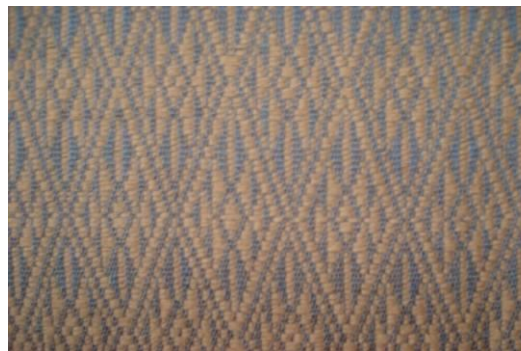
ลายที่ ๔๙ ลายดอกแก้วผสมลายไทย

ในสมัยโบราณนิยมทอผ้าใช้กันเอง และทอเป็นลวดลายต่างๆ โดยเกิดเป็นลายขีดและนิยมนำเอาชื่อดอกไม้มานำมาใช้เป็นชื่อลายปรับเปลี่ยนประยุกต์ให้เข้ากับลายดั้งเดิม คือ ลายไทย เกิดความสวยงามที่เป็นลายดอกแก้วผสมลายไทยขึ้น

ลายที่ ๕๐ ลายกาบแก้ว

ในสมัยโบราณการบายศรีสู่ขวัญ จะใช้ใบตองทำเป็นกาบสามเหลี่ยม สำหรับใส่บนขอบพานบายศรีสู่ขวัญ จึงได้นำมาคิดเป็นลายทอเป็นกาบแก้ว เหมือนบายศรีเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ใช้และผู้พบเห็น

ลายที่ ๕๑ ลายขนมเปียกปูนผสมกาบแก้ว

ขนมไทยผสมกับการบายศรี ดูสวยงามและสิ่งสองสิ่ง ใช้ในงานมงคล ต่างๆ การนำมาทอบนผืนผ้า ทำให้เป็นสิริมงคลแก่ผู้ใช้และผู้รับ

ลายที่ ๕๒ ลายกาบแก้วผสมดอกจิก

ในสมัยโบราณการทำบายศรีสู่ขวัญ ในส่วนกาบ หรือ เรียกว่า ซวย จะเสียบด้วยดอกไม้ป่าคือ ดอกจิก ดูสวยงาม เป็นธรรมชาติ จึงได้คิดนำมาทอเป็นลายขิดเพื่อเก็บไว้ให้ลูกหลานได้ชื่นชม

ลายที่ ๕๓ ลายฉัตรบายศรี

บายศรี เป็นการนำใบตองกล้วยมาพับเป็นรูปบายศรี คนสมัยโบราณ ทำพิธีสู่ขวัญนำมาทำเป็นลายขิด ลงในผืนผ้า เพื่อความเป็นสิริมงคล สลับด้วยลายฉัตร แสดงถึงความเคารพนับถือ ในองค์พระมหากษัตริย์

ลายที่ ๕๔ ลายแมงมุมสลับเอื้อ

แสดงถึงความสมัครสมานสามัคคี
 ได้จากการชกโยของแมงมุมผสมเอื้อ แสดงถึง
 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันในชุมชน ในสมัยโบราณ
 นำมาทอเป็นลายขิด เพื่อให้ผู้สวมใส่เกิดความ
 รักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน

ลายที่ ๕๕ ลายนาคสลับบายศรี

พญานาคเป็นสัตว์ใหญ่อาศัยในน้ำ
 เป็นที่เกรงขามของสัตว์น้ำทุกชนิด นำมาไว้ใน
 ผืนผ้า ไทยโบราณ เป็นที่เคารพสักการะในการ
 บายศรีสู่ขวัญ

ลายที่ ๕๖ ลายไขปลา

ไขปลา แสดงถึงความรักความ
 สามัคคีต่อกัน เป็นการทำให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อ
 ความรักสามัคคี

ลายที่ ๕๗ ลายบายศรี

บายศรีเกิดจากการนำใบตอง
 กล้วยมาพับเป็นรูปเหลี่ยมคมในพานเพื่อการ
 บายศรีสู่ขวัญ ถ้าเรียกใบศรี ก็จะหมายถึง ใบศรี
 ที่อยู่ตามวัดตั้งไว้หน้าโบสถ์

ลายที่ ๕๘ ลายดอกไม้ผสมเอื้อ

ดอกไม้ทุกชนิดแสดงถึงความ
เคารพบูชา นับถือการอยู่ร่วมกัน ถ้ามีการ
เคารพนับถือซึ่งกันและกัน จะทำให้เกิดความเอื้อ
อาทรต่อกัน และเป็นพลังเข้มแข็งในชุมชน

ลายที่ ๕๙ ลายสนสลับใบไม้ผสมบายศรี

ต้นสนเป็นต้นไม้สูงใหญ่แต่มีความ
อ่อนหวานอยู่ในตัวอยู่สลับกับใบไม้ผสมด้วย
บายศรี ทั้งสองก็เป็นความสิริมงคลอยู่บนผืนผ้า

ลายที่ ๖๐ ลายสนสลับบายศรี

ต้นสนสลับด้วยบายศรี แสดงถึง
ความเป็นมงคลอยู่บนผืนผ้า

ลายที่ ๖๑ ลายดอกบานชื่น

เป็นดอกไม้สีสวยแต่ไม่มีกลิ่น
ปลูกไว้ประดับบ้านในสมัยโบราณ

ลายที่ ๖๒ ลายไมยราฟออกศึก

ลายไมยราฟออกศึก กล่าวถึง
พระราชอาออกทำศึกสงคราม ถ้าใส่ลายนี้จะ
ได้รับชัยชนะ เพราะเป็นลายที่มีฤทธิ์อำนาจ
มาก

ลายที่ ๖๓ ลายดอกส้ม

ลายดอกส้ม เป็นลายที่มี
ตำนาน ว่า ต้นส้ม เป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งที่ใช้โชค
คนไทยจึงนิยมปลูก เมื่อนำมาเป็นลายติดบนผืน
ผ้า จะนำโชคมาให้กับผู้สวมใส่ด้วย

ลายที่ ๖๔ ลายดอกจิกผสมเอื้อ

ลายดอกจิกผสมเอื้อ เป็นการ
ผสมผสานระหว่างดอกไม้ป่า คือ ดอกจิก กับ
เอื้อ เมื่อรวมกัน หมายถึง ความเอื้ออาทร ส่ง
กลิ่นหอมเหมือนดอกจิก ทำให้เกิดความสามัคคี
ในชุมชน

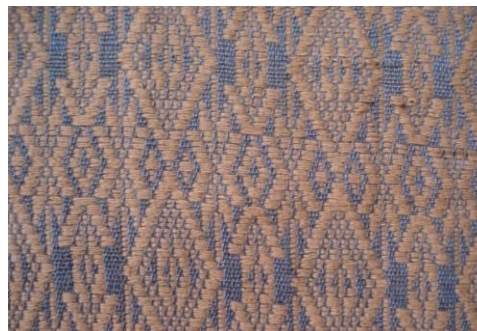
ลายที่ ๖๕ ลายคุ่มไตรผสมตะขอ

หมายถึง พระนักรบวช หรือ
พระสงฆ์ เวลาออกบิณฑบาตต้องคุ่มผ้าไตร
ตามหลักของพระศาสนา นำมาผสมกับลาย
ตะขอ เกิดเป็นผ้าที่มีความงาม

ลายที่ ๖๖ ลายใบไม้ผสมเอื้อ

ลายใบไม้ผสมเอื้อ หมายถึง เป็น
ต้นไม้ในกลุ่มดอกไม้ขนาดใหญ่ ในกลุ่มดอกไม้
ที่สวยงามหลากหลายจึงนำมารวมกัน โดยใช้ลาย
เอื้อเป็นลายเชื่อมต่อ

ลายที่ ๖๗ ลายสนประดับดาว

ลายสนประดับดาว เป็นลายที่นำ
ลายต้นสน มาผสมกับลายดาว แสดงให้เห็นถึง
ผู้ที่สวมใส่ มีจิตใจสูงส่ง และมีความโดดเด่น
เทียบกับดวงดาว

ลายที่ ๖๘ ลายสับปรด

ลายสับปรด เกิดจาก การนำเอาผลไม้พื้นบ้าน ที่เรียกว่า บักนัด ซึ่งเป็นผลไม้ที่มีลักษณะเฉพาะตัวคือ มีตามาก มีรสหวานหอม ความเชื่อที่ว่าเมื่อนำมาทำเป็นลายผ้าแล้ว จะทำให้ ผู้สวมใส่มีความรอบรู้ เป็นนักปราชญ์ สามารถรอบรู้ในทุกเรื่องราว

ลายที่ ๖๙ ลายปราสาท

ลายปราสาท เป็นการนำเอาความงดงามของปราสาท อันเป็นที่อยู่ของเชื้อพระวงศ์ในสมัยโบราณ มาทอลงบนผืนผ้า เพราะถือว่าเป็นของชั้นสูง แสดงถึงการยกย่องนับถือ

ลายที่ ๗๐ ลายแมงต๊อบเต่า

แมงต๊อบเต่าเป็นสัตว์ปีกที่อาศัยอยู่ในน้ำ คนอีสานนำมาปรุงอาหาร ช่างทอผ้าจึงนำลักษณะของแมงต๊อบเต่า มาออกแบบลายและทอผ้าลายขิด เพื่อเก็บไว้ให้ลูกหลานดู

แหล่งผลิตและจำหน่าย

๑. ศูนย์วิสาหกิจชุมชนตำบลคำพระ

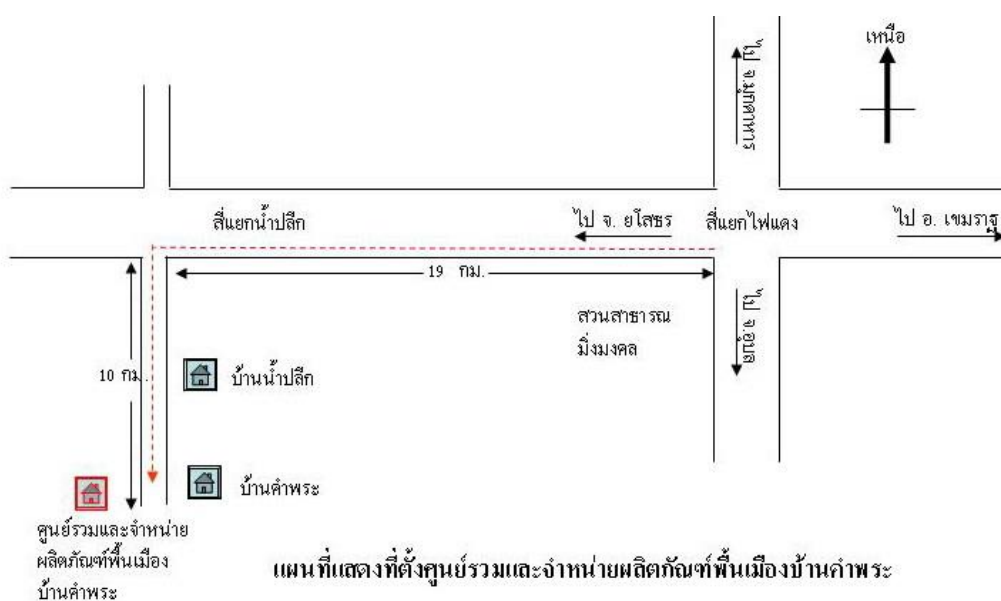
ที่ตั้ง :: ๑๐๖ หมู่ที่ ๓ ตำบลคำพระ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

ผู้ดูแล :: นางดารา จันทป

โทรศัพท์ :: 08 7876 4851

แผนที่แสดงที่ตั้งศูนย์วิสาหกิจชุมชนตำบลคำพระ

๒. กลุ่มทอผ้าบ้านกุดขวย

ที่ตั้ง :: ๑๑๘ หมู่ที่ ๑๐ บ้านกุดขวย ตำบลคำพระ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

ผู้ดูแล ติดต่อ :: นางสมควร วงศ์ละคร

โทรศัพท์ :: ๐๙ ๐๖๐๔ ๕๕๒๓

บุคคลอ้างอิง

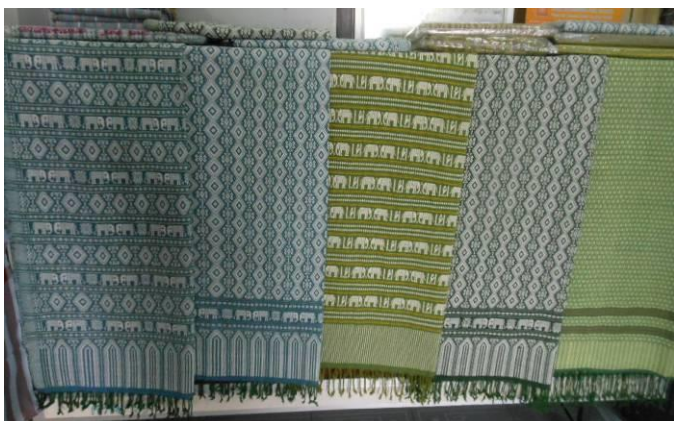
ระบุผู้ให้สัมภาษณ์. ตำแหน่ง (ถ้ามี). สัมภาษณ์. วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

ดารา จันทป. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

อุรภัย รัตนสุวรรณ. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

ผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้ายลายขีด

ผ้าฝ้ายลายขีด ใช้เป็นสไบ ผ้าปูโต๊ะ

เสื้อบุรุษ-สตรี ผ้าฝ้ายลายขีดคำพระ

หมอน รูปแบบต่างๆ ทำจากผ้าฝ้ายลายขีดคำพระ

แปรรูปผ้าฝ้ายลายขีดเป็นผลิตภัณฑ์กระเป๋ารูปทรงต่าง ๆ

การจัดเวทีประชาคมเพื่อจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและชุมชนยินยอมให้จัดเก็บข้อมูล

การแทงหยวก

ส่วนที่ ๑ ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.ชื่อรายการ การแทงหยวก

ชื่อเรียกในท้องถิ่น การแทงหยวก

๒.ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☐ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☒ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

๓.พื้นที่ปฏิบัติ

ที่ตั้ง บ้านห้วยตะพาน ตำบลห้วยตะพาน อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

ประวัติอำเภอห้วยตะพาน

สภาพทั่วไป

การตั้งอำเภอห้วยตะพาน

อำเภอห้วยตะพานเดิมมีฐานะเป็นตำบลอยู่ในเขตการปกครองของอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ ห่างจากอำเภออำนาจเจริญไปทางทิศใต้ประมาณ ๔๐ กิโลเมตร ประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๑๐ ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๑๐ โดยมีเขตการปกครอง ๔ ตำบล คือ ตำบลห้วยตะพาน ตำบลคำพระ ตำบลเค็งใหญ่ และตำบลหนองแก้ว

ต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๑๑ ทางราชการเห็นว่ามิตำบลในเขตอำเภอม่วงสามสิบมีอาณาเขตใกล้เคียงกับที่ตั้งที่ว่าการกิ่งอำเภอห้วยตะพาน หากผนวกให้อยู่ในเขตการปกครองของกิ่งอำเภอห้วยตะพาน ราษฎรจะมีความสะดวกในการติดต่อสื่อสาร และทำให้กิ่งอำเภอห้วยตะพานเป็นปึกแผ่นและมีอาณาเขตกว้างขวางมากยิ่งขึ้น จึงได้รวมเอาตำบลโพนเมืองน้อย ตำบลสร้างถ่อน้อย และตำบลจิกคู่ ซึ่งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี มาอยู่ในเขตการปกครองของกิ่งอำเภอห้วยตะพาน ตั้งแต่วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๑๑ ตามพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตอำเภอม่วงสามสิบ และกิ่งอำเภอห้วยตะพาน อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๕๑๑ ลงวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๑๑ จึงทำให้กิ่งอำเภอห้วยตะพานมี ๗ ตำบล ต่อมาได้แยกตำบลเพิ่มอีก ๑ ตำบล คือตำบลรัตนวารี และยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ ตามพระราชกฤษฎีกาตั้งอำเภอห้วยตะพาน ลงวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๔

ข้อมูลการตั้งอำเภอห้วยตะพาน

จากการสำรวจศึกษาพื้นที่หมู่บ้านตำบลต่างๆ และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น ประวัติวัดและหมู่บ้านต่างๆ ที่มีผู้เขียนไว้ก่อนแล้วและหนังสือประวัติศาสตร์อีสานของเดิมวิภาคย์ พจนกิจ และหลักฐานด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุจากสถานที่ต่าง ๆ

ด้านภูมิประเทศ

สภาพทางด้านภูมิศาสตร์บริเวณอำเภอห้วยตะพานเป็นพื้นที่ลาดเอียงจากทิศเหนือบริเวณที่ตั้งอำเภอเมืองอำนาจเจริญ ลาดต่ำลงทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของอำเภอแต่ทางทิศตะวันตกและทิศใต้จะมีพื้นที่ลาดต่ำกว่า โดยมีสายน้ำขนานทั้งสองด้าน คือ ด้านตะวันออก มีลำน้ำเซบก ซึ่งคำว่าบก ภาษาอีสาน หมายความว่า น้ำลด น้ำลงงวด หรือน้ำซึมลงใต้ดิน ในฤดูแล้งจนแห้งสายน้ำสายนี้จึงขาดและมีน้ำขังเป็นช่วง ด้านทิศตะวันตก มีลำน้ำเซบายหมายถึง ลำน้ำที่มีน้ำไหลระบายถ่ายเทตลอดปีจากการที่บริเวณอำเภอห้วยตะพานมีสายน้ำขนานทั้งสองข้าง ทำให้บริเวณนี้อดีตเป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ชุ่มชื้น สลับกับพื้นที่ลุ่มเหมาะสำหรับการเกษตรจึงทำให้บรรพชนเลือกพื้นที่นี้สำหรับการตั้งหลักปักฐาน

ด้านยุทธศาสตร์การปกครอง

จากการที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ป่าสลับกับที่ลุ่มอันอุดมสมบูรณ์ และอยู่ระหว่างเขตอำเภอม่วงสามสิบกับอำเภอเชียงในจังหวัดอุบลราชธานี ด้านทิศใต้มีลำน้ำเซบายกั้น เขตอำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร มีลำน้ำเซบายกั้น และเขตอำเภอเมืองอำนาจเจริญ ด้านทิศเหนือและตะวันออกมีลำน้ำเซบกกั้น ในอดีตจึงมักจะมีพวกโจร ขโมยขุกชุม โดยเฉพาะ โจรขโมยวัว ควายของราษฎร อาศัยลำน้ำและป่าซึ่งเป็นอุปสรรคในการติดตามจับกุมทำให้ยากต่อการปราบปรามของเจ้าหน้าที่ เพราะบางพวกหนีออกจากอำเภออื่นมาหลบซ่อน จึงเป็นความจำเป็นในยุทธศาสตร์การปกครองซึ่งส่งผลให้จัดตั้งเป็นอำเภอขึ้น

ที่ตั้ง

อำเภอห้วยตะพาน ตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ ๕๖๖ กิโลเมตร มีพื้นที่การปกครองทั้งหมด ๕๔๐ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๒๕๗,๐๐๗ ไร่ ในพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ป่า ๔๕,๐๓๑ ไร่ ที่ทำการเกษตร ๑๖๑,๖๗๒ ไร่ และพื้นที่หมู่บ้าน ๕๐,๓๐๔ ไร่

การปกครองท้องถิ่น แบ่งออกเป็น ๘ ตำบล ๘๕ หมู่บ้าน ดังนี้

๑. ตำบลห้วยตะพาน
๒. ตำบลรัตนวารีศรีเจริญ
๓. ตำบลคำพระ
๔. ตำบลหนองแก้ว
๕. ตำบลสร้างถ่อน้อย
๖. ตำบลจิกคู่
๗. ตำบลโพนเมืองน้อย
๘. ตำบลเค็งใหญ่

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย เทศบาลตำบล จำนวน ๒ แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน ๖ แห่ง ดังนี้

๑. เทศบาลตำบลห้วยตะพาน
๒. เทศบาลตำบลรัตนวารีศรีเจริญ

๗. วัดปัญจสมณาราม บ้านรัตนาวรี หมู่ที่ ๑ ตำบลรัตนาวรี เชื่อว่าเป็นเมืองเก่าแก่ครั้งโบราณ มีการขุดพบพระเครื่องสมัยโบราณ คาดว่ามีอายุประมาณ ๑,๐๐๐ ปี

ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

ชาวอำเภอสว่างแดนดิน มีวิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อพุทธศาสนาเป็นแกนและผสมกับพราหมณ์ (ฮินดู) ฝัฒนธรรมชาติอย่างผสมกลมกลืนโดยใช้ความเชื่อทางพุทธศาสนาสอดแทรกเชื่อมโยงกับความเชื่อเดิมของประชาชน ทำให้ประชาชนมีประเพณีวัฒนธรรมทั้งด้านจิตใจและวัตถุพิธีกรรมเป็นไปตามประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสานทั่วไป โดยมีฮีตสิบสองครองสิบสี่ยึดถือมาจนปัจจุบัน ประเพณีที่สำคัญ เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปคืออำเภอสว่างแดนดิน ได้จัดงานประเพณีลอยกระทงที่อำเภอสว่างแดนดินเป็นประจำทุกปี

แหล่งโบราณคดีที่สำคัญน่าจะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น

๑. แหล่งโบราณคดีโพธิ์เมือง หรือโนนเมือง บ้านกุดขุย ตำบลคำพระ มีสภาพเป็นเมืองเก่าที่มีคันคูรอบและมีการขุดพบวัตถุโบราณ เศษไห กระเบื้อง และอื่นๆ อีกมากมาย
๒. โนนจั่วหรือป่าโนนจั่ว บ้านขาด ตำบลเค็งใหญ่ มีสภาพเป็นเมืองเก่าแก่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ขุดพบขวานหินโบราณ อาวุธโบราณ และใบเสมาใหญ่ที่สุดในอำเภอสว่างแดนดินและวัตถุโบราณมากมาย
๓. วัดบ้านโนนขาว ตำบลจิกคู้ มีตุ้พระไตรปิฎกเก่าแก่สมัยขอม
๔. ภูดินที่ตั้งบ้านโพธิ์เมืองฟ้ามีด บ้านโพธิ์เมืองน้อย ตำบลโพธิ์เมืองน้อย

แหล่งอาชีพ

อำเภอสว่างแดนดิน มีการพัฒนาตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ในส่วนแผ่นดินธรรมนั้นอ้างอิงตามที่ได้กล่าวแล้ว ในส่วนของแผ่นดินทองหรือการทำมาหากิน อำเภอสว่างแดนดินเป็นที่เกิดของอาชีพต่างๆ ดังนี้

๑. บ้านคำพระ ฝัลายชิตบ้านคำพระ เป็นผ้าที่ทอด้วยมือ ที่วิจิตรงดงามมีลักษณะพิเศษ มีมากมายหลายประเภทตามประโยชน์ใช้สอย เช่น ฝัาคลุมไหล่ ฝัาคลุมโต๊ะ สไบใหญ่เล็ก ชุดรับแขก ฝัาตัดเสื้อและผลิตภัณฑ์จากฝัาชิต เช่น หมอนชิต กระเป๋าจากฝัาชิต พวงกุญแจ ยาม รับสั่งทำ และออกแบบตามความต้องการฝัมือทอฝัาชิตของชาวคำพระ ได้รับรางวัลประเภทความสวยความงาม รางวัลชนะเลิศอันดับที่ ๑-๓ ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในการประกวดที่ศูนย์ศิลปาชีพ บางไทร ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๗ สามารถคว้ารางวัลชนะเลิศมาได้ ซึ่งลักษณะเด่นของฝัลายชิตคำพระ คือเป็นฝัาฝัาย้อมด้วยสีธรรมชาติ คือ เปลือกไม้โดยวิธีผสมผสานระหว่างธรรมชาติกับธรรมชาติ และธรรมชาติกับเทคโนโลยี ปัจจุบัน ชาวบ้านคำพระ มีกลุ่มการผลิตมากมาย เช่นกลุ่มสตรีทอฝัา กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหัตถกรรมในครอบครัวและทางราชการได้จัดตั้งศูนย์รวมจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นเมือง รวมเอาผลิตภัณฑ์พื้นเมืองจากหมู่บ้าน ตำบลต่าง ๆ ในอำเภอสว่างแดนดินแสดงและจำหน่าย อีกด้วย

๒. บ้านนาคู มีอาชีพที่สำคัญและสร้างรายได้ให้กับผู้คนในหมู่บ้านเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มหนุ่มสาวจะใช้เวลาวางในการเจียรไนพลอย เพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว ซึ่งแต่ละเดือนจะมีรายได้ประมาณ ๔,๐๐๐ - ๖,๐๐๐ บาท สามารถแก้ไขปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างถิ่น ส่งผลให้เศรษฐกิจของประชาชนในหมู่บ้านโดยรวมดีขึ้นศูนย์เจียรไนพลอยบ้านนาคู นายเสถียร กองแก้ว เป็นประธานกรรมการ ศูนย์นี้ได้จัดให้มีการจดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย โดยมีการรับเจียรไนส่วนบุคคล โดยรับพลอยมาจากจังหวัดจันทบุรี และกรุงเทพมหานคร

๓. บ้านโพนเมืองน้อย บ้านน้อยนาเวิน เป็นแหล่งปลูกหอมแดงพันธุ์พื้นเมืองและทอเสื้อกก ได้ถนอมบ้านเรือนจะเต็มไปด้วยราวตากหอมแดงซึ่งเป็นคนละพันธุ์กับหอมแดง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

๔. บ้านโนนค้อทุ่ง เป็นศูนย์รวมช่างตีเหล็ก ทำมีด ทำขว้า จอบเสียม เคียว รับซุบเครื่องเหล็ก ดังกล่าว และนำไปจำหน่ายตามหมู่บ้านและอำเภอต่างๆ จนขนานนามว่าบ้านโนนค้อขว้า

๕. บ้านชุมเหล็ก มีอาชีพทอเสื้อกก ที่มีลวดลายและลักษณะเด่นเป็นพิเศษ

๖. บ้านหนองแก้ว มีหัตถกรรมพื้นบ้าน คือสานหวด สานมวยสำหรับนั่งข้าวเหนียว จำหน่าย

๗. บ้านโคกเลาะ เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่ง ที่สร้างชื่อเสียงให้กับอำเภอห้วยตะพาน คือ อาชีพทำขนมจีน จำหน่ายให้กับอำเภอใกล้เคียง กล่าวกันว่าขนมจีน (ข้าวปุ้น) คุณภาพดี กรรมวิธีสะอาด คือที่บ้านโคกเลาะ

๘. บ้านโนนค้อ มีอาชีพไม่เหมือนใครและทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน คือ การสานแห ซึ่งมีคุณภาพดีและทำสืบทอดกันมา มีทุกขนาดและความยาวก็คัดเลือกสั่งได้

๙. บ้านโพนแพง ผลิตและจำหน่ายอุปกรณ์ถักทอพื้นเมือง เช่น กระสวย กี่ เหล่่น หลา เป็นต้น

๑๐. บ้านเค็งใหญ่ มีการตัดชุดกีฬา ชุดวอร์ม และเสื้อผ้าทั่วไป นอกจากนั้นยังรับสั่งตัดชุดกีฬาทุกประเภท และมีผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ที่ทอจากโรงงานจำหน่าย ทั้งปลีกและส่ง หนุ่มสาวจะมีรายได้จากการรับจ้างเย็บผ้าวอร์ม โดยจะรับผ้าจากร้านผ้าวอร์มต่างๆไปเย็บ เช่น เจนจิราณวอร์ม อาทิตยวอร์ม และยังมีหมู่บ้านต่างๆ หรือ รับไปเย็บละรับไปจำหน่ายทั่วประเทศ สร้างรายได้มากมายให้แก่ชาวบ้านเค็งใหญ่และอำเภอห้วยตะพาน เป็นการสร้างงานให้เกิดขึ้นกับท้องถิ่นอย่างแท้จริง

๑๑. บ้านโพนขาว มีอาชีพที่มีลักษณะพิเศษและทำติดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน คือ การทำน้ำตาลจากต้นตาล (ตาลโตนด) สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านบ้านโพนขาวในช่วงฤดูหนาวเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นยังมีอาชีพเสริมผลิตภัณฑ์ส่งออกคือ การนำเศษผ้ามาเย็บติดต่อกันเพื่อทำเป็นผ้าห่มกันหนาว ซึ่งได้รับความนิยมมาก เพราะคุณภาพดีและราคาถูกมาก เมื่อเปรียบเทียบกับที่ซื้อตามท้องตลาดทั่วไปนอกจากนี้ยังมีการทำหมอนปักทอง หมอนปักจำหน่าย เป็นต้น

๑๒. บ้านจิกตู บ้านคู บ้านหนองยอ มีอาชีพที่สำคัญคือ ค้าขายตู้เสื้อผ้า และเฟอร์นิเจอร์ทั้งปลีกและส่ง สร้างรายได้ให้กับบ้านจิกตูได้อย่างมาก และอาชีพหนึ่งที่กำลังได้รับความนิยม คือ การทำปลอกหมอน ผ้าปูที่นอน หมอนชุด หมอนปิกนิก จำหน่ายส่งออกทั่วประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะทางภาคเหนือและชายแดนประเทศลาว

จึงอาจกล่าวเป็นคำกลอนโดยสรุปว่า

ผ้าซิดคำพระชนะการประกวด

โพนแพงก็อีกสลักลวดลาย

อยากชิมรสหวานน้ำตาลโตนด

อีกโองมังกรทั้งปลอกหมอนมากมี

เค็งใหญ่ชุดวอร์มชุดนักกีฬา

หอมแดงผักสดมีหมดมากพอ

เสื้อกกสาดหลายเชิญไปชุมเหล็ก

ข้าวปุ้นโคกเลาะอร่อยเหาะคนนิยม

ทั้งมวยทั้งหวดหนองแก้วมีหลาย

แหเล็กแหใหญ่โนนค้อพอมมี

โพนขาวมีหมดทั้งผ้าห่มเนื้อดี

ขอเชิญไปที่บ้านจิกตูหนองยอ

ต้องการมีดขว้าที่ค้อทุ่งนั้นหนอ

โพนเมืองนะพ่อขอเชิญไปชม

พลอยใหญ่พลอยเล็กนาคูมีถม

ขอเชิญเยี่ยมชมของดีห้วยตะพาน

แหล่งท่องเที่ยว

อำเภอห้วยตะพานจัดได้ว่า เป็นอำเภอหนึ่งที่มีผู้คนมาเยือนอยู่ไม่ขาดสาย จากการศึกษาดูงานหมู่บ้านหรือโครงการที่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายมากหากไม่ได้เยี่ยมชมสถานที่

ที่จะนำเสนอต่อไปนี้จะเพราะแฝงด้วยความมั่งคั่ง และความเป็นเอกลักษณ์ในตัวเองซึ่งจะขอแนะนำ ดังนี้

๑. ศูนย์แสดงสินค้าและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ตำบล ตั้งอยู่ข้างสำนักงานเทศบาลตำบลห้วยตะพาน เป็นศูนย์รวมสินค้าพื้นเมือง เช่น เครื่องจักสานต่าง ผ้าซิด พรมเช็ดเท้า ดอกไม้ประดิษฐ์ ฯลฯ

๒. ศูนย์รวมและจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นเมือง อำเภอห้วยตะพาน ถือได้ว่าเป็นร้านแสดงสินค้าแห่งแรกของอำเภอห้วยตะพาน ตั้งอยู่บริเวณ อบต.ตำบลคำพระ ริมถนนน้ำปลีก ห้วยตะพาน ภายในศูนย์จะมีผลิตภัณฑ์พื้นเมืองจากหมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ ของอำเภอห้วยตะพาน เพื่อจัดจำหน่าย โดยเฉพาะผ้าซิดมีมากมายหลายแบบไว้คอยต้อนรับผู้ไปเยี่ยมชม

๓. พระเจ้าใหญ่ศรีเจริญ เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิราบปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑.๓๐ เมตร (๕๑ นิ้ว) สูงจากยอดพระสงฆ์เบื้องล่างถึงพระเศียร สูง ๒ เมตร (๘๐ นิ้ว) ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ วัดพระศรีเจริญ เล่ากันว่าสร้างมาแล้ว ๗๕๐ ปี เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคูเมืองที่ศักดิ์สิทธิ์ ในเดือน ๔ ขึ้น ๘-๑๕ ค่ำ จะเป็นเทศกาลนมัสการองค์พระศรีเจริญ จะมีชาวอำเภอห้วยตะพาน อำเภอใกล้เคียง แม้กระทั่งประชาชนในประเทศลาวก็มาร่วมนมัสการและปิดทองขอพรพระเจ้าใหญ่ด้วย

๔. ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ เป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ที่มีพื้นที่ครอบคลุม ตำบลสร้างถ่อน้อยทั้งตำบลและตำบลจิกคู่บางส่วน ถือได้ว่าเป็นมรดกของชาติ และป่าชุมชนผืนเดียวที่ยังคงรักษาสภาพความเป็นป่าได้อย่างสมบูรณ์ ด้วยความรักป่านี้เองทำให้ป่าดงใหญ่มียังคงจะมีอยู่คู่ อำเภอห้วยตะพาน

๕. หนองหาน เป็นแหล่งน้ำที่ใสสะอาด อยู่ทิศใต้ของบ้านสร้างถ่อนนอกมีดอนแม่มาย เป็นเกาะกลางน้ำ ริมหนองหานมีทิวทัศน์ที่สวยงาม รื่น น่ารักผ่อนคลายใจ เดิมหนองหานแห่งนี้ เคยเป็นที่จัดงานสงกรานต์และจุดบั้งไฟ ประจําปี

๖. สร้างถ่อ เชื่อกันว่าเป็นท่อนไม้แก่นที่ยังฝังอยู่กลางน้ำซบ เชื่อว่าเป็นบั้งไฟของผาแดงเชียงเพียน มาตกบริเวณนี้ อยู่ทางทิศใต้ของบ้านสร้างถ่อนนอก ห่างจากวัดบ้านสร้างถ่อนนอก ประมาณ ๕๐๐ เมตร

๗. ศูนย์ศิลปาชีพป่าดงใหญ่ ตั้งอยู่โรงเรียนบ้านสร้างถ่อนนอก ตำบลสร้างถ่อนน้อย ได้รับการคัดเลือกรางวัลชนะเลิศเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ในการประกวดผ้าไหมและออกแบบชุดราตรี ที่ อ.ภูพาน จ.สกลนคร จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

๘. บ้านนาคู เป็นหมู่บ้านที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองและชนะเลิศการประกวดอีกหลายโครงการระดับภาค ระดับประเทศ แวะเยี่ยมบ้านนาคูแล้วเยี่ยมชมศูนย์เจียรไนพลอย และเครื่องประดับอัญมณีทุกชนิด รอการเยี่ยมชมห่างจากบ้านนาคูไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑ กิโลเมตร จะมีตาล ๑๑ ยอด ซึ่งเป็นที่น่าแปลกมาก ได้ถ่ายทำเป็นบทโทรทัศน์ออกเผยแพร่ครั้งหนึ่ง บ้านนาคูจะมีเส้นทาง แยกจากบริเวณบ้านบ่อชะเนง ทางทิศใต้ก่อนจะถึงอำเภอห้วยตะพาน หากเดินทางจากปากทางขมิ้นสู่อำเภอห้วยตะพาน จะมีป้ายบอกชัดเจนแยกไปประมาณ ๕ กิโลเมตร และหนองสีไฉ เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ

๙. บ้านโคกเลาะ ศูนย์ผ้าอ้อมเค้งใหญ่ และโนนจั่ว ตั้งอยู่ถนนห้วยตะพาน ขมิ้น และเส้นทางแยกจากบ้านโคกเลาะ สู่บ้านชาดสามัคคี เป็นทั้งสถานที่ดูงานและแหล่งท่องเที่ยว แหล่งศึกษาโดยบ้านโคกเลาะตั้งอยู่ริมถนนห้วยตะพาน ขมิ้น จากบ้านโคกเลาะไปทางทิศเหนือจะไปบ้านเค้งใหญ่ บ้านชาด และถึงถนนขยงกูร (ปากทางบ้านชาดสามัคคี) ที่บ้านโคกเลาะจะได้ชมการทำขนมจีน ที่บ้านเค้งใหญ่ เยี่ยมชมศูนย์ผ้าอ้อม บ้านเค้งใหญ่มีผ้าอ้อม และชุดกีฬา ขายในราคาต้นทุน แล้วเดินทางต่อไปบ้านชาด ขมิ้นโนนจั่วที่เป็นโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่น ขวานหินโบราณ อาวุธโบราณ ใบเสมาใหญ่ เป็นต้น

ประวัติชุมชนบ้านห้วยตะพาน

ตำบลห้วยตะพานเป็นชุมชนเก่าแก่ชุมชนหนึ่ง เดิมชื่อบัวสะพาน (บัวหมายถึงไม้แผ่นเดียวหรือ สะพานเล็กๆ สำหรับข้ามร่องน้ำลำห้วย) แล้วได้เปลี่ยนเป็นชื่อห้วยตะพาน บรรพชนของบ้านห้วยตะพาน ได้อพยพมาจากเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานีตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ณ บ้านห้วยตะพาน ตำบลห้วยตะพานมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยเก่าแก่ชื่อว่า "พระเจ้าใหญ่ศรีเจริญ" ที่ชาวบ้านถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง

บ้านห้วยตะพานเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ มีวัดที่สำคัญคือ วัดพระศรีเจริญ มีพระเจ้าใหญ่ศรีเจริญประดิษฐานอยู่ มีพุทธลักษณะแบบศิลปะล้านช้าง ปางมารวิชัย หล่อด้วยปูนลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตักกว้าง ๑ เมตร ๓๐ เซนติเมตร ส่วนสูงจากพระขมถึงยอดพระเกศ ๒ เมตร สร้างมาประมาณ ๗๕๐ ปี ความศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าใหญ่ศรีเจริญ เป็นที่เลื่องลือถึงความแคล้วคลาด ใครที่ได้มากราบไหว้ขอพรหรือมีพระเครื่องพระเจ้าใหญ่ศรีเจริญ จะเดินทางไปมาค้าขายแคล้วคลาดปลอดภัย จนเป็นที่เลื่องลือกล่าวขานกันจนถึงปัจจุบัน และวัดพระศรีเจริญเอง ก็เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างมีผลงานเด่นมาตลอด เป็นวัดที่กระทรวงวัฒนธรรมคัดเลือกให้เป็นวัดลานบุญ ลานปัญญาต้นแบบ เมื่อปี ๒๕๕๓ ที่ผ่านมา

งานบุญประเพณีที่สำคัญของอำเภห้วยตะพาน คือ การจัดงานนมัสการพระเจ้าใหญ่ศรีเจริญ และงานประเพณีบุญเดือนสี่ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นและภูมิปัญญาดั้งเดิมให้อยู่คู่ชุมชนอย่างยั่งยืน ณ วัดพระศรีเจริญ บ้านห้วยตะพาน ตำบลห้วยตะพาน อำเภห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ โดยมีพระครูกิตติโกศล เจ้าอาวาสวัดศรีเจริญ พร้อมด้วยคณะสงฆ์และหน่วยงาน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและพุทธศาสนิกชนชาวอำเภห้วยตะพานจังหวัดอำนาจเจริญ เข้าร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก

พื้นที่

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้จังหวัดอำนาจเจริญ อยู่ห่างจากจังหวัดอำนาจเจริญระยะทางประมาณ ๓๕ กิโลเมตร และอยู่ห่างจากอำเภห้วยตะพานประมาณ ๕ กิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ดอน ดินร่วนปนทราย

เขตพื้นที่

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ตำบลคำพระ อ.ห้วยตะพาน จ.อำนาจเจริญ
ทิศใต้	ติดต่อกับ ต.สร้างถ่อน้อย อ.ห้วยตะพาน จ.อำนาจเจริญ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ต.รัตนวารี อ.ห้วยตะพาน จ.อำนาจเจริญ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ จังหวัดยโสธร

อาชีพ

รับจ้างทั่วไป รองลงมาทำจักสานไม้ไผ่ทอผ้า แปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าซิด

๔.สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

นิยาม

หยวก คือ ลำต้นกล้วยที่ลอกออกมาเป็นกาบหรือแกนอ่อนของลำต้นกล้วย มีสีขาว งานแทงหยวกมักใช้หยวก หรือกาบกล้วยตานี เพราะมีสีขาวดีและไม่สั้ที่เปลี่ยนสีเร็วนัก

งานแทงหยวก คือ การนำเอากาบกล้วยมาแกะสลักทำให้มีลวดลายต่างๆ โดยใช้มีดแกะสลักที่ผลิตขึ้นมาโดยเฉพาะ หยวกที่แทงเป็นลวดลาย ใช้สำหรับการประดับตกแต่งชิ้นงานที่เป็นงานชั่วคราว เช่น การประดับตกแต่งเบญจรงค์น้ำ ประดับร้านม้าเผาศพ ประดับจิตรกรธาร เป็นต้น

การสลักหยวกหรือการแทงหยวก เป็นงานฝีมือช่างประเพณีหนึ่งที่อยู่ในช่าง สิบหมู่ ประเพณีช่างสลักของอ่อน ย้อนหลังไปประมาณ ๒๐ - ๓๐ ปี ขึ้นไป มีประเพณีที่เกี่ยวกับการแทงหยวกกล้วยอยู่ ๒ อย่าง คือ การโกนจุกและการเผาศพ (โดยเฉพาะศพผู้ที่มีฐานะปานกลาง) งานโกนจุกหรือประเพณีการโกนจุก จะมีการจำลองเขาพระสุเมรุ ตามความเชื่อ แล้วตกแต่งภูเขาด้วยรูปสัตว์ต่างๆ ส่วนภูเขาพระสุเมรุจะตั้งอยู่ตรงกลางร้านม้า ซึ่งทำโครงสร้างด้วยไม้แล้วหุ้มด้วยหยวกกล้วยแกะสลักเป็นลวดลายต่างๆ ประเพณีการเผาศพก็เช่นกันจะทำ “ร้านม้า” ซึ่งทำโครงสร้างด้วยไม้แล้วประดับด้วยหยวกกล้วยแกะสลักอย่างงดงาม

๕.ประวัติความเป็นมา

ศิลปะการสลักหยวกนี้ไม่ทราบแน่ชัดว่า เกิดขึ้นในวิถีคนไทยเมื่อใด แต่มีหลักฐานเป็น ลายลักษณ์อักษรปรากฏในขบวนของการเผาศพ โดยเฉพาะศพของเจ้านายชั้นสูง งานฝีมือ และ เผาศพตามธรรมเนียมไทย เริ่มแรกนั้นการเผาศพคนอนาถาจะเผากันอย่างง่าย ๆ เอาศพวางบน กองฟืน มีการกั้นคอกเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าอย่างนี้เรียกว่า **เชิงตะกอน** สถานที่เผาศพมีการปรับปรุงสร้างหลังคาคร่อมถ้าเป็นหลังคาแบน เรียกว่า ปะรำเผาศพ ถ้าทำให้สูงงดงามขึ้นหน่อยเป็นหลังคาปั้นหยารูปสี่เหลี่ยมเรียกว่าโรงทิม

ในวรรณคดีปรากฏถึงความสำคัญของการแกะสลักหยวกกล้วย ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อพระไวยแล้วกล่าวถึงการทำพิธี ให้ชุดศพนางวันทองขึ้นมา แล้วกล่าวถึงการทำพิธีว่าสถานที่วางหีบศพนั้นตกแต่งอย่างสวยงามและจิตรพิสดารเป็นรูปภูเขา มีน้ำตกมีสัตว์ต่างๆ มีภูผาพระฤๅษี มีเทวดา เช่น รามสูรเมขลา ที่ตั้งศพที่เป็นภูเขานี้เห็นจะเป็นประเพณีไทยที่เก่าแก่ ที่ทำเช่นนั้นก็คงหมายถึงว่า เขาพระสุเมรุ คงเป็นที่เทวดาอยู่ตรงกับสวรรค์ ผู้ตายนั้นถือว่าจะต้องไปสวรรค์ เช่น พระเจ้าแผ่นดินตาย เรียกว่า “สวรรคต” จึงนิยมทำศพให้เป็นภูเขา พระสุเมรุ หรือเมรุ คือ ทำที่ตั้งเป็นภูเขาสองชั้น

ต่อมาคงจะเปลี่ยนแปลงไป เช่น งานหลวงเล็กทำเป็นภูเขา เปลี่ยนทำเป็นเครื่องไม้เพราะอาจทำให้สวยงามให้เป็นชั้นลดหลั่นลงมาเป็นเหลี่ยมจะหักมุมย่อให้จิตรพิสดารอย่างใดก็ได้ แม้จะเอาภูเขาพระสุเมรุ จริงๆ ออกไปก็ยังคงเรียกเมรุตามที่เคยเรียกมา เมรุ จึงกลายเป็นที่ตั้งศพไป

บทบาทของการแทงหยวกกล้วยของสังคมไทยในปัจจุบันเป็นสิ่งที่ไม่เด่นมากเท่าไร เพราะว่าเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักเท่าไรนอกจากจะสังเกตเห็นในงานศพ หรืองานตัดจุกเด็ก “เบญจา” ถ้าจะให้มองในแง่มุมมองหนึ่งก็เป็นการอนุรักษ์ศิลปะหัตถกรรมของคนไทยอย่างหนึ่ง ดั้งเดิมเป็นคนมอญทำกัน ต่อมาก็ผู้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้

๖.ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระ ดังต่อไปนี้

งานช่างฝีมือดั้งเดิม ประกอบด้วย ประเภท ลักษณะพิเศษหรือเอกลักษณ์ เครื่องมือ กลวิธีการผลิตงาน และกระบวนการจัดการองค์ความรู้ ของงานช่างฝีมือดั้งเดิม

ลักษณะพิเศษหรือเอกลักษณ์ของงานช่างฝีมือดั้งเดิม

การแทงหยวก เป็นวิชาความรู้ที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่อดีต โดยใช้วัสดุที่หาง่ายคือต้นกล้วย มาสร้างงานฝีมือซึ่งมักใช้ในงาน ตกแต่งประดับประดา เมรุเผาศพ งานบวช งานกฐิน และงานตกแต่งอื่นๆ สืบทอดกันมาหลายร้อยปี กระบวนการแทงหยวกนั้น ต้องเริ่มจากการไหว้ครู เพื่อรำลึกถึงครูอาจารย์ มีรูป ๓ ดอก เทียนขี้ผึ้ง ๑ เล่ม ดอกไม้ ๓ สี สุรา ๑ ขวด ผ้าขาวม้า ๑ ผืน เงินค่าครู ๑๕๒ บาท

อุปกรณ์ ประกอบด้วย มีดสำหรับแทงหยวก โดยการตีดิบ ไม่ต้องเอาไปเผาไฟ ตอกใช้สำหรับประกอบเข้าเป็นส่วนต่างๆ วัสดุที่ใช้ คือ ต้นกล้วยตานี เพราะไม่แตกง่าย ปัจจุบันต้นกล้วยตานีหายาก และมีขนาดไม่เหมาะสมสำหรับใช้งาน จึงนิยมใช้ต้นกล้วยน้ำว้าแทน โดยต้องเป็นต้นกล้วยน้ำว้าสาว คือต้นกล้วยที่ยังไม่มีเครือ หรือยังไม่ออกหวีกล้วย ต้นกล้วยจะอ่อนแทงลงได้ง่าย กระดาษสี ใช้สำหรับรองรับลดลายต้นกล้วยให้ปรากฏชัดเจน

ขั้นตอนการแทงหยวกและประกอบเข้าเป็นลายชุด นั้น มี ๓ ขั้นตอนใหญ่ ๆ คือขั้นเตรียมหยวกกล้วย ขั้นแทงลดลายลงบนหยวก และขั้นประกอบเป็นลายชุด ซึ่งแต่ละขั้นตอนนี้ มีคุณค่าสูงด้านศิลปะ จิตใจ ประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น การแทงหยวก เป็นภูมิปัญญาที่วันวันจะเลือนหายไปจากสังคมไทย จึงควรได้รับการอนุรักษ์ สืบสาน เผยแพร่ ให้คงอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป

อุปกรณ์ในการแทงหยวก

หยวก คือ ลำต้นกล้วยที่ลอกออกมาเป็นกาบหรือแกนอ่อนของลำต้นกล้วย มีสีขาว งานแทงหยวก มักใช้หยวกหรือกาบกล้วยตานี เพราะมีสีขาวและไม่เปลี่ยนสีเร็วนัก

มีดแทงหยวก คือ มีดที่ใช้ในกาแกะลายลงบนหยวกอย่างสวยงาม

ขั้นตอนแรกจะต้องเลือกต้นกล้วยตานีหรือต้นกล้วยน้ำว้าต้นสาว ๆ คือ ต้นกล้วยที่ยังไม่ออกผล ถ้าออกปลีออกลูกแล้วจะใช้ไม่ได้เพราะกาบกล้วยจะกรอบเปราะหักง่าย แต่ถ้าเป็นต้นกล้วยที่ยังสาว ๆ ไม่มีลูกกาบกล้วยจะอ่อนเหนียวไม่หักง่าย ต้องเลือกต้นใหญ่พอสมควร ร้านค้าเผาศพทั่วไปจะใช้ประมาณ ๑๐ ต้น ต่อร้านม้า ๑ ครั้ง

เมื่อได้ต้นกล้วยมา ก็จะลอกกาบกล้วยออกเป็นกาบๆ จนถึงแกนของลำต้นให้เหลือประมาณเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๒.๕-๓ นิ้ว เอาไว้ทำฐานล่างเมื่อลอกกาบกล้วยออกมาแล้วก็ต้องคัดขนาด คือกาบใหญ่ๆ รอบนอกก็เอาไว้สำหรับแทงลาย ต่าง ๆ ส่วนกาบเล็ก ๆ ก็ใช้ทำอกกลาง

ลดลายในการทำหยวกดูแล้วไม่ยากเพราะมีไม่กี่ชนิด คือ ฟันปลา ฟันสาม ฟันห้า ฟันบัว แข่งสิงห์ และ ลาบอก ซึ่งจะเป็นลายกนกต่าง ๆ ตามความถนัดและเน้นที่ความสวยงาม แต่ถ้าทดลองทำจริงๆ แล้วยากพอสมควร เมื่อทำลายต่างๆ ได้เพียงพอตามความต้องการแล้วถึงขั้นตอนการประกอบหยวก เพื่อทำเป็นเสาข้าง พริ้ง เสาบน รัตเกล้าและฐานล่างโดยใช้ตอกผิวไม้ไผ่เย็บให้ติดกันแล้วติด แต่งมุมให้เรียบร้อยเป็นอันเสร็จ

ลายในการแทงหยวก

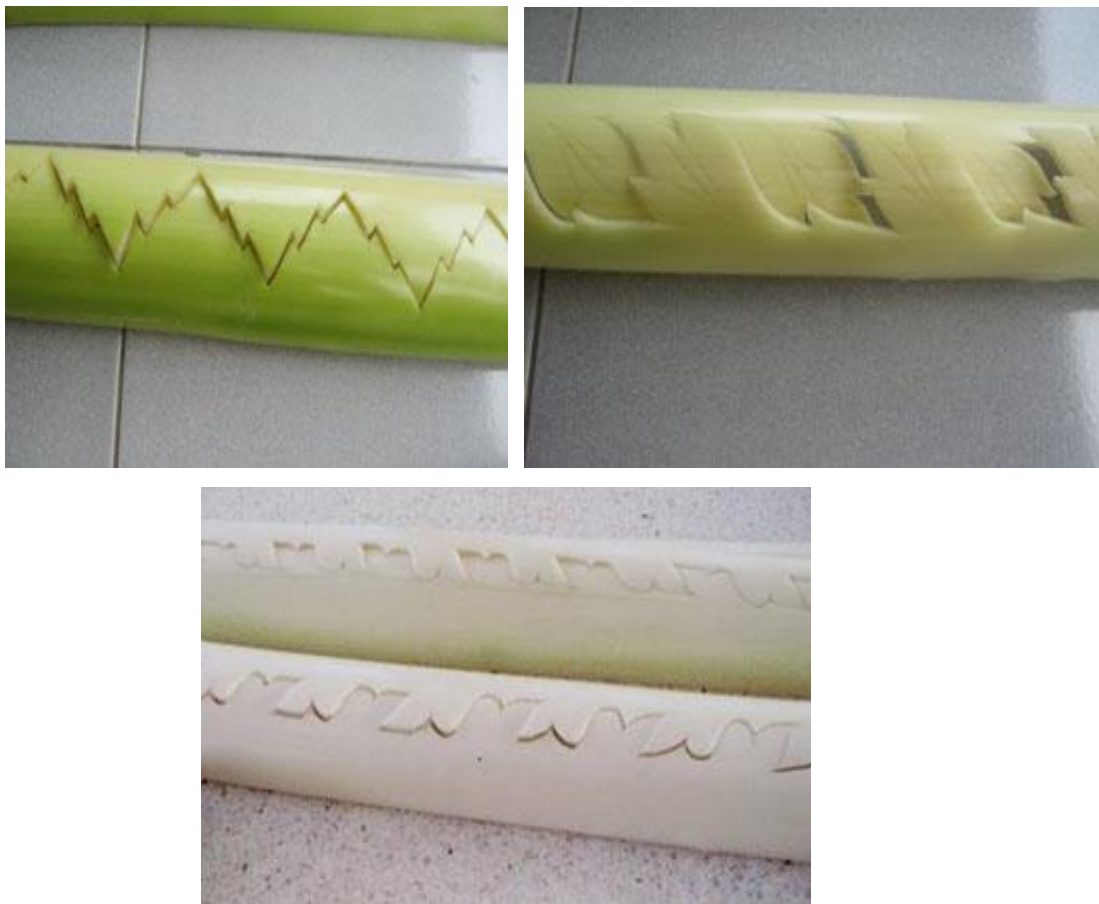
๑. ลายพื้นฐาน เป็นลายที่จะต้องฝึกหัดเป็นอันดับแรกเรียกว่า ลายฟันปลา หรือลายฟันหนึ่ง ตามความเชื่อทางช่างโบราณถือว่าเป็นลายขั้นต้น

๒. ลายฟันสาม เป็นลายที่ดัดแปลงมาจากลายฟันปลา เดิมมีฟันหนึ่งหยักจะเพิ่มลายฟันเป็นสามหรือสามหยัก

๓. ลายฟันห้า เป็นลายที่เพิ่มจากลายฟันสามหยัก เป็นฟันห้าหยัก

๔. ลายน่องสิงห์ หรือแข้งสิงห์ เป็นลายที่ละเอียดอ่อนกว่าหรือวิธีการแทงที่ยากไปกว่าลายพื้นฐาน

๕. ลายเครือวัลย์หรือลายกนก เป็นลายที่ช่างแทงหยวกยึดถือว่าเป็นลายครู เพราะการแทงลายกนกนี้ จะต้องใช้ความชำนาญเป็นพิเศษ โดยช่างแทงหยวกที่มีฝีมือจะแทงโดยไม่ต้องเขียนลวดลาย (ภาษาช่างแทงหยวกเรียกว่าแทงดิบ)

๖. ลายมือเสือ

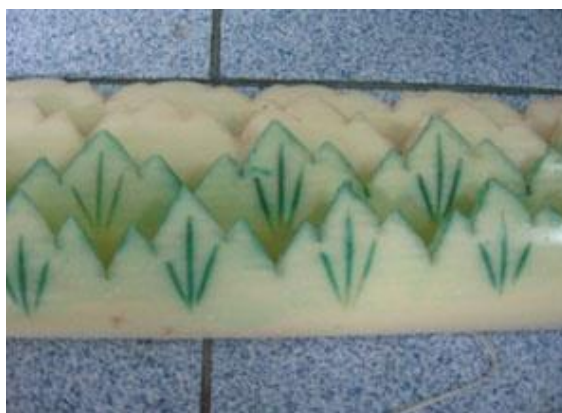
๗. ลายนกน้อย

๘. ลายหงษ์

การแลสี คือ ขั้นตอนการลงสีในลายกากกล้วยที่ฉลุแล้วเพื่อให้เกิดความสวยงามตาม ความต้องการของช่างแทงหยวก ภาษาช่างแทงหยวกเรียกว่าการแลสี โดยนำสีย้อมผ้าละลายน้ำแล้วแปรงหรือพู่กันจุ่มสีทาลงบน ฟันหรือลวดลายที่ฉลุไว้ แล้วใช้น้ำล้างสีที่ทาไว้ออก ลวดลายต่างๆ จะมีสีจับทำให้สวยงาม การแลสีต้องใช้น้ำล้างทุกครั้ง เพราะสีจะจับอยู่กับลายหยวก ถ้าไม่ล้างออกสีจะผสมกันเลอะเทอะ และใช้งานไม่ได้

กลวิธีการผลิตงานช่างฝีมือดั้งเดิม

การสลักหยวกกล้วยนั้นผู้ที่เป็นช่างจะต้องได้รับการฝึกหัดจนเกิดความชำนาญพอสมควร เพราะการสลักหยวกกล้วยนั้นช่างจะไม่วาดลวดลายลงไปก่อนจับมีดได้ก็ ลงมือสลักกันเลยทีเดียว จึงเรียกตามการทำงานนี้ว่า “การแทงหยวก” ประกอบกับมีดที่ใช้มีปลายแหลม เมื่อพิจารณาดูแล้วก็เหมาะสมที่จะเรียกว่า “แทงหยวก”

ส่วนที่ ๒ คุณค่าและบทบาทของวิถีชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

๑. คุณค่าต่อตนเอง

ทำให้ผู้ฝึกศิลปะการแทงหยวก มีสมาธิ มีสติ มีจิตใจที่อ่อนโยน สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี และมีความภาคภูมิใจในตนเอง ตลอดจนสามารถสร้างรายได้เป็นอาชีพที่มีรายได้สูง

๒. คุณค่าต่อชุมชนและสังคม

ศิลปะการแทงหยวก มีคุณค่าทางจิตใจและความเชื่อของคนในชุมชน นำไปใช้ในประเพณีที่สำคัญของชุมชน คือ การโกนจุกและการเผาศพ (โดยเฉพาะศพผู้ที่มีฐานะปานกลาง) งานโกนจุกหรือประเพณีการโกนจุก จะมีการจำลองเขาพระสุเมรุ ตามความเชื่อ แล้วตกแต่งภูเขาด้วยรูปสัตว์ต่างๆ ส่วนภูเขาพระสุเมรุจะตั้งอยู่ตรงกลางร้านม้า ซึ่งทำโครงสร้างด้วยไม้แล้วหุ้มด้วยหยวกกล้วยแกะสลักเป็นลวดลายต่างๆ ประเพณีการเผาศพก็เช่นกันจะทำ ร้านม้า ซึ่งทำโครงสร้างด้วยไม้แล้วประดับด้วยหยวกกล้วยแกะสลักอย่างงดงาม

๒.บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

-ผู้นำชุมชน

มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ริเริ่มและส่งเสริมให้มีกิจกรรมการแทงหยวกในชุมชน

-วัด

มีพระสงฆ์ที่เป็นปราชญ์ที่มีความรู้ด้านการแทงหยวก และเป็นสถานที่จัดพิธีกรรมทางศาสนา งาน ประเพณี งานศพ ฯลฯ ที่มีส่วนในการส่งเสริมให้จัดกิจกรรมการแทงหยวก

-โรงเรียน

ร่วมสนับสนุนส่งเสริมการแทงหยวก โดยเปิดโอกาสให้คณะครูและนักเรียนร่วมกิจกรรม

-หน่วยงานในท้องถิ่น

ช่วยสนับสนุนงบประมาณและส่งเสริมให้มีการจัดประกวดแทงหยวก เพื่อสืบหวอดวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน

ส่วนที่ ๓ มาตรการในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. โครงการ กิจกรรมที่มีการดำเนินงานของรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

การศึกษา วิจัย (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

- โครงการจัดเก็บมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมการแทงหยวก

วิธีดำเนินงาน

๑. ประสานงานพื้นที่ชุมชน

๒. ร่วมประชุม เตรียมการ และลงพื้นที่เพื่อจัดเก็บข้อมูล

๓. บันทึกข้อมูล เรื่องราว และกระบวนการขั้นตอนการแทงหยวก

๔. จัดทำรายงานผลการดำเนินงาน และข้อมูลองค์ความรู้

พื้นที่ บ้านหัวตะพาน ตำบลหัวตะพาน อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

ระยะเวลาดำเนินงาน เดือนพฤษภาคม – กันยายน ๒๕๕๓

การอนุรักษ์ พื้นฟู (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

การสืบสานและถ่ายทอด (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

- ชุมชนมีการสืบสานถ่ายทอดการแทงหยวก โดยการจัดให้มีการประกวดแทงหยวกในงานบุญประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน และการนำศิลปะการแทงหยวกไปประยุกต์ใช้ในงานต่าง ๆ เช่น งานศพ งานประเพณี เป็นต้น

การพัฒนาต่อยอดมรดกภูมิปัญญา (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

๒. มาตรการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่คาดว่าจะดำเนินการในอนาคต

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม)

- การจัดเก็บรวบรวมข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เรื่อง การแทงหยวก เพื่อเป็นองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ สืบทอดและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ต่อไป

๓. การส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม (ถ้ามี)

(ระบุโครงการ/กิจกรรม หน่วยงานที่สนับสนุน วิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ)

-

ส่วนที่ ๔ สถานภาพปัจจุบัน

๑. สถานะการคงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ☐ มีการปฏิบัติอย่างแพร่หลาย
- ☒ เสี่ยงต่อการสูญหายต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาอย่างเร่งด่วน
- ☐ ไม่มีการปฏิบัติอยู่แล้วแต่มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนที่ต้องได้รับการฟื้นฟู

๒. สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม

-ลักษณะ/วิธีการถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบัน

ชุมชนมีการสืบสานถ่ายทอดการแทงหยวก โดยการจัดให้มีการประกวดแทงหยวกในงานบุญประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน และการนำศิลปะการแทงหยวกไปประยุกต์ใช้ในงานที่สำคัญในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานศพ งานโกนจุก งานบุญประเพณี เป็นต้น

-ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้

๑. ในปัจจุบันไม่ค่อยมีการถ่ายทอดวิชาช่างประเภทนี้มากนัก เพราะขาดผู้สนใจและนิยมใช้ ประกอบกับช่างแทงหยวกต้องไม่กลัวผี มีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง เพราะต้องทำงานตอนกลางคืน ส่วนใหญ่จะทำที่วัด ล่วงหน้าก่อน ๑ คืน ต้องทำกลางคืน และติดตั้งตอนเช้าจะทำให้หยวกกล้วยไม่เหี่ยวแห้ง ยังคงรักษาความสวยงามอยู่ในสภาพสด จนถึงเวลาประชุมเพลิง

๒. ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้คือ เยาวชนคนรุ่นหลังไม่สนใจศิลปะการแทงหยวก เนื่องจากเป็นงานฝีมือ มีความละเอียดอ่อนและใช้เวลานาน ตลอดทั้งไม่มีแรงจูงใจและคนรุ่นใหม่นิยม ให้บุตรหลานเรียนหนังสือเพียงอย่างเดียว ทำให้ไม่มีโอกาสได้เรียนรู้และสืบทอดศิลปะวิชาด้านอื่น ๆ เท่าที่ควร

๓. รายชื่อผู้สืบทอดหลัก (เช่น บุคคล กลุ่มคน เป็นต้น)

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/ กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับ การสืบทอด/จำนวนปีที่ สืบทอดปฏิบัติ	สถานที่ติดต่อ/โทรศัพท์
นายวิเชียร ไชยจันทร์	ผู้ใหญ่บ้าน ม.๗	การแทงหยวก	๐๘๕๔๙๒๙๑๒๗
นางวสนีย์ สินเต็ม	ผู้ใหญ่บ้าน ม.๘	การแทงหยวก	๐๘๖๘๖๖๒๗๑๘
นายสุพัฒน์ สินเต็ม	ผู้ใหญ่บ้าน ม.๖	การแทงหยวก	๐๘๒๓๑๙๓๙๙๑
นางชำนาญ สุศิลา	เกษตรกร	การแทงหยวก	บ.หัวตะพาน
นางกองศรี ลาภานุ	เกษตรกร	การแทงหยวก	บ.หัวตะพาน
นายสวัสดิ์ ทองโพธิ์ศรี	เกษตรกร	การแทงหยวก	ม.๘ บ.หัวตะพาน
นายสุรพงษ์ กาญจนสิงห์	เกษตรกร	การแทงหยวก	ม.๖ บ.หัวตะพาน
นางหนูพิน มังกรกรรจ์	เกษตรกร	การแทงหยวก	๗๓ ม.๖ บ.หัวตะพาน
นายรังสีโรจน์ จอกทอง	เกษตรกร	การแทงหยวก	๑๕๒ ม.๘ บ.หัวตะพาน
นายแป้ว พูนมาก	เกษตรกร	การแทงหยวก	๘๕ ม.๑ บ.หัวตะพาน/ ๐๖๓๗๙๖๗๓๑๔
นางวสนีย์ สินเต็ม	เกษตรกร	การแทงหยวก	๑๒๔ ต.หัวตะพาน
นายเลิศ โสระเวช	เกษตรกร	การแทงหยวก	บ.หัวตะพาน
นางคำจันทร์ โพธิ์ศรีคุณ	เกษตรกร	การแทงหยวก	๔๕ ม.๑ ต.หัวตะพาน

ส่วนที่ ๕ การยินยอมของชุมชนในการจัดทำรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
(ไม่จำกัดจำนวน)

ชื่อ-สกุล นายวีระพันธ์ บาทขารี่ สถานภาพ ผู้นำชุมชน

ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอฯ และยินยอมให้เปิดเผยข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลงชื่อ วีระพันธ์ บาทขารี่
(นายวีระพันธ์ บาทขารี่)

ส่วนที่ ๖ ภาคผนวก

๑.เอกสารอ้างอิง

ระบุชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. ครั้งที่พิมพ์. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

เว็บไซต์ <http://amphoehuataphan.siam2web.com>

๒.บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์. ตำแหน่ง (ถ้ามี). สัมภาษณ์. วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

นายวิเชียร ไชยจันทร์. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางวสันย์ สิ้นเดิม. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายสุพัฒน์ สิ้นเดิม. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางชำนาญ สุศิลา. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางก่องศรี ลาภาน. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายสวัสดิ์ ทองโพธิ์ศรี. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายสุรพงษ์ กาญจนสิงห์. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางหนูพิน มังกรกรรจ์. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายรังสีโรจน์ จอกทอง. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายแป้ว พูนมาก. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางวสันย์ สิ้นเดิม. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายเลิศ โสระเวช. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นางคำจันทร์ โพธิ์ศรีคุณ. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายวีระพันธ์ บาทขารี่. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายสำรวย พูลเพ็ญนักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ. สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

๓.รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

สาธิตการแทงหยวก โดยปราชญ์ชาวบ้านครูผู้ถ่ายทอดความรู้

ปราชญ์ชาวบ้าน ยกตัวอย่างลวดลายที่แกะสลักหยวกกล้วย

ปราชญ์ชาวบ้าน ยกตัวอย่างลวดลายที่แกะสลักหอยกกล้วย พร้อมอุปกรณ์ที่ใช้ในการแกะสลัก

ลวดลายแกะสลักหยาบกล้วยแบบโบราณ

การจัดเวทีประชาคมเพื่อจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและชุมชนยินยอมให้จัดเก็บข้อมูล

พิธีขอประตูล้ำ ผ่าภูไท

ส่วนที่ ๑ ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.ชื่อรายการ ประเพณีขอประตูล้ำ

ชื่อเรียกในท้องถิ่น ประเพณีขอประตูล้ำ

๒.ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☒ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☐ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

๓.พื้นที่ปฏิบัติ

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๒ บ้านคำเต้อย ตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอขามเฒ่า จังหวัดอำนาจเจริญ

ประวัติอำเภอขามเฒ่า

คำขวัญ

“ชายแดนแห่งเดียว ป่าเขียวแสนสวย งามห้วยแก่งหิน แผ่นดินนาอยู่ ชมหมูไทย”

สภาพทางภูมิศาสตร์

อำเภอขามเฒ่ามีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบบางส่วนเป็นลูกคลื่นลอนตื้นหรือเนินเขาเตี้ย ๆ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๖๘ เมตร ลักษณะของดินเป็นดินร่วนปนทรายมีดินลูกรังอยู่บางส่วน และมีแหล่งน้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงผู้คนในเขตอำเภอขามเฒ่าคือแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแม่น้ำนานาชาติและเป็นแม่ น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงประชาชนในเขตอำเภอขามเฒ่าไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูก พืชตามแนวตลิ่งแม่น้ำโขงและการประมงรวมไปถึงใช้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาค้าขาย ระหว่างอำเภอขามเฒ่าและเมืองโขงทองแขวงสะหวันนะเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว นอกจากนั้นยังมีอ่างเก็บน้ำและลำห้วยแก่งแมงที่มีความยาวประมาณ ๑๐ กม.และ ลำน้ำห้วยหมซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คนในอำเภอขามเฒ่าไม่ว่าจะเป็นใช้ในการทำเกษตรกรรมเช่น การปลูกพริก มันสำปะหลัง และไม้ผลอื่นๆเช่นเดียวกันกับแม่น้ำโขง และแหล่งน้ำทั้งสองแห่งนี้นอกจากจะใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคและเพื่อการเกษตรแล้วยังใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกด้วยเช่นเขื่อน ริมโขงอำเภอขามเฒ่า แก่งต่างหล่าง และบริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยแก่งแมง เป็นต้น นอกจากนั้นบริเวณที่ราบยังใช้เลี้ยงสัตว์และเพาะปลูกข้าวและพืชต่างๆพริก มันสำปะหลัง ยางพารา ข้าวโพด เป็นต้น เช่นบริเวณนิคมเกษตรกรรมทหารผ่านศึกอำเภอขามเฒ่าและบริเวณที่ราบริมลำน้ำห้วยแก่งแมง

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ จรดกับอำเภอดอนตาลจังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันออก ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวโดยมีแม่น้ำโขงกั้นเขตแดนระหว่างประเทศ

ทิศใต้ จรดกับอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานีและอำเภอบุพมราชของศก

ทิศตะวันตก จรดกับอำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร และอำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ

ข้อมูลด้านประชากร (พ.ศ.๒๕๕๕)

ในปัจจุบันอำเภอขานูมานมีประชากรทั้งสิ้น ๓๘,๗๙๖ คน จำนวนบ้านเรือน ๑๐,๑๐๓ หลังคาเรือน และมีชนเผ่าต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นชาวภูไท ข่า มีการประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นหลัก ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธร้อยละ ๙๙ ที่เหลือนับถือศาสนาคริสต์แบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น ๕ ตำบล ๕๙ หมู่บ้าน ได้แก่

๑. ตำบลขานูมาน ๑๕ หมู่บ้าน
๒. ตำบลโคกสาร ๙ หมู่บ้าน
๓. ตำบลคำเขื่อนแก้ว ๑๒ หมู่บ้าน
๔. ตำบลโคกก่ง ๑๓ หมู่บ้าน
๕. ตำบลปากอ ๑๓ หมู่บ้าน

การตั้งถิ่นฐานของอำเภอขานูมาน

การตั้งถิ่นฐานของอำเภอขานูมานมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยมีชาวลาวคนหนึ่งได้มาศึกษาเล่าเรียนที่เมืองหลวงประเทศไทยโดยทางราชการลาว ส่งเข้ามา เมื่อจบการศึกษาแล้วก็กลับประเทศของตน แต่เป็นระยะเวลาที่ฝรั่งเศสเข้ายึดครองประเทศลาว ชายผู้นี้เกิดความไม่พอใจจึง ไม่ต้องการเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสจึงเดินทางมาติดต่อกับรัฐบาลไทย จึงขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารและขอสร้างเมืองอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงของไทยที่บ้านท่ายักษ์คุ เมื่อทางการไทยได้อนุญาตแล้วก็ได้กลับประเทศลาวนำสมัครพรรคพวกหนีฝรั่งเศสมาอยู่ที่ฝั่งไทย บริเวณบ้านท่ายักษ์คุ และในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ตั้งบ้านท่ายักษ์คุขึ้นเป็นเมืองขานูมามณฑลขึ้นกับเมืองอุบลราชธานี โดยมีพระปลัดซ้าย (เคน) บุตรท้าวมนทาทิราชเจ้าเมืองลำเนาหนองปรือ เป็นเจ้าเมืองขานูมามณฑลในตำแหน่งพระผดุงยุติตรงศ์ แต่ในครั้งนั้นพระผดุงยุติตรงศ์กลับพาไพร่พลไปตั้งที่บ้านท่ากระดานไม่ได้ตั้งที่บ้านยักษคุตามที่ขอไว้เมื่อพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้เป็นข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์หัวเมืองอุบลราชธานี ได้เกิดการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ ซึ่งก็ทำให้เมืองขานูมามณฑลถูกลดฐานะเป็นอำเภอขานูมามณฑลขึ้นกับเมืองอุบลราชธานี และในปี ๒๔๕๕ ได้เกิดข้าวยากหมากแพงและเกิดโรคระบาดร้ายแรง ผู้คนจึงอพยพไปตั้งบ้านเมืองใหม่อยู่ทางจังหวัดหนองคายเป็นจำนวนมากทำให้พลเมืองเหลือน้อย อำเภอขานูมาจึงถูกลดลงเป็นกิ่งอำเภอขึ้นต่ออำเภอเขมราฐ จึงถึงปี พ.ศ.๒๕๐๑ ทางราชการจึงยกฐานะขึ้นเป็นอำเภออีกครั้ง เรียกว่าอำเภอขานูมาน โดยเปลี่ยนคำว่า ขานูมา (ผู้บิดเบือน) เป็น ขานูมาน (ผู้มีความมานะพยายาม) และในปี ๒๕๓๖ อำเภอขานูมานได้ขึ้นกับจังหวัดอำนาจเจริญถึงปัจจุบัน

จุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงของอำเภอขานูมาน

อำเภอ ขานูมานนั้นเป็นอำเภอเล็กๆอำเภอหนึ่งในจังหวัดอำนาจเจริญซึ่งในอดีตนั้นเป็น อำเภอที่ทุรกันดารการสัญจรไปมาระหว่างอำเภอขานูมานกับอำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียงค่อนข้างลำบากเพราะสภาพถนนในสมัยนั้นเป็นถนนแคบๆซำยังเป็นหลุมเป็นบ่อ แต่พอราวๆปีพ.ศ.๒๔๔๐ ทางราชการได้ปรับปรุงซ่อมแซมทางหลวงหมายเลข ๒๐๓๔ และ จัดทำการขยายถนนในเขตเทศบาลและปรับปรุงใหม่ทำให้มีการติดต่อค้าขายไปมาหาสู่ ระหว่างอำเภอขานูมานกับอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงเป็นไปอย่างสะดวกสบายขึ้น รวมไปถึงมีการเปิดจุดผ่อนปรนชายแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว ในปีพ.ศ.๒๕๔๙ ที่อำเภอขานูมานก็ยังทำให้ มีการไปมาค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้านได้สะดวกยิ่งขึ้น ทำให้มีการลงทุนต่างๆหลั่งไหลเข้ามาไม่ว่าจะเป็นการตั้งโรงงานผลิตน้ำแข็ง น้ำดื่ม การตั้งโรงงานเย็บผ้า และ

การลงทุนอื่นๆ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของอำเภอขามเฒ่ารวมไปถึงมีการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นอีกด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจการลงทุน ด้านการคมนาคมขนส่งและอีกหลายอย่างรวมไปถึงวิถีชีวิตของผู้คนในอำเภอขามเฒ่าซึ่งจากแต่เดิมส่วนมากจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมและทำการประมงแต่ทุกวันนี้ ผู้คนบางส่วนก็หันมาประกอบอาชีพในโรงงานบ้างก็ขับเรือรับจ้างส่งผู้คนหรือ ส่งสินค้าข้ามไปมาระหว่างสองประเทศ ซึ่งทำให้อำเภอขามเฒ่ามีการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวขึ้นจากเมื่อก่อนมาก

ประวัติชุมชนบ้านคำเต้อย

บ้านคำเต้อยได้จัดตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านประมาณปีพุทธศักราช ๒๓๖๒ โดยการนำของนายไชยแสง พร้อมกับเพื่อนอีกประมาณ ๑๐ กว่าครอบครัว พื้นฐานการเป็นมาของชนเผ่า โดยปกติเป็นเผ่าภูไท ซึ่งอพยพมาจากเมืองเซโปน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในปัจจุบัน นับตั้งแต่สมัยศึกท้าวลาวกาวได้นำศาสนามาด้วย(ศาสนา หมายถึงพระสงฆ์ ภาษาถิ่นเรียกกันว่า เจ้าหัวหล้าอ่อนตา) ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย พอมาถึงถิ่นฐานที่จะสร้างเป็นที่อยู่อาศัยใหม่นั้น มาตุภูมิแห่งนั้นเป็นบ้านร้างมาก่อนเรียกว่าบ้านลุมพุกหรือหนองสิม นายไชยแสงเห็นว่าสถานที่นี้เหมาะสมที่จะตั้งบ้านขึ้นมาใหม่ เพราะใกล้กับลำห้วยและภูเขา ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ปุ ปลาแม่น้ำ จึงพร้อมกันตั้งบ้านเรือนพร้อมวัด เมื่อตั้งเสร็จเรียบร้อยแล้วชาวบ้านยกย่องให้นายไชยแสง เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน จากนั้นได้ตั้งชื่อหมู่บ้านขึ้นมาใหม่จากบ้านหนองลุมพุกหนองสิม เป็นบ้านคำเต้อย โดยอาศัยการขนานนามตามชื่อของลำห้วยสายหนึ่งซึ่งไหลมาจากภูเขาสูงหนึ่ง เป็นลำห้วยน้ำคำและเต็มไปด้วยป่าของต้นลูกเต้อย ลำห้วยสายนั้นและภูเขาสูงนั้นได้ถูกเรียกชื่อว่า ห้วยคำเต้อยและภูคำเต้อย ครั้นอยู่มาประมาณปี พ.ศ. ๒๓๖๒ พอถึงหน้าแล้งสภาพแวดล้อมแถบนั้นเป็นเชื้อเพลิงได้ดี สมัยนั้นยังไม่มีการรักษาและป้องกันไฟป่า จึงทำให้เกิดไฟไหม้ป่ารุกรามเข้ามาใกล้หมู่บ้าน ลมพัดเอารังมดแดงที่ติดไฟมาตกที่หลังคาบ้านที่มุงด้วยหญ้าคา จึงทำให้เกิดไฟไหม้ทั้งหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านเกิดความหวาดกลัว เสียขวัญกำลังใจ คนสมัยโบราณถือว่าหมู่บ้านที่ถูกไฟไหม้เป็นกาลกิณีไม่ดี จึงตกลงกันว่าควรจะย้ายหมู่บ้านใหม่ ในปีเดียวกันนั้นได้อพยพผู้คนหนีลงมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ข้ามลำห้วยคำเต้อย มาฝั่งขวาจากหมู่บ้านเดิมประมาณ ๑ กิโลเมตรซึ่งเป็นที่อยู่ของเพื่อนบ้านใกล้เคียง เรียกว่าบ้านฮ้างแหลว (รังเหยี่ยว) ต่อมาปีพ.ศ. ๒๓๔๘ นายวรบุตรได้รับตำแหน่งหัวหน้าจากพ่อตา ได้มีความคิดว่าหมู่บ้านฮ้างแหลวสมควรต้องเปลี่ยนชื่อใหม่ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านคำเต้อยอีกครั้งหนึ่ง

บ้านคำเต้อยปัจจุบันมี ๓ หมู่บ้าน คือ หมู่ ๒,๘,๑๒ มีโรงเรียนประถมศึกษา ๑ แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา ๑ แห่งมีวัดอยู่ ๕ แห่งได้แก่ ๑. วัดศรีมงคล (วัดบ้าน) ๒. วัดภูคำบก (วัดป่า) ๓. วัดภูคำเต้อย (สำนักสงฆ์) ๔. ที่พักสงฆ์ (ป่าช้า บ.คำเต้อย) ๕. วัดภูถ้ำบึง (ภูถ้ำพระ) บ้านคำเต้อยมีภูเขาอยู่หนึ่งลูกที่ห่างจากหมู่บ้านเพียงแค่ ๓ กม. ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญของหมู่บ้านทั้งในอดีตและในปัจจุบันของชาวคำเต้อย คือ “ภูคำเต้อย” เพราะภูคำเต้อยเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน เป็นทั้งแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้นน้ำสายสำคัญ ที่ชื่อ “ห้วยคำเต้อย”

ภูคำเต้อย ปัจจุบันได้ขึ้นเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ ผู้เดินทางไปถึงตีนเขาอันดับแรกจะเจอลานหินกว้าง มองดูดอกไม้ใบหญ้าที่ขึ้นตามซอกหินเป็นสีต่างๆ ลานหินที่กล่าวถึงนี้ คือ “ดานสิมมา” คำว่า สิมมา เป็นคำเฉพาะถิ่น มีที่มาอย่างนี้ คำว่า “ดาน” หมายถึง ลานหินที่มีพื้นที่กว้าง ถ้าจะบอกว่าเป็นคำแผลงมาจากคำว่า “ลานเป็น ดาน” ก็ได้ ส่วนคำว่า สิมมา มาจากคำว่า สี่มา ซึ่งนั่นก็คือ ใบเสมา หรือสี่มา ที่ชาวพุทธทั้งหลายจะรู้จักกันดีและเห็นอยู่ประจำ บริเวณมุมทั้งสี่ ทิศ พระอุโบสถ หรือโบสถ์ ตามวัดต่างๆ พระพุทธศาสนาเราได้ยึดเอาเป็นสิ่งสำคัญไว้เพื่อกำหนดขอบเขต เนื่องจากครั้งสมัยอดีตกาลพระพุทธเจ้าได้ กำหนดให้เป็นขอบเขตในการจำพรรษาของพระภิกษุเพราะสมัยนั้นยังไม่มีวัด ว่า

อารามเหมือนทุกวันนี้ ที่ชาวบ้านจึงเรียก ลานหินกว้างแห่งนี้ว่า “दानสิมมา” ก็เนื่องจาก ในสมัยตั้งบ้านตั้งวัดใหม่ๆ ชาวบ้านได้นำแผ่นหิน จากตรกลานนี้ไปแกะสลักให้เป็น ใบเสมา หรือสีมา ซึ่งยังอยู่ที่มุมโบสถ์ ทั้งสี่ทิศของวัดศรีมงคล บ้านคำเต้อย จนปัจจุบันนี้ คนภูไท บ้านคำเต้อยดำรงชีวิตอยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ ทำการเกษตรตามฤดูกาลต่างๆในธรรมชาติอันเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ พืชพันธุ์นานาชนิดที่เป็น พืช และเป็นยาสมุนไพร ทั้งพืชและสัตว์ป่า บางครั้งก็เป็นอาหารของมนุษย์ อย่างเช่น หน่อไม้ป่า เห็ดป่า และสิ่งที่น่าตื่นเต้นสำหรับคนชอบเดินป่า นอกจากได้กลิ่นของธรรมชาติอย่างแท้จริงแล้ว บางครั้งอาจ มีผลไม้ป่าที่กินได้ นานาชนิด จะพลัดเปลี่ยนกันผลิดอกออกผลให้ นักเดินป่าได้ชิมกัน อยู่ไม่ขาด อย่างเช่น มะเมี๊ยะ มะแฟน มะนอ มะหวดป่า มะลำนอง มะลำไยป่า มะกะแป๊ะ

ประชาชนชาวบ้านคำเต้อย ส่วนใหญ่ (อายุ ๖๐ - ๘๐ ปี) จะพูดภาษาภูไท ในการสื่อสารประจำวันและใส่เสื้อหม้อฮ่อมที่ย้อมด้วยคราม และเป็นหมู่บ้านที่นำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ มาปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยยึดคุณธรรม จริยธรรม ประชาชนส่วนใหญ่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือ เอื้ออาทร ซื่อสัตย์ สุจริต สร้างสังคมให้เกิดศรัทธา มองเห็นคุณค่าเกิดค่านิยมที่ดีนำไปใช้อย่างกว้างขวาง

ความเชื่อของคนภูไท

คนภูไท เป็นชนเผ่าที่เอกลักษณ์เป็นของตัวเองในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม รวมไปถึงภาษาที่พูด เป็นกลุ่มคนที่รักความเป็นอิสระเป็นอย่างมาก โดยทั่วไปแล้วจะอาศัยอยู่กับธรรมชาติ ในการดำรงชีวิต ส่วนมากคนภูไท มีอาชีพ ทำไร่ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ไว้เป็นยานพาหนะ หรือไม่ก็อาจเป็นอาหารไปด้วย ชนเผ่านี้มีความเชื่อเรื่องผี หรือ บรรพบุรุษของพวกเขา เป็นอย่างมาก ความเชื่อเหล่านี้จึงทำให้พวกเขาเคารพประเพณี วัฒนธรรม มาได้ยาวนานจนทุกวันนี้ (ภาพกองหินแห่งศรัทธา)

ความเชื่อต่างๆ ของชาวภูไท มองต่างมุมจากคนทั่วไป เขาอาจมองคนภูไท ว่า เป็นชนเผ่าที่นับถือผีเป็นหลัก จะว่าไปแล้วอาจใช่ แต่ไม่มีใครอธิบายต่อไปอีกว่า ความหมายของคำว่าผี ของพวกเขานั้นคือ บรรพบุรุษของพวกเขาเอง เป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการสอนลูกหลาน ให้เชื่อฟังง่าย (ภาพจากดานหลวง) โดยไม่ต้องไปจ้างคนอื่นมาสอนช่วย เหมือน ค่านิยม บางสังคม ผีของพวกเขาอยู่ที่ไหน ผีอยู่ที่ไหน อยู่ที่บ้าน อยู่ในห้วยหนอง คลองบึง ป่า เขา ลำเนาไพร อยู่หมดทุกที่ ที่มีคนภูไท อยู่ นั่นเป็นเพราะว่าแรงศรัทธา ให้เลื่อมใสในบรรพบุรุษ ผู้วายชนไปแล้ว แม้ที่จริงแล้วต้องการให้ลูกหลานรู้คุณค่าของความเป็นคนนั่นเอง เมื่อนับถือผี นั่นจึงหมายถึงการบูชาบรรพบุรุษ เมื่อมีการบูชาบรรพบุรุษ นั่นคือการแสดงออกถึงความกตัญญูต่เวที ต่อผู้มีพระคุณ การแสดงออกอย่างนี้จึงได้ซึมซับไปในดำรงชีวิตในแต่ละวัน จึงสอดคล้องกับ ความรู้สมัยใหม่ ที่พยายามรณรงค์ให้ลูกหลานรู้จักคุณค่าของธรรมชาติ ให้รู้จักการอนุรักษ์ธรรมชาติ พืชพันธุ์ สัตว์ป่า สำหรับลูกหลานคนภูไท หรือเผ่าอื่นที่เขาอาศัยอยู่กับธรรมชาติ และนับถือผี ในทำนองเดียวกันนี้ คงไม่ต้องไปสอนให้ยาก

บรรพบุรุษของชนเผ่าภูไท นั้นได้ฝังตำราเล่มสำคัญไว้ในชีวิตจิตใจของคนลูกหลานไว้เรียบร้อยแล้ว การนับถืออย่างนี้ มีผลดีที่คนทั่วไปอาจไม่เคยนึกถึงเลยก็ได้ อย่างเช่น กรณีที่พวกเขานับถือ ผี หรือบูชาบรรพบุรุษ ที่มีความเชื่อว่า บรรพบุรุษของเขาได้สิง สถิต อยู่ตาม ป่า เขา ลำเนาไพร ห้วยหนอง

คลองบึง แนนอนที่สุดคือ พวกเขาเฝ้าความรัก ห่วงแหน ในสิ่งต่างๆ ของพวกเขา จึงเกิดเป็นพฤติกรรม ที่แสดงออกมา ในให้เห็น ในการ อนุรักษ์ ป่าไม้ ดูแล แม่น้ำลำคลอง ไม่ให้สกปรก เน้นหมิ่น สิ่งที่ยังเห็นได้ชัดเจนที่สุดของชนเผ่า ตอนนี้นี้คือ ในทุกๆหมู่บ้านจะมี ดอนหอบุดา หรือว่า

ดอนเจ้าปู่ คือศาลเจ้าที่ ศาลพระภูมิ ที่คนภาคกลางรู้จักกันดีนั่นเอง คนภาคกลางเวลาสร้างบ้านจะมีศาลพระภูมิ อยู่มุมบ้านทุกหลัง แต่คนภูเก็ต เขาจะสร้าง หอปู่ตาหรือศาลพระภูมิไว้ในที่ดินสาธารณะอาจเป็นมุมใดมุมหนึ่งของหมู่บ้านทีเดียว และก็จะช่วยกันอนุรักษ์ ป่าไม้ สัตว์ป่า ในบริเวณนั้นด้วย โดยที่ไม่ต้องไปตั้งกฎอะไรมากมาย ไม่ต้องมีเจ้าหน้าที่บ้านเมืองมาเฝ้าเวรยาม เพราะพวกเขามีความรักและห่วงแหนจากพื้นฐานจิตใจของเขาเอง

๔.สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

ประเพณีบุญไข้ประตูล้ำ

ประเพณีเปิดประตูล้ำ สู่ขวัญข้าว ถือเป็นวิถีชีวิตความเชื่อของชาวชนเผ่าภูเก็ตที่มีมาแต่อดีต ซึ่งจะถือเอาฤกษ์ช่วงเดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ หรือในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ทำพิธีสักการบูชา บวงสรวง พระแม่โพสพ เพราะมีความเชื่อว่า พระแม่โพสพ รวมถึงผีसाงเทวดา ผีพรพรบุรุษ เป็นผู้ดูแลความอุดมสมบูรณ์ ตามความเชื่อแต่โบราณ ถือเป็นการตอบแทนคุณที่ได้ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่ชาวบ้าน ได้ทำไร่ ทำนา มีข้าวกิน พร้อมทำพิธีบูชา ถือน้ำขวัญข้าวเปิดประตูล้ำหรือยังนางข้าว เนื่องจากเป็นสิ่งสำคัญในครัวเรือน ซึ่งใช้เป็นไม้เก็บรักษาข้าวไว้กินตลอดชีวิต

พิธีการ

๑.การสู่ขวัญข้าว

๒.บายศรีสู่ขวัญผู้สูงอายุ

๓.สู่ขวัญวัวควาย

สมัยก่อนถึงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเก็บข้าวเปลือกไว้ที่ลานนวดข้าวที่นาของแต่ละคน (หรือบางส่วนก็นำมาเก็บไว้ได้ทุนบ้าน) พอใกล้จะถึงวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ จึงวาน (ขอแรง)ญาติพี่น้องไปนำข้าวเปลือกมาไว้ที่บ้าน โดยการใช้เกวียนบ้าง ใช้การหากระบุงบ้าง

วันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๓ จะนำข้าวเปลือกตามสมควร (๕๐ - ๑๐๐ ก.ก.) ไปรวมกันที่ศาลากลางบ้านหรือวัด ตอนเย็นวันขึ้น ๑ - ๓ ค่ำ เดือน ๓ มีการเจริญพระพุทธมนต์ ฟังเทศน์ ถวายข้าวเปลือก ตอนเช้าวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญผู้สูงอายุและบายศรีสู่ขวัญวัวควาย (ขอขมาลาโทษ สำนึกคุณของสัตว์เลี้ยง) ตอนเช้าวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๓ ทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารพระสงฆ์ บายศรี สู่ขวัญข้าวเปลือก นำข้าวเปลือกถวายเป็นของสงฆ์ ชาวบ้านนำข้าวเปลือกที่ผ่านการทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์และสู่ขวัญแล้วไปเป็นขวัญข้าวที่เล่า (นางข้าว) โดยการนำขวัญข้าวขึ้นไปเก็บไว้ในเล้าก่อน แล้วจึง นำข้าวที่เหลือทั้งหมดขึ้นไปเก็บที่เล้าข้าว ข้าวเปลือกส่วนที่เหลือที่ศาลากลางบ้านหรือวัด นำไปเก็บไว้ เป็นธนาคารข้าวที่เล้าข้าวส่วนกลาง (เล้าข้าวที่วัด) เพื่อให้ชาวบ้านยืมไปบริโภค และคนที่ยืมข้าวเปลือกส่วนกลาง (ธนาคารข้าว) เมื่อปีที่แล้ว ก็นำข้าวเปลือกมาคืน

สู่ขวัญข้าว=ธนาคารข้าว บายศรีสู่ขวัญผู้สูงอายุ =กตัญญูทดแทน สู่ขวัญวัวควาย=รู้คุณค่าของสัตว์เลี้ยง (หลักในการอยู่ร่วมกัน)

ในอดีตชาวภูเก็ต หลังการเก็บเกี่ยวข้าวแล้วจะนำข้าวมาไว้ที่กระเชงเพลิงหมาหงาว (เพลิงหมาหงาวสำหรับเก็บเมล็ดข้าวเปลือก) ยังไม่รื้อร้อนที่จะนำขึ้นยุ้งฉางจนกว่าจะได้ฤกษ์ยามยามดี คือ วันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ บรรพบุรุษชาวภูเก็ตถือว่าเป็นวันที่ต้องลัคนา ซึ่งบรรพบุรุษชาวภูเก็ต จะมีคำพังเพยพูดจนติดปากว่า “เป็นวันที่กบไม่มีปาก นาคไม่มีก้น ครกเป็นหมาก สากเป็นใบ หัวตะไคร้ เป็น

ดอก บักขามป้อมสุกหวาน แม่มานทองน้อย” หมายความว่า ในวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ชาวภูไทยทุกคนจะไม่มีปากไม่มีเสียงทะเลาะเบาะแว้งกัน จะต้องต้อนรับขับสู้ ในการอยู่การกิน เพราะในวันนั้นถือว่าเป็นวันที่อุดมสมบูรณ์ทุกคนจะต้องชวนชวาว หาช้าวปลาอาหารมาสู่กันกิน อย่างอุดมสมบูรณ์ โดยไม่มีข้อแม้ในการปฏิบัติตามจารีตประเพณี

นอกจากนี้ ในวันสำคัญดังกล่าว ยังมีกิจกรรมที่สำคัญที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาคือ “การผูกแขน ผู้เฒ่าเต้าโฮมลูกหลาน” การผูกแขนผู้เฒ่าผู้แก่ เพื่อให้กำลังใจที่ดี เพื่อให้อายุมันขวัญยืน เป็นร่มโพธิ์ ร่มไทร ให้กับลูกหลาน อีกประการหนึ่งจะเป็นการเต้าโฮมลูกหลานที่อยู่ห่างไกลให้มาพร้อมหน้า พร้อมตากัน ถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวภูไทย ในการผูกแขนผู้เฒ่าชาวภูไทย จะมีการจัดเตรียม เหล้ายา อาหาร เพื่อต้อนรับพี่น้องชาวบ้านที่จะมาร่วมผูกแขนและบายศรีสู่ขวัญ ในปัจจุบันได้มีวิวัฒนาการในการจัดกิจกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน จึงมีการรวมกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านมารวมตัวกันในประรำพิธีเพื่อจัดการบายศรีสู่ขวัญและผูกแขนให้ ผู้เฒ่าผู้แก่บางรายไม่มีลูกหลานเฝ้าดูแลก็จะถือโอกาสนี้ได้มาร่วมในพิธีด้วย

ในปัจจุบันได้มีการนำเอาการทำบุญกุ่มข้าวหรือประพายข้าวเปลือกมาร่วมในพิธีกรรม โดยจะมีการรวบรวมข้าวเปลือกจากชาวบ้านมากองไว้รวมกัน เพื่อทำพิธีสู่ขวัญข้าว เพื่อความเป็นสิริมงคลในการนำข้าวขึ้นเล่าในวันไขประตุเล่า มีการสวดปริตรมงคล หรือเจริญพระพุทธมนต์จนครบ ๓ คีน (เริ่มจากวันขึ้น ๑ ค่ำถึง วันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓) ในวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๓ จะมีการสู่ขวัญข้าวเปลือก การทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ หลังจากฉันภัตตาหารเช้าเสร็จ จะนิมนต์พระสงฆ์มาร่วมพิธี และทำการผูกแขนให้พระสงฆ์และผู้เฒ่า ผู้แก่ จากนั้นพระสงฆ์จะประพรมน้ำมนต์ให้แก่ผู้มาเข้าร่วมพิธี เพื่อความเป็นสิริมงคล

ในตอนเช้าวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ จะมีการรับขวัญข้าว โดยแต่งพาขวัญขนาดตามสภาพของครอบครัว ประกอบด้วย เปือกหัวชัน (หัวยาวงาม) มันหัวซ้อง (หัวที่สมบูรณ์โตงาม) ผ้าขึ้นผืนแพรวา ปัดน้อยสร้อยสังวาล (เครื่องแต่งกายผู้หญิง) และน้ำหอม ฝ้ายผูกแขน ใบคูณ ใบยอ เตรียมเสร็จเรียบร้อยแล้วให้นำขวัญข้าวที่เตรียมไว้ในในกะยัง (กระบุง) ภาชนะที่บรรจุข้าวของชาวภูไทนำขึ้นไปเก็บวางไว้ในยั้งฉางของตนเอง และให้เปิดแยมประตุเล่าไว้

การทำพิธีกรรม จะมีการจุดธูปเทียน ประพรมน้ำหอม กล่าวยกย่องพระแม่โพสพ ดับเทียน นำฝ้ายผูกแขนและน้ำหอมที่ผ่านการทำพิธีกรรมดังกล่าวแล้ว ให้นำมาผูกให้กับวัวควาย และประพรมน้ำหอมเพื่อเป็นการขอบคุณที่สัตว์มีอุปการคุณในการช่วยเหลือ ทำไร่ ไถนา จนแล้วเสร็จได้ผลผลิต จากนั้นให้โยงผ้า (ผ้าขาวม้า ผ้าขิด) เพื่อจะแสดงให้เห็นว่าเล่าข้าวแห่งนี้ได้ผ่านพิธีกรรมไขประตุเล่าแล้วน้ำหอมที่ผ่านพิธีกรรม

ในช่วงเดือน ๒ ชาวภูไทยจะมีประเพณีออกปู้ตา (เลี้ยงเจ้าบ้าน ผีบรรพบุรุษ) ก่อนที่จะลงมือ ทำไร่ ทำสวนต่อจากการทำนา

ออกปู้ตา หมายความว่า การบอกกล่าวให้ผีบรรพบุรุษได้รับทราบว่าจะมีการหักร้าง ถางพง ทำไร่ ทำสวน เป็นการบอกกล่าวให้ผีบรรพบุรุษทราบไม่ให้แตกตื่น ในพิธีกรรมออกปู้ตา ชาวบ้านจะมี

การเรียกรเงินเพื่อนำไปซื้อไก่ หรืออาหารนำไปเลี้ยงปู้ตาที่ดอนเจ้าปู่นอกหมู่บ้านและเลี้ยงชาวบ้านหลังจากเลี้ยงอาหารปู้ตาเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะมีการละเล่นพื้นเมืองตลอดวัน มีการเสี่ยงทายหาเนื้อสัตว์ หาลา โดยการใช้ไม้ไผ่มาผ่าครึ่งซีก แล้วทำการโยนขึ้น แล้วเสี่ยงทายว่าไม้ไผ่จะคว่ำหรือจะหงาย ขึ้นอยู่กับคำเสี่ยงทายที่เราอธิษฐาน

๕.ประวัติความเป็นมา

ชาวภูไท (จากเอกสาร ร.๓ จ.ศ.๑๒๐๖ เลขที่ ๕๘ หอสมุดแห่งชาติ)

คำว่า "ผู้ไทย" บางท่านมักเขียนว่า "ภูไท" แต่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถานเขียนว่า "ผู้ไทย" ถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวผู้ไทยเดิมอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทยและแคว้นสิบสองปันนา (ดินแดนส่วนเหนือ) ของลาว และเวียดนามซึ่งติดต่อกับส่วนใต้ของประเทศจีน) ราชอาณาจักรไทยได้สูญเสียดินแดนแคว้นสิบสองจุไทยให้ฝรั่งเศสเมื่อ ร.ศ.๑๐๗ (พ.ศ.๒๔๓๑)

เดิมชาวผู้ไทยแบ่งออกเป็น ๒ พวกคือ

๑. ผู้ไทยดำ มีอยู่ ๘ เมือง นิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำและสีคราม

๒. ผู้ไทยขาว มีอยู่ ๔ เมือง อยู่ใกล้ชิดติดกับชายแดนจีนจึงนิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีขาว

รวมผู้ไทยดำและผู้ไทยขาวมี ๑๒ เมือง จึงเรียกดินแดนส่วนนี้ว่า "สิบสองจุไทย" หรือ "สองเจ้าไทย" ต่อมาสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๒ (เจ้าองค์หล่อ) แห่งนครเวียงจันทน์ได้มีหัวหน้าชาวผู้ไทยผู้หนึ่งมีนามว่า "พระยาศรีวรราช" ได้มีความดีความชอบช่วยปราบกบฏในนครเวียงจันทน์จนสงบราบคาบ พระมหากษัตริย์จึงได้พระราชทานพระธิดาชื่อ "พระศรีวรราช" ให้เป็นภรรยา ในกาลต่อมาจึงได้แต่งตั้งให้บุตรอันเกิดจาก พระศรีวรราชหัวหน้าผู้ไทยและเจ้านางช่อฟ้ารวม ๔ คนแยกย้ายกันไปปกครองหัวเมืองชาวผู้ไทย คือ สิบอแก, เมืองเชียงค้อ, เมืองวังและเมืองตะโปน (เซโปน) สำหรับเมืองวังตะโปนเป็นเมืองของชาวผู้ไทยที่ตั้งขึ้นใหม่ทางตอนใต้ของราชอาณาจักรเวียงจันทน์ (ปัจจุบันอยู่ในแขวงสุวรรณเขตของลาวติดชายแดนญวน) ต่อมาชาวผู้ไทยจากเมืองวังและเมืองตะโปน ได้แยกย้ายออกไปตั้งเป็นเมืองต่างๆ ขึ้นอีก คือ เมืองพิน, เมืองนอง, เมืองพ็อง, เมืองพลาน, เมืองเชียงฮ่ม, เมืองผาบ้ง, เมืองคำอ้อคำเขียว เป็นต้น (เรียบเรียงจากบทพระนิพนธ์ ของ พระบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาเสรีในหนังสือชื่อ "พระราชธรรมเนียมลาว พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ ซึ่งพระองค์เธอเป็นพระราชธิดาของราชกาลที่ ๔ และ เจ้าจอมมารดาตวงคำ ซึ่งเจ้าจอมมารดาตวงคำเป็นพระราชนัดดาของเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์)

เมืองวัง, เมืองตะโปน เป็นถิ่นกำเนิดของชาวผู้ไทยในฝั่ง ซ้ายแม่น้ำโขง (ดินแดนลาว) ก่อนที่จะอพยพเข้ามาอยู่ในภาคอีสานปัจจุบัน ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อตอน เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์เป็นกบฏต่อกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๓๖๙ ต่อมาเมื่อกองทัพไทยยกข้ามแม่น้ำโขงไปปราบ ปราบจนสงบราบคาบแล้ว ทางกรุงเทพฯ มีนโยบายจะอพยพชาวผู้ไทยจากเมืองวัง, เมืองตะโปนจากชายแดนปลายพระราชอาณาเขต ซึ่งใกล้ชิดติดกับแดนญวนให้ข้ามโขงมาตั้งถิ่นฐานทางฝั่ง ขวาแม่น้ำโขง (ภาคอีสาน) ให้มากที่สุดเพื่อความปลอดภัยมิให้เป็นกำลังแก่นครเวียงจันทน์และฝ่ายญวนอีกต่อไป จึงไปกวาดต้อนผู้คนซึ่งเป็นชาวผู้ไทยจากเมืองวัง, เมืองตะโปน, เมืองพิน, เมืองนอง, เมือง, เมืองคำอ้อคำเขียว ซึ่งอยู่ในแขวงสุวรรณเขตของลาวปัจจุบัน รั้งยังเป็นอาณาเขตของพระราชอาณาจักรไทยอยู่ในขณะนั้นให้ข้ามโขงมาตั้งบ้านตั้งเมือง ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงในเขต เมืองกาฬสินธุ์ สกลนคร, นครพนมและมุกดาหาร

เมืองคำเขื่อนแก้ว (ปัจจุบันเป็นบ้านคำแก้ว-เมืองเก่า)

ตั้งในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗ เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวัง จำนวน ๑,๓๑๗ คน ไปตั้งอยู่ที่บ้านคำเขื่อนแก้วเขตเมืองเขมราฐ ตั้งขึ้นเป็นเมืองคำเขื่อนแก้ว ขึ้นเมืองเขมราฐ ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวสีหนาท เป็น "พระรามณรงค์" เจ้าเมืองคนแรก เมื่อยุบเมืองคำเขื่อนแก้วได้เอานามเมืองคำ

เชื่อนแก้วไปตั้งเป็นชื่ออำเภอที่ตั้งขึ้นใหม่ที่ตำบลลุมพุก คือ อำเภอคำเชื่อนแก้ว จังหวัดยโสธรในปัจจุบัน ส่วนเมืองคำเชื่อนแก้วเดิมที่เป็นผู้ไทย ปัจจุบันเป็นตำบลคำเชื่อนแก้ว อยู่ในท้องที่อำเภอชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญในปัจจุบัน

“บ้านคำเดือย (ปัจจุบัน) เป็นหมู่บ้านของชนเผ่าภูไท จัดตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านประมาณ ปี พ.ศ. ๒๓๙๘ โดยการนำของ นายวรบุตร (น่าจะนามสกุล ราชวังเมือง) นายระสาน (น่าจะนามสกุล เสาร์สิงห์) และนายอุทุม (นามสกุล.....) พร้อมกับเพื่อนอีกประมาณ ๑๐ ครอบครัวเป็นพวกชนเผ่าภูไทที่ย้ายมาจากเมืองคำเชื่อนแก้ว(บ้านคำแก้ว-เมืองเก่า) และนายไชยแสงพร้อมครอบครัวที่อพยพมาจากเมือง “เซโปน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ตั้งแต่สมัยท้าวลาวกวาด ได้เข้ามาพึ่งบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย

ตอนอพยพมาตั้งถิ่นฐานในที่อยู่อาศัยใหม่แห่งนี้ ที่นี้เป็นบ้านร้างมาก่อนเรียกว่า “บ้านลุมพุกหนองหนองสิม” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นบ้าน “บ้านคำเดือย” ตามชื่อของลำห้วยสายหนึ่งซึ่งไหลผ่านเป็นลำห้วยน้ำคำ และเต็มไปด้วยป่าและต้นลูกเดือย

ปัจจุบันบ้านคำเดือยถูกแบ่งออกเป็น ๓ หมู่บ้าน คือ บ้านคำเดือยใหญ่ หมู่ที่ ๒ บ้านคำเดือยกลาง หมู่ที่ ๑๒ และบ้านคำเดือน้อย หมู่ที่ ๘... ผู้สูงอายุ คนแก่ คนเฒ่าของชนเผ่าภูไทที่นี้ยังคงมีความพยายามที่จะรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้อย่างเหนียวแน่น และยังคงรักษาเอกลักษณ์การสื่อสารกันเองในกลุ่มด้วยภาษาภูไท เกือบทุกครอบครัวยังคงมีการรักษาขนบธรรมเนียมและพิธีกรรมต่างๆ ของเผ่าภูไทเอาไว้หลายอย่าง และยังคงให้ความเคารพนับถือ “ผีบรรพบุรุษ” คนเฒ่าคนแก่หลายคน ยังคงแต่งกายด้วยผ้าทอพื้นเมืองที่ทอเองและพยายามรวมตัวกัน เพื่อฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีของชนเผ่า

เชื้อสายคนบ้านคำเดือย

๑. น้องชายของเจ้าเมืองคำเชื่อนแก้วย้ายมาสร้างหมู่บ้านใหม่มีลูกหลาน นามสกุล ราชวังเมือง
๒. ตระกูลที่อพยพมาจากเมืองเซโปน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นามสกุล ชาวเซโปน
๓. แม่ใหญ่ฆ่าแต่งงานกับลูกชายเจ้าเมืองคำเชื่อนแก้ว มีลูกหลานนามสกุลขันดี
๔. ต่อมาสามีตายแม่ใหญ่ฆ่าแต่งงานครั้งที่ ๒ กับนายเขียว มีลูกหลานนามสกุล เคนอ่อน

ประเพณีวัฒนธรรมที่จัดเป็นประจำทุกปี

๑. บุญเดือน ๓ (วันปีใหม่ชาวภูไท)
๒. บุญประจำปี (บุญใหญ่)

- ภาษาภูไท บ้านคำเดือย เป็นภาษาพูดที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ไม่มีหลักฐานยืนยันถึงประวัติความเป็นมาที่ชัดเจน มีเพียงภาษาพูด ความหมายและสำเนียงที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวภูไทบ้านคำเดือย

ผู้ให้ข้อมูล

๑. คุณยายสีหา คำสุข
๒. นายสาเม็ง ปักซีพันธ์

๖.ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระ ดังต่อไปนี้

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล ประกอบด้วย ประเภท สถานที่ แหล่งปฏิบัติ ระเบียบพิธีกรรม การประพฤติปฏิบัติของการแสดงออกนั้น ๆ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ และความเชื่อ

ประเพณีไขประตูล้ำเผ่าภูไท บ้านภูไท ๑๒ หมู่บ้าน ตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอขามุนาม จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นประเพณีของชนเผ่าภูไท ที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นประเพณีการสู่ขวัญข้าว เปิดประตูล้ำหรือยุ่งฉางข้าวเพื่อจะเกี่ยวข้าวไว้ หลังฤดูเก็บเกี่ยว จะประกอบพิธีในวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ หรือที่คนภูไท เรียกว่า เดือน ๓ ออกใหม่ ๓ ค่ำ

ส่วนที่ ๒ คุณค่าและบทบาทของวิถีชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

-คุณค่าต่อตนเอง

๑. แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ภูไทบ้านคำเด้อย
๒. เกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ความเป็นภูไทของตนเอง

-คุณค่าต่อชุมชน

๑. เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม แสดงถึงอัตลักษณ์วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
๒. ชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรักความสามัคคีและภาคภูมิใจในความเป็นชาวภูไท

-คุณค่าต่อสังคม ประเทศชาติ

๑. ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิต โดยถือปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีของชาวภูไท
๒. กลุ่มชาติพันธุ์ภูไทมีความเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่น สามารถนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างคุณค่าและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ

๒.บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

-ผู้นำชุมชน

๑. เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ สร้างความเชื่อ ความศรัทธาแก่กลุ่มชุมชนชาวภูไท
๒. ส่งเสริมให้มีการใช้ภาษาภูไทในชีวิตประจำวัน

-วัด

๑. เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวภูไทในการประกอบพิธีทางศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม
๒. เป็นสถานที่จัดกิจกรรมสืบสานวัฒนธรรมประเพณี ถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวภูไท

-โรงเรียน

๑. ผู้บริหารมีการส่งเสริมนักเรียนให้พูดภาษาภูไทในโรงเรียน
๒. ผู้บริหารส่งเสริมให้นักเรียนมีการแต่งกายแบบพื้นถิ่นภูไท

-หน่วยงานในท้องถิ่น

สนับสนุน ส่งเสริม ประเพณีที่สำคัญของชาวภูไท เช่น ประเพณีไขประตูเล่าภูไท ประเพณีเลี้ยงปู่ตา ฯลฯ

ส่วนที่ ๓ มาตรการในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. โครงการ กิจกรรมที่มีการดำเนินงานของรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ☐ การศึกษา วิจัย (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

- ☐ การอนุรักษ์ พื้นฟู (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

- ☐ การสืบสานและถ่ายทอด (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖ กศน.ขานูมานจัดโครงการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีไขประตูเล่า ชนเผ่าภูไท ณ ลานวัฒนธรรมตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญร่วมกับหน่วยงานสำคัญ โดยนางเพ็ญจันทร์ สัจธรรม ผู้อำนวยการ กศน.อำเภอลืออำนาจ พร้อมคณะเจ้าหน้าที่บุคลากร และนักศึกษา กศน. ร่วมจัดนิทรรศการ ความรู้ เกี่ยวกับชนเผ่าภูไทในอำเภอลืออำนาจ ให้กับผู้มาร่วมงาน ภายในงานมีการจัดแสดงผลงานของดีแต่ละตำบล และความรู้ ความสามารถของเยาวชน นักเรียน นักศึกษาในอำเภอลืออำนาจ พร้อมมีการแสดงภาคกลางคืน ระหว่างการร่วมรับประทานอาหารแบบพาแลง ของผู้เข้าร่วมงาน

๑. กิจกรรมสืบทอดภาษาภูไท “ภาษาบ้านเฮา เว้าภูไท”

ระยะเวลา เดือน ธันวาคม

งบประมาณ -

วิธีดำเนินงาน การนำภาษาภูไท เป็นบทขับร้องหมอลำภูไท ในงานประเพณีฮีตสิบสองและงานกาชาด จังหวัดอำนาจเจริญ ประจำปี ๒๕๖๐

๒. กิจกรรมสืบสานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นชาวภูไท

ระยะเวลา เดือน ธันวาคม

งบประมาณ -

วิธีดำเนินงาน การแสดงในงานประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญของชาวภูไท เช่น งานแต่งงาน งานบุญ งานประเพณีชาวภูไท เป็นต้น

☐ การพัฒนาต่อยอดมรดกภูมิปัญญา (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

- การจัดเก็บภาษาภูไท แปลความหมายเพื่อการสื่อสาร เป็นภาษาพูดในการสื่อสารประจำวันของชาวบ้านคำเดือย อำเภอชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ ปัจจุบันยังคงรักษาเอกลักษณ์ด้านภาษา เช่น ตัวอย่างระหว่าง ภาษาไทย ภาษาอีสาน และภาษาภูไท

วิธีดำเนินงาน

๑. ศึกษาบริบทพื้นที่ บุคคล ชุมชน สังคม

๒. รวบรวม

๓. ค้นคว้า อ้างอิง แปลความหมาย เพื่อให้สื่อสารเข้าใจตรงกัน

๔. บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เป็นเอกสารอ้างอิงต่อไป

พื้นที่ โรงเรียน ชุมชน วัด

ระยะเวลา ตลอดทั้งปี

งบประมาณ -

☐ การดำเนินงานด้านอื่น ๆ (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

๒. มาตรการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่คาดว่าจะดำเนินการในอนาคต

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม)

- จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเข้าสู่สถานศึกษา

- ส่งเสริมการนำภาษาภูไท ไปใช้เป็นบทร้อง บทลำประกอบศิลปะการแสดงพื้นบ้านภูไท

๓. การส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม (ถ้ามี)

(ระบุโครงการ/กิจกรรม หน่วยงานที่สนับสนุน วิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ)

- ส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน โดยให้พูดภาษาถิ่นภูเก็ต
- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภาษาภูเก็ต

ส่วนที่ ๔ สถานภาพปัจจุบัน

๑. สถานะการคงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ☒ มีการปฏิบัติอย่างแพร่หลาย
- ☐ เสี่ยงต่อการสูญหายต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาอย่างเร่งด่วน
- ☐ ไม่มีการปฏิบัติอยู่แล้วแต่มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนที่ต้องได้รับการฟื้นฟู

๒. สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม

-ลักษณะ/วิธีการถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบัน

๑. การจัดงานประเพณีไขประตูล้ำ อย่างต่อเนื่องทุกปี

๒. การส่งเสริมการท่องเที่ยวของอำเภอชาณุมาน โดยมีหน่วยงานทุกภาคส่วนร่วมสนับสนุน

๓. การถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรมของชาวผู้ไทย ที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองให้ยังคงอยู่ โดยกระบวนการทางสังคมจากพ่อแม่สู่ลูกหลานและคนในชุมชน

-ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอด

ยังไม่มีสถาบันที่กระบวนการจัดพิธีไขประตูล้ำ ที่เป็นลายลักษณ์อักษร สามารถค้นคว้า อ้างอิงได้

๓. รายชื่อผู้สืบทอดหลัก (เช่น บุคคล กลุ่มคน เป็นต้น)

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/ กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับ การสืบทอด/จำนวนปีที่ สืบทอดปฏิบัติ	สถานที่ติดต่อ/โทรศัพท์
นางบุญมี ฝ่ายบุตร	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๑๐๖ ม. ๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
นางสีไว พิมสาร	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๘๐ ม.๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
น.ส.วันมะณี เมืองฮาม	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๓ ม.๘ ต.คำเชื่อนแก้ว
น.ส.คำพล ราชวังเมือง	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๑๖ ม. ๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
น.ส.ทองพิน หนูทอง	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๑๖๑ ม.๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
นางหมอน ทิพย์โส	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๘๑ ม.๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
น.ส.กิ่งแก้ว ชันวัง	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๓๖ ม.๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
นางกอง คำสุรินทร์	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๖ ม.๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
นางอ่อนใจ บุชรากรณ์	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๑๑๒ ม.๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/ กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับ การสืบทอด/จำนวนปีที่ สืบทอดปฏิบัติ	สถานที่ติดต่อ/โทรศัพท์
นางมะลีย์ พลเสนา	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๑๘ ม.๑๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
นางสมคิด คำสุรินทร์	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๑๒ ม.๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
นางสวีส อินทร์ชิต	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๑๐ ม.๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
นางวันลออ จันทรอินทร์	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๐๖ ม.๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
น.ส.แววมณี คำสุรินทร์	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๒๐๐ ม.๑๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
น.ส.ธิดารัตน์ อินทร์ชิต	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๑๐ ม.๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
ด.ญ.ทิพรัตน์ จันทรอินทร์	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๐๖ ม.๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
ด.ญ.บงกช แก้วทองคำ	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๑๒ ม.๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
ด.ญ.ประภาอร พิมสาร	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๒๐๐ ม.๑๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
ด.ช.เพชรพล วงศ์คำชัย	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๑๐ ม.๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
นางสีไคร ราชวังเมือง	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๓๗ ม.๑๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
นายสงวน อรอินทร์	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๓๗/๒ ม.๑ ต.ขามเฒ่า
น.ส.จันทร์เพ็ญพัทธ์ อินทร์สด	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๒๘๗ ม.๑๔ ต.ขามเฒ่า
นายเกรียงศักดิ์ พิมพ์พรรค	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๘๔ ม.๕ ต.ขามเฒ่า
นางทองพูล ระพาเพท	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๐๐ ม.๑๔ ต.ขามเฒ่า

ส่วนที่ ๕ การยินยอมของชุมชนในการจัดทำรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

(ไม่จำกัดจำนวน)

ชื่อ-สกุล นายสาเม้ง ปักชีพันธ์...สถานภาพ...ครูผู้สืบทอด

สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เช่น เป็นครูผู้สืบทอด เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ เป็นผู้นำชุมชน เป็นเจ้าหน้าที่ในชุมชน เป็นผู้ชม เป็นผู้รับบริการ หรือเป็นผู้สนับสนุนด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้อง)

ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอฯ และยินยอมให้เปิดเผยข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลงชื่อ สาเม้ง ปักชีพันธ์
(นายสาเม้ง ปักชีพันธ์)

ส่วนที่ ๖ ภาคผนวก

๑.เอกสารอ้างอิง

ระบุชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. ครั้งที่พิมพ์. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.
(ตัวอย่าง) -

๒.บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์. ตำแหน่ง (ถ้ามี). สัมภาษณ์. วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

๑. นายสาเม็ง ปักซีพันธ์ บ้านเลขที่ ๒๐ หมู่ที่ ๑๒ บ้านคำเดือย ต.คำเขื่อนแก้ว อ.ชานุมาน. ภูมิปัญญาท้องถิ่น/ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านวัฒนธรรม. สัมภาษณ์ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

๒. นายประสงค์ เหล่าหมั่น. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคำเขื่อนแก้ว อ.ชานุมาน. สัมภาษณ์ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

๓.รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

เจ้าคณะอำเภอชานุมาน แยกผู้มีเกียรติและชาวบ้านที่มาร่วมงาน บริเวณสถานที่ประกอบพิธีไขประตูล้ำ

เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงในพิธีไขประตูล้ำ

การประกอบพิธีบวงสรวงทำบุญไขประตูล้ำ โดย นายสาเม็ง ปักชีพันธ์ ผู้ประกอบพิธี

การประกอบพิธีไขประตูล้ำโดยชาวบ้านคำเด้อย

หญิงสาวเตรียมตักข้าวเปลือกเพื่อหอบขึ้นไปไว้ในยุ้งข้าว

พิธีให้สาวพรหมจรรย์เป็นผู้หอบข้าวขึ้นไปไว้ในยุ้งข้าว

หัวหน้าส่วนราชการ แยกผู้มีเกียรติ ร่วมหาบข้าวเข้าไปไว้ในยุ้งข้าว เพื่อความเป็นสิริมงคล

ภาษาภูไท

ส่วนที่ ๑ ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.ชื่อรายการ ภาษาภูไท (บ้านคำเด้อย อำเภอลำดวน)

ชื่อเรียกในท้องถิ่น ภาษาภูไท

๒.ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☒ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☐ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☐ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

๓.พื้นที่ปฏิบัติ

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๒ บ้านคำเด้อย ตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอลำดวน จังหวัดอำนาจเจริญ

ประวัติอำเภอลำดวน

คำขวัญ

“ชายแดนแห่งเดียว ป่าเขียวแสนสวย งามห้วยแก้งหิน แผ่นดินนาอยู่ ชมหมู่ภูไท”

สภาพทางภูมิศาสตร์

อำเภอลำดวนมีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบบางส่วนเป็นลูกคลื่นลอนตื้นหรือเนินเขาเตี้ย ๆ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๖๘ เมตร ลักษณะของดินเป็นดินร่วนปนทรายมีดินลูกรังอยู่บางส่วน และมีแหล่งน้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงผู้คนในเขตอำเภอลำดวน คือแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นแม่น้ำนานาชาติและเป็นแม่ น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงประชาชนในเขตอำเภอลำดวน ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูกพืชตามแนวตลิ่งแม่น้ำโขงและการประมง รวมไปถึงใช้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาค้าขาย ระหว่างอำเภอลำดวนและเมืองโขงทอง แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นอกจากนั้นยังมีอ่างเก็บน้ำและลำห้วยแก้งแมง ที่มีความยาวประมาณ ๑๐ กม.และ ลำน้ำห้วยทม ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คนในอำเภอลำดวน ไม่ว่าจะเป็นใช้ในการทำเกษตรกรรม เช่น การปลูกพริก มันสำปะหลัง และไม้ผลอื่น ๆ เช่นเดียวกับแม่น้ำโขง และแหล่งน้ำทั้งสองแห่งนี้ นอกจากจะใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคและเพื่อการเกษตรแล้วยังใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกด้วยเช่นเขื่อนริมโขง อำเภอลำดวน แก่งต่างหล่าง และบริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยแก้งแมง เป็นต้น นอกจากนั้นบริเวณที่ราบยังใช้เลี้ยงสัตว์และเพาะปลูกข้าวและพืชต่างๆพริก มันสำปะหลัง ยางพารา ข้าวโพด เป็นต้น เช่นบริเวณนิคมเกษตรกรรมทหารผ่านศึกอำเภอลำดวนและบริเวณที่ราบริมลำน้ำห้วยแก้งแมง

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ จรดกับอำเภอดอนตาลจังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันออก ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวโดยมีแม่น้ำโขงกั้นเขตแดนระหว่างประเทศ

ทิศใต้ จรดกับอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานีและอำเภอบึงสามพัน

ทิศตะวันตก จรดกับอำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร และอำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ

ข้อมูลด้านประชากร (พ.ศ.๒๕๕๕)

ในปัจจุบันอำเภอขานูมานมีประชากรทั้งสิ้น ๓๘,๗๙๖ คน จำนวนบ้านเรือน ๑๐,๑๐๓ หลังคาเรือน และมีชนเผ่าต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นชาวภูไท ข่า มีการประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นหลัก ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธร้อยละ ๙๙ ที่เหลือนับถือศาสนาคริสต์แบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น ๕ ตำบล ๕๙ หมู่บ้าน ได้แก่

๑. ตำบลขานูมาน ๑๕ หมู่บ้าน
๒. ตำบลโคกสาร ๙ หมู่บ้าน
๓. ตำบลคำเขื่อนแก้ว ๑๒ หมู่บ้าน
๔. ตำบลโคกก่ง ๑๓ หมู่บ้าน
๕. ตำบลปากอ ๑๓ หมู่บ้าน

การตั้งถิ่นฐานของอำเภอขานูมาน

การตั้งถิ่นฐานของอำเภอขานูมานมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยมีชาวลาวคนหนึ่งได้มาศึกษาเล่าเรียนที่เมืองหลวงประเทศไทยโดยทางราชการลาว ส่งเข้ามา เมื่อจบการศึกษาแล้วก็กลับประเทศของตน แต่เป็นระยะเวลาที่ฝรั่งเศสเข้ายึดครองประเทศลาว ชายผู้นี้เกิดความไม่พอใจจึง ไม่ต้องการเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส จึงเดินทางมาติดต่อกับรัฐบาลไทย จึงขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารและขอสร้างเมืองอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงของไทยที่บ้านท่ายักษ์คุ เมื่อทางการไทยได้อนุญาตแล้วก็ได้กลับประเทศลาว นำสมัครพรรคพวกหนีฝรั่งเศสมาอยู่ที่ฝั่งไทย บริเวณบ้านท่ายักษ์คุ และในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ตั้งบ้านท่ายักษ์คุขึ้นเป็นเมืองขานูมามณฑลขึ้นกับเมืองอุบลราชธานี โดยมีพระปลัดซ้าย (เคน) บุตรท้าวมนทาทิราชเจ้าเมืองลำเนาหนองปรือ เป็นเจ้าเมืองขานูมามณฑล ในตำแหน่งพระผจญจัดตุรงค์ แต่ในครั้งนั้นพระผจญจัดตุรงค์กลับพาไพร่พลไปตั้งที่บ้านท่ากระดานไม่ได้ตั้งที่บ้านยักษ์คุตามที่ขอไว้ เมื่อพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้เป็นข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์หัวเมืองอุบลราชธานี ได้เกิดการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ ซึ่งก็ทำให้เมืองขานูมามณฑลถูกลดฐานะเป็นอำเภอขานูมามณฑลขึ้นกับเมืองอุบลราชธานี และในปี ๒๔๕๕ ได้เกิดข้าวยากหมากแพงและเกิดโรคระบาดร้ายแรงผู้คนจึงอพยพไปตั้งบ้านเมืองใหม่อยู่ทางจังหวัดหนองคายเป็นจำนวนมากทำให้พลเมืองเหลือน้อย อำเภอขานูมารจึงถูกลดลงเป็นกิ่งอำเภอขึ้นต่ออำเภอเขมราฐ จึงถึงปี พ.ศ.๒๕๐๑ ทางราชการจึงยกฐานะขึ้นเป็นอำเภออีกครั้ง เรียกว่าอำเภอขานูมาน โดยเปลี่ยนคำว่า ขานูมาร (ผู้บิดเบือน) เป็น ขานูมาน (ผู้มีความมานะพยายาม) และในปี ๒๕๓๖ อำเภอขานูมานได้ขึ้นกับจังหวัดอำนาจเจริญถึงปัจจุบัน

จุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงของอำเภอขานูมาน

อำเภอ ขานูมานนั้นเป็นอำเภอเล็กๆอำเภอหนึ่งในจังหวัดอำนาจเจริญซึ่งในอดีตนั้นเป็น อำเภอ ที่ทุรกันดารการสัญจร ไปมาระหว่างอำเภอขานูมานกับอำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียงค่อนข้างลำบากเพราะสภาพถนนในสมัยนั้นเป็นถนนแคบๆซำยังเป็นหลุมเป็นบ่อ แต่พอราวๆปีพ.ศ.๒๕๔๐ ทางราชการได้ปรับปรุงซ่อมแซมทางหลวงหมายเลข ๒๐๓๔ และ จัดทำการขยายถนนในเขตเทศบาลและปรับปรุงใหม่ทำให้มีการติดต่อค้าขายไปมาหาสู่ ระหว่างอำเภอขานูมานกับอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงเป็นไปอย่างสะดวกสบายขึ้น รวมไปถึงมีการเปิดจุดผ่อนปรนชายแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปีพ.ศ.๒๕๔๙ ที่อำเภอขานูมานก็ยิ่งทำให้ มีการไปมาค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้านได้สะดวกยิ่งขึ้น ทำให้มีการลงทุนต่างๆหลั่งไหลเข้ามาไม่ว่าจะเป็น การตั้งโรงงานผลิตน้ำแข็ง น้ำดื่ม การตั้ง

โรงงานเย็บผ้า และการลงทุนอื่นๆ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของอำเภอขานุมานรวม ไปถึงมีการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนในท้องที่อีกด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจการลงทุน ด้านการคมนาคมขนส่งและอีกหลายๆ อย่างรวมไปถึงวิถีชีวิตของผู้คนในอำเภอขานุมาน ซึ่งจากแต่เดิมส่วนมากจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมและทำการประมง แต่ทุกวันนี้ ผู้คนบางส่วนก็หันมาประกอบอาชีพในโรงงานบ้างก็ขับเรือรับจ้างส่งผู้คนหรือ ส่งสินค้าข้ามไปมาระหว่างสองประเทศ ซึ่งทำให้อำเภอขานุมานมีการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวขึ้นจากเมื่อก่อนมาก

ประวัติชุมชนบ้านคำเตื่อย

บ้านคำเตื่อยได้จัดตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านประมาณปีพุทธศักราช ๒๓๖๒ โดยการนำของนายไชยแสง พร้อมกับเพื่อนอีกประมาณ ๑๐ กว่าครอบครัว พื้นฐานการเป็นมาของชนเผ่า โดยปกติเป็นเผ่าภูไท ซึ่งอพยพมาจากเมืองเซโปน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในปัจจุบัน นับตั้งแต่สมัยศึกท้าวลาวกาวได้นำศาสนามาด้วย(ศาสนา หมายถึงพระสงฆ์ ภาษาถิ่นเรียกกันว่า เจ้าหัวหล้าอ่อนตา) ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย พอมาถึงถิ่นฐานที่จะสร้างเป็นที่อยู่อาศัยใหม่นั้น มาตภูมิแห่งนั้นเป็นบ้านร้างมาก่อนเรียกว่าบ้านลุมพุกหรือหนองลิม นายไชยแสงเห็นว่าสถานที่นั้นเหมาะสมที่จะตั้งบ้านขึ้นมาใหม่ เพราะใกล้กับลำห้วยและภูเขา ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ปู ปลาแม่น้ำ จึงพร้อมกันตั้งบ้านเรือนพร้อมวัด เมื่อตั้งเสร็จเรียบร้อยแล้วชาวบ้านยกย่องให้นายไชยแสง เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน จากนั้นได้ตั้งชื่อหมู่บ้านขึ้นมาใหม่จากบ้านหนองลุมพุกหนองลิม เป็นบ้านคำเตื่อย โดยอาศัยการขนานนามตามชื่อของลำห้วยสายหนึ่งซึ่งไหลมาจากภูเขาลูกหนึ่ง เป็นลำห้วยน้ำคำและเต็มไปด้วยป่าของต้นลูกเตื่อย ลำห้วยสายนั้นและภูเขาลูกนั้นได้ถูกเรียกชื่อว่า ห้วยคำเตื่อย และ ภูคำเตื่อย ครั้นอยู่มาประมาณปี พ.ศ. ๒๓๖๒ พอถึงหน้าแล้งสภาพแวดล้อมแถบนั้นเป็นเชื้อเพลิงได้ดี สมัยนั้นยังไม่มีการรักษาและป้องกันไฟป่า จึงทำให้เกิดไฟไหม้ป่ารกคามเข้ามาใกล้หมู่บ้าน ลมพัดเอารังมดแดงที่ติดไฟมาตกที่หลังคาบ้านที่มุงด้วยหญ้าคา จึงทำให้เกิดไฟไหม้ทั้งหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านเกิดความหวาดกลัว เสียขวัญกำลังใจ คนสมัยโบราณถือว่าหมู่บ้านที่ถูกไฟไหม้เป็นกาลกิณีไม่ดี จึงตกลงกันว่าควรจะย้ายหมู่บ้านใหม่ ในปีเดียวกันนั้นได้อพยพผู้คนหนีลงมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ข้ามลำห้วยคำเตื่อย มาฝั่งขวาจากหมู่บ้านเดิมประมาณ ๑ กิโลเมตรซึ่งเป็นที่อยู่ของเพื่อนบ้านใกล้เคียง เรียกว่าบ้านฮ้างแหลว (รังเหยี่ยว) ต่อมาปีพ.ศ. ๒๓๔๘ นายวรบุตรได้รับตำแหน่งหัวหน้าจากพ่อตา ได้มีความคิดว่าหมู่บ้านฮ้างแหลวสมควรต้องเปลี่ยนชื่อใหม่ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านคำเตื่อยอีกครั้งหนึ่ง

บ้านคำเตื่อยปัจจุบันมี ๓ หมู่บ้าน คือ หมู่ ๒,๘,๑๒ มีโรงเรียนประถมศึกษา ๑ แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา ๑ แห่งมีวัดอยู่ ๕ แห่งได้แก่ ๑. วัดศรีมงคล (วัดบ้าน) ๒. วัดภูคาบก (วัดป่า) ๓. วัดภูคำเตื่อย (สำนักสงฆ์) ๔.ที่พัคสงฆ์ (ป่าช้า บ.คำเตื่อย) ๕.วัดภูถ้ำบั้ง (ภูถ้ำพระ) บ้านคำเตื่อยมีภูเขาอยู่หนึ่งลูกที่ห่างจากหมู่บ้านเพียงแค่ ๓ กม. ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญของหมู่บ้านทั้งในอดีตและในปัจจุบันของชาวคำเตื่อย คือ “ภูคำเตื่อย” เพราะภูคำเตื่อยเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน เป็นทั้งแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้นน้ำสายสำคัญ ที่ชื่อ “ห้วยคำเตื่อย”

ภูคำเตื่อย ปัจจุบันได้ขึ้นเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ ผู้เดินทางไปถึงตีนเขาอันดับแรกจะเจอลานหินกว้าง มองดูดอกไม้ใบหญ้าที่ขึ้นตามซอกหินเป็นสีต่างๆ ลานหินที่กล่าวถึงนี้ คือ “ดานสิมมา” คำว่า สิมมา เป็นคำเฉพาะถิ่น มีที่มาอย่างนี้ คำว่า “ดาน” หมายถึง ลานหินที่มีพื้นที่กว้าง ถ้าจะบอกว่าเป็นคำแผลงมาจากคำว่า “ลานเป็น ดาน” ก็ว่าได้ ส่วนคำว่า สิมมา มาจากคำว่า สิม่า ซึ่งนั่นก็คือ ใบเสมา หรือสีมา ที่ชาวพุทธทั้งหลายจะรู้จักกันดีและเห็นอยู่ประจำ บริเวณมุมทั้งสี่ ทิศ พระอุโบสถหรือโบสถ์ ตามวัดต่างๆ พระพุทธศาสนาเราได้ยึดเอาเป็นสิ่งสำคัญไว้เพื่อกำหนดขอบเขต เนื่องจากครั้ง

๔.สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

ภาษาภูไท

เป็นภาษาพูดในการสื่อสารประจำวันของชาวบ้านคำเด้อย อำเภอนานูมาน จังหวัดอำนาจเจริญ ปัจจุบันยังคงรักษาเอกลักษณ์ด้านภาษาและมีการสืบทอดกันต่อเนื่องมาจากรุ่นสู่รุ่น ภาษาภูไทเป็นภาษา ที่พูดแปร่งไปจากภาษาลาวและภาษาไทยภาคกลาง ซึ่งไม่สามารถอธิบายเป็นภาษาเขียนได้ เพราะหลายคำเสียงไม่ตรงกับวรรณยุกต์ใด จะยกตัวอย่างคำบางคำที่พอจะอธิบายเป็นภาษาเขียนได้พอใกล้เคียง ดังนี้

๑.คำที่มีสระ เีย , เอือ , ัว จะเป็นสระ เ- , เอ- , โอ

เช่น เมีย - เม , เขียน - เชน , เขียด - เคด เลือ - เสอ , เลือด - เลิด , เมือง - เมิง , ัว - โผ , ด่วน - โดอน , - โสน

๒.สระ ไ, ใ, ัย บางคำจะเป็นสระ เ-อ

เช่น ไ้ - เตือ (เสียงแปร่งอยู่ระหว่างวรรณยุกต์เอกและโท คือ '.....') ใส่ - เซอ ให้ (สิ่งของ) - เหือ (เสียงแปร่ง) ใหม่ - เมอ

๓.พยัญชนะ ข จะเป็นตัว ห

เช่น เขียง-เหง ขาย- หาย ของเขา- หองเหา,เขา (สัตว์) - เหา

๔.พยัญชนะ ร จะเป็น ฮ

เช่น เรือ - เฮือ เรือน - เฮือน รอย - ฮอย ร้อง - ฮ้อง ريب - ฮีบ

๕.คำที่สะกดด้วย ก. ไก่ จะไม่มีเสียงตัวสะกด และสระจะเป็นสระเสียงสั้น

เช่น แตก-แต๊ะ แบก - แบ๊ะ ผูก - พุ สาก - สะ ปาก - ป๊ะ

๖.บางคำที่มีเสียงสระ ี จะเป็นเสียงสระ เ-อ

เช่น ลีก - เล็ก ผึ่ง- ผึง (เสียงแปร่ง = '.....')

๗.บางคำมีคำเรียกเฉพาะที่ไม่มีเค้าทางภาษาไทยเลย

เช่นสิ่งของหาย- เฮ้ / หายเจ็บหายไข้ - ดีเจ็บดีไข้ (แปร่ง) / ท้ายทอย - กะดัน (แปร่ง) / หัวเข่า - โหโค้ย / ผิดไข้ - มีไข้ (แปร่ง) / ตาตุ่ม - ป่อมเพอะ / ไปไหน - ไปซิเลอ / ผู้ใด - ใคร - เพอ / อยากกินข้าว - เยอะกินข้าว (แปร่ง) ฯลฯ

- ตัวอย่างการเปรียบเทียบภาษาภูไทบ้านคำเด้อย กับความหมายภาษาไทย ภาษาอีสาน

ภาษาไทย	ภาษาอีสาน	ภาษาภูไท
จะไปไหน	สิไปไส	เยอะไปเซอ
ไปไหนมา	มาแต่ไส	มาแต่เซอ
สบายดีไหม	สบายดีบ่อ	อยู่ดีมีแองอยู่บ่อ
ไปทำอะไร	ไปเฮ็ดหยัง	ไปเฮ็ดผอโร
ไปซื้อกางเกง	ไปซื้อส่ง	ไปซื้อสัง
ชอบสีอะไร	มักสีหยัง	มักสีผอโร

กระดุมเสื่อ	กระดุมเสื่อ	มะตังเสื่อ
เข็มขัด	เข็มขัด	มะแหว
กางเกงขาสั้น	ซังขาสั้น	ซังขาสั้น
กางเกงขายาว	ซังขายาว	ซังขายาว
กางเกงใน	ซังชั้นใน	ซังหูลิง
เสื่อ	เสื่อ	ซื่อ
ผ้าถุง	ซิ่น	ลิ่น
ที่นอน	เสื่อ	ชนะะ
หมวก	หมวก	โหม่ก
ตัวเอง,ผม,ฉัน	เจ้าของ	ข่อย
ท่าน	เพื่อน	เจ้า
ไปเลี้ยงควาย	ไปเลี้ยงควย	ไปเลี้ยงควย
ไปเลี้ยงวัว	ไปเลี้ยงจัว	ไปเลี้ยงโง
ดวงจันทร์	อีเก็ง	อีมั่ง
พระอาทิตย์	ตาเว็น	ตะเว็น
รู้จักน้ำ	รู้ลงกินน้ำ	ฮุ่งลงกินน้ำ
จอบ	กระจก	จก
เสียม	เสียม	หนอ
มีดพร้า	พร้า	พ้า
ห้องนอน	ห้องนอน	โก่งโส้ม
หน้าต่าง	หน้าต่าง	ป่องเยี่ยม
บ้านเรือน	เฮือน	เฮิน
ตุ่มน้ำ	แอ่งน้ำ	แอ่งน้ำ,หม้อแอ่ง
กระบวยตักน้ำ	กระบวย	กะโบย
ยืม	ยืม	โหว
แซ่ข้าว	หมาข้าว	หมาเข้า
ลื้ม	ลื้ม	หลง
เรียก	เอิ้น	ฮ้อง
ถ้วย	ถ้วยกาไก่	โถ้ย
วิ่ง	แล่น	แล่น

ไปดูภาพยนตร์	ไปดูหนัง	ไปเบิ่งหนัง
ไปเที่ยวงาน	ไปเที่ยวงาน	ไปเที่ยวงาน
กระจง	กระจง	ใกล้
อีแก้ง	ฟาน	ฟาน
ห้องครัว	ครัว	ตะไฟ
ครก	ครก	จะเอ็ง
ไม้ตีพริก, สาก	สากกระเบือ	สะเค้าเบอ
พริก	พริก	มะเตว
ปลาไหล	เยน	ปลาเอน
ปลาช่อน	ปลาค้อ	ปลาค้อ
หัวหอมแดง	หอมบัว	โหผักโป
ตะไคร้	หัวสิงไค	โหชักเซอ
ข้า	ข้า	ห่า
มะเขือ	หมากเขือ	มะเขอ
ส้มโอ	ส้มโอ	มะกาม
น้อยหน้า	หมากเขียบ	มะเขย
มะม่วง	มะม่วง	มะโม่ง
มะขาม	มะขาม	มะหาม
ขนุน	หมากมี	มะมี
มะละกอ	หมากสูง	มะสูง
มะเขือพวง	หมากแข้ง	มะแอ้ง
สับประรด	หมากนัต	มะนัต
ข้าวโพด	เข้าโพด	มะลีสี้
มันสำ	มัน	มัน
มันสำปะหลัง	มัน	เมนตัน
มันเทศ	มันแกว	เมนอ้อน
มันแกว	มันพา	หัวเอน
ข้าวโพด	เข้าโพด	เค้า
ฟักทอง	มะอี	มะอุบ
มะเขือเทศ	มะเขือเคือ	มะเขอเคอ

แก้ว	แก้ว	โจ๊ก
สระระแห่น	ผักอีโป้	ผักเถิม
ชะอม	ผักขา	ผักเห่น่า
ทัพพี	ทัพพี	จ่อง
ช้อน	ช้อน	โฆ่ง
รุ่ม	คันจ้อง	คันหญู
ตาซัง	ตาซัง	จิ้ง
หิวข้าว	อยากกินข้าว	เยอะกินข้าว
ได้อะไรกิน	มีหยังกิน	ได้เผอกิน
ปลาร้า	ปลาแดก	ปลาแด๊ะ
เกลือ	เกลือ	เกอ
ก่อไฟ	ตั้งไฟ	ตั้งไฟ
ผ้าเช็ดหน้า	ผ้าเช็ดหน้า	แพมน
ผ้าขาวม้า	ผ้าขาวม้า	แพตาโล่
ปลาหมอ	ปลาหมอ	ปลาแข่ง
ปลาขาว	ปลาขาว	ปลาขาว
ทอดแห	ตักแห	ตักแห
ทอดผ้า	ตำฮูก	ทอดฮูก
ลูกสะไภ้	ลูกไก่	ลูกเพ่อ
ไปเบา	ไปเยี่ยว	ไปเยอ
ซักผ้า	ซักผ้า	ตบผ้า
สะพาน	สะพาน	โข
หน่อไม้	หน่อไม้	หน่อไม้
ไปจับสาว	ไปคุยสาว	ไปคุยผู้สาว
ไม่มีตาซัง	บ่มีตาซัง	มันมิได้จิง
ล้อรถ	ล้อรถ	มะกิ้ง
รถจักรยาน	รถจักรยาน	รถเยบ,รถถีบ
ตุ๊กแก	กั๊กแก	กั๊กแก
จิ้งจก	จี้เกี่ยม	จะเกน
อีหนู	อีนาง	อีหม่อม,อีหลอย

คุณตา คุณยาย	พ่อใหญ่ แม่ใหญ่	อิดา อินาย
คุณลุง คุณป้า	พ่อลุง แม่ป้า	อิด้า อีลูง
น้ำ อา	น้ำบาว น้ำสาว	หล้าบาว หล้าสาว
คุณพ่อ คุณแม่	พ่อ แม่	อิด้อ อิดแม
สามเณรน้อย	เณรน้อย	โจน้อย
พระ	ครูบา	เจ้าโ
กุฎิ	กุตติ	กะดี
ศาลาการเปรียญ	ศาลาวัด	โแจก
อุโบสถ	โบสถ์	ลิม
ประตูโขง	ประตูโขง	หอคอย
กระจงเงา	แวน	แวน
แม่ชี	แม่ขาว	นายขาว
ไวยากรณ์	ทายก	สาระวัด
เด็กวัด	สังกะลี	สังกะลี
รู้	ฮู้	โฮ่ว
แมงลัก	อิดู่	อิดู่
ใบกระเพรา	อิดู่ไท	อิดู่ไท
ใบบัวบก	ผักหนอก	ผักหนอก
มะกรูด	บักฮูด	มะขี้ฮูด
ยาเส้น	ยาสูบ	หืด
พริกป่น	พริกป่น	แจ่วโค
เห็ดฟาง	เห็ดเฟือง	เห็ดเพิง
เห็ดโคน	เห็ดปลวก	เห็ดโป๊ะ
ผึ่ง	ผึ่ง	ผึ่ง
แมงป่อง	แมงเวา	จะเหวา
ตะขาบ	จี้เข็บ	จะเข็บ
ผีเสื้อ	แมงกะเบื้อ	แมงกะเบื้อ
จมูก	ดั่ง	ฮูดั่ง
ฟัน	แหว	แหว
ข้อศอก	แขนศอก	แฮนเสาะ

เท้า	เท้า,ตีน	ตีน
รองเท้า	เหิบ	เหิบ
หน้าอก	หน้าเอิก	เอิ๊ก
ขา	ขา	หา
แขน	แขนศอก	แขน
ไม้กวาด	ไม้กวาด	ไม่หยุด
อ่านหนังสือ	อ่านหนังสือ	อ่านปิ้ง
สุติบัตร	ใบเกิด	ปี้เกิด
กุญแจ	กุญแจ	กะแจ
คนเกียจคร้าน	ขี้คร้าน	ขี้ค่าน
ทำงานไม่เรียบร้อย	เฮ็ดบ่แล้ว	เฮ็ดขี้ละเวะ
คนขยัน	คนคู้	คนหมั่น
ชอบ	มัก	มักแพง
เลว	ชั่ว	โโขง
ย้อมผ้า	ย้อมคราม	โกนคาม
ลูกฮึด	ฮวก	โฮะ
หนด	หนด	โน้ด
ถึงตักน้ำ	คู้ถึง	คู้
แมลงวัน	แมงวัน	แมงหัน
ไฟ	ขี้แมงวัน	ขี้แมงหัน
แมลงสาบ	แมงสาบ	แมงขี้สาบ
น้ำเน่า	น้ำเสีย	ขี้สีก
ใต้ถุน	ใต้ถุน	ตะหล่าง
จิ้งหรีด	ขี้โปม	ขี้หล่อ
ตะกวด	แลน	แลน
จระเข้	แซ่	แซ้
กิ้งก่า	กะปอม	กะปอม
กิ้งกือ	แมงบังกือ	บังกือ
ตะเกียง	ตะเกียง	ตะเกง
นึ่ม	ลื่น	หลื่น

คนขี้เหล่	ไม่สวย	คนมีซั้บ
คนรวย	คนมี	คนฮั้ง
คนจน	คนทุกข์	คนมีได้
คนไม่มีเงิน	คนบ่มีเงิน	คนมีได้เงิน
นวดข้าว	ฟาดข้าว	ฟาดเข้า
อยู่ใกล้	ใกล้	อยู่เคื้อะ
ใหญ่	ใหญ่	โหลง
เช่า	หั่วเช่า	หั่วเห่า
จอมปลวก	โพน	โหโป๊ะ
วัว	จัว	โง
โมโห	ศุนย์	เหยอะฮ้ายदै
สนุกสนาน	หม่วน-อิ-หลี่	โมนอะหลี่
มะขาม	หมากขาม	มะหาม
ค้ำคาว	อี้เกีย	บั้ง
น่ารัก	คั้นแคว	คั้นแ้ว
ไล่เดือน	ซี้กะเดือน	ซี้ไล่เดิน
ลูกฮ้อด	ฮวก	โฮ๊ะ
พระสงฆ์	คุบา	หย่าคุ
ทำงาน	เฮ็ดเวียก	เฮ็ด-เว๊ะ
ลื่น	หมื่น	ทะลาค
ซี้โคลน	ซี้ตม	ซี้โป๊ะ
เห็ดโคลน	เฮ็ดปวก	เฮ็ดตาบ
เถาววัลย์	เครือ	เคอ
ทำยังงี้	เฮ็ดแนวได้	เฮ็ดแบบเหลือ
เสียวฟัน	เซ็ดแซ่ว	เซ็ดแฮ้ว
ขยะแขยง	ซี้เหลียด	ซี้เหลด

๕.ประวัติความเป็นมา

ชาวภูไท (จากเอกสาร ร.๓ จ.ศ.๑๒๐๖ เลขที่ ๕๘ หอสมุดแห่งชาติ)

คำว่า "ผู้ไทย" บางท่านมักเขียนว่า "ภูไท" แต่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเขียนว่า "ผู้ไทย" ถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวผู้ไทยเดิมอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทยและแคว้นสิบสองปันนา (ดินแดนส่วนเหนือ) ของลาวและเวียดนาม ซึ่งติดต่อกับส่วนใต้ของประเทศจีน) ราชอาณาจักรไทยได้สูญเสียดินแดนแคว้นสิบสองจุไทยให้ฝรั่งเศสเมื่อ ร.ศ.๑๐๗ (พ.ศ. ๒๔๓๑)

เดิมชาวผู้ไทยแบ่งออกเป็น ๒ พวกคือ

๑. ผู้ไทยดำ มีอยู่ ๘ เมือง นิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำและสีคราม

๒. ผู้ไทยขาว มีอยู่ ๔ เมือง อยู่ใกล้ชิดติดกับชายแดนจีนจึงนิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีขาว

รวมผู้ไทยดำและผู้ไทยขาวมี ๑๒ เมือง จึงเรียกดินแดนส่วนนี้ว่า "สิบสองจุไทย" หรือ "สองเจ้าไทย" ต่อมาสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๒ (เจ้าองค์หล่อ) แห่งนครเวียงจันทน์ได้มีหัวหน้าชาวผู้ไทยผู้หนึ่งมีนามว่า "พระยาศรีวรราช" ได้มีความดีความชอบช่วยปราบกบฏ ในนครเวียงจันทน์จนสงบราบคาบ พระมหากษัตริย์จึงได้พระราชทานพระธิดาชื่อ "พระศรีวรราช" ให้เป็นภรรยา ในกาลต่อมาจึงได้แต่งตั้งให้บุตรอันเกิดจาก พระศรีวรราชหัวหน้าผู้ไทยและเจ้านางซ่อฟ้ารวม ๔ คนแยกย้ายกันไปปกครองหัวเมือง ชาวผู้ไทย คือ สิบอแก, เมืองเชียงค้อ, เมืองวัง และเมืองตะโปน (เซโปน) สำหรับเมืองวังตะโปนเป็นเมือง ของชาวผู้ไทยที่ตั้งขึ้นใหม่ทางตอนใต้ของราชอาณาจักรเวียงจันทน์ (ปัจจุบันอยู่ในแขวงสุวรรณเขตของลาวติดชายแดนญวน) ต่อมาชาวผู้ไทยจากเมืองวังและเมืองตะโปน ได้แยกย้ายออกไปตั้งเป็นเมืองต่างๆ ขึ้นอีก คือ เมืองพิน, เมืองนอง, เมืองพ้อง, เมืองพลาน, เมืองเชียงฮ่ม, เมืองผาบ้ง, เมืองคำอ้อคำเขียว เป็นต้น (เรียบเรียงจากบทพระนิพนธ์ ของ พระบรมวงษ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาเสรีในหนังสือชื่อ "พระราชธรรมเนียมลาว พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ ซึ่งพระองค์เธอเป็นพระราชธิดาของรชกาลที่ ๔ และเจ้าจอมมารดาดวงคำ ซึ่งเจ้าจอมมารดาดวงคำเป็นพระราชนัดดาของเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์)

เมืองวัง, เมืองตะโปน เป็นถิ่นกำเนิดของชาวผู้ไทยในฝั่ง ซ้ายแม่น้ำโขง (ดินแดนลาว) ก่อนที่จะอพยพเข้ามาอยู่ในภาคอีสานปัจจุบัน ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อตอน เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์เป็นกบฏต่อกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๓๖๙ ต่อมาเมื่อกองทัพไทยยกข้ามแม่น้ำโขงไปปราบ ปราบจนสงบราบคาบแล้ว ทางกรุงเทพฯ มีนโยบายจะอพยพชาวผู้ไทยจากเมืองวัง, เมืองตะโปนจากชายแดนปลายพระราชอาณาจักร ซึ่งใกล้ชิดติดกับแดนญวนให้ข้ามโขงมาตั้งถิ่นฐานทางฝั่ง ขวาแม่น้ำโขง (ภาคอีสาน) ให้มากที่สุด เพื่อความปลอดภัยมิให้เป็นกำลังแก่นครเวียงจันทน์และฝ่ายญวนอีกต่อไป จึงไปกวาดต้อนผู้คนซึ่งเป็นชาวผู้ไทยจากเมืองวัง, เมืองตะโปน, เมืองพิน, เมืองนอง, เมือง, เมืองคำอ้อคำเขียว ซึ่งอยู่ในแขวงสุวรรณเขตของลาวปัจจุบัน วังยังเป็นอาณาเขตของพระราชอาณาจักรไทยอยู่ในขณะนั้นให้ข้ามโขงมาตั้งบ้านตั้งเมือง ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงในเขต เมืองกาฬสินธุ์ สกลนคร, นครพนม และมุกดาหาร เมืองคำเขื่อนแก้ว (ปัจจุบันเป็นบ้านคำแก้ว-เมืองเก่า)

ตั้งในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗ เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวัง จำนวน ๑,๓๑๗ คน ไปตั้งอยู่ที่บ้านคำเขื่อนแก้วเขตเมืองเขมราฐ ตั้งขึ้นเป็นเมืองคำเขื่อนแก้ว ขึ้นเมืองเขมราฐ ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ท้าวสีหนาท เป็น "พระรามณรงค์" เจ้าเมืองคนแรก เมื่อยุบเมืองคำเขื่อนแก้วได้โอนามเมืองคำเขื่อนแก้วไปตั้งเป็นชื่ออำเภอที่ตั้งขึ้นใหม่ที่ตำบลมุก คือ อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธรในปัจจุบัน ส่วนเมืองคำเขื่อนแก้วเดิมที่เป็นผู้ไทยปัจจุบันเป็นตำบลคำเขื่อนแก้ว อยู่ในท้องที่อำเภอขามแก่น จังหวัดอำนาจเจริญในปัจจุบัน

"บ้านคำเดือย (ปัจจุบัน) เป็นหมู่บ้านของชนเผ่าภูไท จัดตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านประมาณ ปี พ.ศ. ๒๓๙๘ โดยการนำของ นายวรบุตร (น่าจะนามสกุล ราชวังเมือง) นายระสาน (น่าจะนามสกุล เสาร์สิงห์) และนายอุทุม (นามสกุล) พร้อมกับเพื่อนอีกประมาณ ๑๐ ครอบครัวเป็นพวกชนเผ่าภูไทที่ย้ายมาจากเมืองคำเขื่อนแก้ว(บ้านคำแก้ว-เมืองเก่า) และนายไชยแสงพร้อมครอบครัวที่อพยพมาจากเมือง "เซโปน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ตั้งแต่สมัยท้าวลาวกวาด ได้เข้ามาพึ่งบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย

ตอนอพยพมาตั้งถิ่นฐานในที่อยู่อาศัยใหม่แห่งนี้ ที่นี้เป็นบ้านร้างมาก่อนเรียกว่า “บ้านลุมพูนของหนองสิม” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นบ้าน “บ้านคำเต้อย” ตามชื่อของลำห้วยสายหนึ่งซึ่งไหลผ่านเป็นลำห้วยน้ำคำ และเต็มไปด้วยป่า และต้นลูกเต้อย

ปัจจุบันบ้านคำเต้อยถูกแบ่งออกเป็น ๓ หมู่บ้าน คือ บ้านคำเต้อยใหญ่ หมู่ที่ ๒ บ้านคำเต้อยกลาง หมู่ที่ ๑๒ และบ้านคำเต้อยน้อย หมู่ที่ ๘... ผู้สูงอายุ คนแก่ คนเฒ่าของชนเผ่าภูไทที่นี้ยังคงมีความพยายามที่จะรักษา ขนบธรรมเนียมประเพณีไว้อย่างเหนียวแน่น และยังคงรักษาเอกลักษณ์การสื่อสารกันเองในกลุ่มด้วยภาษาภูไท เกือบทุกครอบครัวยังคงมีการรักษาขนบธรรมเนียมและพิธีกรรมต่างๆ ของเผ่าภูไทเอาไว้หลายอย่าง และยังคงให้ความสำคัญกับถือ “ผีบรรพบุรุษ” คนเฒ่าคนแก่หลายคน ยังคงแต่งกายด้วยผ้าทอพื้นเมืองที่ทอเองและพยายามรวมตัวกัน เพื่อฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีของชนเผ่า

เชื้อสายคนบ้านคำเต้อย

๑. น้องชายของเจ้าเมืองคำเขื่อนแก้วย้ายมาสร้างหมู่บ้านใหม่มีลูกหลาน นามสกุล ราชวังเมือง
๒. ตระกูลที่อพยพมาจากเมืองเซโปน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นามสกุล ชาวเซโปน
๓. แม่ใหญ่ข้าแต่งงานกับลูกชายเจ้าเมืองคำเขื่อนแก้ว มีลูกหลานนามสกุลขันดี
๔. ต่อมาสามีตายแม่ใหญ่ข้าแต่งงานครั้งที่ ๒ กับนายเขียว มีลูกหลานนามสกุล เคนอ่อน

ประเพณีวัฒนธรรมที่จัดเป็นประจำทุกปี

๑. บุญเดือน ๓ (วันปีใหม่ของชาวภูไท)

๒. บุญประจำปี (บุญใหญ่)

- ภาษาภูไท บ้านคำเต้อย เป็นภาษาพูดที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ไม่มีหลักฐานยืนยันถึงประวัติความเป็นมาที่ชัดเจน มีเพียงภาษาพูด ความหมายและสำเนียงที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวภูไท บ้านคำเต้อย

ผู้ให้ข้อมูล

๑. คุณยายสีหา คำสุข

๒. นายสาเม็ง ปักชีพันธ์

๖.ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระดังต่อไปนี้

วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา

- วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา ประกอบด้วย ประเภท โครงเรื่องของแต่ละสำนวน ลักษณะเด่น ของแต่ละสำนวน และความสัมพันธ์และบทบาทในวิถีชีวิต

- ภาษา ประกอบด้วยระบบภาษา คำและความหมาย ระบบการเขียน/ภาษาเขียนดั้งเดิม ลักษณะการสื่อสาร การปรากฏใช้ วรรณกรรมมุขปาฐะ

ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของภาษาไทย

ประชาชนชาวบ้านคำเต้อย ส่วนใหญ่ (อายุ ๖๐ – ๘๐ ปี) จะพูดภาษาไทย ในการสื่อสารประจำวัน และใส่เสื้อหม้อฮ่อมที่ย้อมด้วยคราม และเป็นหมู่บ้านที่นำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ มาปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยยึดคุณธรรม จริยธรรม ประชาชนส่วนใหญ่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือ เอื้ออาทร ซื่อสัตย์ สุจริต สร้างสังคมให้เกิดศรัทธา มองเห็นคุณค่า เกิดค่านิยมที่ดีนำไปใช้อย่างกว้างขวาง

ภาษาไทย หรือผู้ไท จะมีแต่ภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียน ความแตกต่างด้านสำเนียงการออกเสียง ซึ่งชาวภูไท แต่ละท้องถิ่นจะพูดสำเนียงไม่เหมือนกัน แต่ก็พอเดาคำพูดของกันได้ เช่น

ศัพท์คู่ คำว่า ซ้อย และคำว่า เจ้า

ศัพท์คำว่า ซ้อย(เสียงสูง-สั้น) , ซะน้อย = ผม, กระผม พูดเป็นประโยคว่า ซ้อยกะเยอะได้ยู แปลว่า ผมก็อยาก ได้หรือว่าต้องการ เหมือนกัน

ความหมายอื่นของคำว่า ซ้อย (เสียงต่ำ-ยาว) ในภาษาไทยถิ่นๆ นั้นหมายความว่า ทาส, ข้าทาส (คนรับใช้) คำเหล่านี้ความหมายจะแตกต่างกันที่การออกเสียง ศัพท์คำว่า เจ้า (เสียงกลาง-สั้น) = คุณ, ท่าน, เธอ เจ้าเป็นคำที่ ผู้พูดคนที่ ๑ พูดกับบุคคลที่ ๒ เท่านั้น ถ้าทั้ง ๒ คนพูดถึงคนที่ ๓ จะใช้คำว่า พี่น = ท่าน, หรือคำว่า มัน คำว่า มัน ผู้มีอายุมากพูดไปถึงผู้มีอายุน้อย ส่วนผู้มีอายุน้อยพูดไปถึงผู้มีอายุมากจะใช้คำว่า พี่นในที่นี้จะแปลว่า ท่าน

ส่วนที่ ๒ คุณค่าและบทบาทของวิถีชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

-คุณค่าต่อตนเอง

๑. แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ภูไทบ้านคำเต้อย

๒. เกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ความเป็นภูไทของตนเอง

-คุณค่าต่อชุมชน

๑. เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม แสดงถึงอัตลักษณ์วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

๒. ชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรักความสามัคคีและภาคภูมิใจในความเป็นชาวภูไท

-คุณค่าต่อสังคม ประเทศชาติ

๑. ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิต โดยถือปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณีของชาวภูไท

๒. กลุ่มชาติพันธุ์ภูไทมีความเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่น สามารถนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างคุณค่าและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ

๒.บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

-ผู้นำชุมชน

๑. เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ สร้างความเชื่อ ความศรัทธาแก่กลุ่มชุมชนชาวภูไท
๒. ส่งเสริมให้มีการใช้ภาษาภูไทในชีวิตประจำวัน

-วัด

๑. เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวภูไทในการประกอบพิธีทางศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม
๒. เป็นสถานที่จัดกิจกรรมสืบสานวัฒนธรรมประเพณี ถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวภูไท

-โรงเรียน

๑. ผู้บริหารมีการส่งเสริมนักเรียนให้พูดภาษาภูไทในโรงเรียน
๒. ผู้บริหารส่งเสริมให้นักเรียนมีการแต่งกายแบบพื้นถิ่นภูไท

-หน่วยงานในท้องถิ่น

สนับสนุน ส่งเสริม ประเพณีที่สำคัญของชาวภูไท เช่น ประเพณีไขประตูเล่าเผ่าภูไท ประเพณีเลี้ยงปู่ตา ฯลฯ

ส่วนที่ ๓ มาตรการในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. โครงการ กิจกรรมที่มีการดำเนินงานของรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

☐

การศึกษา วิจัย (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

☐

การอนุรักษ์ฟื้นฟู (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

☐

การสืบสานและถ่ายทอด (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

๑. กิจกรรมสืบทอดภาษาภูไท “ภาษาบ้านเฮา เว้าภูไท”

ระยะเวลา เดือน ธันวาคม

งบประมาณ -

วิธีดำเนินงาน การนำภาษาภูไท เป็นบทขับร้องหมอลำภูไท ในงานประเพณีฮีตสิบสองและงานกาชาด จังหวัดอำนาจเจริญ ประจำปี ๒๕๖๐

๒. กิจกรรมสืบสานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นชาวภูเก็ต

ระยะเวลา เดือน ธันวาคม

งบประมาณ -

วิธีดำเนินงาน การแสดงในงานประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญของชาวภูเก็ต เช่น งานแต่งงาน งานบุญ งานประเพณีชาวภูเก็ต เป็นต้น

การพัฒนาต่อยอดมรดกภูมิปัญญา (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

- การจัดเก็บภาษาภูเก็ต แปลความหมายเพื่อการสื่อสาร เป็นภาษาพูดในการสื่อสารประจำวันของชาวบ้านคำเดียว อำเภอนาหมื่น จังหวัดอำนาจเจริญ ปัจจุบันยังคงรักษาเอกลักษณ์ด้านภาษา เช่น ตัวอย่างระหว่าง ภาษาไทย ภาษาอีสาน และภาษาภูเก็ต

วิธีดำเนินงาน

๑. ศึกษาบริบทพื้นที่ บุคคล ชุมชน สังคม

๒. รวบรวม

๓. ค้นคว้า อ้างอิง แปลความหมาย เพื่อให้สื่อสารเข้าใจตรงกัน

๔. บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เป็นเอกสารอ้างอิงต่อไป

พื้นที่ โรงเรียน ชุมชน วัด

ระยะเวลา ตลอดทั้งปี

งบประมาณ -

การดำเนินงานด้านอื่น ๆ (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

๒. มาตรการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่คาดว่าจะดำเนินการในอนาคต

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม)

- จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเข้าสู่สถานศึกษา

- ส่งเสริมการนำภาษาภูเก็ต ไปใช้เป็นบทร้อง บทลำประกอบศิลปะการแสดงพื้นบ้านภูเก็ต

๓. การส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม (ถ้ามี)

(ระบุโครงการ/กิจกรรม หน่วยงานที่สนับสนุน วิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ)

- ส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน โดยให้พูดภาษาอังกฤษได้
- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภาษาภูเก็ต

ส่วนที่ ๔ สถานภาพปัจจุบัน

๑. สถานะการคงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ☒ มีการปฏิบัติอย่างแพร่หลาย
- ☐ เสี่ยงต่อการสูญหายต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาอย่างเร่งด่วน
- ☐ ไม่มีการปฏิบัติอยู่แล้วแต่มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนที่ต้องได้รับการฟื้นฟู

๒. สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม

- ลักษณะ/วิธีการถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบัน

การถ่ายทอดภาษาเป็นภาษาพูด ภายในครอบครัว ชุมชน สังคมชาวภูเก็ต ไม่มีภาษาเขียน

- ผู้ถ่ายทอดความรู้ คือใคร มีจำนวนกี่คน

ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ปกครอง บุคคลในครอบครัวในชุมชนภูเก็ต

- ผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ คือใคร มีจำนวนกี่คน

เด็ก เยาวชน และประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่มีความสนใจเรียนรู้ภาษาภูเก็ต

- ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้ มีอะไรบ้าง

ไม่มีภาษาเขียน เป็นตัวอักษรภาษาภูเก็ต

๓. รายชื่อผู้สืบทอดหลัก (เช่น บุคคล กลุ่มคน เป็นต้น)

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/ กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับ การสืบทอด/จำนวนปีที่ สืบทอดปฏิบัติ	สถานที่ติดต่อ/โทรศัพท์
นางบุญมี ฝ่ายบุตร	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๑๐๖ ม. ๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
นางสีไว พิมสาร	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๘๐ ม.๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
น.ส.วันมะณี เมืองฮาม	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๓ ม.๘ ต.คำเชื่อนแก้ว
น.ส.คำพล ราชวังเมือง	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๑๖ ม. ๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
น.ส.ทองพิน หนูทอง	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๑๖๑ ม.๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
นางหมอน ทิพย์โส	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๘๑ ม.๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
น.ส.กิ่งแก้ว ชันวัง	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๓๖ ม.๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
นางกอง คำสุรินทร์	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๖ ม.๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
นางอ่อนใจ บุชราภรณ์	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๑๑๒ ม.๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
นางมะลีย พลเสนา	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๑๑๘ ม.๑๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
นางสมคิด คำสุรินทร์	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๑๑๒ ม.๒ ต.คำเชื่อนแก้ว
นางสวัส อินทร์ชิต	เกษตรกร	ภาษาภูเก็ต	๑๑๐ ม.๒ ต.คำเชื่อนแก้ว

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/ กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับ การสืบทอด/จำนวนปีที่ สืบทอดปฏิบัติ	สถานที่ติดต่อ/โทรศัพท์
นางวันลออ จันทรอินทร์	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๐๖ ม.๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
น.ส.แววมณี คำสุรินทร์	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๒๐๐ ม.๑๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
น.ส.ธิดารัตน์ อินทร์ชิต	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๑๐ ม.๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
ด.ญ.ทิพรัตน์ จันทรอินทร์	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๐๖ ม.๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
ด.ญ.บงกช แก้วทองคำ	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๑๒ ม.๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
ด.ญ.ประภาอร พิมสาร	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๒๐๐ ม.๑๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
ด.ช.พชรพล วงศ์คำชัย	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๑๐ ม.๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
นางสีไคร ราชวังเมือง	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๓๗ ม.๑๒ ต.คำเขื่อนแก้ว
นายสงวน อรอินทร์	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๓๗/๒ ม.๑ ต.ชานุมาน
น.ส.จันทรเพ็ญพัทตร์ อินทร์สด	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๒๘๗ ม.๑๔ ต.ชานุมาน
นายเกรียงศักดิ์ พิมพ์พรรค	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๘๔ ม.๕ ต.ชานุมาน
นางทองพูล ระพาเพท	เกษตรกร	ภาษาภูไท	๑๐๐ ม.๑๔ ต.ชานุมาน

ส่วนที่ ๕ การยินยอมของชุมชนในการจัดทำรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

(ไม่จำกัดจำนวน)

ชื่อ-สกุล นายสาเม้ง ปักชีพันธ์...สถานภาพ...ครูผู้สืบทอด

สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เช่น เป็นครูผู้สืบทอด เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ เป็นผู้นำชุมชน เป็นเจ้าหน้าที่ในชุมชน เป็นผู้ชม เป็นผู้รับบริการ หรือเป็นผู้สนับสนุนด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้อง)

ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอฯ และยินยอมให้เปิดเผยข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลงชื่อ สาเม้ง ปักชีพันธ์

(นายสาเม้ง ปักชีพันธ์)

ส่วนที่ ๖ ภาคผนวก

๑.เอกสารอ้างอิง

ระบุชื่อผู้แต่ง, ปีที่พิมพ์, ชื่อเรื่อง, ครั้งที่พิมพ์, สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

(ตัวอย่าง) -

๒.บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์, ตำแหน่ง (ถ้ามี), สัมภาษณ์, วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

๑. นายสาเม้ง ปักชีพันธ์ บ้านเลขที่ ๒๐ หมู่ที่ ๑๒ บ้านคำเดือย ต.คำเขื่อนแก้ว อ.ชานุมาน. ภูมิปัญญาท้องถิ่น/ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านวัฒนธรรม. สัมภาษณ์ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

๒. นายประสงค์ เหล่าหมั่น. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคำเขื่อนแก้ว อ.ชานุมาน. สัมภาษณ์ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

๓.รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

ชาวบ้านคำเต้อยร่วมกิจกรรมถ่ายทอดภาษาญไท

ตำนานยักษ์คุ

ส่วนที่ ๑ ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.ชื่อรายการ ตำนานยักษ์คุ.....

ชื่อเรียกในท้องถิ่น ตำนานยักษ์คุ.....

๒.ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☒ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☐ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☐ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

๓.พื้นที่ปฏิบัติ

ที่ตั้ง บ้านขานูมาน ตำบลขานูมาน อำเภอขานูมาน จังหวัดอำนาจเจริญ

ประวัติอำเภอขานูมาน

คำขวัญ

“ชายแดนแห่งเดียว ป่าเขียวแสนสวย งามห้วยแก่งหิน แผ่นดินนาอยู่ ชมหมูงไท”

สภาพทางภูมิศาสตร์

อำเภอขานูมานมีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบบางส่วนเป็นลูกคลื่นลอนตื้นหรือเนินเขาเตี้ยๆ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๖๘ เมตร ลักษณะของดินเป็นดินร่วนปนทรายมีดินลูกรังอยู่บางส่วน และมีแหล่งน้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงผู้คนในเขตอำเภอขานูมานคือแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแม่น้ำนานาชาติและเป็นแม่ น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงประชาชนในเขตอำเภอขานูมานไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูกพืชตามแนวตลิ่งแม่น้ำโขงและการประมงรวมไปถึงใช้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาค้าขาย ระหว่างอำเภอขานูมานและเมืองไซทองแขวงสะหวันนะเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว นอกจากนั้นยังมีอ่างเก็บน้ำและลำห้วยแก่งแมงที่มีความยาวประมาณ ๑๐ กม. และลำน้ำห้วยหมซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คนในอำเภอขานูมานไม่ว่าจะเป็นใช้ในการทำเกษตรกรรมเช่น การปลูกพริก มันสำปะหลัง และไม้ผลอื่นๆ เช่นเดียวกับแม่น้ำโขง และแหล่งน้ำทั้งสองแห่งนี้นอกจากจะใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคและเพื่อการเกษตรแล้วยังใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกด้วยเช่นเขื่อน ริมโขงอำเภอขานูมาน แก่งต่างหล่าง และบริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยแก่งแมง เป็นต้น นอกจากนั้นบริเวณที่ราบยังใช้เลี้ยงสัตว์และเพาะปลูกข้าวและพืชต่างๆ พริก มันสำปะหลัง ยางพารา ข้าวโพด เป็นต้น เช่น บริเวณนิคมเกษตรกรรมทหารผ่านศึกอำเภอขานูมานและบริเวณที่ราบริมลำน้ำห้วยแก่งแมง

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ จรดกับอำเภอดอนตาลจังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันออก จรดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวโดยมีแม่น้ำโขงกั้นเขตแดนระหว่างประเทศ

ทิศใต้ จรดกับอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานีและอำเภอปทุมราชวงศา

ทิศตะวันตก จรดกับอำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร และอำเภอเสนางนครนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ

ข้อมูลด้านประชากร (พ.ศ. ๒๕๕๕)

ในปัจจุบันอำเภอขานูมานมีประชากรทั้งสิ้น ๓๘,๗๙๖ คน จำนวนบ้านเรือน ๑๐,๑๐๓ หลังคาเรือน และมีชนเผ่าต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นชาวภูไท ข่า มีการประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นหลัก ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธร้อยละ ๙๙ ที่เหลือนับถือศาสนาคริสต์แบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น ๕ ตำบล ๕๙ หมู่บ้าน ได้แก่

๑. ตำบลขานูมาน ๑๕ หมู่บ้าน
๒. ตำบลโคกสาร ๙ หมู่บ้าน
๓. ตำบลคำเขื่อนแก้ว ๑๒ หมู่บ้าน
๔. ตำบลโคกก่ง ๑๓ หมู่บ้าน
๕. ตำบลปากอ ๑๓ หมู่บ้าน

การตั้งถิ่นฐานของอำเภอขานูมาน

การตั้งถิ่นฐานของอำเภอขานูมานมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยมีชาวลาวคนหนึ่งได้มาศึกษาเล่าเรียนที่เมืองหลวงประเทศไทยโดยทางราชการลาว ส่งเข้ามา เมื่อจบการศึกษาแล้วก็กลับประเทศของตน แต่เป็นระยะเวลาที่ฝรั่งเศสเข้ายึดครองประเทศลาว ชายผู้นี้เกิดความไม่พอใจจึงไม่ต้องการเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสจึงเดินทางมาติดต่อกับรัฐบาลไทย จึงขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารและขอสร้างเมือง อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงของไทยที่บ้านท่ายักษะคุ เมื่อทางการไทยได้อนุญาตแล้วก็ได้กลับประเทศลาว นำสมัครพรรคพวกหนีฝรั่งเศสมาอยู่ที่ฝั่งไทย บริเวณบ้านท่ายักษะคุ และในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ตั้งบ้านท่ายักษะคุขึ้นเป็นเมืองขานูมารมณฑลขึ้นกับเมืองอุบลราชธานี โดยมีพระปลัดซ้าย (เคน) บุตรท้าวมนทาทิราชเจ้าเมืองลำเนาหนองปรือ เป็นเจ้าเมืองขานูมารมณฑลในตำแหน่งพระผจญจัดตุงค์ แต่ในครั้งนั้น พระผจญจัดตุงค์กลับพาไพร่พลไปตั้งที่บ้านท่ากระดานไม่ได้ตั้งที่บ้านยักษะคุตามที่ขอไว้เมื่อ พระบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้เป็นข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์หัวเมืองอุบลราชธานี ได้เกิดการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ ซึ่งก็ทำให้เมืองขานูมารมณฑลถูกลดฐานะเป็นอำเภอเมืองขานูมาร มณฑลขึ้นกับเมืองอุบลราชธานี และในปี ๒๔๕๕ ได้เกิดข้าวยากหมากแพงและเกิดโรคระบาดร้ายแรง ผู้คนจึงอพยพไปตั้งบ้านเมืองใหม่อยู่ทางจังหวัดหนองคายเป็นจำนวนมากทำให้พลเมืองเหลือน้อย อำเภอขานูมาร จึงถูกลดลงเป็นกิ่งอำเภอขึ้นต่ออำเภอเขมราฐ จึงถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ทางราชการจึงยกฐานะขึ้นเป็นอำเภออีกครั้ง เรียกว่าอำเภอขานูมาน โดยเปลี่ยนคำว่าขานูมาร (ผู้บิดเบือน) เป็น ขานูมาน (ผู้มีความมานะพยายาม) และในปี ๒๕๓๖ อำเภอขานูมานได้ขึ้นกับจังหวัดอำนาจเจริญถึงปัจจุบัน

จุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงของอำเภอขานูมาน

อำเภอขานูมานนั้นเป็นอำเภอเล็กๆ อำเภอหนึ่งในจังหวัดอำนาจเจริญซึ่งในอดีตนั้นเป็น อำเภอที่ทุรกันดารการสัญจรไปมาระหว่างอำเภอขานูมานกับอำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียงค่อนข้างลำบาก เพราะสภาพถนนในสมัยนั้นเป็นถนนแคบๆซ้วยังเป็นหลุมเป็นบ่อ แต่พอราวๆ ปีพ.ศ. ๒๔๐ ทางราชการได้ปรับปรุงซ่อมแซมทางหลวงหมายเลข ๒๐๓๔ และ จัดทำการขยายถนนในเขตเทศบาลและปรับปรุงใหม่ทำให้มีการติดต่อค้าขายไปมาหาสู่ ระหว่างอำเภอขานูมานกับอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงเป็นไปอย่างสะดวกสบายขึ้น รวมไปถึงมีการเปิดจุดผ่อนปรนชายแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาวในปีพ.ศ.๒๕๔๙ ที่อำเภอขานูมานก็ยิ่งทำให้ มีการไปมาค้าขายกับประเทศ

เพื่อนบ้านได้สะดวกยิ่งขึ้น ทำให้มีการลงทุนต่างๆ หลั่งไหลเข้ามาไม่ว่าจะเป็นการตั้งโรงงานผลิตน้ำแข็ง น้ำดื่ม การตั้งโรงงานเย็บผ้า และ การลงทุนอื่นๆ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของอำเภอ ชานุมานรวม ไปถึงมีการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นอีกด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจการลงทุน ด้านการคมนาคมขนส่งและอีกหลายๆ อย่างรวมไปถึงวิถีชีวิตของผู้คนในอำเภอชานุมานซึ่งจากแต่เดิมส่วนมากจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม และทำการประมงแต่ทุกวันนี้ ผู้คนบางส่วนก็หันมาประกอบอาชีพในโรงงานบ้างก็ขับเรือรับจ้างส่งผู้คน หรือ ส่งสินค้าข้ามไปมาระหว่างสองประเทศ ซึ่งทำให้อำเภอชานุมานมีการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวขึ้น จากเมื่อก่อนมาก

๔.สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

วรรณกรรมพื้นบ้าน

เป็นนิทาน/วรรณกรรมชาดก ที่บันทึกด้วยภาษาท้องถิ่น ได้แก่ ตำนาน ตำนานประวัติศาสตร์ (หมอดู ถกษยาม ยาสุมุนไพร) วรรณกรรมพื้นบ้าน เป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการใช้ภาษา โดยการพูดและเขียนของกลุ่มชนในแต่ละท้องถิ่น เช่น วรรณกรรมพื้นบ้านภาคอีสาน ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นก็จะใช้ภาษาพื้นบ้านหรือภาษาถิ่น ในการถ่ายทอดเป็นเอกลักษณ์ ในที่นี้จะพูดถึง “นิทานก้อม” ซึ่งถ่ายทอดเป็น ภาษาถิ่น

ชาวจังหวัดอำนาจเจริญ รับรู้ และสืบทอดเรื่องราวต่างๆ จากบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน โดยการถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมพื้นบ้าน แล้วนำมาขับร้องเล่าขานสืบทอดกันมา วรรณกรรมพื้นบ้านตำนานยักษ์คู่แม่ น้ำโขง เป็นวัฒนธรรมที่นำเสนอวัฒนธรรมไทย – ลาว ไว้ให้แก่คนรุ่นหลัง เพื่อปลูกฝังมารยาท วิถีชีวิตที่ดีงามในสังคม วรรณกรรมส่วนใหญ่จึงมีเนื้อหาที่แฝงด้วยคติธรรมในชาดกต่าง ๆ ซึ่งจะอยู่ในรูปแบบของร้อยกรองมากกว่าร้อยแก้ว มีทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์อักษร อักษรไทย ภาษาไทย และภาษาอีสาน ในชนบทจะหาวรรณกรรมพื้นบ้านได้ตามวัดต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นหนังสือผูก หนังสือก้อม หรือหนังสือทั่วไป ปัจจุบันวรรณกรรม บางเรื่องได้รับความนิยมมากได้รับการบันทึกไว้ในแถบบันทึกเสียงและแผ่นซีดีแล้ว

ที่มาของชื่ออำเภอชานุมานตามตำนานนิทานเรื่องยักษ์

ชื่อของอำเภอชานุมาน มีที่มาจากตำนานนิทานเรื่องยักษ์ ดังนี้ ในกาลครั้งหนึ่งที่พระลักษมณ์พระราม พานางสีดาเดินทางไกลกลางป่าปรากฏมียักษ์ชื่อทศกัณฐ์ลักพาตัวนางสีดาไป ที่แรกขังตัวไว้ที่ ริมแม่น้ำโขง นางสีดาร้องให้คิดพระราม บริเวณนั้นจึงเรียกว่าท่านางสีดา หรือบ้านนาสีดาในปัจจุบัน ยักษ์ทศกัณฐ์กลัวพระรามจะได้ยินจึงพานางสีดาเหาะข้ามแม่น้ำโขงไปขังไว้ที่ประสาธเหือนหิน ผังตรงข้าม บ้านท่ายักษ์ อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ ปัจจุบันเรียกบ้านเหือนหิน แขวงสะหวันนะเขต ประเทศลาว) พระลักษมณ์พระรามตามมาทันจึงต่อสู้กับทศกัณฐ์มาของพระรามกระโดดเตะปราสาทจนพังดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ในขณะที่สู้รบกันอยู่นั้น นางสีดาหนีมาอยู่เกาะกลางแม่น้ำโขงแล้วปะแป้งแต่งหน้ารอพระราม จึงเรียกเกาะนี้ว่า ดอนสีนวด หรือดอนชะโนด ในที่สุดเมื่อทศกัณฐ์ยอมแพ้จึงคุกเข่า ขอชีวิตโดยคุกเข่ากราบไปที่ประสาธเหือนหินบริเวณคุกเข่าจึงเรียก ท่ายักษ์คุกเข่าหรือท่ายักษ์ จนกระทั่งเป็นที่มาของชานุมาน รอยที่ยักษ์คุกเข่าปรากฏขึ้นเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ ๓ แห่ง ให้เห็นกระทั่งปัจจุบัน นิทานเรื่องยักษ์มีหลายสำนวน แต่ทุกเรื่องก็เป็นการอธิบายถึงพื้นที่ต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำโขงและอำเภอลืออำนาจ โดยผูกเรื่องเข้ากับนิทานรามเกียรติ์สำนวนลาวสองฝั่งโขง

๕.ประวัติความเป็นมา

- ไม่มีหลักฐานแสดงประวัติความเป็นมาที่ชัดเจน เป็นเรื่องเล่าที่บอกเล่าสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ

๖.ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระ ดังต่อไปนี้

วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา

- วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา ประกอบด้วย ประเภท โครงเรื่องของแต่ละสำนวน ลักษณะเด่น ของแต่ละสำนวน และความสัมพันธ์และบทบาทในวิถีชีวิต
- ภาษา ประกอบด้วยระบบภาษา คำและความหมาย ระบบการเขียน/ภาษาเขียนดั้งเดิม ลักษณะการสื่อสาร การปรากฏใช้ วรรณกรรมมุขปาฐะ

ตำนานยักษ์คุ เป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาจากหลายแหล่งที่มา ส่วนมากจะมีความคล้ายคลึงกัน อาจมีรายละเอียดของเรื่องราวที่แตกต่างกันเล็กน้อย แต่ก็มีรากฐานมาจากลักษณะพื้นที่และสถานที่สำคัญของอำเภอขานูมาน ตำนานเรื่องยักษ์คุสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนที่นี่ ริมฝั่งแม่น้ำโขง มีเรื่องราวดังนี้

ตำนานยักษ์คุ (๑)

ตามตำนานที่เล่าสืบต่อกันมา ณ ริมฝั่งแม่น้ำโขง เขตประเทศลาว (สปป.ล.) ตรงกันข้ามกับที่ว่าการ อ.ขานูมาน (หลังเก่า) มีปราสาทหินและมียักษ์ตนหนึ่งมานั่งลงกราบไว้บริเวณใกล้ฝั่งเขตไทย รอยคุงเขา และรอยนั่งปรากฏเป็นบั้งเล็กๆ อยู่ชาวบ้านจึงตั้งชื่อชุมชนว่า บ้านยักษ์คุ “คุ” แปลว่า คุงเขา ต่อมาเมื่อ ๙๐ ปีที่ผ่านมาทางราชการของลาวได้ส่งนักศึกษาเข้ามาศึกษาวิชาการในไทย เมื่อจบ ก็กลับประเทศ ในขณะนั้นเป็นเวลาที่ยุद्ध์เข้ายึดครองประเทศลาวบุคคลนี้จึงเกิดความไม่พอใจฝรั่งเศส จึงสร้างบ้านเรือนขึ้นที่บ้านยักษ์คุ และขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และได้บรรดาศักดิ์เป็น “พระประจัญจาตรุงค์” และตั้งชื่อชุมชนว่า “เมืองขานูมารมณทล” ขึ้นตรงต่อมณฑลอุบลราชธานี

ในกาลครั้งหนึ่งพระลักษณพระราม พานางสีดาเดินทางไกลไปกลางป่าปรากฏมียักษ์ชื่อทศกัณฐ์ มาลักพาตัวนางสีดาไป ที่แรกขังไว้ที่ ริมแม่น้ำโขง นางสีดาก็ร้องไห้คิดถึงพระราม บริเวณนั้นจึงเรียกว่า ท่าสีดา หรือบ้านนาสีดาในปัจจุบัน ยักษ์ทศกัณฐ์กลัวพวกพระรามจะได้ยิน จึงพานางสีดาเหาะข้ามแม่น้ำโขงไปขังไว้ที่ปราสาทเหือนหิน (ฝั่งตรงข้ามบ้านท่ายักษ์ อ.อำเภอขานูมาน จังหวัดอำนาจเจริญ ปัจจุบันเรียกบ้านเหือนหิน แขวงสะหวันนะเขต ประเทศลาว) พระลักษณพระรามตามมาทันจึงเข้าสู่รบกับทศกัณฐ์ ม้าของพระรามกระโดดเตะปราสาทเหือนหินจนพัง ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ในขณะที่สู้รบกันอยู่นั้น นางสีดาได้หนีมาอยู่เกาะกลางแม่น้ำโขงแล้วปะแบ่งแต่งหนารอพระราม จึงเรียกเกาะนี้ว่า ดอนสินวดหรือดอน ชะโนด ในที่สุดเมื่อทศกัณฐ์ยอมแพ้จึงร้องขอชีวิตโดยคุกเข่ากราบไปที่พระธาตุเหือนหิน บริเวณที่คุกเข่า

จึงเรียกว่าทำยักคุกเขาหรือทำยักขุ จนกระทั่งเป็นที่มาของคำว่า ชานุมาร รายที่ยักคุกเขาปรากฏขึ้น เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ ๓ แห่งให้เห็นกระทั่งปัจจุบัน นิทานเรื่องยักขุมีหลายสำนวน แต่ทุกเรื่องก็เป็น การอธิบายถึงพื้นที่ต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำโขงและอำเภอชานุมานโดยผูกเข้ากับนิทานเรื่องรามเกียรติ์สำนวน ลาวสองฝั่งโขง

ครั้งหนึ่ง นานมาแล้ว มียักษ์เพศผู้ตนหนึ่งหากินอยู่บริเวณที่เป็นอาณาเขตของประเทศจีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม ในปัจจุบัน ยุคนั้นบ้านเมืองต่าง ๆ ยังไม่มีการรวมกลุ่มเป็นประเทศ จะมีเพียงผู้คนอาศัยรวมกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ตามป่าเขา ชาวบ้านทั่วไปจะรู้จักยักษ์เพศผู้ตนนี้ดี เพราะเวลามันเดินทางไปหาอาหาร จะเกิดเสียงดังสนั่นเหมือนกับเกิดแผ่นดินเลื่อนหรือแยกออกเป็นร่อง พอชาวบ้าน ได้ยินเสียงดังกล่าวจะพากันอพยพหลบหนีไปซ่อนตัวตามหุบเขาให้พ้นเส้นทางที่ยักษ์ตนนี้เดินผ่านจะได้ปลอดภัย ชาวบ้านทั่วไปเรียกยักษ์ตนนี้ว่า “ยักษ์สะลี้” และเล่าขานถึงลักษณะกิริยาอาการที่ยักษ์ตนนี้แสดงพฤติกรรมให้เห็นว่า “ยักษ์สะลี้คั่งแตงนอนตะแคงคางฟ้า เด็กน้อยเข้าไปหลนหมากบ้าในตูต้ง มันได้เป็นพันเป็นหมื่น ยามมันพลิกคิงตื่น เด็กน้อยเป็นหมื่นแตกตื่นออกมา” เล่ามาถึงตอนนี้ก็พอทราบ ได้ว่า “ยักษ์สะลี้” ตัวใหญ่ขนาดไหน?

อีกบุคลิกหนึ่งที่ยักษ์สะลี้มีก็คือ มันมีอวัยวะเพศใหญ่มากจนไม่สามารถจะหากางเกงหรือเสื้อผ้าใส่เหมือนยักษ์คนอื่น ๆ มันจึงเปลือยกาย เดินลากอวัยวะเพศไปหาอาหารกินเรื่อยไป ร่องรอยเส้นทางที่มันลากอวัยวะเพศไปนั้น กัดเซาะผืนดินผืนป่า เป็นร่องลึกเข้าไปเรื่อย ๆ เพราะมันลากไป ตามเส้นทางเดิมอยู่เสมอ เมื่อถึงฤดูฝนน้ำที่ไหลจากเทือกเขาต่าง ๆ ในบริเวณประเทศจีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม ก็จะไหลลงไปรวมกันที่ร่องอันเป็นเส้นทางที่ยักษ์สะลี้ เดินลากอวัยวะเพศไปมานั่นเอง ทำให้ร่องน้ำนั้นขยายตัวเพิ่มขึ้น ปริมาณน้ำที่ไหลมาจากเทือกเขาต่าง ๆ ก็มากขึ้นจนกลายเป็นแม่น้ำที่กว้างใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ ชาวบ้าน ชาวป่า ชาวเขาที่อาศัยอยู่ใกล้ ๆ ริมน้ำ จะพากันเรียกชื่อ หรือ ขนานนามให้แม่น้ำสายนี้ว่า “แม่น้ำของ” บ้าง “แม่น้ำโขง” บ้าง แล้วแต่สำเนียงของผู้คนแต่ละท้องถิ่น ประชาชนลาวซึ่งอาศัยอยู่บริเวณอาณาจักรล้านช้าง จะพากันเรียกว่า “แม่น้ำของ” โดยมีเหตุผลว่า เป็นแม่น้ำที่เกิดจาก “ของ” หรือ “อวัยวะเพศ” ของยักษ์สะลี้ ลากไปมาจนเป็นร่องน้ำนั่นเอง ชาวลาวที่อาศัยอยู่บริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และชาวไทยอีสานที่อยู่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำโขงต่างก็เรียกว่า “แม่น้ำของ” เหมือนกันแต่ที่พากันเรียกชื่อแม่น้ำโขงอาจจะเป็นเพราะฝรั่งที่สำรวจแม่น้ำโขงยุคแรก ๆ ฟังสำเนียงชาวบ้านพื้นถิ่นที่เขาบอก “แม่น้ำของ” ฝรั่งก็เขียน “Mekong” จึงออกเสียงเป็นแม่โขง ก็เป็นไปได้

เมื่อเรื่องราวของยักษ์สะลี้ ผู้เป็นต้นกำเนิด “แม่น้ำของ” หรือ “แม่น้ำโขง” ได้ถูกกล่าวขานแพร่ขยายไป ก็เป็นที่โจษขานกันมาก บานควิเคราะห์เจาะลึกถึงผลกระทบต่างๆ ว่า ตอนที่ยักษ์สะลี้ลาก “ของ” ไปนั้น ต้นไม้ที่หักโคนลงนั้น จะไม่เป็นเสี้ยนหนามปักเสียบเข้าไปในเนื้อหนังของยักษ์สะลี้บ้างหรือ? เรื่องนี้มีคำตอบจากผู้เฒ่าเล่าสืบกันว่า เสี้ยนหนามที่ปักเสียบเข้าไปในเนื้อหนังอวัยวะเพศของยักษ์สะลี้คั่งแตงนั้นมีจริงแต่ก็ไม่ระคายเคืองแก่ยักษ์สะลี้มากนัก เพราะยักษ์สะลี้ถือว่าเป็นเศษไม้เล็กๆ เท่านั้น มันก็ถอดเศษหนามหรือเสี้ยนทิ้งไปตามที่ต่าง ๆ แต่เมื่อผู้คนไปเห็นเสี้ยนหนามดังกล่าว เป็นท่อนซุงไม้ตะเคียนเป็นส่วนใหญ่แต่ละท่อนใหญ่และยาวมาก จึงพากันนำเสี้ยนหนามดังกล่าวมาขุดเป็นเรือยาว แต่ละลำได้ความยาวถึง ๒๐ เมตร แล้วนำมาพายแข่งขันกันในลำน้ำของนั้นแหละ ดังนั้น ในช่วงเทศกาลออกพรรษาจะมีการ “ส่วงเฮือ” ซึ่งหมายถึง การแข่งขันเรือยาว ก็เริ่มต้นมาจากชาวบ้านเอาเสี้ยนหนามที่ยักษ์สะลี้ถอดทิ้ง มาทำเป็นเรือยาว แข่งขันสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้แล

ร่องรอยเส้นทางที่ยักสะลี้ลาค “ของ” ไปหากินสัตว์แต่ละวันนั้น ในปัจจุบันยังมีสถานที่หลายแห่งที่ปรากฏให้เห็น เช่น “ภูคันทา” หรือ “กำแพงหินยักษ์” ซึ่งทอดยาวจากเมืองท่าแขก แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ไปตามเส้นทางหมายเลข ๑๓ มีลักษณะเป็นคันหินที่วางทับซ้อนกันมีความหนาของคันหิน ประมาณ ๑ เมตร บางช่วงสูง ๑๐ - ๒๐ เมตร เป็นแนวยาวจาก ตัวเมืองท่าแขกไปทาง ทิศเหนือ ถึงบริเวณบ้านกกไฮ ยาวประมาณ ๑๔ - ๑๖ กิโลเมตร ปัจจุบันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวไปชมกันมาก ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า กำแพงหินเกิดจากยักษ์สะลี้ลาค “ของ”

ไปจะทำให้ หินภูเขาแยกไปเป็นแถบ ๆ พอขากลับลากของกลับมาผิตรงเดิม หินจึงมีลักษณะเป็นคัน เหมือนคานา แต่สูงมากชาวบ้านจึงเรียก “ภูคันทา” เลียบไปตามริมฝั่ง “แม่น้ำของ” จริง ๆ ก็ลองไปพิสูจน์ไปดูกันด้วยตาจะพบกับสิ่งที่น่าอัศจรรย์

อยู่มาวันหนึ่ง ยักษ์สะลี้ลี้ ออกเดินทางไปหาอาหารกินตามปกติ มันเดินทางจากท่าแขกขึ้นไปทางทิศเหนือ พอไปถึงจะถึงบริเวณที่เป็นอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยในปัจจุบัน ยุคนั้น “แม่น้ำของ” บริเวณนั้นน้ำกัดเซาะตลิ่งทำให้ “แม่น้ำของ” กว้างและลึกมากกว่าที่อื่น ยักษ์สะลี้ลี้เห็นควายป่าตัวหนึ่ง ตัวใหญ่มาก มีเขาสวยงามยามแสงแดดกระทบที่เขามีแสงแวววาวราวกับสีเงินยวง มันจึงจับก้อนหินใหญ่ทุบไปที่ตัวควายป่าทำให้ควายป่าที่มีเขาเป็นสีเงินตัวนั้น ตกลงไปในลำแม่น้ำของ และจมหายไป ยักษ์สะลี้ลี้ งมหาเท่าไรก็ไม่พบ จึงหาไม้ซุงมาทำเป็นคานหาเอาหินภูเขาฝั่งซ้ายแม่น้ำของ มาท่อน้ำด้านเหนือไว้ เพื่อจะได้มองเห็นควายป่าที่จมอยู่ทางทิศใต้ของแม่น้ำได้ มันพยายามทำเป็นคันคูนหิน โดยหาหินมาหลายเที่ยว คันคูนหินใกล้จะจรดฝั่งขวาเข้าทุกที แต่แล้วไม้ซุงที่ทำเป็นคานหาหินนั้น เกิดหักกะทันหัน ทำให้ไม้คานแตกเป็นเสี่ยงเสี่ยง ของไม้คานบางส่วนกระเด็นไปตกยังฝั่งของแม่น้ำโขงบริเวณนั้น ชาวบ้านจึงเรียกว่า “เสี่ยงคาน” ภายหลังเรียกเพี้ยนกันมา กลายเป็น “เชียงคาน” ซึ่งเป็นชื่ออำเภอเชียงคาน มาจนถึงปัจจุบัน และคันคูนหินที่ยักษ์สะลี้ลี้ สร้างเพื่อทำน้ำนั้น ปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่า “แก่งคุดคู้” ส่วนภูเขาที่อยู่ทางด้านทิศใต้ของแก่งคุดคู้ นั้น จะมีลักษณะเป็นชะง่อนผาแหลมยื่นออกมาเหมือนเขาควาย เชื่อกันว่าควายป่าตัว ที่จมในน้ำนั้นแหละ! กลายเป็นภูเขา ชาวบ้านพากันเรียกว่า “ภูควายเงิน” ด้วยเหตุที่เขาควายตัวนั้น เมื่อกระทบกับแสงแดดจะเป็นสีเงินยวง ยังมีผู้สงสัยอยากถามเกี่ยวกับยักษ์ในยุคนั้นว่า มีแต่ยักษ์เพศผู้ชื่อสะลี้ลี้เท่านั้นหรือ? ยักษ์เพศเมียละมีบ้างหรือไม่? เรื่องนี้ผู้เฒ่าผู้แก่ก็เล่าให้ฟังว่า “มี” ยักษ์เพศเมียอีกตนหนึ่งชื่อว่า “อีแก้วโยนีหลวง” ฟังชื่อแล้วก็ไม่ต้องอธิบายขยายความเกี่ยวกับอวัยวะเพศของเธอ เพราะชื่อก็บอกอยู่แล้วว่า “ใหญ่หลวง” หรือจะเทียบกับคำว่า “มหิมา” ก็น่าจะได้ “อีนางแก้ว...หลวง” เธอจะหาอาหารประเภทปลา ตั้งแต่บริเวณจังหวัดมุกดาหารในปัจจุบัน ลงไปทางใต้ผ่านอุบลราชธานี จำปาสัก บริเวณน้ำตก “คอนพระเพ็ง” ที่จำปาสักนั้นแหละ เป็นแหล่งหาปลาของเธอและเลยลงไปจนถึงดินแดนกัมพูชา ถึงเวียดนามติดกับทะเล การหาปลาของ “อีนางแก้ว...หลวง” ก็ไม่ต้องมีเครื่องมือจับปลาเหมือนชาวประมงทั่วไปเนื่องจาก เธอไม่มีแม่กระทั่งเสื้อผ้า วิธีหาปลาจะใช้วิธีนอนถ่างขา เอาอวัยวะเพศรองรับน้ำตก “คอนพระเพ็ง” บ้าง “น้ำตกหลี่ผี” ที่มีปลาชุกชุมบ้าง ฝูงปลาก็จะเข้าไปรวมตัวกันในช่องคลอด พอเธอเห็นว่าปลาเข้าไปอยู่ภายในมากพอประมาณแล้ว เธอก็หุบขาเข้า ลูกขึ้นยืน กว้างลงไปทางทิศใต้ถึงบริเวณเมืองเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน แล้วเธอก็จะถ่างขาเหน้าและปลาออกมา ทั้งน้ำทั้งปลา จำนวนมากก็หลั่งลงพื้น เจิงนอง กลายเป็นทะเลสาบ ปัจจุบันเรียก “โตนเลสาบ” ซึ่งเป็นแหล่งปลาชุกชุมมากที่สุดในการกัมพูชา ก็เป็นผลงานของ “อีนางแก้ว...หลวง” นั้นแหละ! บางคนพอได้ทราบเรื่องที่มาของปลากรอบเขมรแล้ว บางครั้งปลากรอบมีกลิ่นไม่ดี ก็คงเป็นเพราะผลพวงจากวิกรรมของ “อีนางแก้ว” ก็เป็นไปได้...

ถ้ากล่าวถึงความรักของยักษ์จะมีเหมือนมนุษย์เราหรือไม่? ก็ได้สอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ผู้สันตติกรรม ท่านเล่าให้ฟังว่า ยักษ์สะหลีก็มีความต้องการทางเพศสูง มีความใฝ่ฝันหาเพศตรงข้ามเหมือนทั่วไปและในท่านองเดียวกัน ยักษ์ “อีนางแก้ว...หลวง” ก็มีความต้องการทางเพศเหมือนกัน ต้องการความรักจากเพศตรงข้ามด้วย เล่ากันว่า เวลาที่ยักษ์สะหลีเกิดความต้องการทางเพศขึ้นมา ไม่มีอะไรจะทดแทนได้ บางทีตัวมันเองต้องไปดึงเอาหวายจากป่าดงมาจำนวนมาก เพื่อทำเป็นเซนาหรือเชือกมัดติดอวัยวะเพศไว้ แต่หวายที่ขันชะเนาะนั้นทนแรงดันไม่ได้ก็ขาดสะบั้น จนหวายจะไม่เหลือให้เราได้ใช้จักสานกันเลย ส่วนยักษ์ “อีนางแก้ว...หลวง” ก็ไย่ย่อความคันที่เกิดกับเธอ ผู้เฒ่าเล่าว่าความคันของ “บอน” ที่มีอยู่ในบึงนับพันแห่งรวมกันเข้าก็ยังไม่คันเท่า “อีนางแก้ว...หลวง” มันคัน! ผู้เฒ่าที่เล่าให้ฟังท่านยืนยันหนักแน่น จนน่าเชื่อถือเป็นความจริง!

บุพเพสันนิวาส...มีจริง... ณ บริเวณจังหวัดมุกดาหารในปัจจุบัน แต่ก่อนเทือกเขาภูพานจะทอดเป็นแนวยาว พาดผ่านจังหวัดสกลนครไปถึงจังหวัดมุกดาหาร นับว่าเป็นภูเขาที่สูงมาก บริเวณเทือกเขานี้ต่อไปจะเป็นที่ที่มีความรักของยักษ์ทั้งสองตนจะเกิดขึ้น! เหมือนลานสาวกอดเชียวละ...

ยักษ์สะหลีเที่ยวหากินสัตว์ป่า จากดินแดนประเทศจีนลงมาทางทิศใต้ผ่านพม่า ลาว ไทย จนถึงบริเวณเมืองท่าแขกและนครพนม มุ่งหน้าไปสู่จังหวัดมุกดาหารในปัจจุบัน ซึ่งมีเทือกเขาภูพานกันอยู่ ในขณะเดียวกัน ยักษ์อีนางแก้ว...หลวง ก็หาปลาตามปกติ โดยหาปลาขึ้นมาเรื่อย ๆ มุ่งหน้าจากดินแดนเวียตนามผ่านกัมพูชา เข้าสู่ดินแดนไทยใกล้เข้ามาถึงมุกดาหารที่มีเทือกเขาภูพานขวางกันอยู่...แม้จะมีภูเขาสูงกัน แต่ยักษ์ทั้งสองตนก็สูงใหญ่เกินภูเขาสูงเสียอีก ยักษ์ทั้งสองพบกันเป็นครั้งแรก... รักแรกพบเกิดขึ้นแล้ว!...ทั้งสองโผเข้าหากัน! แม้ภูเขาจะกันขวางหน้า... ก็หาได้เป็นอุปสรรคไม่ ทั้งสองกอดรัดพิดเหวี่ยง กลิ้งไปมาทำให้เทือกเขาภูพานส่วนหนึ่งแตกถล่มหลายกลายเป็นภูเขา ลูกเล็ก ลูกน้อย บางแห่งราบเป็นหน้ากลอง แตกพังทลายลง ในปัจจุบัน บริเวณดังกล่าว กลายเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านเรียกชื่อแตกต่างกันไป เช่น บริเวณที่ยักษ์บักสะหลี กับยักษ์อีนางแก้วนอนด้วยกัน เรียกว่า “ดงบักอี” ภูเขาที่แตกออกเป็นลูกเล็กลูกน้อยก็มีชื่อว่า ภูโม ภูหมู ภูจ้อก่อ และภูผาเทิบ และยังมีลำห้วยธรรมชาติแห่งหนึ่ง อยู่ทางทิศใต้ของห้วยมุกดาหารลงไปประมาณ 5 กิโลเมตร กรมทางหลวงได้ทำป้ายชื่อลำห้วยที่ห้วยสะพานว่า “ห้วยลี” ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นสายน้ำที่เกิดจากการถึงจุดสุดยอดของยักษ์สะหลี จึงเป็นสายธารหลังไหลลงสู่แม่น้ำของนั่นเอง...

ผู้เฒ่าที่รู้เรื่องราวเหตุการณ์แห่งความรักอันเป็นมหามะนิรัตน์กาลนี้ยังเล่าให้ฟังอีกว่า ขณะที่ยักษ์อีนางแก้วยังนอนหลับใหลอยู่นั้น เจ้ายักษ์สะหลีลุกขึ้นจะเดินไปดูบริเวณที่เป็นรังรักว่าพังทลายพินาศขนาดไหน แต่พอมันได้ก้าวเดินไปทางทิศใต้เลยอำเภอดอนตาลไปไม่กี่กิโลเมตร เกิดเข้าอ่อน หวดฮวบลง หัวเข่าทั้งสองข้างกระตุ้งลง พื้นดิน อวัยวะเพศที่มหึมาก็กระแทกลงพื้นดินเช่นกัน ทำให้พื้นดินบริเวณนั้นทรุดลง เป็นแอ่งกว้างลึก ภายหลังกลายเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ บริเวณที่ยักษ์สะหลีล้มเข้ากระแทกพื้นนี้ ภายหลังมีผู้คนไปอาศัยอยู่ใกล้แหล่งน้ำขนาดใหญ่ จนกลายเป็นชุมชนมีความเจริญเป็นบ้านเป็นเมือง เรียกว่า “ซานุมาร” ซึ่งแปลว่า “หัวเข่าของยักษ์” ภายหลังมีการเขียนชื่อเปลี่ยนไปว่า “ซานูมาน” เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดอำนาจเจริญ

ยังมีสถานที่อีกหลายแห่งที่ยังปรากฏร่องรอยของยักษ์สะหลีและยักษ์อีนางแก้ว...หลวง ที่เกี่ยวข้องกับคู่มแม่น้ำของ เช่น ภูเขาที่ชาวบ้านน้ำแม่สะนามที่เขื่อนน้ำเทิน 1 สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เรียกว่า “ฮ้างบักสะหลี” จะมีลักษณะเหมือนอวัยวะเพศของยักษ์สะหลี ชูโดดเด่นเป็นแท่งขึ้นไปอย่างน่า

อัจฉริยะ และยังมีภูเขาหินก้อนไม่ใหญ่โตนัก ที่ปรากฏอยู่ที่อำเภอบายแม่อ่องสอน รูปร่างเหมือนผู้หญิงเปลือยกายนอนตะแคง ชาวบ้านเรียกว่า “นางแก้ว” ซึ่งอยู่ภายใน “หมู่บ้านสันติชน” ยูนนาน อำเภอบายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามของอำเภอบายอีกแห่งหนึ่ง ได้สอบถามชาวยูนนานบริเวณนั้นแล้วว่า บริเวณนี้มี “น้ำของ” ผ่านหรือไม่? เขาบอกว่าที่อำเภอบาย จะมีแม่น้ำของเหมือนกัน แต่เป็นสายน้ำเล็กกว่าแม่น้ำของหรือแม่น้ำโขง แม่น้ำของที่อำเภอบายจะไหลสู่แม่น้ำปาย เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามมาก ถึงตอนนี้ก็พอจะสรุปความได้ว่า เมื่อมีชื่อ “แม่น้ำของ” อยู่ที่ไหน ยักษ์อินางแก้ว...เธอก็จะไปเที่ยว หาปลากินที่นั่นแหละ... พอเหนื่อยก็นอนพักเอาแรง จนถึงปัจจุบัน ส่วนที่หมู่บ้าน “นาไก่อ๋ม” เมืองท่าแขก แขวงคำม่วนสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จะมีรอยไก่อักษ์ปรากฏบนลานหิน ชาวบ้านเรียกว่า เป็นรอยไก่อักษ์ ที่เกิดพร้อมกับยักษ์สะลิดี้ ปัจจุบันชาวบ้านเขานำรักไว้ให้ลูกหลานได้ดูเป็นแหล่งเรียนรู้ ประกอบตำนานหมู่บ้าน “นาไก่อ๋ม” ผู้สนใจมีโอกาสไปเที่ยวเมืองท่าแขก ก็แวะไปชมกันได้ ไม่ห่างจากแม่น้ำของเลย...

สรุปข้อสันนิษฐานตามหลักฐานทางภูมิศาสตร์-วิทยาศาสตร์

ตำนานหรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับยักษ์สะลิดี้ นั้น หากเทียบเคียงสถานที่หรือแหล่งธรรมชาติตามภูมิศาสตร์ในลุ่มน้ำโขงแล้ว มีสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

- รอยของยักษ์สะลิดี้ ที่ผู้คนเข้าไปอาศัยและใช้เล่นกิจกรรมต่าง ๆ นั้น อาจเป็นถ้ำ ตามภูเขาต่าง ๆ นั้นเอง

- ยักษ์สะลิดี้ กระดิกตัวหรือพลิกตัวจะตื่นจากการนอนหลับ อาจเป็นแผ่นดินไหว เพราะตามหลักฐานทางกรมทรัพยากรธรณี มีรอยแยกท่าแขกปรากฏชัดเจน

- กำแพงหินยักษ์ ที่ยังปรากฏในเมืองท่าแขก ที่คู่ขนานไปตามลำแม่น้ำโขงนั้น อาจเกิดจากรอยแยกของการเคลื่อนขยายของแผ่นดินในยุคก่อน ปัจจุบันจึงเป็นกำแพงหินมีความหนาประมาณ ๑ เมตร สูง ๑๐- ๒๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๔ - ๑๖ กิโลเมตร

- ที่บ้านนาไก่อ๋ม เมืองท่าแขก แขวงคำม่วน มีรอยเท้าไดโนเสาร์พันธุ์ที่กินเนื้อสัตว์เป็นอาหารปรากฏบนลานหิน ปัจจุบันชาวบ้านทำรั้วล้อมไว้และเชื่อกันว่าเป็นรอยไก่อักษ์ ยุคเดียวกับยักษ์สะลิดี้ เมื่อมีชุมชนเกิดขึ้นในบริเวณนี้ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านไปตามสิ่งที่พบเห็นว่า “บ้านนาไก่อ๋ม” ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวลาวเผ่าไส้

- บริเวณตอนใต้ของลาว ซึ่งแม่น้ำโขงไหลผ่าน กัดเซาะผืนแผ่นดิน แยกออกเป็นเส้นทางน้ำหลายสาย จนเกิดเป็นหมู่เกาะน้อยใหญ่จำนวนมาก เรียกว่า “สี่พันดอน” หรือ “สี่พันเกาะ” เชื่อว่าเป็นเส้นทางหากินปลาของนางแก้วโยนีหลวง ซึ่งต้องเหยียบย่ำไปมาวันแล้ววันเล่า จนเกิดเป็นเกาะแก่งมาถึงปัจจุบัน

- ตัวยักษ์สะลิดี้ นั้น บางแนวคิดอาจหมายถึง ไดโนเสาร์ ที่มีขนาดใหญ่มหึมาที่ไม่ได้สวมเสื้อผ้าเวลาเดินไปหาอาหาร จะลากหางเดินไปจนเป็นร่องทางเดินก็อาจเป็นไปได้

ตำนานเมืองยักษ์คุชาน (๒)

เมื่อครั้งพุทธกาล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนยักษ์ทั้งหลายให้เข้าใจในพระธรรมเพื่อลดทิฐิมานะและทรงมอบหมายภาระหน้าที่ให้ยักษ์ที่เข้าใจในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เป็นผู้อุปถัมภ์ ค้ำชูพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นผู้แบกรับสรวงสวรรค์ และทำหน้าที่เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองสถูปสถานอาคารศักดิ์สิทธิ์และป้องกันภูตผีปีศาจเข้ามาทำลายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามวัดวาอารามต่างๆ เพื่อเป็นการค้ำชูพระพุทธศาสนาให้มั่นคงและเจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาทั่วเวสสุวรรณ ซึ่งเป็นเทพผู้ปกครองดูแลยักษ์และภูตผีปีศาจทั้งปวง เป็นผู้ดูแลคุ้มครองโลกมนุษย์ทางทิศอุดร(ทิศ

เหนือ) สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นจตุรหาราชิกา ทรงมีอิทธิฤทธิ์อำนาจมาก และทรงนำเทวดาและยักษ์บริวารทั้งหลาย เข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อถวายสัจจะที่จะดูแลพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเหล่าสาวกไม่ให้ถูกรังควาญ ตลอดจน ค้ำครองให้สัตว์โลกอยู่เย็นเป็นสุข

ต่อมาหลังสมัยพุทธกาล มีเรื่องเล่าเป็นมุขปาฐะ (เล่าปากต่อปาก)ว่า ครั้งหนึ่งท้าวเวสสุวรรณ ทรงมีบัญชาให้ยักษ์บริวารตนหนึ่งชื่อ ธรรมคุปต์ (ธรรม หมายถึง ธรรมะหรือความดีงาม คุปต์ หมายถึง ค้ำครอง รักษา รวมความว่า ผู้รักษาธรรม หรือ ผู้มีความดีค้ำครองหรือผดุงความดีงามต่างๆให้เกิดแก่โลก) ซึ่งเป็นยักษ์ผู้มี คุณธรรมและใฝ่ใจในพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำหน้าที่ลาดตระเวนดูพฤติกรรมยักษ์ในเขต ดินแดนเลียบฝั่งมหานทียาวไกลซึ่งเรียกว่าแม่น้ำโขง หากว่ามียักษ์อันทาลมารุกรานมนุษย์และสัตว์โลกให้เกิดความเดือดร้อนก็ให้ปราบเสีย ยักษ์ธรรมคุปต์จึงได้เหาะเหินเดินอากาศ ลาดตระเวนตรวจตราตามเลียบสองฝั่งมหานทีอัน ยาวไกล ตั้งแต่ต้นน้ำทางทิศเหนือ ข้ามป่า ดงดิบ หุบเหว และภูเขาสูงเรื่อยมา พบอสูรและอมนุษย์ตนใดที่รังควาญ มนุษย์และสัตว์โลกให้เกิด ความเดือดร้อนก็ทำการปราบและสั่งสอนให้ทำความดี จนกระทั่งมาถึงดินแดนอันน่าพิศวงแห่งหนึ่ง

ยักษ์ธรรมคุปต์ เกิดความสนใจในธรรมชาติที่งดงามมองจากริมฝั่งแม่น้ำโขงไปทางทิศตะวันตก เห็นเทือกเขาที่ทอดยาวสูงต่ำสลับกัน บนเขาทุกลูกมีลานหินดานขนาดกว้างใหญ่ และเป็นหน้าผาสูงชัน หนาแน่นไปด้วยป่าเขียวแสนสวย อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ ธัญญาหารและสัตว์ป่า บางทีมีธารน้ำไหลลดเลี้ยวชอกซอนไปตาม แนวป่าและตกกระแทกโขดหินสวยงามเป็นทางยาวประดุจสายน้ำจากสวรรค์ มนต์ขลังแห่งธรรมชาติ ดึงดูดใจให้ยักษ์ธรรมคุปต์ประสงค์ที่จะขึ้นชมธรรมชาติอันงดงามนั้น จึงแวะไปชมเทือกเขาน้อยใหญ่ในแถบนี้ (เทือกเขาแถบนี้ อยู่ในตำบลคำเขื่อนแก้ว ตำบลปากอ่และตำบลโคกก่ง มีภูเขาสูงต่ำสลับกันได้แก่ ภูสระดอกบัว ภูคำเตื่อย เขาศีรีวงกต ภูมะโรง ภูถ้ำพระ และภูถ้ำบึง เป็นต้น บนยอดเขาทุกลูกมีลานหินดานเป็นบริเวณกว้างใหญ่เหมาะสำหรับเป็น สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ)

ขณะที่ยักษ์ธรรมคุปต์เคลิบเคลิ้มในความงามของธรรมชาติ ดวงตะวันคล้อยต่ำใกล้ลับขอบฟ้า ได้มองเห็นแสงสีทองวาววับพุ่งออกมาจากถ้ำหน้าผา จึงคิดว่าถ้ำหน้าผาน่าจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิฤทธิ์สถิตอยู่ จึงแวะลงไปที่ลานหินกว้างเหนือหน้าผานั้น และได้เด็ดดอกข่อยหินวางลงบูชาแล้วกราบสามครั้ง (ณ บริเวณนี้ผู้คน เรียกว่าภูถ้ำพระ อยู่ ณ บริเวณบ้านเหล่าแก้วแมง ตำบลคำเขื่อนแก้ว) หลังจากกราบพระเสร็จจึงลุกขึ้นกวาดสายตาไปรอบบริเวณ พลันเห็นคางคางฝูงใหญ่นับพันตัวบินว่อนกันอยู่บนเนินเขาเตี้ยๆ ที่อยู่ไม่ไกลกันนัก ยักษ์ธรรมคุปต์ ก้าวขาข้ามไปยังลานหินกว้างบนเนินเขานั้นทันทีเพื่อต้องการทราบว่ามีคางคางมากมายอยู่ ณ บริเวณนั้น เมื่อข้ามไปถึงมีพระยาคางคางตัวหนึ่งรูปร่างใหญ่โตกว่าตัวอื่นออกคำสั่งให้ฝูงคางคางบริวารทุกตัวบินหมอบลงกับลานหิน พร้อมกล่าวกับยักษ์ธรรมคุปต์ ว่า “เมื่อหลายพันปีมาแล้ว ข้าพเจ้าพระยาคางคางไปพบบริวารหนีจากการ ถูกไล่ล่าของยักษ์อันทาล ตนหนึ่ง เข้ามาหลบซ่อนอยู่ ณ เนินเขาแห่งนี้ ท้าวเวสสุวรรณ ผู้เป็นเจ้าของยักษ์ทั้งหลายได้เสด็จลงมาช่วยปราบยักษ์ และทรงประทานบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ไว้ให้พวกเราดื่มกินตลอดไป พวกเราเหล่า คางคางทั้งหลาย จึงได้อยู่รอดมาถึงทุกวันนี้ ข้าพเจ้าและบริวารได้ทราบข่าวว่าท่านยักษ์ธรรมคุปต์ต่อสูรผู้มีคุณธรรม จะเดินทางผ่านมาแถบนี้จึงออกมาต้อนรับ ขอให้ท่านได้พักดื่มน้ำทิพย์จากบ่อน้ำของเราให้ชื่นใจก่อนเดินทางต่อไปเถิด ยักษ์ธรรมคุปต์ยกแก้วน้ำทิพย์ขึ้นดื่มแล้วทักทายขอบคุณและปราศรัยกับพระยาคางคางจนพระอาทิตย์ตกดินจึงอำลา (เนินเขาแห่งนี้มีคางคางเป็นจำนวนมากจนถึงปัจจุบัน ผู้คนเรียกว่าภูถ้ำบึง ซึ่งคำว่า บึง หมายถึง คางคาง เป็น เนินเขาขนาดเล็กต่ำกว่าภูเขาสูงอื่นมากแต่มีลานหินกว้างและต้นไม้ใหญ่ร่มรื่น และยังมีบ่อน้ำที่มีปากบ่อขนาดเล็กแต่ ภายในมีลักษณะคล้ายโถง อยู่บริเวณใกล้เคียงกันกับภูถ้ำบึง) หลังจากอำลาพระยาคางคางยักษ์ธรรมคุปต์ ได้ขึ้นไปนอนชมดาวกลางลานหินกว้างใหญ่ไพศาลบนเขาอีกลูกหนึ่ง ท้องฟ้ามืดดำ ดวงดาวระยิบระยับส่องแสงวิบวับบนผืนฟ้ากว้าง เกือบเที่ยงคืนพระจันทร์เคลื่อนสู่ท้องฟ้า

ส่องสว่างพร่างพราย ลมโชยพัดผ่านเย็นสบาย ยักษ์ธรรมคุปต์นอนนิ่งชมกระต่ายน้อยหลายฝูงออกมาวิ่งหลอกล่อกัน เล่นได้แสงจันทร์ และปล่อยให้เจ้ากระต่ายน้อยสองสามตัววิ่งไล่เล่นบนแผ่นอกของตน จนผล็อยหลับไป (ลานหินกว้างใหญ่แห่งนี้ผู้คนเรียกว่า ดานกระต่ายเป็นลานหินขนาดใหญ่บนเนื้อที่หลายร้อยไร่ ลานกว้างที่ลาดด้วยหิน ดานปานประหนึ่งเทคอนกรีต ล้อมรอบด้วยป่าไม้นานาพันธุ์ กอหญ้ามั่งกระต่าย และต้นข่อยหิน สามารถมองเห็น ทิวทัศน์ของภูอื่นๆ อย่างงดงาม อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ดงคำเตื่อย ต.โคกก่ง)

รุ่งเช้าของวันใหม่ยักษ์ธรรมคุปต์ตื่นขึ้นมานั่งสมาธิบำเพ็ญภาวนาจนกระทั่งแดดสาย อากาศเริ่มร้อน อบอ้าว จึงลุกขึ้นมองหาอาหารเพื่อที่จะชำระร่างกายให้สะอาด มองเห็นลำธารน้ำสองสายอยู่ไม่ไกลกันนัก ธารแห่งแรกเป็นสายน้ำยาวไหลลงตกระทบลานหินกว้างและโขดหินที่ลดหลั่นเป็นชั้น ๆ น้ำสะอาดใสสวยงามยักษ์ธรรมคุปต์รีบไปที่นั่นเพื่อจะอาบน้ำให้สุขใจ แต่เมื่อไปถึงธารน้ำพลันเห็นชายหนุ่มคนหนึ่ง นั่งชะเง้อเหม่อลอยอยู่คนเดียวบนโขดหินเล็ก ๆ เหมือนรอคอยหญิงคนรักอย่างเลือนลอย จึงเปลี่ยนใจไม่ลง

อาบน้ำปล่อยให้ชายหนุ่มคนนั้นนั่งรอคอยต่อไป (ธารน้ำแห่งนี้ผู้คนเรียกว่า แก่คอยนาง ต่อมาเรียกว่าน้ำตกห้วยทรายเนื่องจากเป็นน้ำตกที่ไหลมาจากลำห้วยทราย ปัจจุบันเป็นอ่างเก็บน้ำห้วยทรายที่มีน้ำไหลล้นอ่างลงสู่ลานหินและโขดหินตลอดปี ตั้งอยู่ ณ เขตบ้านห้วยซ้อง ตำบลปากอ) ยักษ์ธรรมคุปต์เห็นเห ความตั้งใจไปยังธารน้ำแห่งนี้ที่สอง ธารน้ำใสแห่งนี้ไหลแรงกว่าน้ำตกแห่งแรก ม่านน้ำใสไหลจากลานหินกว้างตกระทบโขดหินเป็นสองชั้น เสียงดังซู่ซ่า และก้องไกลประดุจเสียงดนตรีระโคมกล่อมป่าฟังไพเราะ เสนาะยิ่ง ยักษ์ธรรมคุปต์ จึงลงไปนั่งแช่น้ำอันฉ่ำเย็นทำ ความสะอาดร่างกาย ณ บริเวณปลายสายธาร อยู่เนิ่นนาน ทำให้บริเวณปลายสายธารเป็นเหวลึก น้ำที่ไหลป่าตกลงไปกระทบโขดหินด้านล่างเสียงดังกึกก้องยิ่งขึ้น (ด้วยเสียงน้ำตกดังก้องไกลผู้คนจึงเรียกลำน้ำนี้ว่าน้ำตกตาดใหญ่ เป็นน้ำตกที่สวยงามขวางกั้นลำห้วยหม อยู่ระหว่างบ้านนางามและบ้านหินกอง ตำบลโคกก่ง)

หลังจากมีความสุขกับธรรมชาติกลางป่าเขาลำเนาไพร ยักษ์ธรรมคุปต์ออกลาดตระเวนตรวจตรา มุ่งไปทางริมฝั่งแม่น้ำโขง เหาะเหินไปตามริมอ่างน้ำที่เป็นเหมือนทะเลสาบและไหลเป็นลำห้วยยาวลงสู่แม่น้ำโขงเห็นฝูงปลามากมายแหวกว่ายน้ำที่ใสสะอาด (ผู้คนเรียกลำห้วยนี้ว่าห้วยแก้วแมง ไหลผ่านเขตตำบลขาม่วน) พอถึงแม่น้ำโขง ยักษ์ธรรมคุปต์เที่ยวชมทัศนียภาพเกาะแก่งกลางลำโขงอย่างเพลิดเพลิน ไปถึง ณ เกาะแก่งแห่งหนึ่งเป็นลานหินและร่องหินสลับกัน ร่องหินมีรูปลักษณะเหมือนพานหรือขัน อันเกิดจากการกัดเซาะของกระแสน้ำเป็นเวลาหลายพันปี พญานาคราชตนหนึ่งแปลงร่างเป็นมนุษย์ขึ้นมานั่งรอต้อนรับยักษ์ธรรมคุปต์ เมื่อยักษ์ธรรมคุปต์ได้รับการต้อนรับจากท้าวนาคราชด้วยดีและได้โอภาปราศรัยกัน จึงทราบท้าวนาคราชได้อาศัยอยู่ในถ้ำใต้แก่งหินแห่งนี้ และเป็นผู้ได้รับมอบหมายภาระหน้าที่จากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้ดูแลความสงบสุขแก่มนุษย์ในแถบลุ่มน้ำโขง ละแวกนี้ อีกทั้งทำหน้าที่กวาดต้อนปลานานาชนิดมารวมกัน ณ แอ่งน้ำลึกรอบบริเวณแก่งแห่งนี้อีกด้วย เพื่อให้ผู้คนได้จับปลาเป็นอาหารตลอดฤดูกาล (ผู้คนเรียกแก่งแห่งนี้ว่าแก่งหินขันหรือแก่งส่องใหญ่ แอ่งน้ำลึกบริเวณแก่งมีปลาเป็นจำนวนมากไม่เคยขาด ตั้งอยู่ ณ บ้านหินขัน ตำบลโคกสาร) เมื่อโอภาปราศรัยกันตามสมควร ยักษ์ธรรมคุปต์จึงอำลาท้าวนาคราชเพื่อลาดตระเวนต่อไปก่อนจากกันท้าวนาคราชชี้หน้าว่า “ถ้าท่านเดินทางเหน็ดเหนื่อยน้ำขึ้นไปอีกไม่ไกลนัก ข้ามเกาะดินกลางน้ำไปอีกจะเห็นปราสาทหินเก่าแก่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำโขงอีกฝั่งหนึ่ง เป็นบริเวณที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคยเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาและแสดงธรรมโปรดมนุษย์ และสัตว์ ขอให้ท่านได้แวะกราบนมัสการด้วยเถิด” เมื่อได้รับการชี้แนะ ยักษ์ธรรมคุปต์จึงเดินทางเหน็ดเหนื่อยน้ำขึ้นไปเรื่อยๆ ถึง ณ บริเวณลานหินกว้างที่ขวางกลางลำน้ำโขงอยู่ช่วงหนึ่ง ลักษณะลานหินเป็นคันหินแนวยาวลดหลั่น คลื่นน้ำใสไหลกระทบคันหินเป็นฟองขาว มนต์เสน่ห์กลางลำน้ำโขงแห่งนี้ดึงดูดใจให้ยักษ์ธรรมคุปต์ลงไปนอนแผ่กายแช่น้ำใสสะอาดเป็นเวลานาน (ผู้คนเรียกบริเวณนี้ว่าแก่งคันสูง ปีใดน้ำลดลงมาก จะเห็นรอยรูปแผ่นหลังยักษ์ปรากฏบนลานหินนั้น ตั้งอยู่ ณ บ้านคันสูง ตำบลโคกสาร) จากนั้นยักษ์ธรรมคุปต์จึงเดินเท้าไปตามคันหินแนวยาวกลางลำน้ำโขง มองนกระยางขาวที่บินมาเกาะคันหิน เพื่อจับปลาเป็นอาหารอย่างมีความสุข (คันหินกลางน้ำไหลพันน้ำเป็นแนวยาวผู้คน เรียกว่า หิน

นกเหระ มีปรากฏอยู่ทั่วไปกลางลำน้ำโขงในฤดูน้ำลด) พอถึงเกาะดินยาวเหยียดกลางน้ำโขงซึ่งอุดมไปด้วยป่าไม้เขียวขจี ยักษ์ธรรมคุปต์จึงก้าวข้ามเกาะไปยืน ณ บริเวณลานหินที่อยู่ห่างจากหัวเกาะไม่กี่กิโลเมตร (เกาะกลางน้ำที่ยักษ์ก้าวข้ามผู้คนเรียกว่าดอนชะโนด กั้นระหว่างประเทศไทยกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นจุดชมวิวที่สวยงาม ณ สำนักงานเทศบาลตำบลชานุมาน)

ยักษ์ธรรมคุปต์ยืนอยู่นานลานหินเหนือหัวเกาะ มองเห็นแผ่นดินทั้งสองฝั่งน้ำ ณ ฝั่งหนึ่งเป็นทุ่งหญ้ากว้างใหญ่เขียวขจี อีกฝั่งหนึ่งเป็นปราสาทหินเก่าแก่ตามคำชี้แนะของท้าวเนคราช ยักษ์ ธรรมคุปต์มองไปยังรอบๆบริเวณปราสาทหิน ซึ่งเป็นบริเวณที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเคยเสด็จผ่านมา เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาและแสดงธรรมโปรดแก่ผู้คนในละแวกนี้ เกิดความศรัทธาอย่างยิ่งนักและเพ่งมอง

เข้าไปภายในปราสาทหินเห็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ มีความศรัทธามากยิ่งขึ้น จึงก้าวขาเข้าไปยังแผ่นดินริมฝั่งน้ำโขงที่เป็นทุ่งหญ้ากว้างใหญ่เขียวขจีและหันหน้าไปทางปราสาทหินที่อยู่อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำโขง แล้วนั่งคุกเข่าลง เข้าซ้ายของยักษ์ธรรมคุปต์คือบริเวณลานหินที่ยืนอยู่นั้น เข้าขวาคือบริเวณทุ่งหญ้ากว้างใหญ่เขียวขจีที่เป็นพื้นดิน แล้วพนมมือก้มกราบไปยังปราสาทหินสามครั้งด้วยความศรัทธาและสำนึกในพระพุทธรูป ยักษ์ธรรมคุปต์พนมมือตั้งจิตอธิษฐานว่า “ขออำนาจบารมี อันประเสริฐของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและอำนาจบารมีของท้าวเวสสุวรรณ อีกทั้งอำนาจบารมีของเหล่าเทวดาอารักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวงทั้งที่สถิตอยู่ ณ บริเวณนี้และสถิตอยู่ทั่วสากล จงดลบันดาลให้อาณาบริเวณที่ข้าพเจ้าแวะผ่านและบริเวณที่ข้าพเจ้านั่งคุกเข่าอยู่ตรงนี้ เป็นบ้านเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนที่อาศัยอยู่ ณ บ้านเมืองนี้อยู่เย็นเป็นสุขมีจิตใจดีงาม และขอให้เมืองแห่งธรรมะตลาดกาลด้วยเทอญ” สิ้นคำอธิษฐานยักษ์ธรรมคุปต์จึงเหาะเหินเดินอากาศลาดตระเวนต่อไป ด้วยร่างกายอันมหิมา เข้าทั้งสองข้างและอันตะของยักษ์ธรรมคุปต์ได้ทัมลงไปบนหินและพื้นดิน ทำให้เกิดเป็นร่องหลุมขนาดใหญ่สามหลุม รอยเข้าซ้ายเป็นหลุมบริเวณลานหินไม่ลึกนักแต่มีรูปคล้ายขามอ่างขนาดกว้าง (ผู้คนจึงเรียกบริเวณนั้นว่า แก่งต่างหล่าง อยู่ริมฝั่งโขงบ้านศรีสมบูรณ์ ตำบลชานุมาน) รอยเข้าขวาปรากฏเป็นรอยหลุมลึก ณ บริเวณนาแมง (เขตบ้านโนนสำราญ ตำบลชานุมาน) และรอยอันตะ ปรากฏ ณ บริเวณหนองใหญ่ (ก่อนถึง สภ.ชานุมาน ทางขวามือ เขตบ้านยักษ์คุ)

เมื่อถึงฤดูฝนหลุมที่เป็นรอยเข้าขวาและรอยอันตะของยักษ์ธรรมคุปต์กลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ที่ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนมาอาศัยเป็นหลักแหล่งในการเลี้ยงสัตว์และทำการเกษตรกรรม และมีน้ำขังตลอดปีไม่เคยแห้งเหือดลงแม้แต่ในฤดูแล้ง ส่วนรอยเข้าซ้ายซึ่งเรียกว่าแก่งต่างหล่างนั้น เมื่อถึงฤดูแล้งปรากฏเป็นแก่งหินที่มีทัศนียภาพสวยงามเหมาะกับการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ ณ อาณาบริเวณหนองน้ำที่เกิดจากรอยเข้าขวาและรอยอันตะยักษ์ มีผู้คนทยอยมาอาศัยอยู่หนาแน่นขึ้นเรื่อยๆ ชนกลุ่มนั้นจึงตั้งชื่อหมู่บ้านตามรอยยักษ์คุกเข่าว่า บ้านทำยักษ์คุและกลายเป็นบ้านทำยักษ์คุในเวลาต่อมา และหนองน้ำรอยเข้ายักษ์นั้นปรากฏมาจนถึงปัจจุบัน และแขนยักษ์ที่กราบแทบลงไปในบริเวณหัวเกาะกลางน้ำโขง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าดอนชะโนดนั้น ยังปรากฏเป็นร่องน้ำ ณ บริเวณหัวดอนจนถึงปัจจุบันเช่นกัน

ตำนานบ้านทำยักษ์คุเล่าขานกันมาเนิ่นนาน สอดคล้องกับประวัติการก่อตั้งอำเภอชานุมานว่า ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๒๒ สมัยรัชกาลที่ ๕ มีชาวลาวคนหนึ่งทางราชการลาวส่งมาศึกษาที่เมืองไทย เมื่อกลับบ้านของตนเป็นระยะเวลาที่ฝรั่งเศสเข้ามายึดครอง ชายคนนี้ไม่ต้องการเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสจึงเดินทางมาติดต่อกับรัฐบาลไทย เพื่อขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เมื่อขออนุญาตแล้ว จึงนำสมัครพรรคพวกมาขอสร้างเมืองอยู่ ณ ริมฝั่งโขงทางเขตประเทศไทย ณ บริเวณบ้านทำยักษ์คุ รัชกาลที่ ๕ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเป็นบ้านทำยักษ์คุเป็นหัวเมืองหนึ่ง ชื่อว่าเมืองชานุมารมณฑล ซึ่งตั้งชื่อเมืองตามตำนานบ้านทำยักษ์คุ ที่มียักษ์มานั่งคุกเข่าขาน หมายถึง เข้า มาร หมายถึง ยักษ์ ซึ่งรวมความหมายว่า เมืองยักษ์คุกเข่า ซึ่งขึ้นตรงกับเมืองอุบลราชธานีโดยมีประมุขจัดตั้งเป็นเจ้าเมืองคนแรก ต่อมา มีการปฏิรูปการปกครองหลายครั้งทำให้เมืองชานุมารมณฑล ถูกลดฐานะเป็น อำเภอชานุมาร

และในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ยังเกิดพุกกิชัยขึ้น คือเกิดภาวะข้าวยากมากแพง ผู้คนพบกับความอดอยากขาดแคลน และโรคระบาด ทำให้ผู้คนอพยพย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่นจำนวนประชากรเหลือน้อยลงอีก อำเภอลำยองจึงได้ถูกลดฐานะลงเป็นกิ่งอำเภอลำยองขึ้นกับอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี จึงถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ทางราชการจึงได้ยกฐานะจากกิ่งอำเภอลำยองเป็นอำเภอลำยองอีกครั้ง และโอกาสนั้นชาวอำเภอลำยอง จึงเปลี่ยนชื่ออำเภอจาก ลำยอง ที่คำว่า มาร สะกดด้วย ร หมายถึง ยักษ์หรือผู้เบียดเบียน เป็น ลำยอง ที่คำว่า มาร สะกดด้วย น ซึ่งมีความหมายว่าผู้มีความมานะพยายาม จากอำเภอลำยอง จึงเป็น อำเภอลำยอง จังหวัดอุบลราชธานี จนกระทั่ง ปี ๒๕๓๖ อำเภอลำยอง จึงขึ้นกับจังหวัดอำนาจเจริญจนถึงปัจจุบัน

(ผู้รวบรวมตำนาน : นางนวนิตย์ เซวนะกิจ ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนลำยองวิทยาคม)

ตำนานเมืองยักษ์ลำยอง (๓)

เมื่อครั้งพุทธกาล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนยักษ์ทั้งหลายให้เข้าใจในพระธรรมเพื่อลดทิฐิ มานะและทรงมอบหมายภาระหน้าที่ให้ยักษ์ที่เข้าใจในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เป็นผู้อุปถัมภ์คำสอน พระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นผู้แบกรับสรวงสรรค์ และทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองคุ้มครองสถูปสถานอาคารศักดิ์สิทธิ์และป้องกันภูตผีปีศาจเข้ามาทำลายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามวัดวาอารามต่างๆ เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงและเจริญรุ่งเรืองสืบต่อมา ท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งเป็นเทพผู้ปกครองดูแลยักษ์และภูตผีปีศาจทั้งปวง เป็นผู้ดูแลคุ้มครองโลกมนุษย์ทางทิศอุดร(ทิศเหนือ) สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นจตุรหาราชิกา ทรงมีอิทธิฤทธิ์อำนาจมาก และทรงนำเทวดาและยักษ์บริวารทั้งหลายเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อถวายสัตย์ที่จะดูแลพระสัมมาพุทธเจ้าและเหล่าสาวกไม่ให้ถูกรังควาญ ตลอดจนคุ้มครองให้สัตว์โลก อยู่เย็นเป็นสุข

ต่อมาหลังสมัยพุทธกาล มีเรื่องเล่าเป็นมุขปาฐะ(เล่าปากต่อปาก)ว่า ณ ขุนเขาลำเนาไพรกว้างใหญ่ไพศาลอันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารและสัตว์ป่า ดินแดนแห่งนี้ความเป็นอยู่ของมนุษย์ สุดแสนจะทรามาน เพราะมียักษ์มานมาคอยรบกวนทำลาย ในตำนานเล่าว่ามียักษ์ตนหนึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำ บนหน้าผาสูงที่อยู่ไม่ห่างไกลจากริมฝั่งมหานทีเทวโคตมยักษ์ตนนั้นคอยจับสัตว์ป่าน้อยใหญ่กินเป็นอาหาร ผู้คนปลูกพืชผักผลไม้ไว้ก็สูญหายมลายี่สิ้นด้วยเท้าอันมหึมาของยักษ์เหยียบย่ำทุวัน ยิ่งวันไหนที่ยักษ์ตนนั้นโมโหโกรธากระซอกต้นไม้ใหญ่ล้มระเนระนาด กระทั่งเท้าเหยียบย่ำแผ่นดินสะท้านสะเทือน ผุ่งกระต่ายน้อยที่ออกมาวิ่งเล่นบนลานหินถูกยักษ์จับกินอย่างเอร็ดอร่อย หลายตัววิ่งกระเจิดกระเจิงหนีสุดชีวิต ร้อนถึงสวรรค์ชั้นจตุรหาราชิกา ทานท้าวพระยายักษ์เวสสุวรรณ ที่เป็นอธิบดีแห่งยักษ์ทั้งหลายและเป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของโลกรมนุษย์ทางทิศเหนือ มองลงมาเห็นความร้ายรำคาญสาหัสของยักษ์ตนนั้น จึงรีบเสด็จลงมาปราบยักษ์ทันที ใช้กระบองใหญ่เท้านตลพาดหัวยักษ์ไปสองครั้งฤทธิ์ของกระบองท้าวเวสสุวรรณ ทำให้ร่างของยักษ์ตนนั้นเซซวนล้มลงเจ็บปวดทรมาณแสนสาหัส จนหมอบสีโรราบกราบลงแทบเท้า ของท้าวเวสสุวรรณ เพื่อจะร้องขอชีวิต ท้าวเวสสุวรรณขึ้นหน้าดำทิวว่า “โอ้ยักษ์ชาติชั่วทำตัวรำคาญตัวเสียเปรียบจนไว้นะขุนเขา” ยักษ์ตนนั้นร้อง ขอชีวิตและสัญญาว่าจะกลับตัวกลับใจไม่ทำร้ายมนุษย์และสัตว์อีกแล้ว จะขอเป็นทาสบริวารรับใช้ท่านเทพแห่งยักษ์ตลอดไปตามแต่จะบัญชา ท้าวเวสสุวรรณจึงมีบัญชา ให้ยักษ์ตนนั้นนั่งสมาธิบำเพ็ญตบะ ณ ลานหินบนภูเขาลูกหนึ่งเป็นเวลาห้าศตวรรษ(ห้าร้อยปี) เมื่อครบห้าศตวรรษจึงมีบัญชาให้ยักษ์ตนนั้นทำความดีลบล้างความชั่วที่ผ่านมา โดยให้ทำหน้าที่ดูแลความสุขของมนุษย์และสัตว์ในแถบเทือกเขาแห่งนี้และลุ่มน้ำโขงและทรงประทานชื่อให้กับยักษ์ตนนั้นว่า ธรรมคุปต์ ซึ่งหมายถึงผู้รักษารธรรม และผดุงความดีงามต่างๆให้เกิดแก่โลก ท้าวเวสสุวรรณสั่งสอนให้ยักษ์ธรรมคุปต์หมั่นสร้างกุศล สร้างความดี มีเมตตากรุณา เพื่อ

คุ้มครองโลกมนุษย์ให้อยู่เย็นเป็นสุขและปลอดภัย (เพื่อที่เขาแถบนี้ อยู่ในเขตตำบลคำเขื่อนแก้ว ตำบลปาก่อและตำบลโคก่ง มีภูเขาสูงต่ำสลับกันได้แก่ ภูสระดอกบัว ภูคำเตี้ย เขาคีรีวงกตภูมะโรง ภูถ้ำพระ และภูถ้ำบั้ง เป็นต้น บนยอดเขาทุกลูกมีลานหินดานเป็นบริเวณกว้างใหญ่เหมาะเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ)

ยักษ์ธรรมชาติย่อมรับบัญชาท้าวเวสสุวรรณด้วยความเต็มใจ ออกลาดตระเวนทำหน้าที่ของตน มิเว้นวัน วันหนึ่งเกิดฟ้าพิโรธ สายฟ้าฟาดเปรี้ยงไปทั่วขุนเขา โชนหินใหญ่แตกกระจายเป็นลานกว้าง น้ำป่าทะลักไหลหลากแรง สัตว์ป่าน้อยใหญ่จมไปกับสายน้ำ ผู้คนวิ่งหลบหนีน้ำหลากกันซุกมุนหมัดหนทางป้องกัน ยักษ์ธรรมชาติจึงทบทวนจากภูเขาสูงชนลงมาขวางกั้นทางน้ำจำนวนสามแห่ง แต่ละแห่งทำให้เกิดเป็นคั่นน้ำล้นที่ไหลลงรินกระทบลงหินด้านล่างอย่างสวยงาม (ผู้คนเรียกน้ำตกแห่งแรกว่าน้ำตกห้วยทราย แห่งที่สองน้ำตกตาดใหญ่และแห่งที่สามเรียกว่าน้ำตกคั่นแท ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างเขตตำบลปาก่อและตำบลโคก่ง)

จากนั้นเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันได้เกิดขึ้นอีกกับผู้คนในละแวกป่าเขาแห่งนี้ มีฝูงนกคางคกหลายพันตัว ออกมากินพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ผู้คนปลูกไว้จนหมดสิ้น ยักษ์ธรรมชาติไม่รอช้าออกอุบายแปลงร่างเป็นพญาค้างคาวตัวใหญ่เสมือนคางคกยักษ์ ตัวดำมืด ปากเขียวคุดน่ากลัว กระพือปีกอันหนาและกว้างกวาดไล่คางคกเข้าไปอยู่ในถ้ำและห้ามออกนอกบริเวณถ้ำนี้ตลอดไป (ผู้คนจึงเรียกว่า ภูถ้ำบั้ง ซึ่งคำว่า บั้ง หมายถึง ค้างคาว เป็นเนินเขาขนาดเล็กต่ำกว่าภูเขาลูกอื่นมากแต่มีลานหินกว้างและต้นไม้ใหญ่ร่มรื่น และยังมีบ่อน้ำที่มีปากบ่อขนาดเล็กแต่ภายในมีลักษณะคล้ายโถ อยู่บริเวณใกล้เคียงกันกับภูถ้ำบั้ง อยู่ในเขตตำบลคำเขื่อนแก้ว)

ประมวลคำตั้งชื่อยักษ์

- ถ้าต้องการให้มีความหมายเหมือนเขายักษ์

สุขานุ (สุ หมายถึง ดี ขานุ หมายถึง เข่า รวมความว่า ผู้มีเข่าดี หรือผู้มีเข่าอันเป็นสิริมงคล)

มหขานุ (มห หมายถึง ยิ่งใหญ่ ขานุ หมายถึง เข่า รวมความว่า ผู้มีเข่าใหญ่)

วรขานุ (วร หมายถึง ดีเลิศ ประเสริฐ ขานุ หมายถึง เข่า รวมความว่า ผู้มีเข่าอันประเสริฐ)

ปรัตถะขานุ (ปร-อื่น ผู้อื่น อตถะ-ประโยชน์ ขานุ หมายถึง เข่า รวมความว่า ผู้มีเข่าอันก่อเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น หรือผู้มีเข่าอันเป็นสิริมงคลและเกิดประโยชน์แก่คนอื่น)

ขานุมนทล สะบ้าเข่า

- ถ้าต้องการให้มีความหมายว่าเป็นยักษ์ดีผ่านมาบ้านเรา

จิตรคุปต์ดีลกธรรม หมายถึง ผู้มีคุณธรรมเป็นยอดและมีความดีคุ้มครองใจ

ธรรมานจิตรคุปต์ หมายถึง ผู้มีความเพียรใจธรรมและมีความดีคุ้มครองใจ

ธรรมคุปต์ หมายถึง ผู้รักษาธรรมหรือรักษาความดีงาม มีธรรมะคุ้มครองใจ

ส่วนที่ ๒ คุณค่าและบทบาทของวิถีชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

๑. ชาวอำเภอขามเฒ่าและชาวจังหวัดอำนาจเจริญ ได้รับรู้ และสืบทอดเรื่องราวต่างๆ จากบรรพบุรุษสู่รุ่น ลูกหลาน โดยการถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมพื้นบ้าน แล้วนำมาขับร้องเล่าขานสืบทอดกันมา

๒. วรรณกรรมพื้นบ้านตำนานยักษ์กลุ่มแม่น้ำโขง เป็นวัฒนธรรมที่นำเสนอวัฒนธรรมไทย - ลาว เชื่อมโยง วิถีชีวิต วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ที่มีระหว่างกัน

๓. คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตที่ดำรงในสังคมจากวรรณกรรมพื้นบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จึงมีเนื้อหาที่แฝงด้วย คติธรรม ในชาดกต่าง ๆ

๔. ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของอำเภอขานุมาน โดยเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัด อำนาจเจริญและอำเภอขานุมาน รวมทั้งประเทศไทยและลาว

๒. บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

-ผู้นำชุมชน

ส่งเสริมการจัดแสดงขบวนแห่ยักษ์คู่ของชุมชน ร่วมกับงานของอำเภอและจังหวัด

-วัด

มีข้อมูลตำนานเรื่องเล่ายักษ์คู่ที่สืบทอดกันมา ซึ่งชุมชนสามารถศึกษาเรียนรู้และอ้างอิงได้

-โรงเรียน

สนับสนุน ส่งเสริมให้ครู นักเรียนร่วมกิจกรรมสืบสานตำนานยักษ์คู่ อันเป็นประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอำเภอ ขานุมาน

-หน่วยงานในท้องถิ่น

สนับสนุนงบประมาณและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในท้องถิ่น ในการจัดงานสืบสานตำนานยักษ์คู่ และ ตลาดยักษ์คู่ ตามนโยบายของจังหวัด

ส่วนที่ ๓ มาตรการในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. โครงการ กิจกรรมที่มีการดำเนินงานของรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

การศึกษา วิจัย (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

การอนุรักษ์ พิธีกรรม (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

งานแห่ยักษ์คู่ งานประเพณีประจำปีของชาวอำเภอขานุมาน

- วิธีดำเนินงาน เทศบาลตำบลขานุมาน ร่วมกับ จังหวัดอำนาจเจริญ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน หน่วยงานและชุมชนในท้องถิ่น ร่วมกันประชุม วางแผน และ เตรียมการจัดงาน

- พื้นที่ สนามหน้าที่ว่าการอำเภอขานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ

- ระยะเวลา ระหว่างวันที่ ๗ - ๙ เมษายน ๒๕๖๑

- ☐ การสืบสานและถ่ายทอด (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

ผู้ให้ข้อมูล

-

- ☐ การพัฒนาต่อยอดมรดกภูมิปัญญา (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

- ☐ การดำเนินงานด้านอื่น ๆ (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

๒. มาตรการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่คาดว่าจะดำเนินการในอนาคต

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม)

- การจัดงานเทศกาลแห่ยักษ์คู่ อย่างต่อเนื่องทุกปี

๓. การส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม (ถ้ามี)

(ระบุโครงการ/กิจกรรม หน่วยงานที่สนับสนุน วิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ)

กิจกรรมขบวนแห่ยักษ์คู่ ในงานเทศกาลแห่ยักษ์คู่

- หน่วยงานที่สนับสนุน เทศบาลตำบลชานุมาน อำเภอชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ องค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญ สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดอำนาจเจริญ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอำนาจเจริญ สภาวัฒนธรรมจังหวัดอำนาจเจริญ หน่วยงานและชุมชนในท้องถิ่น
- วิธีดำเนินงาน หน่วยงานทุกภาคส่วนร่วมสนับสนุนกิจกรรมขบวนแห่ยักษ์คู่
- พื้นที่ ตำบลชานุมาน อำเภอชานุมาน
- ระยะเวลา วันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๑ (พิธีเปิดงานเทศกาลยักษ์คู่)
- ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์เทศกาลงานยักษ์คู่ให้เป็นที่รู้จักและส่งเสริมการท่องเที่ยวของอำเภอชานุมาน

ส่วนที่ ๔ สถานภาพปัจจุบัน

๑. สถานะการคงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ☒ มีการปฏิบัติอย่างแพร่หลาย
- ☐ เสี่ยงต่อการสูญหายต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาอย่างเร่งด่วน
- ☐ ไม่มีการปฏิบัติอยู่แล้วแต่มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนที่ต้องได้รับการฟื้นฟู

๒.สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม

-ลักษณะ/วิธีการถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบัน

๑. การบอกเล่าปากต่อปาก ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น
๒. การบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จัดทำเป็นเอกสาร แผ่นพับ และสื่อต่าง ๆ เช่น เว็บไซต์ เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
๓. การจัดงานเทศกาลยี่ขันฯ ต่อเนื่องทุกปี

๓. รายชื่อผู้สืบทอดหลัก (เช่น บุคคล กลุ่มคน เป็นต้น)

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/ กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับ การสืบทอด/จำนวนปีที่ สืบทอดปฏิบัติ	สถานที่ติดต่อ/โทรศัพท์
นายสงวน อรอินทร์	เกษตรกร	ตำนานยี่ขันฯ	๑๓๗/๒ ม.๑ ต.ชานุมาน
น.ส.จันทร์เพ็ญพัทธร อินทร์สด	เกษตรกร	ตำนานยี่ขันฯ	๒๘๗ ม.๑๔ ต.ชานุมาน
นายเกรียงศักดิ์ พิมพ์พรรค	เกษตรกร	ตำนานยี่ขันฯ	๘๔ ม.๕ ต.ชานุมาน
นางทองพูล ระพาเพท	เกษตรกร	ตำนานยี่ขันฯ	๑๐๐ ม.๑๔ ต.ชานุมาน

ส่วนที่ ๕ การยินยอมของชุมชนในการจัดทำรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

(ไม่จำกัดจำนวน)

ชื่อ-สกุล นายสงวน อรอินทร์...สถานภาพ...ผู้สืบทอด

สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เช่น เป็นครูผู้สืบทอด เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ เป็นผู้นำชุมชน เป็นเจ้าหน้าที่ในชุมชน เป็นผู้ชม เป็นผู้รับบริการ หรือเป็นผู้สนับสนุนด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้อง)

ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอฯ และยินยอมให้เปิดเผยข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลงชื่อ ...สงวน...อรอินทร์

(นายสงวน อรอินทร์)

ส่วนที่ ๖ ภาคผนวก

๑.เอกสารอ้างอิง

ระบุชื่อผู้แต่ง, ปีที่พิมพ์, ชื่อเรื่อง, ครั้งที่พิมพ์, สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

เว็บไซต์ <http://www.chanumancity.com>

เทศบาลตำบลชานุมาน. ๒๕๖๑. ตำนานยี่ขันฯ. ครั้งที่ ๑. อำเภอชานุมาน. (เอกสาร)

๒.บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์. ตำแหน่ง (ถ้ามี). สัมภาษณ์. วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

สงวน อรอินทร์. สัมภาษณ์. ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

จันทร์เพ็ญพัชร์ อินทร์สด. สัมภาษณ์. ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

เกรียงศักดิ์ พิมพ์พรรค. สัมภาษณ์. ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

ทองพูล ระพาเพท. สัมภาษณ์. ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

๓.รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ จำนวน ๑๐ ภาพ

แม่น้ำโขง(บน) และอ่างเก็บน้ำห้วยแก้วแมง(ล่าง) แหล่งน้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงผู้คนในเขตอำเภอขานุมาน

ดอนสีนวดหรือดอนชะโนด เกาะกลางแม่น้ำโขงขนาดใหญ่ที่ในนิทานกล่าวไว้ว่าเป็นที่ที่
นางสีดามาปะแป้งแต่งหน้ารอพระราม

หนองน้ำที่กล่าวกันว่าเป็นรอยที่ยักษ์คุกเข่าในตำนานนิทานเรื่องยักษ์คุ
อยู่ในบริเวณวัดยักษ์สุวรรณุสรณ์

การปลูกพืชแบบขั้นบันไดริมตลิ่งแม่น้ำโขงและการหาปลาในแม่น้ำโขง

การประกวดขบวนแห่ยักษ์คู่ โดยหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ร่วมกับชุมชนในอำเภอขานุมาน
ในงานแห่ยักษ์คู่อำเภอขานุมาน ประจำปีพ.ศ. ๒๕๖๑

การแสดงศิลปวัฒนธรรม ประกวดขบวนแห่ยักษ์คู่ ในงานแห่ยักษ์คู่ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๑

นายสิริรัฐ ชุมอุปการ ผู้ว่าราชการจังหวัดอำนาจเจริญ เป็นประธานในงานแห่ยักษ์คู่
และมอบรางวัลแก่ผู้ชนะการประกวดการแต่งกายยักษ์และขบวนแห่ยักษ์คู่

พิธีกรรมรำผีฟ้า

ส่วนที่ ๑ ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.ชื่อรายการ ประเพณีรำผีฟ้า

ชื่อเรียกในท้องถิ่น ประเพณีรำผีฟ้า

๒.ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☒ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☐ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☐ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

๓.พื้นที่ปฏิบัติ

ที่ตั้ง หมู่ ๑ บ้านปาก่อ อำเภอขามเฒ่า จังหวัดอำนาจเจริญ

ประวัติอำเภอขามเฒ่า

คำขวัญ

“ชายแดนแห่งเดียว ป่าเขียวแสนสวย งามห้วยแก่งหิน แผ่นดินนาอยู่ ชมหมู่ภูไท”

สภาพทางภูมิศาสตร์

อำเภอขามเฒ่ามีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบบางส่วนเป็นลูกคลื่นลอนตื้นหรือเนินเขาเตี้ย ๆ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๖๘ เมตร ลักษณะของดินเป็นดินร่วนปนทรายมีดินลูกรังอยู่บางส่วน และมีแหล่งน้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงผู้คนในเขตอำเภอขามเฒ่า คือแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นแม่น้ำนานาชาติและเป็นแม่ น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงประชาชนในเขตอำเภอขามเฒ่า ไม่ว่าจะเป็นการเพราะปลูกพืชตามแนวตลิ่งแม่น้ำโขงและการประมง รวมไปถึงใช้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาค้าขาย ระหว่างอำเภอขามเฒ่าและเมืองไซทอง แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นอกจากนั้นยังมีอ่างเก็บน้ำและลำห้วยแก่งแมง ที่มีความยาวประมาณ ๑๐ กม.และ ลำน้ำห้วยทม ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คนในอำเภอขามเฒ่า ไม่ว่าจะใช้ในการทำเกษตรกรรมเช่น การปลูกพริก มันสำปะหลัง และไม้ผลอื่นๆเช่นเดียวกันกับแม่น้ำโขง และแหล่งน้ำทั้งสองแห่งนี้นอกจากจะใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคและเพื่อการเกษตรแล้วยังใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกด้วยเช่นเขื่อนริมโขง อำเภอขามเฒ่า แก่งต่างหล่าง และบริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยแก่งแมง เป็นต้น นอกจากนั้นบริเวณที่ราบยังใช้เลี้ยงสัตว์และเพาะปลูกข้าวและพืชต่างๆพริก มันสำปะหลัง ยางพารา ข้าวโพด เป็นต้น เช่นบริเวณนิคมเกษตรกรรมทหารผ่านศึกอำเภอขามเฒ่าและบริเวณที่ราบริมลำน้ำห้วยแก่งแมง

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ จรดกับอำเภอดอนตาลจังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันออก ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวโดยมีแม่น้ำโขงกั้นเขตแดนระหว่างประเทศ

ทิศใต้ จรดกับอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานีและอำเภอปทุมราชวงศา

ทิศตะวันตก จรดกับอำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร และอำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ

ข้อมูลด้านประชากร (พ.ศ.๒๕๕๕)

ในปัจจุบันอำเภอขานูมานมีประชากรทั้งสิ้น ๓๘,๗๙๖ คน จำนวนบ้านเรือน ๑๐,๑๐๓ หลังคาเรือน และมีชนเผ่าต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นชาวภูไท ข่า มีการประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นหลัก ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ ๙๙ ที่เหลือนับถือศาสนาคริสต์แบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น ๕ ตำบล ๕๙ หมู่บ้าน ได้แก่

๑. ตำบลขานูมาน ๑๕ หมู่บ้าน
๒. ตำบลโคกสาร ๙ หมู่บ้าน
๓. ตำบลคำเขื่อนแก้ว ๑๒ หมู่บ้าน
๔. ตำบลโคกก่ง ๑๓ หมู่บ้าน
๕. ตำบลปากอ ๑๓ หมู่บ้าน

การตั้งถิ่นฐานของอำเภอขานูมาน

การตั้งถิ่นฐานของอำเภอขานูมาน มีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยมีชาวลาวคนหนึ่งได้มาศึกษาเล่าเรียนที่เมืองหลวงประเทศไทยโดยทางราชการลาว ส่งเข้ามา เมื่อจบการศึกษาแล้วก็กลับประเทศของตน แต่เป็นระยะเวลาที่ฝรั่งเศสเข้ายึดครองประเทศลาว ชายผู้นี้เกิดความไม่พอใจจึง ไม่ต้องการเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสจึงเดินทางมาติดต่อกับรัฐบาลไทย จึงขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารและขอสร้างเมืองอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงของไทยที่บ้านท่ายักษ์คุ เมื่อทางการไทยได้อนุญาตแล้วก็ได้กลับประเทศลาวนำสมัครพรรคพวกหนีฝรั่งเศสมาอยู่ที่ฝั่งไทย บริเวณบ้านท่ายักษ์คุ และในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ตั้งบ้านท่ายักษ์คุขึ้นเป็นเมืองขานูมามณฑลขึ้นกับเมืองอุบลราชธานี โดยมีพระปลัดซ้าย (เคน) บุตรท้าวมณฑลราชเจ้าเมืองลำเนาหนองปรือ เป็นเจ้าเมืองขานูมามณฑลในตำแหน่งพระผจญจัดตั้งครั้ง แต่ในครั้งนั้นพระผจญจัดตั้งครั้งกลับพาไพร่พลไปตั้งที่บ้านท่ากระดานไม่ได้ตั้งที่บ้านยักษคุตามที่ขอไว้เมื่อพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้เป็นข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์หัวเมืองอุบลราชธานี ได้เกิดการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ ซึ่งก็ทำให้เมืองขานูมามณฑลถูกลดฐานะเป็นอำเภอขานูมามณฑลขึ้นกับเมืองอุบลราชธานี และในปี ๒๔๕๕ ได้เกิดข้าวยากหมากแพงและเกิดโรคระบาดร้ายแรง ผู้คนจึงอพยพไปตั้งบ้านเมืองใหม่อยู่ทางจังหวัดหนองคายเป็นจำนวนมากทำให้พลเมืองเหลือน้อย อำเภอขานูมาจึงถูกลดลงเป็นกิ่งอำเภอขึ้นต่ออำเภอเขมราฐ จึงถึงปี พ.ศ.๒๕๐๑ ทางราชการจึงยกฐานะขึ้นเป็นอำเภออีกครั้ง เรียกว่าอำเภอขานูมาน โดยเปลี่ยนคำว่า ขานูมา (ผู้บิดเบือน) เป็น ขานูมาน (ผู้มีความมานะพยายาม) และในปี ๒๕๓๖ อำเภอขานูมานได้ขึ้นกับจังหวัดอำนาจเจริญถึงปัจจุบัน

จุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงของอำเภอขานูมาน

อำเภอ ขานูมานนั้นเป็นอำเภอเล็กๆ อำเภอหนึ่งในจังหวัดอำนาจเจริญซึ่งในอดีตนั้นเป็น อำเภอที่ทุรกันดาร การสัญจรไปมาระหว่างอำเภอขานูมาน กับอำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียงค่อนข้างลำบาก เพราะสภาพถนนในสมัยนั้นเป็นถนนแคบๆ ซ้ำยังเป็นหลุมเป็นบ่อ แต่พอราวๆ ปี พ.ศ.๒๕๔๐ ทางราชการได้ปรับปรุงซ่อมแซมทางหลวงหมายเลข ๒๐๓๔ และ จัดทำการขยายถนนในเขตเทศบาลและปรับปรุงใหม่ ทำให้มีการติดต่อค้าขายไปมาหาสู่ระหว่างอำเภอขานูมานกับอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงเป็นไปอย่างสะดวกสบายขึ้น รวมไปถึงมีการเปิดจุดผ่อนปรนชายแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในปีพ.ศ.๒๕๔๙ ที่อำเภอขานูมานก็ยังทำให้ มีการไปมาค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้านได้สะดวกยิ่งขึ้น ทำให้มีการลงทุนต่างๆหลั่งไหลเข้ามาไม่ว่าจะเป็น การตั้งโรงงานผลิตน้ำแข็ง น้ำดื่ม การตั้งโรงงานเย็บผ้า และการลงทุนอื่นๆ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของอำเภอ

ชาวนามาน รวมไปถึงมีการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นอีกด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจการลงทุน ด้านการคมนาคมขนส่งและอีกหลายๆอย่างรวมไปถึงวิถีชีวิตของผู้คนในอำเภอชาวมาน ซึ่งจากแต่เดิมส่วนมากจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมและทำการประมงแต่ทุกวันนี้ ผู้คนบางส่วนก็หันมาประกอบอาชีพในโรงงานบ้างก็ขับเรือรับจ้างส่งผู้คนหรือ ส่งสินค้าข้ามไปมาระหว่างสองประเทศ ซึ่งทำให้อำเภอชาวมานมีการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวขึ้นจากเมื่อก่อนมาก

ประวัติชุมชนบ้านปากอ

เดิมที่บ้านปากอมีชื่อเดิมว่าบ้านคำไผ่หมู่ที่ ๕ ตำบลโคก่ง อำเภอชาวมาน จังหวัดอุบลราชธานี ในขณะนั้นต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้เกิดโรคระบาดไข้ทำกินคนตามความเชื่อของคนโบราณ ด้วยความกลัวตายจึงได้ย้ายบ้านมาตั้งหมู่บ้านอยู่ในดงปากอ ซึ่งเป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งโดยมี นายผิว พิลานายพิมพ์ พิลานายผุก พิลา เป็นผู้นำชาวบ้าน ก่อตั้งจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านปากอ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๘ ได้มีการเคลื่อนไหวกองพรรค คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จึงได้มีการปะทะต่อสู้ระหว่างเจ้าหน้าที่กับพรรค คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยขึ้นทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านกองเสือดำมาควบคุมหมู่บ้านจนถึง ปี พ.ศ. ๒๕๐๙ เพื่อเป็นการตัดการเคลื่อนไหวกอง พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เจ้าหน้าที่ได้อพยพ ชาวบ้านไปอยู่ นิคมสร้างตนเอง คำน้อย ตำบลนาคำ อำเภอสำโรง จังหวัดขอนแก่น เมื่อพ.ศ. ๒๕๕๑ ได้อพยพมาอยู่ที่บ้านหนองไฮน้อย ตำบลหนองข่า อำเภอชาวมาน จังหวัดอุบลราชธานี ในขณะนั้น ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้แยกย้ายเข้ามาทำกินที่บ้านเก่าถิ่นเดิมคือบ้านปากอประมาณ ๕๐ ครัวเรือน คงเหลืออยู่ที่บ้านหนองไฮน้อยบางส่วน ต่อมาเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๐ เกิดการต่อสู้กันอย่างหนัก ระหว่างทางการกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยทางการ จึงอพยพชาวบ้านไล่กลับมายู่ที่บ้านหนองไฮน้อยอีกครั้ง ประมาณ ๑ เดือนเศษ ทางทางการจึงอพยพชาวบ้านไปอยู่นิคมสร้างตนเองลำโดมน้อย (นิคม ๒ หมู่ ๒) บ้านป็นความสุขฝั่งที่ ๑๓ จนได้กลับภูมิลำเนาเดิมพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และรัฐบาลได้เจรจายุติสงครามที่เกิดขึ้นสมาชิก พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในขณะนั้นจึงได้เข้าร่วมพัฒนาชาติไทย เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๒๘ นายไพศาล กัณหาศิริ (นายอำเภอชาวมานในขณะนั้น) ได้มาตั้งหมู่บ้านเป็นทางการ โดยมีนายผุก พิลา ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลโคก่ง อำเภอชาวมาน จังหวัดอุบลราชธานี ในขณะนั้นต่อมาเมื่อ

ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้แยกหมู่บ้านเป็น ๒ หมู่บ้าน ชื่อบ้านปากอน้อยหมู่ที่ ๑๒ ตำบลโคก่ง อำเภอชาวมาน จังหวัดอุบลราชธานี ผู้ใหญ่บ้านชื่อนายสุพิท วันทา ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้ยกระดับหมู่บ้านเป็นตำบลปากอ บ้านปากอจึงเป็นหมู่ที่ ๑ ตำบลปากอ อำเภอชาวมาน จังหวัดอำนาจเจริญ นายผุก พิลา ได้รับเลือกเป็นกำนัน ตำบลปากอ และได้ลาออก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ต่อมาได้เลือกผู้ใหญ่บ้านคนต่อมา คือ นายสัญญา พิมพ์พาทอง และได้ลาออกปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ดำรงตำแหน่ง ๕ ปี

ข้อมูลชุมชน

- สภาพภูมิประเทศ

เป็นที่ราบสูง และ ที่ราบลุ่ม มีลำห้วย ๖ สาย ล้อมรอบ

- อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือติดต่อกับ หมู่ ๒ บ้านห้วยทม ตำบลปากอ อำเภอชาวมาน จังหวัดอำนาจเจริญ

ทิศใต้ติดต่อกับ หมู่ ๑๒ บ้านเทพสถิตย์ ตำบลปากอ อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัด

อำนาจเจริญ

ทิศตะวันออกติดต่อกับ หมู่ ๘ บ้านคำไผ่ ตำบลปากอ อำเภอชาวมาน จังหวัดอำนาจเจริญ

ทิศตะวันตกติดต่อกับ หมู่ ๔ บ้านปากอน้อย ตำบลปากอ อำเภอชาวมาน จังหวัดอำนาจเจริญ

- จำนวนประชากร

หมู่ที่	ชื่อบ้าน	ประชากร			ครัวเรือน
		ชาย	หญิง	รวม	
๑	บ้านปาก่อ	๓๓๑	๓๓๔	๖๖๕	๑๘๗

- อาชีพ

ประกอบอาชีพ ทำการเกษตร

- ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ และสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บนั้น เกี่ยวข้องกับสาเหตุ ๒ ประการ คือ สาเหตุที่เกิดตามธรรมชาติ เช่น ภูมิอากาศทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ ส่วนสาเหตุที่เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น มีหลายประเภท เช่น การถูกผีทำ การถูกคนทำด้วยวิธีทางคาถาอาคม ชะตา กฎแห่งกรรม และการผิดขนบธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ ซึ่งต่างก็ทำให้เกิด โรคภัยไข้เจ็บ ตามความคิดความเชื่อของชาวบ้าน เมื่อมีเหตุเหล่านี้ผู้ป่วยต้องหาวิธีการรักษาพยาบาลตามสาเหตุของโรคนั้น ชาวอีสานจะเชื่อถือศรัทธา “ผีฟ้า” ว่าสามารถที่จะ บันดาลทุกสิ่งได้ แม้แต่การเกิดการตายของมนุษย์ ตลอดจนเป็นผู้กำหนดโชคชะตากรรมของมนุษย์ ขณะที่ใช้ชีวิตอยู่บนโลกและเชื่อว่าผีบรรพชนกับผีฟ้ามีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ เชื่อว่ามนุษย์มีขวัญประจำตัวอยู่ทุกคนเมื่อตายลงขวัญจะออกจากร่างไปพบบรรพชนและจะเดินทางไปยังเมืองฟ้าเพื่อไหว้ผีฟ้า

- บุคคลสำคัญในชุมชน

๑. นายสากล วงษ์ศรีแก้ว	ผู้ใหญ่บ้านปาก่อ
๒. นายเสงี่ยม ยอดน้ำคำ	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลปาก่อ
๓. นายวิสัย ทองใส	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลปาก่อ

ผู้ให้ข้อมูล

๑. นายสากล วงษ์ศรีแก้ว ผู้ใหญ่บ้านปาก่อ
๒. นายเสงี่ยม ยอดน้ำคำ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลปาก่อ

๔.สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

- ความหมาย

ล่ำผีฟ้า การรักษาด้วยผีฟ้ามีอยู่ ๒ สาเหตุ คือ รักษาด้วยล่ำทรงแล้วไม่หาย ผีต่างๆ ไม่ยอมยกโทษให้หรือผีมีความแกล้งล่ำเกินไป ไม่ยอมรับการขอขมา จำเป็นต้องเชิญผีฟ้าลงมาช่วยรักษาเยียวยา เพราะผีฟ้ามีอิทธิฤทธิ์มากกว่า เป็นผีที่กำหนดชะตาชีวิตมนุษย์และอยู่เหนือกว่าผีทั้งปวง อีกอย่างหนึ่งเมื่อล่ำสอง (การดูหมอเพื่อการวินิจฉัยปัญหาของชาวอีสาน) ดูแล้วปรากฏว่าอาการเจ็บป่วยนั้นเป็นการผิดต่อผีฟ้า ไม่ใช่ผีในโลกมนุษย์ ก็จะเข้าทรงอัญเชิญผีฟ้าลงมารักษา การรักษาด้วยล่ำผีฟ้าจึงแก้กล้ากว่าล่ำทรง นอกจากนี้การล่ำผีฟ้ารักษายังมีข้อห้าม (ชะล่ำ) มากมาย เช่น ห้ามใครยืมของในบ้าน

ห้ามใครมาขอสั่งของ ห้ามผู้ขายมาข้องแฉะแต่ต้องคนไข้ และอื่นๆ อีกหลายอย่าง

-ลักษณะการแสดง

ประเภทกลอนลำ

๑. กลอนลำอัญเชิญผีฟ้า เป็นกลอนที่ปาวร้องอัญเชิญผีฟ้าครูอาจารย์ที่ล่วงลับไปที่เคยประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ในการรักษาคนป่วย ให้มาช่วยขจัดปัดเป่าโรคร้ายไข้เจ็บ ซึ่งการประกอบพิธีกรรมจะต้องอัญเชิญและทำพิธีครอบครูเสมอ จะทำให้การประกอบพิธีดำเนินการไปอย่างราบรื่น

๒. กลอนลำเสี่ยงหรือลำส่อ เป็นกลอนที่หมอผีฟ้าใช้ลำเสี่ยงทายหาสาเหตุของการเจ็บป่วย เรียกว่า ลำหาข้อหาปล้อง โดยมุ่งเน้นไปถึงสาเหตุของผู้ป่วยที่กระทำการละเมิดหรือสร้างความไม่พอใจต่อผี เช่น ละเมิดต่อผีบรรพบุรุษ ผีไร่ ผีนา ผีบ้าน ผีเรือน ผีตาแฮก เป็นต้น

๓. กลอนลำอ้อนวอน กลอนลำประเภทนี้ใช้ลำในขั้นตอนที่รู้สาเหตุของการเจ็บป่วยแล้วหมอลำผีฟ้าก็จะลำขอขมาลาโทษต่อผีที่คนป่วยได้ล่วงเกิน เป็นต้นว่าผีอาจจะแสดงอาการโกรธ ไม่พอใจออกมา และต้องการเอาชีวิตคนป่วยคนนี้ แล้วหมอลำผีฟ้าก็จะลำอ้อนวอนขอชีวิต

๔. กลอนลำอวยพร เป็นกลอนลำที่อวยพรให้ผู้ป่วยมีกำลังใจในการต่อสู้กับโรคร้ายที่เจ็บป่วย มีความสบายอกสบายใจ ซึ่งหมอลำผีฟ้าลำในเชิงจิตวิทยาอันจะทำให้คนไข้มีความรู้รอบอุ้นไม่ได้ถูกทอดทิ้ง แล้วมีความหวังในการมีชีวิตอยู่ต่อไป

๕. กลอนลำส่งเครื่อง คือการลำเพื่อส่งเครื่องใช้สิ่งของต่างๆ ตามที่ผีต้องการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ขอลาชีวิตของผู้ป่วยที่ละเมิดต่อผีฟ้า จำเป็นจะต้องส่งเครื่องแลกเปลี่ยนกับชีวิต

๖. กลอนเชิญชวนลงเล่น เป็นกลอนลำชักชวนคนป่วยให้ร่วมพ้อนรำสนุกสนานกับกลุ่มผีฟ้าที่มารักษา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้คนป่วยคลายความกังวล และความสิ้นหวังในชีวิต นอกจากนี้ยังทำให้คนป่วยได้ลุกเดินเป็นการออกกำลังกาย จะทำให้ร่างกายอ่อนเพลียสามารถกินข้าวปลาอาหารได้มาก อันเป็นผลในเชิงจิตวิทยา กลอนลำเป็นองค์ประกอบหนึ่ง การลำผีฟ้ายังประโยชน์ทางด้านเป็นสื่อภาษาติดต่อกันระหว่างมนุษย์กับผี เพื่อสร้างความเข้าใจ เป็นการยุติมิให้ผีมารังควานทำความเดือดร้อนต่อผู้ป่วยอีกนอกจากนี้ยังทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนานในทำนองกลอนลำ ทำให้ผู้ป่วยอีกนอกจากนี้ยังทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนานในทำนองกลอนลำ ทำให้ผู้ป่วยคลายกังวล ลืมทุกข์ โศกที่ตนเองได้รับ

-ชนบประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับลำผีฟ้า

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ และสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บนั้นเกี่ยวข้องกับสาเหตุ ๒ ประการ คือ สาเหตุที่เกิดตามธรรมชาติ เช่น ภูมิอากาศทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ ส่วนสาเหตุที่เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น มีหลายประเภท เช่น การถูกผีทำ การถูกคนทำด้วยวิธีทางคาถาอาคม ชะตา กฎแห่งกรรม และการผิดชนบธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ ซึ่งต่างก็ทำให้เกิด โรคร้ายไข้เจ็บตามความคิดความเชื่อของชาวบ้าน เมื่อมีเหตุเหล่านี้ผู้ป่วยต้องหาวิธีการรักษาพยาบาลตามสาเหตุของโรคนั้น ชาวอีสานจะเชื่อถือศรัทธา “ผีฟ้า” ว่าสามารถที่จะ บันดาลทุกสิ่งได้ แม้แต่การเกิดการตายของ

มนุษย์ ตลอดจนเป็นผู้กำหนดโชคชะตากรรมของมนุษย์ ขณะที่ใช้ชีวิตอยู่บนโลกและเชื่อว่าผีบรรพชนกับผีฟ้า นั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ เชื่อว่ามนุษย์มีขวัญประจำตัวอยู่ ทุกคนเมื่อตายลงขวัญจะ ออกจากร่างไปพบบรรพชนและจะเดินทางไปยังเมืองฟ้าเพื่อไหว้ผี

-องค์ประกอบ/ส่วนประกอบ/วัสดุอุปกรณ์

มีดังต่อไปนี้

คาย คือ เครื่องบูชาสำหรับหมอลำผีฟ้า ซึ่งเป็นภาตใส่เครื่องบูชาต่าง ๆ จัดไว้ดังนี้

๑. ขันหมากเบ็งพร้อมเผ้าผูกแขน (บายศรีขนาดเล็ก)
๒. ขันธ ๕ (ดอกไม้ ๕ คู่ เทียน ๕ เล่ม)
๓. ผ้าจีน ๑ ผืน
๔. แพรว (ผ้าขาวม้า ๑ ผืน)
๕. เหล้า ๑ ขวด
๖. ไข่ ๒ ฟอง (บางคนใช้ใบเดียว)
๗. หวี ๑ ด้าม
๘. กระจก ๑ บาน
๙. เงินหนึ่งสลึง
๑๐. ห่อนิมนต์ (เทียน ๒ เล่ม ดอกไม้ ๒ ดอก ห่อด้วยใบตอง)
๑๑. ขวย ๕ อัน (ใบตองทำเป็นกรวย) แต่ละอันมีเทียน ๑ คู่ ดอกจำปาลาว ๑ คู่

-กระบวนการ/ขั้นตอน (การผลิต/การแสดง)

การจัดเตรียมอุปกรณ์สำหรับทำพิธีโดยมีบริวารของหมอลำผีฟ้าที่อยู่ในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านข้างเคียง และผู้ที่ได้รับในการรักษาก็จะมาร่วมงานด้วยมาช่วย อุปกรณ์ที่ใช้จะเป็นวัสดุที่หาได้ในหมู่บ้าน เช่น ใบตอง กล้วย ไข่ไก่ ฯลฯ ซึ่งในการเตรียมแต่ละครั้งจะมีผู้ช่วยหลายคนไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน และชาวบ้าน อุปกรณ์สำคัญในพิธีกรรม อุปกรณ์ที่ขาดไม่ได้ในพิธีกรรมธรรมดา

ผู้ให้ข้อมูล

๑. นายสากล วงษ์ศรีแก้ว ผู้ใหญ่บ้านปาก่อ
๒. นายเสงี่ยม ยอดน้ำคำ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลปาก่อ

๕.ประวัติความเป็นมา

เป็นความเชื่อสืบต่อกันมาโดยไม่มีการจดบันทึกไว้ว่าเกิดขึ้นที่ใดอย่างไร ใครริเริ่ม หมอลำส่องหรือรำผีฟ้า เป็นหมอไสยศาสตร์หรือหมอผีประเภทหนึ่งที่รักษาด้วยความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา หมอลำผีฟ้ารักษาผู้ป่วยโดยใช้อำนาจเหนือธรรมชาติของผีฟ้า เพื่อที่จะให้ผีออกจากร่างกายของผู้ป่วย ซึ่งการรักษา

ด้วยความเชื่อเรื่องผีมักจะถูกมองว่าไร้เหตุผล โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับความรู้ทางวิทยาศาสตร์มักจะมีทัศนะว่า “ผี” หรืออำนาจเหนือธรรมชาติเป็นความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล หมอพื้นบ้านไม่มียาสมุนไพรและตำราโหราศาสตร์จะรักษาพยาบาลด้วยความเชื่อและพิธีกรรมได้อย่างไร จากสภาพความเชื่อและสภาพการณ์การเข้ารับการรักษาพยาบาลของชาวชนบทดังกล่าว ทำให้ตั้งประเด็นที่สำคัญในการสืบค้นและเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ คือ ทำไมยังมีผู้นิยมไปรักษาโรคภัยไข้เจ็บกับหมอลำผีฟ้า และการลำผีฟ้าจะทำให้ผู้ป่วยหายจริงหรือไม่และการรักษาด้วยพิธีกรรมความเชื่อนี้ยังปรากฏให้เห็นอยู่ที่ใดบ้างในหมู่บ้านปากอ อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ

วัตถุประสงค์

การเกิดลำทรงรำผีฟ้า

วิถีชีวิตหรือที่เรียกว่าวัฒนธรรมของชาวอีสานนั้น เป็นไปตามคติความเชื่อของพระพุทธศาสนาเชื่อว่า มีผี มีเทพ มีเทวดา มีพระอินทร์ พระพรหม ชาวอีสานเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมี ผีเฝ้าที่ ผีเป็นผู้ดูแลต้องมีการทำพิธีขอขมาโทษแล้วผีจะยกโทษให้แล้วอาการเจ็บป่วยก็จะหาย การเจ็บป่วย ในสมัยอดีตจะมีการรักษากันด้วยแพทย์แผนโบราณ คือยาพื้นบ้าน ชาวอีสานเชื่อว่า ยาพื้นบ้าน สามารถรักษาโรคได้ทางกายทุกอย่าง ถ้ารักษาด้วยยาพื้นบ้านไม่หาย หรือบางท้องถิ่น ไปรักษาแผนปัจจุบันแล้วไม่หาย ชาวบ้านว่าต้องมี ผีมาต้องจะต้องรักษาด้วยวิธีการพุดจากกับผี การรักษาอาการที่เกิดจาก ผีต้อง มี ๒ ทาง คือ

การอยู่กับธรรม เป็นการอาศัยธรรมเข้ามาขับไล่ผีทุกอย่างทุกชนิด คือ การปฏิบัติธรรม ถือศีล มีหมอธรรมเป็นผู้ดูแลรักษา หมอธรรมจะใช้ฝ้ายผูกแขนแล้วสวดมนต์เสกเป่าน้ำให้ดื่มพร้อมทั้งพุดจาอบรมสั่งสอนต่างๆ นานา หมอธรรมที่มีอาคมแก่กล้า มีคนยกย่องเชื่อถือมากๆ ก็รักษาได้ไม่ยาก เพียงแต่ว่าการอยู่กับธรรมค่อนข้างจะลำบากเรื่องข้อห้ามหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า คะลำ รวมทั้งการประพฤติธรรมด้วย

การอยู่กับผีโดยการลำรักษา การอยู่กับผีเป็นวิธีการที่ชาวบ้านชอบมาก นอกจากจะได้มีการรวมญาติแล้ว ยังมีการร้องรำทำเพลงกันสนุกสนานไปด้วย การลำรักษาแบ่งชั้นกันไว้ ๒ ระดับ ลำทรงการรักษาด้วยลำทรง เป็นวิธีการแรกที่ชาวบ้านเลือก ผีที่มีมาทำให้เจ็บป่วยนั้น ชาวบ้านถือว่าเป็นผีที่อยู่ในโลกมนุษย์ เช่น ผีเมือง ผีภู ผีป่า ผีตาแฮก ผีเชื้อ ผีบ้าน ผีปุดา ผีน้ำ เป็นต้น หัวหน้าคณะลำทรงจะเป็นผู้เข้าทรง โดยอัญเชิญผีทั้งหลายทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับการเจ็บป่วยของคนไข้ มาเข้าทรง จากนั้นจะให้ลูกน้องผู้เป็นบริวารเป็นผู้ถามเช่นถามว่าเจ้าเป็นผีอะไร มาจากไหน มาทำให้ คนเจ็บป่วยด้วยอันใด หรือญาติพี่น้องไปทำผิดอันใดปกติแล้วจะมีการลำส้องก่อนว่าผีตนใดทำให้ เจ็บป่วย ถ้าส้องแล้วเป็นผีที่อยู่ในโลกมนุษย์จึงจะลำทรงรักษา ผีที่เข้ามาทรงจะบอกหมดว่าทำผิดอันใดและวิธีแก้ไขต้องทำการ ขอขมาอย่างไร เครื่องเซ่นไหว้มีอะไรบ้าง

๖.ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระ ดังต่อไปนี้

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล ประกอบด้วย ประเพณี สถานที่ แหล่งปฏิบัติระเบียบพิธีกรรม การประเพณีปฏิบัติของการแสดงออกนั้น ๆ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ และความเชื่อ

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณีและเทศกาล

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ และสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บนั้นเกี่ยวข้องกับสาเหตุ ๒ ประการ คือ สาเหตุที่เกิดตามธรรมชาติ เช่น ภูมิอากาศทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ ส่วนสาเหตุที่เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น มีหลายประเภท เช่น การถูกผีทำ การถูกคนทำด้วยวิธีทางคาถาอาคม ชะตา กฎแห่งกรรม และการผิดชนบธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ ซึ่งต่างก็ทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ ตามความคิดความเชื่อของชาวบ้าน เมื่อมีเหตุเหล่านี้ผู้ป่วยต้องหาวิธีการรักษาพยาบาลตามสาเหตุ ของโรคนั้น ชาวอีสานจะเชื่อถือศรัทธา “ผีฟ้า” ว่าสามารถที่จะ บันดาลทุกสิ่งได้ แม้แต่

การเกิดการตายของมนุษย์ ตลอดจนเป็นผู้กำหนดโชคชะตากรรมของมนุษย์ ขณะที่มีชีวิตอยู่บนโลก และเชื่อว่าผีบรรพชน กับผีฟ้ามีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ เชื่อว่ามนุษย์มีขวัญประจำตัวอยู่ทุกคนเมื่อตายลงขวัญจะออกจากร่างไปพบบรรพชนและจะเดินทางไปยังเมืองฟ้าเพื่อไหว้ผี โดยมีวัสดุดังต่อไปนี้

กาย คือ เครื่องบูชาสำหรับหมอลำผีฟ้า ซึ่งเป็นภาตใส่เครื่องบูชาต่าง ๆ จัดไว้ดังนี้

๑.ขันหมากเบ็งพร้อมผ้าผูกแขน (บายศรีขนาดเล็ก)

๒.ขันธ ๕ (ดอกไม้ ๕ คู่ เทียน ๕ เล่ม)

๓.ผ้าชิ้น ๑ ผืน

๔.แพรวา (ผ้าขาวม้า ๑ ผืน)

๕.เหล้า ๑ ขวด

๖.ไข่ ๒ ฟอง (บางคนใช้ใบเดียว)

๗.หวี ๑ ด้าม

๘.กระจก ๑ บาน

๙.เงินหนึ่งสลึง

๑๐.ห่อนิมนต์ (เทียน ๒ เล่ม ดอกไม้ ๒ ดอก ห่อด้วยใบตอง)

๑๑.ชวย ๕ อัน (ใบตองทำเป็นกรวย) แต่ละอันมีเทียน ๑ คู่ ดอกจำปาลาว ๑ คู่

การจัดเตรียมอุปกรณ์สำหรับทำพิธีโดยมีบิรารของหมอลำผีฟ้าที่อยู่ในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านข้างเคียง และผู้ที่ได้รับในการรักษาก็จะมาร่วมงานด้วยมาช่วย อุปกรณ์ที่ใช้จะเป็นวัสดุที่หาได้ในหมู่บ้าน เช่น ใบตอง กล้วย ไข่ไก่ ฯลฯ ซึ่งในการเตรียมแต่ละครั้งจะมีผู้ช่วยหลายคนไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน และชาวบ้าน อุปกรณ์สำคัญในพิธีกรรม อุปกรณ์ที่ขาดไม่ได้ในพิธีกรรมธรรมดา

ส่วนที่ ๒ คุณค่าและบทบาทของวิถีชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

- คุณค่าต่อตนเอง

เป็นจิตวิทยาในการการสร้างความภูมิใจในการบรรเทาการเจ็บไข้ได้ป่วย ของผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยในเบื้องต้น

- คุณค่าต่อชุมชน

สร้างความภูมิใจให้กับคนในชุมชน ปกป้องรักษาลูกหลานไม่ให้มีความเจ็บป่วยในชุมชน

- คุณค่าต่อสังคม ประเทศชาติ

สร้างความรักกตัญญู และความร่วมมือในชุมชน

๒. บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- บทบาทของผู้นำชุมชน

ผู้นำชุมชนชน ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน มาจัดแจงสถานที่อำนวยความสะดวกให้กับการรำผีไท้

- บทบาทของวัด

ส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่ได้ร่วมกันทำกิจกรรมตามวิถีชีวิตของประชาชนที่เคยดำเนินสืบต่อกันมาให้มีการสืบทอดต่อไป

- บทบาทของโรงเรียน

ผู้บริหารโรงเรียน เป็นแกนหลักในการนำองค์ความรู้ไปถ่ายทอดสู่เด็ก เยาวชน ชุมชน โดยจัดทำเป็นหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้นักเรียนหรือผู้ที่สนใจได้ศึกษาค้นคว้าใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงต่อไป

- บทบาทของหน่วยงานในท้องถิ่น

มีบทบาทในการอำนวยความสะดวก สนับสนุนงบประมาณ พัฒนาคนผู้ที่เคยได้รับการรักษา และญาติพี่น้องบุตรหลานที่ได้รับการรักษาจะเข้ามาร่วมพิธี

ส่วนที่ ๓ มาตรการในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. โครงการ กิจกรรมที่มีการดำเนินงานของรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

☐ การศึกษา วิจัย (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

☐ การอนุรักษ์ พิธี (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

☐ การสืบสานและถ่ายทอด (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ).

โครงการ สืบสานการรำผีฟ้า

วิธีการดำเนินการ โดยการประชาสัมพันธ์และการสนับสนุนในการจัดสถานที่และการต้อนรับผู้มาดูการจัดพิธีกรรม

สถานที่ หมู่ ๑ ตำบลปากอ อำเภอนามน จังหวัดอำนาจเจริญ

ระยะเวลา กลางเดือน มกราคม – เดือนกุมภาพันธ์

งบประมาณ จำนวน ๓,๐๐๐ บาท ประกอบด้วย ค่าประชาสัมพันธ์ ๑,๐๐๐ บาท ค่าอาหารและเครื่องดื่มสำหรับผู้ร่วมงาน ๒,๐๐๐ บาท

☐ การพัฒนาต่อยอดมรดกภูมิปัญญา (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม ที่ชุมชนดำเนินการ)

-

☐ การดำเนินงานด้านอื่น ๆ (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

๒. มาตรการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่คาดว่าจะดำเนินการในอนาคต

(ระบุอย่างน้อย ๑ โครงการ/กิจกรรม)

-

๓. การส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม (ถ้ามี)

(ระบุโครงการ/กิจกรรม หน่วยงานที่สนับสนุน วิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ)

-

ส่วนที่ ๔ สถานภาพปัจจุบัน

๑. สถานะการคงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

☐ มีการปฏิบัติอย่างแพร่หลาย

☒ เสี่ยงต่อการสูญหายต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาอย่างเร่งด่วน

☐ ไม่มีการปฏิบัติอยู่แล้วแต่มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนที่ต้องได้รับการฟื้นฟู

๒. สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม

- ลักษณะ/วิธีการถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบัน โดยการฝึกหัดระหว่างผู้สืบทอดและผู้รับการสืบทอด ผู้ถ่ายทอดความรู้ คือ นางเสน พิมพาทอง พร้อมคณะจำนวน ๑๐ คน ผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ คือ บุตรหลานผู้ถ่ายทอด รวมจำนวน ๑๐ คน - ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้ เนื่องจากบุตรหลานเป็นคนยุคสมัยใหม่ อาจจะไม่มีความเชื่อในพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ อาจจะทำให้เป็นอุปสรรคในการถ่ายทอดได้
--

๓. รายชื่อผู้สืบทอดหลัก (เช่น บุคคล กลุ่มคน เป็นต้น)

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/ กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับ การสืบทอด/ จำนวนปีที่ สืบทอดปฏิบัติ	สถานที่ติดต่อ/ โทรศัพท์
นางเสน พิมพาทอง	เกษตรกร	การประกอบพิธีรำผีไท้	หมู่ ๑ เลขที่ ๖๑
นางสมบุรณ์ บุญมาก	เกษตรกร	การประกอบพิธีรำผีไท้	หมู่ ๑ เลขที่ ๙๘
นางบุตรศรี บุญมาก	เกษตรกร	การประกอบพิธีรำผีไท้	หมู่ ๑ เลขที่ ๕๔
นางฉิน ปัตถาลี	เกษตรกร	การประกอบพิธีรำผีไท้	หมู่ ๑ เลขที่ ๕๖
นางขาน ปัตถาลี	เกษตรกร	การประกอบพิธีรำผีไท้	หมู่ ๑ เลขที่ ๕๓
นางคล่อง บุญมาก	เกษตรกร	การประกอบพิธีรำผีไท้	หมู่ ๑ เลขที่ ๘
นางสมศรี คำไต้	เกษตรกร	การประกอบพิธีรำผีไท้	หมู่ ๑ เลขที่ ๒๐๘
นางบัวสอน นาทอง	เกษตรกร	การประกอบพิธีรำผีไท้	หมู่ ๑ เลขที่ ๘๙
นางสมหมาย จักรสอง	เกษตรกร	การประกอบพิธีรำผีไท้	หมู่ ๑ เลขที่ ๗
นางหนูตาล บุญมาก	เกษตรกร	การประกอบพิธีรำผีไท้	หมู่ ๑ เลขที่ ๓๖
นางกองมี ทองใส	เกษตรกร	การประกอบพิธีรำผีไท้	หมู่ ๑ เลขที่

ส่วนที่ ๕ การยินยอมของชุมชนในการจัดทำรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ไม่จำกัดจำนวน)

ชื่อ-สกุล สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เช่น เป็นครูผู้สืบทอด เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ เป็นผู้นำชุมชน เป็นเจ้าหน้าที่ในชุมชน เป็นผู้ชม เป็นผู้รับบริการ หรือเป็นผู้สนับสนุนด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้อง)

๑. ชื่อ-สกุล นายสากล วงษ์ศรีแก้ว	สถานภาพ	ผู้ใหญ่บ้านปากอ่
๒. ชื่อ-สกุล นายเสงี่ยม ยอดน้ำคำ	สถานภาพ	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลปากอ่
๓. ชื่อ-สกุล นายวิสัย ทองใส	สถานภาพ	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลปากอ่
๔. ชื่อ-สกุล นางเสน พิมพาทอง	สถานภาพ	ผู้ถ่ายทอด
๕. ชื่อ-สกุล นางสมบุรณ์ บุญมาก	สถานภาพ	ผู้ถ่ายทอด
๖. ชื่อ-สกุล นางบุตรศรี บุญมาก	สถานภาพ	ผู้ถ่ายทอด

๗. ชื่อ-สกุล	นางฉิน ปัตถาลี	สถานภาพ	ผู้ถ่ายทอด
๘. ชื่อ-สกุล	นางชาน ปัตถาลี	สถานภาพ	ผู้ถ่ายทอด
๙. ชื่อ-สกุล	นางคัลอง บุญมาก	สถานภาพ	ผู้ถ่ายทอด
๑๐. ชื่อ-สกุล	นางสมศรี คำไต้	สถานภาพ	ผู้ถ่ายทอด
๑๑. ชื่อ-สกุล	นางบัวสอน นาทอง	สถานภาพ	ผู้ถ่ายทอด
๑๒. ชื่อ-สกุล	นางสมหมาย จักรสอง	สถานภาพ	ผู้ถ่ายทอด
๑๓. ชื่อ-สกุล	นางหนูตาล บุญมาก	สถานภาพ	ผู้ถ่ายทอด
๑๔. ชื่อ-สกุล	นางกองมี ทองใส	สถานภาพ	ผู้ถ่ายทอด

ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอฯ และยินยอมให้เปิดเผยข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลงชื่อ ...เสน พิมพาทอง

(นางเสน พิมพาทอง)

ส่วนที่ ๖ ภาคผนวก

๑.เอกสารอ้างอิง

ระบุชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. ครั้งที่พิมพ์. สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

-

๒.บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์. ตำแหน่ง (ถ้ามี). สัมภาษณ์. วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

สากล วงษ์ศรีแก้ว. ผู้ใหญ่บ้านปากอ. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

เสงี่ยม ยอดน้ำคำ. สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลปากอ. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

วิสัย ทองใส. สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลปากอ. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

เสน พิมพาทอง. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

สมบุญ บุญมาก. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

บุตรศรี บุญมาก. สัมภาษณ์. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

๓.รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

การเตรียมอุปกรณ์ประกอบพิธีรำผีไท้

การเตรียมอุปกรณ์ประกอบพิธีรำผีไท้

สาธิตการประกอบพิธีกรรมรำผีไท้ โดยปราชญ์ชุมชน

คณะผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้

การเล็งกลองกิ่ง

ส่วนที่ ๑ ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.ชื่อรายการ เล็งกลองกิ่ง

ชื่อเรียกในท้องถิ่น เล็งกลองกิ่ง, กลองเล็ง.....

๒.ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เลือกได้มากกว่า ๑ ช่อง)

- ☐ วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- ☐ ศิลปะการแสดง
- ☐ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และงานเทศกาล
- ☐ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- ☐ งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- ☒ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

๓.พื้นที่ปฏิบัติ

ที่ตั้ง วัดศรีชมภู เลขที่ ๑๙๖ หมู่ที่ ๒ บ้านนาหว้า ตำบลนาหว้า อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ

อำเภอปทุมราชวงศา เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดอำนาจเจริญ จัดตั้งขึ้นในโอกาสเฉลิมฉลองวาระจังหวัดอุบลราชธานีครบ ๒๐๐ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยนายสายสิทธิ์ พรแก้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี จัดตั้งอำเภอใหม่ เป็นกรณีพิเศษ ไม่ต้องผ่านการเป็นกิ่งอำเภอ มีสถานที่ตั้ง ณ บ้านนาหว้าใหญ่ ตำบลนาหว้า อำเภอพนม จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งชื่อว่า “ปทุมราชวงศา” ตามชื่อของพระปทุมราชวงศา หรือ ท้าวคำผง เจ้าเมืองอุบลราชธานี คนแรก คำว่า “ปทุม” เป็นคำนามมาจากภาษาบาลี หมายถึง ราชวงศ์ดอกบัวหลวง จึงได้จัดตั้งเป็นอำเภอปทุมราชวงศาขึ้น เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๐ ตอนที่ ๘๗ ลงวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ต่อมาจึงได้ขึ้นกับจังหวัดอำนาจเจริญ ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งจังหวัดอำนาจเจริญ แยกจากจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

ที่ตั้งของอำเภอปทุมราชวงศา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดอำนาจเจริญ สามารถเดินทางโดยทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๐๒ ถนนอรุณประเสริฐ ระยะทางห่างจากตัวจังหวัดอำนาจเจริญ ประมาณ ๓๒ กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ ๖๒๙ กิโลเมตร มีพื้นที่ ๓๑๐,๐๐๐ ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอชานุมาน และ อำเภอเขมราฐ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอเขมราฐ อำเภอกุศช้างปูน
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอกุศช้างปูน อำเภอตระการพืชผล และ อำเภอพนม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอเมืองอำนาจเจริญ อำเภอเสนางคนิคม

อำเภอปทุมราชวงศา แบ่งการปกครองเป็น ๗ ตำบล ๗๔ หมู่บ้าน มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน ๘ แห่ง เป็นเทศบาลตำบล ๔ แห่ง และ องค์การบริหารส่วนตำบล ๔ แห่ง ประชากร

อำเภอปทุมราชวงศา ประมาณ ๔๓,๗๗๔ คน

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ทำสวน ผลผลิตที่สำคัญคือ ข้าว โดยมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ ๔ ตำบล และทิวเขา ๒ ตำบล คือ ตำบลหนองข่า กับตำบลคำโพน เหมาะกับการทำนา ทำไร่ มีแหล่งน้ำ คือ อ่างเก็บน้ำหिनกอง ห้วยก่าปี่ ห้วยพระเหลา ห้วยจิกเปา ห้วยตาเหียว และห้วยทราย

- บุคคลสำคัญในชุมชน

พระครูสิริวรานุกุล เจ้าคณะอำเภอปทุมราชวงศา

นายสมาน สมวงศ์ ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอปทุมราชวงศา

นายปราโมทย์ อินลี ประธานชมรมข้าราชการบำนาญอำเภอปทุมราชวงศา

๔.สาระสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยสังเขป

การเสืงกลอง ตามโบราณ จะเป็นไปเพื่อออกกำลังกาย และสร้างความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน มีโอกาสพบปะ รู้จักกัน สัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบ้าน กับ วัด ที่สำคัญเสียงกลองกึ่งเป็นเอกลักษณ์ของคนอีสานที่ควรรักษาให้คงอยู่ต่อไป

การเสืงกลองกึ่ง เป็นการละเล่นพื้นบ้าน ในพื้นที่อำเภอปทุมราชวงศา อำเภอพนา และอำเภอขามเฒ่า กลุ่มใหญ่อาศัยในอำเภอปทุมราชวงศา มีผู้ละเล่นในหมู่บ้านนาหว้า บ้านโคกพระ กลองกึ่งหรือ กลองเสืง เป็นกลองประเพณีมาแต่โบราณ เป็นกลองที่ใช้ในการจัดงานประเพณี เทศกาลต่างๆ เช่น บุญผะเหวด บุญบั้งไฟ บุญแข่งเรือ ซึ่งในลักษณะการนำไปใช้ในงานประเพณีต่างๆ จะแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของประเพณีนั้น แต่ที่เหมือนกันคือ กลองกึ่ง เป็นกลองที่ใช้ในการแข่งขันความดัง เรียกว่า การเสืงกลอง

สมัยก่อน การทำกิจกรรมหรือประเพณีจะนิยมจัดอยู่ในวัด จะเห็นว่าวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในหมู่บ้าน ลูกหลานจะตามผู้ใหญ่เข้าวัดเพื่อเรียนรู้ในการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบและการทำกลองกึ่ง ก็อยู่ในวัดเช่นกัน ซึ่งในแต่ละวัดจะมีการทำกลองประเภทต่างๆ ไว้เพื่อใช้ในการส่งสัญญาณ เพราะกลอง มีเสียงดัง ทำให้คนในหมู่บ้านได้ยิน และรับรู้ว่าเป็นสัญญาณบอกเรื่องราวตามที่ชาวบ้านตกลงกัน เช่น ถ้าตีกลองเพลจะใช้ตีเพื่อบอกเวลา โดยมีลักษณะการตีเสียง สั้น ยาว แล้วแต่ศิลปะการตีกลองของแต่ละท้องถิ่น กลองกึ่ง มักนิยมตีเพื่อบอกสัญญาณว่าให้มารวมกันเนื่องจากเกิดเหตุการณ์ไม่ปกติ หรือต้องการความร่วมมือ โดยสถานที่รวมกันคือที่วัด เหมือนกับทางภาคเหนือที่มีกลองสะบัดชัยนั่นเอง วัดหนึ่งจะมีกลองกึ่งเพียงหนึ่งคู่ เพื่อใช้ในการ และเมื่อมีประเพณี หรืองานพิธีกรรมจะนำออกมาใช้ ไม่นิยมเก็บไว้ ที่บ้านเพราะถือว่าเป็นกลองของหมู่บ้าน

๕.ประวัติความเป็นมา

กลองกึ่ง หรือ กลองเสืง เป็นกลองประเพณี มาแต่โบราณ เป็นกลองที่ใช้ในการจัดงานประเพณี เทศกาลต่างๆ เช่น บุญผะเหวด บุญบั้งไฟ บุญแข่งเรือ ซึ่งในลักษณะการนำไปใช้ในงานประเพณีต่างๆ จะแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของประเพณีนั้น แต่ที่เหมือนกันคือ กลองกึ่ง เป็นกลองที่ใช้ในการแข่งขันความดัง เรียกว่า การเสืงกลอง

สมัยก่อน การทำกิจกรรม หรือประเพณีจะนิยมจัดอยู่ในวัด จะเห็นว่าวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในหมู่บ้าน ลูกหลานจะตามผู้ใหญ่เข้าวัดเพื่อเรียนรู้ในการปฏิบัติ ปฏิบัติชอบและการทำกลองกิ่งที่อยู่ในวัดเช่นกัน ซึ่งในแต่ละวัดจะมีการทำกลองประเภทต่างๆ ไว้เพื่อใช้ในการส่งสัญญาณ เพราะกลองมีเสียงดังทำให้คนในหมู่บ้านได้ยิน และรับรู้ว่าเป็นสัญญาณบอกเรื่องราว ตามที่ชาวบ้านตกลงกัน เช่น ถ้าตีกลองเพลจะใช้ตีเพื่อบอกเวลา โดยมีลักษณะการตีเสียง สั้น ยาว แล้วแต่ศิลปะการตีกลองของแต่ละท้องถิ่น กลองกิ่ง มักนิยมตีเพื่อบอกสัญญาณว่าให้มารวมกัน เนื่องจากเกิดเหตุการณ์ไม่ปกติ หรือ ต้องการความร่วมมือ โดยสถานที่รวมกันคือที่วัด เหมือนกับทางภาคเหนือที่มีกลองสะบัดชัยนั่นเอง วัดหนึ่งจะมีกลองกิ่งเพียงหนึ่งคู่ เพื่อใช้ในงาน และเมื่อมีประเพณี หรืองานพิธีกรรม จะนำออกมาใช้ไม่นิยมเก็บไว้ที่บ้าน เพราะถือว่าเป็นกลองของหมู่บ้าน

การเส็งกลอง หรือการแข่งขันตีกลองกิ่ง จะจัดขึ้นเมื่อมีงานประเพณี โดยจะนิยมแข่งกันในบุญเดือนหก คือ บุญบั้งไฟ เชื่อกันว่า เสียงของกลอง จะดังไปถึงพญาแถน จะทำการแข่งในวันโฮม (วันรวมกัน รื่นเริง) ก่อนวันจุดหนึ่งวัน ตามความเชื่อที่ว่า เมื่อพญาแถนได้ยินเสียงกลองกิ่ง เป็นสัญญาณให้เตรียมการสำหรับปล่อยน้ำฝนลงมา เพื่อจะได้น้ำทำนา เมื่อจะทำการเส็งกลอง ชาวบ้านจะทำการคัดเลือกชายฉกรรจ์ในหมู่บ้านที่แข็งแรงที่สุดเพื่อเป็นผู้ตีกลองกิ่ง เพราะการเส็งกลองนี้นิยมแข่งกันหลายหมู่บ้าน เพราะบ้านหนึ่งจะมีกลองกิ่งเพียงคู่เดียวที่เก็บไว้ที่วัดเท่านั้น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลองมีเสียงดัง ๓ ประการคือ

๑) บั้ง หรือไม้ตัวกลอง ถ้าเป็นไม้เนื้อแข็ง จะมีเสียงดังดีมาก

๒) หนังหุ้มกลอง จะต้องเลือกหนังที่ดี เหนียว ทนทาน ไม่ขาดง่าย

๓) คนตี ถ้าคุณภาพของกลองดีเท่ากัน จะวัดกันที่ความแข็งแรงของคนตีในการตัดสิน การแข่งขันตีกลองกิ่งนี้ เดิม พระครูปริยัติพัฒนานุกุล วัดอานาจเจริญ ได้เล่าให้ฟังว่า เมื่อมีการแข่งกลองกิ่งนี้ จะแข่งในเวลา ๕ โมงเย็น ถึง สองทุ่ม จะประกบคู่กลองกันก่อน โดยคณะกรรมการตัดสิน ประมาณ ๕ คน นั่งฟังเสียง ระยะห่างจากกลอง ในระนาบเดียวกัน บางแห่งจะใช้เทียนเป็นตัวตัดสิน โดยจุดเทียนตั้งไว้ใกล้กับรูแพ กลองกิ่งหนึ่งใบจะมีรูแพเพียงหนึ่งรู เพื่อใช้ในการเก็บรักษากลอง และใช้ตัดสินด้วยวิธีนี้ นั่นคือ ถ้ากลองใครเสียงดังจะทำให้เทียนดับ ถ้าเทียนใครดับก่อนจะเป็นผู้ชนะ ประโยชน์ของการเส็งกลอง แต่โบราณถือเป็นการออกกำลังกายของผู้ชาย แสดงออกถึงความแข็งแรง เตรียมความพร้อมก่อนการทำการ ทำกลองกิ่งจึงเป็นศิลปะทางงานช่างฝีมืออย่างหนึ่ง ที่จะทำให้หมู่บ้าน เป็นที่รู้จักว่ามีความสามัคคี มีชายแข็งแรงมีวัดเป็นศูนย์รวมใจการทำกลองกิ่งในจังหวัดอานาจเจริญ เป็นการสืบทอดมาแต่โบราณ นิยมทำกันในวัด มีการถ่ายทอดการทำกลองกิ่งนี้ในวัด มีพระภิกษุสามเณรในวัด เป็นผู้ทำกลองไว้ใช้ในงานแต่ละประเภท เช่น กลองเพล กลองหาง หรือกลองยาว กลองแขก กลองแต้ กลองกิ่ง

กลองกิ่งในจังหวัดอานาจเจริญ มีมากที่อำเภอปทุมราชวงศา ประมาณ ๒๖ คู่ อยู่ตามอำเภอต่างๆ ในจังหวัดอานาจเจริญ รวมประมาณ ๓๒ คู่ กลองกิ่งมีอายุเป็นร้อยปี ชาวบ้านจะนำเก็บไว้ที่วัดและรักษาไว้เป็นอย่างดี ต่อมาเมื่อมีผู้รื้อฟื้น ประเพณีการเส็งกลอง จึงทำให้มีการนำมาเก็บไว้ที่บ้าน และเกิดการซื้อขาย กลองกิ่งกันเป็นเชิงธุรกิจ โดยผู้ซื้อจะเลือกเฉพาะกลองเก่าที่มีอายุมาก เป็นผล ทำให้เกิดการสับสนทางประวัติศาสตร์ จึงควรมีการปลูกจิตสำนึกให้มีความหวงแหนในสมบัติ ของหมู่บ้านเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของลูกหลานได้สืบสานต่อไป

จังหวัดอำนาจเจริญ ยังคง มีการทำกลองกิ่ง ที่วัดอำนาจเจริญ ตำบลบุ่ง อำเภอเมืองฯ จังหวัดอำนาจเจริญ โดยมีพระเหลา ฐานะโวโร เดิมท่านบวชอยู่ที่วัดศรีโพธิ์ชัย บ้านปลาค้าว ตำบลปลาค้าว อำเภอเมืองฯ ได้เรียนการทำกลองจากพระในวัดศรีโพธิ์ชัย ได้เรียนรู้วิธีการทำกลองแบบต่างๆ จนทำให้สามารถทำกลองเป็นทุกประเภท ขึ้นอยู่กับว่ามีวัสดุ อุปกรณ์เหมาะที่จะทำกลอง ชนิดใด ปัจจุบันก็ยังคง ทำกลองอยู่ตลอด เมื่อทางสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอำนาจเจริญ ได้มีการอนุรักษ์ ฟันฟุ ประเพณีการเส็งกลองกิ่ง กลองกิ่งมาใช้ในพิธี เปิดงาน ฮีตสิบสองและงานกาชาด เมื่อ ๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๘ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดอำนาจเจริญนายสุรพล พงษ์ทศศิริกุล เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด คนแรก ในประเทศไทยที่ได้ตีกลองกิ่ง เปิดงานพิธี เป็นจุดเริ่มของการอนุรักษ์ ฟันฟุ สืบทอดศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทำให้หน่วยงานในท้องถิ่นเริ่มให้ความสำคัญกับการเส็งกลองกิ่ง ในเทศกาลสำคัญของจังหวัดอำนาจเจริญ

วัตถุประสงค์ของการทำกลองกิ่ง

เดิมแต่โบราณ ทำกลองกิ่งขึ้นมาเพื่อใช้ในงานประเพณี การรวมกลุ่มกันละเล่น แข่งขันหรือเส็ง และพัฒนามาเป็นการจัดทำเพื่อจำหน่าย ให้กับผู้สนใจ นำไปประดับ และเก็บไว้เป็นสิริมงคล

๖.ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยให้มีรายละเอียดครอบคลุมสาระ ดังต่อไปนี้

การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว ประกอบด้วย ประเภทความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ขนบ ข้อปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง คุณค่า และวิธีการแข่งขัน

เดิมแต่โบราณ ทำกลองกิ่งขึ้นมาเพื่อใช้ในงานประเพณี การรวมกลุ่มกันละเล่น แข่งขันหรือเส็ง และพัฒนามาเป็นการจัดทำเพื่อจำหน่าย ให้กับผู้สนใจ นำไปประดับ และเก็บไว้เป็นสิริมงคล

การเส็งกลอง หรือการแข่งขันตีกลองกิ่ง จะจัดขึ้นเมื่อมีงานประเพณี โดยจะนิยมแข่งกันในวันขึ้นเดือนหก คือ บุญบั้งไฟ เชื่อกันว่า เสียงของกลอง จะดังไปถึงพญาแถน จะทำการแข่งในวันโฮม (วันรวมกันรื่นเริง) ก่อนวันจุดหนึ่งวัน ตามความเชื่อที่ว่า เมื่อพญาแถนได้ยินเสียงกลองกิ่ง เป็นสัญญาณให้เตรียมการสำหรับปล่อยน้ำฝนลงมา เพื่อจะได้น้ำทำนา เมื่อจะทำการเส็งกลอง ชาวบ้านจะทำการคัดเลือกชายฉกรรจ์ในหมู่บ้านที่แข็งแรงที่สุดเพื่อเป็นผู้ตีกลองกิ่ง เพราะการเส็งกลองนี้นิยมแข่งกันหลายหมู่บ้าน เพราะบ้านหนึ่งจะมีกลองกิ่งเพียงคู่เดียวที่เก็บไว้ที่วัดเท่านั้น

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลองมีเสียงดัง ๓ ประการคือ

- ๑) บั้ง หรือไม้ตัวกลอง ถ้าเป็นไม้เนื้อแข็ง จะมีเสียงดังดีมาก
- ๒) หนังหุ้มกลอง จะต้องเลือกหนังที่ดี เหนียว ทนทาน ไม่ขาดง่าย
- ๓) คนตี ถ้าคุณภาพของกลองดีเท่ากัน จะวัดกันที่ความแข็งแรงของคนตี

ในการตัดสินการแข่งขันตีกลองกิ่งนี้ เดิม พระครูปริยัติวิพัฒนานุกุล วัดอำนาจเจริญ ได้เล่าให้ฟัง

ว่า เมื่อมีการแข่งกลองกึ่งนี้ จะแข่งในเวลา ๕ โมงเย็น ถึง สองทุ่ม จะประกอบคู่กลองกันก่อน โดย คณะกรรมการตัดสิน ประมาณ ๕ คน นั่งฟังเสียง ระยะห่างจากกลอง ในระนาบเดียวกัน บางแห่งจะใช้ เทียนเป็นตัวตัดสิน โดยจุดเทียนตั้งไวใกล้กับรูปแพ กลองกึ่งหนึ่งใบจะมีรูปแพเพียงหนึ่งรูป เพื่อใช้ในการเก็บ รักษากลอง และใช้ตัดสินด้วยวิธีนี้ นั่นคือถ้ากลองใครเสียงดังจะทำให้เทียนดับ ถ้าเทียนใครดับก่อนจะเป็นผู้ ชนะ ประโยชน์ของการแข่งกลอง แต่โบราณถือเป็นการออกกำลังกายของผู้ชาย แสดงออกถึง ความ แข็งแรง เตรียมความพร้อมก่อนการทำนา การทำกลองกึ่งจึงเป็นศิลปะทางงานช่างฝีมืออย่างหนึ่ง ที่จะทำให้หมู่บ้าน เป็นที่รู้จักว่ามีความสามัคคี มีชายแข็งแรง มีวัดเป็นศูนย์รวมใจ

กระบวนการ/ขั้นตอน การ

ผลิต การแสดง

การทำกลองกึ่งมีเครื่องมือที่สำคัญในการช่วยทำและตกแต่งให้ถูกต้องตามลักษณะ ดังนี้

๑. มีดพร้า ขวาน ใช้ถาก ตกแต่งบั้งกลองกึ่ง
๒. เหล็กแหลม ใช้รมไฟให้แดง แล้วใช้ เเจาะหนัง เพื่อหุ้มหน้ากลอง
๓. เสียมขุด หรือ เหล็กที่มีลักษณะแบนๆ คล้าย เสียมสำหรับขุดเจาะตัวกลอง หรือบั้งกลอง
๔. สี่ว ใช้ในการเจาะรูบริเวณก้นกลองกึ่งเพื่อใช้ในการร้อยเชือก
๕. กบไสไม้ ใช้เก็บรายละเอียดต่างๆ ในการทำกลองกึ่ง
๖. เลื่อยใหญ่ ใช้ตัดต้นไม้ นำมาทำตัวกลอง หรือ บั้งกลอง
๗. ไม้กาจัด ทำจากไม้ไผ่
๘. ไม้มือลิง ใช้ในการดึงเชือกเวลาชิงหน้ากลอง
๙. ไม้ลิ้ม ทำจากไม้ไผ่ ผ่าเป็นซีก

เครื่องมือที่ใช้ในการทำกลองกึ่ง

ไม้กางัด

กบไสไม้

ขั้นตอนกระบวนการทำกลองกิ่ง

๑. ขั้นเตรียมการ

๑.๑ จัดหาท่อนไม้ ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ ๔๐ เซนติเมตรขึ้นไป ความสูงไม่น้อยกว่า ๗๐ เซนติเมตร แต่เดิมใช้ไม้เนื้อแข็ง แต่เนื่องจากปัจจุบันหาได้ยาก จึงหันมาใช้ไม้ขนุนแทน

๑.๒ จัดหา หนั้ว ลักษณะของหนั้วที่ดีจะต้องได้จากวัวที่มีอายุ ๕ ปีขึ้นไป เพราะมีคุณสมบัติเหนียว จะทำให้มีเสียงดัง และทนไม่ขาดง่าย ส่วนที่ดีที่สุดคือบริเวณสันหลังของวัวนำหนั้วมาแช่น้ำเปล่าประมาณ ๑ อาทิตย์ แล้วเอามาทุบด้วยค้อนให้หนั้วนิ่ม บาง ใส มีสีขาวขุ่น หนั้วของวัวหนึ่งตัวจะทำหน้ากลองได้ ๑ ลูก ส่วนหนั้วที่เหลือจะนำมาซอยเป็นริ้ว เป็นเชือกร้อยระหว่างหนังหน้ากลองกับห่วงเหล็ก บริเวณก้นกลองให้ตึง แต่ปัจจุบันหนั้วหายากจึงหันมาใช้เชือกไนลอนแทน

๑.๓ เตรียมความพร้อมของอุปกรณ์ในการทำงาน

๑.๔ ขุดหลุม ความกว้างขนาดพอดีกับท่อนไม้ ความลึกประมาณ ๕๐ เซนติเมตร

๒. ขั้นตอนการทำกลองกิ่ง

๒.๑ การทำตัวกลอง

๒.๑.๑ นำไม้ที่เตรียมไว้มาถากเอาเปลือกไม้ออก และตกแต่งผิวไม้ให้มีขนาดและรูปร่างตามต้องการ ซึ่งลักษณะของกลองกึ่ง จะมีด้านบนกว้าง ด้านล่างแคบ หรือปากกว้างก้นแคบ ส่วนมากมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางด้านบน ๔๐ เซนติเมตร ขึ้นไป ความสูงของกลองกึ่ง จะต้องมีความเหมาะสมกับหน้ากลอง นั่นคือ หน้ากลอง ๔๐ เซนติเมตร จะมีความสูงประมาณ ๗๐ เซนติเมตร และถ้าหน้ากลองเพิ่มขึ้น จะมีความสูงเพิ่มขึ้นตามด้วย

๒.๑.๒ นำท่อนไม้ลงในหลุมแล้วใช้สว่านเจาะ แล้วใช้เสียมหรือเหล็กแหลมขุดจากจุดกึ่งกลางออกมาถึงเปลือกไม้ ให้เหลือขอบไว้ประมาณ ๓ นิ้ว ขุดลงไปให้ลึกประมาณ ๓ ใน ๔ ของความสูงของตัวกลอง ลักษณะของเนื้อไม้ที่ขุดออกมาจะมีรูปร่างคล้ายดอกบัวตูม

๒.๑.๓ นำท่อนไม้ขึ้นมาจากหลุมดิน เพื่อนำมาตกแต่งให้ลักษณะที่ตรงตามต้องการ โดยใช้กบไสไม้ตกแต่ง และใช้กระดากทรายขัดให้ผิวมันเรียบ

๒.๑.๔ นำส้อมมาเจาะก้นกลอง ระยะห่างกันประมาณ ๒ นิ้ว จนรอบ แล้วเอาเหล็กกลม มาพันรอบบริเวณที่เจาะ แล้วเชื่อมต่อเหล็กให้แน่น

๒.๒ การขึ้นหนังหน้ากลอง

๒.๒.๑ นำหนังวัวที่เตรียมไว้มากกว่าที่ปากกลอง แล้ววัดจากปากกลองลงมา

ประมาณ ๓ นิ้ว โดยรอบ จากนั้นตัดหนังด้วยมีดให้เป็นวงรอบ แล้วนำมาแต่งขอบ พับขึ้นไปโดยรอบ ประมาณ ๑.๕ นิ้ว แล้วเจาะรูด้วยเหล็กแหลม หรือตุ้ดตุ้ ให้มีระยะห่างกันประมาณ ๓ นิ้ว

๒.๒.๒ นำหนังที่เจาะเรียบร้อยมาขึ้นหนังหน้ากลอง ร้อยเชือกกระหวางรูที่เจาะกับ เหล็ก โดยร้อยเชือกสลับเป็นฟันปลา จนรอบเสร็จ แล้วใช้ไม้ก้างตมาบิดให้เชือกเป็นเกลียวเพื่อชิงหน้ากลอง ให้ตึงขึ้น เมื่อตึงได้ที่แล้ว นำไม้ไผ่มาใส่ตรงกลางของเกลียวที่บิด เพื่อให้ตึงคงตัว

๒.๓ การทำไม้ตีกลองกึ่ง

๒.๓.๑ ด้ามจะทำด้วยหวาย ยาวประมาณ ๑๒ - ๑๕ นิ้ว นำมาเหลา ให้ด้าม มีขนาดใหญ่ นำผ้ามาพันรอบเพื่อให้มีขนาดพอเหมาะในการจับ และมีเชือกผูกไว้ด้วย ใช้ในการยึดให้แน่น

๒.๓.๒ หัวของไม้ตีกลองกึ่ง ทำด้วยตะกั่ว โดยต้มตะกั่ว ได้ที่ นำมาเทลงเบ้า หลอมที่ทำจากดิน รอจนตะกั่วหมด จะเอาด้ามเสียบเข้ากับตะกั่ว

ส่วนที่ ๒ คุณค่าและบทบาทของวิถีสมาคมที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑.คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

-คุณค่าต่อตนเอง

๑. พัฒนาฝีมืองานช่าง รู้จักองค์ประกอบของกลองกิ่ง
๒. พัฒนาฝึกทักษะการตีกลอง กำหนดจังหวะ เทคนิค และศิลปะในการตีกลองให้มีความดัง
๓. สุขภาพร่างกายและจิตใจแข็งแรง
๔. ผู้ตีกลองมีสมาธิ จิตใจมั่นคง และมีความมั่นใจในตนเอง
๕. ผู้ตีกลองมีน้ำใจนักกีฬา และมีความภาคภูมิใจในตนเอง

-คุณค่าต่อชุมชน

๑. สร้างความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน มีโอกาสพบปะ รู้จักกัน
๒. สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมอันดีระหว่างบ้าน กับ วัด
๓. ชุมชนมีความภาคภูมิใจ การเล็งกลองเป็นกีฬาที่ได้รับการยอมรับทำให้ชุมชนมีชื่อเสียง

-คุณค่าต่อสังคมและประเทศชาติ

๑. เสียงกลองกิ่งเป็นเอกลักษณ์ของคนอีสานที่ควรรักษาให้คงอยู่ต่อไป
๒. เป็นมรดกภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ สร้างความฮึกเหิม มีขวัญกำลังใจที่ดีในการประกอบกิจการงานใดๆ ที่สำคัญ

๒.บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ผู้นำชุมชน

ส่งเสริมให้มีการละเล่นพื้นบ้านในงานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน

- วัด

เปิดพื้นที่ลานวัด ลานธรรม ลานวิถีไทย ให้เด็กเยาวชน และผู้สนใจร่วมกิจกรรมตามโอกาสที่เหมาะสม และสนับสนุนการจัดกิจกรรม

- โรงเรียน

๑. ส่งเสริมให้มีกิจกรรมการละเล่นพื้นบ้านในงานกิจกรรมของโรงเรียน
๒. จัดทำทะเบียน รวบรวมข้อมูลการละเล่นพื้นบ้าน เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่อไป

- หน่วยงานในท้องถิ่น

ควรสนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมในโอกาสต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมให้การละเล่นพื้นบ้านยังคงอยู่และสืบสานต่อไป

- อื่นๆ

ทุกคนควรมีส่วนร่วมเพื่อให้วัฒนธรรมการเล่นพื้นบ้านคงอยู่ต่อไป

ส่วนที่ ๓ มาตรการในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๑. โครงการ กิจกรรมที่มีการดำเนินงานของรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

☐ การศึกษา วิจัย (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-ชุมชนให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเสืงกลองกิ่งแก่ผู้สนใจศึกษา จาก เด็ก เยาวชน ในท้องถิ่น และจาก คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น, วิทยาลัยเทคนิคอำนาจเจริญ, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

☐ การอนุรักษ์ พื้นฟู (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

ร่วมจัดกิจกรรมเสืงกลองกิ่งในงานวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น โดยมีเด็ก เยาวชนเข้าร่วมแข่งขัน ทุกกระบวนการ เช่น งานเสืงกลองกิ่ง งานสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของดีอำเภอบึงสามพัน ประจำปี ๒๕๕๘ ถึง ๒๕๖๐ งานประเพณีบุญบั้งไฟตำบลนาป่าแซง, งานประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลบึงสามพัน เป็นประจำปี ช่วงเดือน พฤษภาคม โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนเป็นรางวัล จำนวน ๑๕,๐๐๐ บาท

☐ การสืบสานและถ่ายทอด (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

ร่วมจัดกิจกรรมเสืงกลองกิ่งในงานวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น โดยมีเด็ก เยาวชนเข้าร่วมแข่งขัน ทุกกระบวนการ เช่น งานเสืงกลองกิ่ง งานสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของดีอำเภอบึงสามพัน ประจำปี ๒๕๕๘ ถึง ๒๕๖๐ งานประเพณีบุญบั้งไฟตำบลนาป่าแซง, งานประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลบึงสามพัน เป็นประจำปี ช่วงเดือน พฤษภาคม โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนเป็นรางวัล จำนวน ๑๕,๐๐๐ บาท

☐ การพัฒนาต่อยอดมรดกภูมิปัญญา (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

มีการเชื่อมสัมพันธ์กับชุมชนอื่นโดยใช้การเสืงกลองกิ่ง และสร้างมูลค่าเพิ่มเป็นแหล่งเรียนรู้ด้าน วัฒนธรรมในชุมชนนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

☐ การดำเนินงานด้านอื่น ๆ (ระบุวิธีดำเนินงาน พื้นที่ ชุมชน ระยะเวลา และงบประมาณ)

-

๒. มาตรการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่คาดว่าจะดำเนินการในอนาคต

การถ่ายทอดองค์ความรู้, การเสืงกลองกิ่งเพื่อสุขภาพ ส่งเสริมให้เป็นแหล่งเรียนรู้การท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม “เสืงกลองกิ่ง”

๓. การส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม (ถ้ามี)

-

ส่วนที่ ๔ สถานภาพปัจจุบัน

๑. สถานะการคงอยู่ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- ☒ มีการปฏิบัติอย่างแพร่หลาย
- ☐ เสี่ยงต่อการสูญหายต้องได้รับการส่งเสริมและรักษาอย่างเร่งด่วน
- ☐ ไม่มีการปฏิบัติอยู่แล้วแต่มีความสำคัญต่อวิถีชุมชนที่ต้องได้รับการฟื้นฟู

๒. สถานภาพปัจจุบันของการถ่ายทอดความรู้และปัจจัยคุกคาม

-ลักษณะ/วิธีการถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบัน

๑. การจัดประกวดแข่งขันสิ่งกลองกิ่งในงานเทศกาล งานบุญประเพณีต่าง ๆ
๒. การเสี่ยงกลองในพิธีเปิดงานที่สำคัญต่าง ๆ ในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด
๓. ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นให้แก่ผู้ที่สนใจเรียนรู้

-ผู้ถ่ายทอดความรู้

ผู้ถ่ายทอดความรู้ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่รักการเสี่ยงกลองกิ่ง จำนวน ๑๐ คน

-ผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้

ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ เป็นเด็ก เยาวชน ผู้ชายที่สนใจเข้าร่วม จำนวน ๒๐ คน

-ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้ มีอะไรบ้าง

การส่งเสริมของหน่วยงาน เอกชน ให้ความสำคัญค่อนข้างน้อย จึงทำให้การถ่ายทอดความรู้เป็นไปไม่ต่อเนื่อง ขาดแรงจูงใจในการเรียนรู้

๓. รายชื่อผู้สืบทอดหลัก (เช่น บุคคล กลุ่มคน เป็นต้น)

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/ กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	องค์ความรู้ด้านที่ได้รับ การสืบทอด/จำนวนปีที่ สืบทอดปฏิบัติ	สถานที่ติดต่อ/ โทรศัพท์
นายเล็ด โอบอ้อม	เกษตรกร	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	๐๙๔-๒๗๕๓-๗๙๒
นายจำปี สารดำ	เกษตรกร	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	
นายคำสาร กาหลั่น	เกษตรกร	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	
นายบุญพับ สีวะจุม	เกษตรกร	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	๐๖๒-๓๗๑๑-๖๒๕
นายประเสริฐ โยวะสิงห์	เกษตรกร	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	
นายสันติสุข เลิศรัตนกุล	เกษตรกร	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	๐๘๑-๐๖๒๘-๓๓๒
นายวรชัย พละไถ	เกษตรกร	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	๐๘๑-๐๖๖๖-๒๘๙
นายชิน วามะขันธุ์	เกษตรกร	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	๐๘๑-๓๐๘๒-๖๕๕
นายสุนทร วามะขันธุ์	เกษตรกร	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	๐๘๓-๗๔๕๒-๕๖๐
นายประเสริฐ พิมพ์บุตร	เกษตรกร	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	
นายวาสนา สายตา	เกษตรกร	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	๐๘๐-๒๓๕๓-๗๖๖
เด็กขายนันทพงศ์ สายตา	นักเรียน	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	๐๙๔-๒๕๒๗-๒๘๐

นายณรงค์ ศรีจันทร์	เกษตรกรกรม	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	๐๙๘-๑๔๓๐-๖๐๐
นายเกรียงไกร ช่วยคุณ	เกษตรกรกรม	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	
นายอภิสิทธิ์ ศรีจันทร์	เกษตรกรกรม	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	
เด็กชายวิระชัย โสระเวช	นักเรียน	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	
นายกิตติศักดิ์ ชันช่วย	เกษตรกรกรม	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	
นายสายสินธุ์ หมุนคำ	เกษตรกรกรม	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	
นายรังสี ปัจมาพันธ์	เกษตรกรกรม	ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลองกิ่ง	

ส่วนที่ ๕ การยินยอมของชุมชนในการจัดทำรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

(ไม่จำกัดจำนวน)

ชื่อ-สกุลนายเล็ด โอบอ้อม, นายพันธ์ สัมวัตร, สถานภาพ.....ครูผู้สืบทอด

สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เช่น เป็นครูผู้สืบทอด เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ เป็นผู้นำชุมชน เป็นเจ้าหน้าที่ในชุมชน เป็นผู้ชม เป็นผู้รับบริการ หรือเป็นผู้สนับสนุนด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง)

ขอรับรองข้อมูลตามเอกสารคำขอเสนอฯ และยินยอมให้เปิดเผยข้อมูลและนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ลงชื่อ เล็ด...โอบอ้อม

(...นายเล็ด...โอบอ้อม)

ส่วนที่ ๖ ภาคผนวก

๑.เอกสารอ้างอิง

ระบุชื่อผู้แต่ง, ปีที่พิมพ์, ชื่อเรื่อง, ครั้งที่พิมพ์, สถานที่พิมพ์, สำนักพิมพ์.

(ตัวอย่าง)

กาญจนา แก้วเทพ. (๒๕๓๐). มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา : พลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท. กรุงเทพฯ : สภาคหอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

๒.บุคคลอ้างอิง

ระบุผู้ให้สัมภาษณ์, ตำแหน่ง (ถ้ามี), สัมภาษณ์, วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์.

นางเล็ด โอบอ้อม, สัมภาษณ์, ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายจำปี สารดำอ้อม, สัมภาษณ์, ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายคำสาร กาหลั่น, สัมภาษณ์, ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายบุญพับ สิวะจุม, สัมภาษณ์, ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายประเสริฐ โยวะสิงห์, สัมภาษณ์, ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายสันติสุข เลิศรัตน์กุล, สัมภาษณ์, ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

๓.รูปภาพ พร้อมคำอธิบายใต้ภาพ

ภาพกลองกิ่งและหนังที่ใช้ทำหน้ากลอง มีหลายขนาดวัดจากความกว้างของหน้ากลอง

การนำกลองกิ่ง/กลองเสียงมาใช้ในงานประเพณี เช่น การเส็งกลอง การแห่บุญพะเหวด

ครูภูมิปัญญาสาธิตการตีกลองกิ่ง หรือเสียงกลอง เพื่อการแข่งขันและใช้ในงานประเพณี

อุปกรณ์การทำกลองกิ่ง และไม้ตีกลอง